

ALFONSAS MOTUZAS

**Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovai:
istoriniai, liturginiai ir muzikiniai aspektai**

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

ALFONSAS MOTUZAS

VILNIAUS KALVARIJŲ
KRYŽIAUS KELIO VADOVAI:
ISTORINIAI, LITURGINIAI IR
MUZIKINIAI ASPEKTAI

Tarpdalykinė mokslo monografija

Kaunas, 2019

Recenzentai:

Vytautas Steponas VAIČIŪNAS

prelatas, profesorius, humanitarinių mokslų (teologija) daktaras (Vytauto Didžiojo universitetas)

Darius LIUTIKAS

socialinių mokslų (sociologija) daktaras (Lietuvos socialinių tyrimų centras)

Danutė KALAVINSKAITĖ

docentė, humanitarinių mokslų (muzikologija) daktarė (Lietuvos muzikos ir teatro akademija)

Monografija apsvaistyta Vytauto Didžiojo universiteto mokslo tyrimų klasterio „Religijos ir kultūros studijos“ tarybos 2018 m. birželio 21 d. posėdyje (protokolo Nr. LKBIC-18/06/21), Vytauto Didžiojo universiteto Katalikų teologijos fakulteto tarybos 2018 m. rugsėjo 28 d. posėdyje (protokolo Nr. 59 [86]) ir rekomenduota spausdinti.

Monografijos leidyba finansuota Vytauto Didžiojo universiteto klasterių „Religija ir kultūra“ Nr. H-12-08, „Bažnyčios santykiai su valstybe ir visuomene“ Nr. H-08-01 bei pono Povilo Deburto ir Vilniaus (Kalvarijų) Šv. Kryžiaus atradimo parapijos lėšomis.

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB)

ISBN 978-609-467-385-6 (spausdintas)

ISBN 978-609-467-386-3 (internetinis)

<https://doi.org/10.7220/9786094673863>

© Alfonsas Motuzas, 2019

© Vytauto Didžiojo universitetas, 2019

Turinys

IVADAS	6
Literatūros ir šaltinių apžvalga	7
I skyrius. KAI KURIE VILNIAUS KALVARIJŲ KRYŽIAUS KELIO ISTORIJS ASPEKTAI	16
II skyrius. VILNIAUS KALVARIJŲ KRYŽIAUS KELIO VADOVŲ TURINIO SANDAROS KILMĖ, RAIDA IR KAITA	22
1. Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovų istoriografija	24
2. Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovų informacinė medžiaga	32
2.1. Apeigos ir apeiginiai papročiai: ištakos, raida ir kaita	47
2.1.1. Apeigų kilmė	49
2.1.2. Apeiginių papročių ištakos.	55
3. Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovų maldynų maldos	74
3.1. Maldų literatūrinių tekstų kilmė	75
4. Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovų giesmynų giesmės	79
5. Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio giesmynų giesmės.	83
6. Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio giesmynų ir vadovų giesmynų giesmių kilmė	86
6.1. Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovuose pateikiamos lenkų praktikuojamos originalios giesmės.	118
6.2. Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovuose pateikiamos lietuvių praktikuojamos originalios giesmės.	124
IŠVADOS	143
Šaltiniai ir literatūra	145
Pateikėjų sąrašas	156
Summary	158
Apie autorių	160
About author	161
Asmenvardžių rodyklė	162

IVADAS

Literatūros ir šaltinių apžvalga

Vilniaus miestas garsus savo religine kultūrine raiška. Nuo seno Vilnius vadinamas Šiaurės Jeruzale. Jeruzalės šventovė simboliškai yra įkurta Vilniaus gyvenamajame rajone, kuris vadinamas Jeruzale, arba Kalvarija. Šią šventovę simbolizuoja XVII a. pradžioje Vilniaus miesto Verkių apylinkėse įsteigtas 35 Kristaus Kryžiaus kelio kančios statinių (koplyčių, vartų), arba stočių / vietų, kompleksas. Šiandien ši šventovė yra Vilniaus miesto ribose ir vadinama Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus keliu.

Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelias yra viena iš katalikų liaudies pamaldumo praktikų Lietuvoje. Katalikų liaudies pamaldumo praktikos – tai viena iš Romos Katalikų Bažnyčios liturgijos dalių, vadinamų paraliturgija, arba pridedamosiomis pamaldomis, arba liaudies pamaldumo praktikomis (toliau – liaudies pamaldumo praktikos), kurios viešai atliekamos ne per šv. Mišias vietos žmonių kalba. Liaudies pamaldumo praktikos – tai religinės apeigos, susiformavusios Bažnyčios kalendorinių metų ciklo iškilmių, švenčių, minėjimų, šventų vietų lankymo pagrindu. Lietuvos Vyskupų Konferencija yra patvirtinusi, kad katalikų liaudies pamaldumo praktikas Lietuvoje sudaro gegužinės, birželinės pamaldos, Švč. Mergelės Marijos valandos, Švč. Mergelės Marijos kalbamasis ir giedamasis bei Švč. Jėzaus vardo rožiniai, Gaudūs verksmai, Gedulinės valandos (psalmės), šermeninės bei užtarimo maldos ir giesmės. Prie jų priskiriamos Žemaičių Kalvarijos, Vilniaus, Beržoro, Tytuvėnų, Mosėdžio ir Veprių kalvarijų bei bažnyčių šventorių koplytėlių, kuriose įtaisyti paveikslai ar skulptūros, Kryžiaus kelio maldos ir giesmės. Šių kalvarijų Kryžiaus kelio maldos meldžiamos ir giesmės giedamos atviroje erdvėje, o maldas ir giesmes lydi įvairios apeigos ir apeiginiai papročiai. Taip buvo atliekama nuo seno ir šiandien visa tai yra pristatoma tam skirtose knygose: maldynuose, giesmynuose, apeigynuose. Lietuvoje tik Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio pamaldumas ir praktikavimas perteikiamas *vadove* / *vadovėlyje* (apie tai išsamiai toliau tekste). Monografijos autorius prie šios pamaldumo praktikos pirmą kartą prisilietė 1975 m. ir iki šiolei ja domisi. Kaip tai pirmą kartą atsitiko?

Pirmieji saulės spinduliai, prasimušdami pro ant kalvos augančio miškelio medžių lapus, nušviečia ant žemės iš akmenėlių sudėtą kryžiaus formos ženklą ir prie jo suklupusią bei giedančią žmonių grupelę: „Broliai, atminkim, ką Jėzus kentėjo, kai šventą kraują įsai už mus liejo.“ Iš kalno papėdės ataidi maldininkų lenkiškai giedamos giesmės garsai: „Rozmyślajmy dziś wierni chrześcijane, jako Pan Chrystus cierpiał za rany“ („Atmink, krikščioni, ką Kristus kentėjo“¹). Tiek vienus, tiek kitus giesmių žodžius nustelbia iš už medžių girdimi šūksniai rusų kalba: „Stoi, zapretnaja zona, dašė idti zaprezčeno, idite vokrug!“ („Stot, uždrausta zona, toliau eiti draudžiama, eikite aplink!“²). Tai du šautuvais ginkluoti kariškiai. Netrukus susitikusios žmonių grupelės pasuka kitu miško takeliu. Juos palydi kariškių balsai: „Što za narod,

¹ Vertė autorius.

² Vertė autorius.

s samovo utra, ves den do samovo večera, xodiat, krestica, moliatsa, pajut. Ne zria tovarič Karl Marks govoril, čto religija eto opium naroda“ („Kas per tauta, nuo pat ryto per visą dieną iki vakaro vaikšto, žegnojasi, meldžiasi, gieda. Ne veltui draugas Karlas Marksas sakė, kad religija tai opiumas liaudžiai“³). Šių „narkotikų (opijaus) aplinkoje“ su padėkos intencija Dievui už suteiktą malonę įstojant į LSSR Valstybinę Tautų Draugystės ordino konservatoriją Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelią meldamasis ir giedodamas eina ir monografijos autorius Alfonsas Motuzas kartu su iš Šiaulių atvykusia pogrindžio hipių judėjimo „Saulės vaikai“ bendraminčių grupele. Monografijos autoriui ir bendraminčiams jau iš anksčiau buvo žinomos panašios pamaldumo praktikos Kryžių kalne, Tytuvėnuose, Žemaičių Kalvarijoje, kur ne kartą buvo susitikta su sovietinės valdžios valstybės saugumo darbuotojais kaip kovotojais prieš šios religijos kaip „narkotiko (opijaus) liaudžiai“ platintojus. Tačiau Vilniaus miesto Verkių mikrorajone esančiose akmeniniais kryželiais pažymėtose vietose, kuriose 1962 m. sovietų valdžios nurodymu buvo išsprogdintos, o 1963 m. – galutinai nugriautos koplyčios, buvota pirmą kartą. Jau pirmaisiais studijų metais (1975 m.) tuometinėje LSSR Valstybinėje Tautų Draugystės ordino konservatorijoje (šiandien – Lietuvos muzikos ir teatro akademija) monografijos autorius dalyvaudavo įvairiuose krikščionių religinėse šventėse, kuriose giedodavo ir grodavo pučiamųjų muzikos instrumentų ansambliuose. Tai, kad monografijos autorius praktikuoja religinę apeiginę kultūrą bei išmano jos muziką, greitai tapo žinoma Vilniaus arkivyskupijos dvasininkijai. Tad 1975 m. vasaros pabaigoje Stirnių (Molėtų r.) Šv. Jono Krikštytojo Nukankinimo parapijos klebonas kunigas Stanislovas Kiškis⁴ monografijos autorių pakvietė per Šv. Kryžiaus Išaukštinimo dieną grupei maldininkų būti vadovu einant Vilniaus Kalvarijų 35 stočių Kryžiaus kelią, remiantis jo paties parašytu vadovėliu „Vilniaus Kalvarijos. vadovėlis Kryžiaus keliui eiti“ (1940 m.). Monografijos autoriui susipažinimas su *vadovėlio* terminu religinėje apeiginėje kultūroje sukūrė intrigą, nes iki tolei jam teko vadovautis tik įvairiais liturginiais maldynais bei giesmynais, naudotais Kryžių Kalne, Žemaičių Kalvarijoje bei Perlojoje prie Vytauto Didžiojo paminklo, kur saugumo darbuotojai šią literatūrą nuolat konfiskuodavo, o kartais net prie visų akių sunaikindavo. Tad ir šis monografijos autoriaus kaip vadovo pirmas Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio stočių / vietų, arba koplyčių, apvaikščiojimas neliko nepastebėtas sovietinės valdžios. Po kelių dienų studentas Alfonsas Motuzas konservatorijos rektoriaus buvo iškviestas pokalbiui. Pokalbyje, be rektoriaus, dalyvavo prorektorė, konservatorijos studentų mokomojo simfoninio orkestro vadovas bei du civiliai, iš kurių vienas juostiniu magnetofonu įrašinėjo pokalbį, o kitas – klausinėjo, kas organizavo šią praktiką, iš kur gauta praktikoje naudota religinė literatūra, kas išmokė šios praktikos bei kas dar iš studentų joje dalyvavo. Buvo atsakyta, kad visa tai atlikta laisva valia, informaciją gavus bažnyčioje šv. Mišių metu. Literatūros įsigijimu nebuvo rūpintasi, nes kiekvienas, dalyvavęs Kryžiaus kelyje, turėjo savo. O monografijos autoriaus Kristaus kančios kelio, arba Kryžiaus kelio,ėjimo pamaldumo praktikos žinojimas ir mokėjimas – senelių ir tėvų religinio auklėjimo palikimas. Rektorius ir prorektorė informavo, kad jei dar kartą tai pasikartos, studentas Alfonsas Motuzas bus išbrauktas iš studentų sąrašų, o konservatorijos studentų mokomojo simfoninio orkestro vadovas perspėjo, kad bus siūloma nukreipti gydytis į Vilniaus miesto psichiatrijos

³ Vertė autorius.

⁴ S. Kiškis, tarnaudamas nuošalioje parapijoje, slapta Aukštaitijoje platino „Lietuvos katalikų bažnyčios kroniką“ ir kitą pogrindžio religinę ir patriotinę literatūrą – aut. past.

ligoninę, esančią Vasaros gatvėje Nr. 5. Konservatorijos studentams apie šią ligoninę jau buvo žinoma, nes kas ten jau buvo nukreipti gydytis, iš jos grįžę studijų tęsti negalėdavo. Tarp studentų buvo kalbama, kad konservatorijos studentų mokomojo simfoninio orkestro vadovas buvo šio sumanymo iniciatorius ir atstovavo sovietinės valdžios specialiosioms tarnyboms. Tai kėlė baimę ir vedė į neviltį, kad muzika negalima laisvai reikšti savo tikėjimo išpažinimo. Kitas susitikimas su konservatorijos vadovybe įvyko po 1976 m. Sekminių. Tais metais per Sekmines monografijos autorius Vilniaus Šv. Kryžiaus atradimo bažnyčios kunigo klebono Stanislavo Kakariekos buvo pakviestas būti vadovu giesmininkams einant Vilniaus Kalvarijų 35 stočių Kryžiaus kelią. Prieš gerą pusmetį iki Sekminių kunigas S. Kakarieka pakvietė monografijos autorių išklausti vietos lietuvių ir lenkų bendruomenių giesmininkų giedamų Vilniaus Kalvarijų 35 stočių Kryžiaus kelio giesmių melodijų. Repetacijų metu monografijos autorius atkreipė dėmesį į tai, kad tiek lietuvių, tiek lenkų giesmininkai maldas meldžia ir giesmes gieda iš *vadovų* arba *vadovėlių*, o ne iš maldynų ar giesmynų. Lietuvių giesmininkai giedojo iš 1927 m. kunigo J. K. „Jėzaus Kristaus kančios kelių, arba Kalvarijų, vadovėlio, taikomo Vilniaus ir Veprių Kalvarijoms apvaikščioti“ ir 1940 m. kunigo St. Kiškio vadovėlio „Vilniaus Kalvarijos. Vadovėlis Kryžiaus keliui eiti“. Lenkų giesmininkai giedojo iš 1937 m. kunigo Viktoro Kochanskio (*Wiktor Kochański*) vadovo „Przewodnik drogi Krzyżowej w Kalwarji pod Wilnem“ ir iš 1938 m. kunigo Tado Makarevičiaus (*Tadeusz Makarewicz*) parengtos knygos „Przewodnik po Kalwaryi“, sudarytos pagal kunigo Petro Bartnikovskio (*Piotr Bartnikowski*) vadovėlį. Į garsajuostę įrašius giesmininkų giedamų giesmių melodijas, jas iššifravus ir parašius natomis bei pučiamųjų muzikos instrumentų ansambliui parengus giesmių orkestruotę, parapijoje buvo surengtos kelio repeticijos. Pastebėta, kad šios parapijos lietuvių giedamos giesmių melodijos labai artimos Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų) maldyno giesmių melodijoms. Monografijos autoriui vėl susidūrus su naujomis maldų ir giesmių knygomis, įvardytomis *vadovais* arba *vadovėliais*, bei pastebėjus giesmininkų giedamų giesmių melodijų panašumą į Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų) maldyno giesmių melodijas, kilo naujų klausimų. Per Sekminių atlaidus Vilniaus Kalvarijų 35 stočių Kryžiaus kelias su lenkų bendruomene buvo apeitas sėkmingai, tačiau einant su lietuvių bendruomene prie vienos iš sugriautų koplyčių / stočių – prie vietos, pažymėtos iš akmenų padarytu kryžiumi, pasirodė kariškiai ir milicijos darbuotojai, kurie iš maldininkų rankų išplėšė vadovėlius. Toliau buvo eita tylomis. Po kelių dienų monografijos autorius vėl buvo iškviestas pas konservatorijos rektorių. Pokalbyje, be rektoriaus, dalyvavo prorektorė ir konservatorijos studentų simfoninio orkestro vadovas. Monografijos autorius buvo informuotas, kad, pasikartojus tokiai situacijai, kuri nesiderina su SSSR studento akademine etika, toliau studijų jam tęsti neleidžiama ir jis yra nukreipiamas į Psichiatrijos ligoninę, esančią Vasaros gatvėje Nr. 5. Po šio pokalbio, monografijos autoriui išėjus iš rektoriaus kabineto, prorektorė pasakė, kad jeigu jis nori išsaugoti sveikatą ir tęsti bei baigti studijas, turi skubiai išvykti iš Vilniaus į Klaipėdos LSSR Valstybinės Tautų Draugystės ordino konservatorijos fakultetus. Su Klaipėdos fakultetų vadovybe bus sutarta, kad jis bus priimtas toliau tęsti studijas. Taip monografijos autorių gyvenimo kelias atvedė į Klaipėdą, kur buvo sėkmingai pabaigtos aukštojo mokslo studijos. Monografijos autorius už išsaugotą sveikatą ir baigtas aukštojo mokslo studijas yra dėkingas jau į amžinybę išėjusiems tuometinės LSSR Valstybinės Tautų Draugystės ordino konservatorijos rektoriui prof. dr. Jurgiui Karnavičiui, prorektorei doc. dr. Irenai Vaišytei, LSSR Valstybinės Tautų

Draugystės ordino konservatorijos Klaipėdos fakultetų prorektoriumi prof. dr. Vytautui Jakelaičiui bei šiandien žymiems muzikams – tuometiniams LSSR Valstybinės Tautų Draugystės ordino konservatorijos Klaipėdos kultūros fakulteto dekanui doc. Vytautui Blūšiui bei orkestrinio dirigavimo katedros vedėjui doc. Algirdui Radzevičiui.

Prie Vilniaus Kalvarijų 35 stočių Kryžiaus kelio *vadovo* / *vadovėlio* literatūrinio žanro domėjimosi ir gilesnio pažinimo monografijos autorius naujai sugrįžo 1990 m., kada Vilniaus arkivyskupo Julijono Steponavičiaus buvo pakviestas iš Klaipėdos sudaryti ir parengti Vilnijos krašto lietuviams skirtą Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio maldyną / giesmyną, nes buvo pastebėta, kad iš įvairių Vilnijos krašto vietovių į Vilniaus Kalvarijas atvykę maldininkai ir piligrimai Kryžiaus kelio maldas meldžia iš įvairių laikotarpių knygų, o giesmes gieda skirtingomis, t. y. įvairiomis, melodijomis. Tam tikslui buvo surengta arti dešimties vasaros lauko ekspedicijų po Vilniaus arkivyskupijos dekanatų parapijas. Pirmiausia 2002 m. surinktos medžiagos pagrindu, pritariant Vilniaus arkivyskupijos arkivyskupui metropolitui Audriui Juozui Bačkiui, monografijos autorius išleido Lietuvos kunigų seminarijų klierikams bei Vilniaus pedagoginio, Klaipėdos bei Vytauto Didžiojo universitetų Tikybos katedrų studentams skirtą Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio 35 stočių / vietų apvaikščiojimo vadovėlį. 2005 m. Vilniaus Šv. Kryžiaus atradimo bažnyčios klebonas Kęstutis Latoža monografijos autoriaus paprašė lietuvių kalba parengti bendruomeninį Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio 35 stotims apvaikščioti skirtą maldyną / giesmyną. Šis maldynas buvo parengtas 2008 m., o 2009 m. (2014 m. – papildytas leidimas) Vilniaus Šv. Kryžiaus atradimo bažnyčios klebono kunigo Virginijaus Česnulevičiaus iniciatyva A. Motuzas parengė ir sudarė „Vilniaus Verkių Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovą“. 2018 m. Vilniaus Šv. Kryžiaus atradimo parapijos klebono Ruslano Vilkel paragintas monografijos autorius, minint Vilniaus Kalvarijų 35 stočių Kryžiaus kelio 350-ties metų įsteigimo jubiliejų, lenkų kalba parengė, sudarė ir išleido vadovą „Przewodnik. Droga Krzyżowa w Kalwarii Wileńskiej“. Švenčiant Vilniaus Kalvarijų 35 stočių Kryžiaus kelio 350-ties metų įsteigimo jubiliejų, kunigas R. Vilkel monografijos autorių paskatino lietuvių kalba išleisti mokslinę monografiją „Vilniaus Kalvarijų 35 stočių Kryžiaus kelio vadovai: istoriniai, liturginiai ir muzikiniai aspektai“. Šis kunigo R. Vilkel paskatinimas monografijos autorių įkvėpė parašyti šią tarpdalykinę mokslo monografiją, atsakant į per 1975–2018 metų laikotarpį susikaupusius klausimus: kas tai yra Vilniaus Kalvarijų 35 stočių Kryžiaus kelio vadovai / vadovėliai, kokia jų kilmė; kokie skirtingų vadovų turinio savitumai; kokie juose pateikiamos Kryžiaus kelio apvaikščiojimo liturgijos bei nurodomų giesmių melodijų skirtumai; kokios priežastys nulėmė šiuos savitumus bei kodėl Vilniaus Kalvarijų 35 stočių Kryžiaus keliui eiti, kitaip nei kitoms praktikoms Lietuvoje, Kryžiaus kelio pamaldumui skleisti buvo pasirinktas vadovėlio žanras? Siekiant atsakyti į šiuos klausimus, monografijos autoriui teko pasiremti asmenine 40 metų muziko, pedagogo bei mokslininko patirtimi. Monografijoje autorius į šią temą pažvelgė per Bažnyčios istorijos, liturgijos ir religinės muzikologijos mokslų prizmę, taip šią monografiją pristatydamas kaip tarpdalykinę.

Atsižvelgiant į mokslo keliamas direktyvas, monografijos tyrimo objektu pasirinkti Vilniaus Kalvarijų 35 stočių Kryžiaus kelio vadovai: analizuojama šių vadovų įtakų, kaitos bei skirtumų raiškos problema. Problemos analizei atlikti keliamas tikslas – remiantis Bažnyčios istorijos, liturgijos ir muzikologijos mokslais išanalizuoti išleistus nuo 1826 m. iki 2018 m. Vilniaus Kalvarijų 35 stočių Kryžiaus kelio vadovus.

Darbo tikslui pasiekti keliama šie uždaviniai: pirma, remiantis įvairia publikuota Bažnyčios istorijos, liturgijos, etnomuzikologijos ir muzikologijos bei vasaros lauko ekspedicijų medžiaga, atskleisti Vilniaus Kalvarijų 35 stočių Kryžiaus kelio vadovų genezę; antra, tarpusavyje lyginant vadovų literatūrinį turinį, nustatyti vadovų sąsajas ir skirtumus; trečia, remiantis vasaros lauko ekspedicijų medžiaga, atskleisti vadovų skirtingus liturginius aspektus ir jų savitumus; ketvirta, pasiremiant kaimyninių šalių kalvarijų giesmynų bei sudarytų ir parengtų Vilniaus Kalvarijų 35 stočių Kryžiaus kelio maldynų ir giesmynų šaltinių notografija, nustatyti Vilniaus Kalvarijų 35 stočių Kryžiaus kelio vadovų giesmių melodijų ištakas ir išskirtinius bruožus. Numatomi atlikti tyrimai suformavo mokslinę hipotezę: Vilniaus Kalvarijos 35 stočių Kryžiaus kelio vadovų atsiradimą, jų raidą ir kaitą nulėmė skirtingų laikotarpių geopolitiniai įvykiai bei Vilnijos krašto lietuvių ir lenkų tautybių tarpusavio santykiai. Šiai hipotezei patvirtinti taikyta analizės, sintezės bei retrospekcijos tyrimų metodologija.

Religiniame diskurse *vadovas*, arba *vadovėlis*, – dalykinės knygos žanras; bažnytinės literatūros terminas, įvertintas, aprobuotas ir patvirtintas vietos Bažnyčios (*Nihil obstat*⁵ ir *Imprimatur*⁶).

Išsamus Vilniaus Kalvarijų 35 stočių Kryžiaus kelio vadovų tyrimas remiantis įvairiais mokslais iki šandien nėra atliktas. Tad šis tyrimas yra naujas ir aktualus. Monografijos autorius, pasiremdamas Bažnyčios istorijos, liturgijos ir etnomuzikologijos mokslais, yra analizavęs tik kai kuriuos Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovų aspektus⁷.

Visuose kituose šaltiniuose yra tik pristatoma ši terminija arba pateikiama trumpa informacija. Bažnyčios istorijos moksle informaciją apie pirmąjį Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovą randame 1997 m. laidos „Lenkų katalikų enciklopedijos“ („Encyklopedia katolicka“) septintajame tome, kur yra rašoma, kad Vilniaus Verkių kalvarijų Kryžiaus kelio steigėjas vyskupas Jurgis Bialozoras (*Jerzy Białłozor*) [1661–1665] buvo parengęs ir išleidęs pirmąjį vadovą po savo įsteigtas kalvarijas⁸. Šis vadovas yra minimas ir 2002 m. Rūtos

⁵ *Nihil obstat* (lot. „niekas nekludo“) – Bažnyčios cenzūros formulė, reiškianti leidimą spausdinti leidinį.

⁶ *Imprimatur* (lot. „leidžiama spausdinti“) – formulė, pateikiama katalikų knygos pradžioje arba pabaigoje, reiškianti Bažnyčios vadovybės ir cenzūros leidimą ją publikuoti.

⁷ Mokslo monografija: Alfonsas Motuzas, *Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika*. Monografija, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2003; **mokslo šaltiniai**: 1) *Przewodnik. Droga Krzyżowa w Kalwarii Wileńskiej. Materiały źródłowe*, zebrał i opracował prof. dr. hab. Alfonsas Motuzas, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2018; 2) *Vilniaus Verkių Kalvarijų vadovas. Maldynas ir giesmynas*, sudarytojas ir parengėjas prof. habil. dr. Alfonsas Motuzas, Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2014; 3) *Vilniaus Verkių Kalvarijų maldynas ir giesmynas*, sudarytojas ir parengėjas Alfonsas Motuzas, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2008; **tarptautiniai mokslo straipsniai**: 1) Alfonsas Motuzas, Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių giesmių literatūrinių ir muzikinių tekstų kilmė: vietos ar atneštinė tradicija?, *Lituanistica*, 2011, Nr. 1, p. 81–92; 2) Alfonsas Motuzas [Мотузас, Альфонсас], Особенности латвишских и литовских обрядов Крестного пути Виленских Калварий, *Literatūra un kultūra: process, mijedarbība, problēmas: Zinātnisko rakstu krājums*, t. 7, Daugavpils: Saule, 2006, p. 262–274; 3) Alfonsas Motuzas, Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelio kulto kilmė Lenkijos analogų kontekste, *Soter*, 2003, Nr. 11 (39), p. 313–331; 4) Alfonsas Motuzas, Droga Krzyżowa litewskich Kalwarii i jej związki z Polską, *Analecta Cracoviensia*, t. 34, Pontificia Academia Theologica Cracoviensis. Studia philosophica theologica historica iuridica. Wydawnictwo naukowe Papieskiej akademii teologicznej w Krakowie, 2002, s. 339–351; **aukštųjų mokyklų studentams skirti vadovėliai**: 1) Alfonsas Motuzas, Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelio apeigos ir muzika. Vadovėlis, *Soter. Religijos mokslo žurnalas*, 2002, Nr. 8 (36), priedas Nr. 2; 2) Alfonsas Motuzas, *Katalikų liaudies pamaldumo praktikos Lietuvoje*. Vadovėlis aukštosios mokykloms, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2004.

⁸ *Encyklopedia katolicka*, t. 7, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 1998, s. 416.

Janonienės mokslo straipsnyje „Naujoji Jeruzalė ant Verkių kalvų“⁹. Daugiau žinių apie šį vadovą nėra rasta.

Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovo terminą epizodiškai 1880 m. ir 1889 m. minėjo Adamas Honoris Kirkoras (*Adam Honoris Kirkor*) knygoje „Przewodnik historyczny po Wilnie i jego okolicy“¹⁰; 1890 m. Flavijus Dobrianskis (Флавиан Николаевич Добрянский) informaciniame leidinyje „Путеводитель по Вильне и ее окрестностям: с планом города Вильны“¹¹; 1905 m. Mečislovas Divainis-Silvestraitis (M. D. S.) laikraštyje „Vilniaus žinios“¹²; 1919 m. Vaclovas Studnickis-Gizbertas (*Wacław Gizbert-Studnicki*) knygoje „Wilno. Przewodnik po mieście i okolicach“¹³; 2002 m. Rūta Janonienė mokslo straipsnyje „Naujoji Jeruzalė ant Verkių kalvų“¹⁴; 2003 m. šios monografijos autorius monografijoje „Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika“¹⁵; 2009 m. Albertas Vitkus knygoje „Verkiai. Istorija ir dabartis“¹⁶; 2010 m. Aušra Navickienė monografijoje „Besikeičianti knyga XIX a. pirmosios pusės Lietuvoje“¹⁷ ir menotyrininkė Dalia Vasiliūnienė knygoje „Žemaičių Kalvarija. Pilgrimo centro istorija ir dailė XVII–XIX a.“¹⁸; 2013 m. Asta Giniūnienė monografijoje „Kryžiaus kelias Lietuvoje XVIII a. antroje pusėje – XX a. pradžioje“¹⁹; 2014 m. monografijos autorius vadovėlyje „Vilniaus Verkių Kalvarių vadovas. Maldynas ir giesmynas“²⁰; 2017 m. Irena Vaišvilaitė kultūriniame vadove „Pasivaikščiojimai po krikščioniškąją Vilnių“²¹ bei 2018 m. monografijos autorius lenkų kalba išleistame vadove „Przewodnik. Droga Krzyżowa w Kalwarii Wileńskiej“²².

Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovo terminą savo darbuose mini ir užsienio mokslininkai: 1982 m. kunigas Juozapas Simeonas Barcik (*Józef Symeon Barcik*) monografijoje „Kalwaria Pasławska“²³; mokslo studijose: 1987 m. ir 1994 m. kunigas Jerzy Kopeć

⁹ Rūta Janonienė, Naujoji Jeruzalė ant Verkių kalvų, *Vilniaus Kalvarių*, sudarytojas kun. Kęstutis Latoža, Vilnius: UAB Adomo Jakšto spaustuvė, 2002, p. 21 (19–32).

¹⁰ Adam Honoris Kirkor, *Przewodnik historyczny po Wilnie i jego okolicy*, wyd. 2, Wilno: nakł. i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1880; wyd. 3, Wilno: nakł. i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1889.

¹¹ Флавиан Николаевич Добрянский, *Вильна и окрестности. Путеводитель и историческая справочная книжка*. С планом города Вильны, 9-ю рисунками и картою Виланской губернии, Вильна, 1883.

¹² M. D. S. [Mečislovas Divainis-Silvestraitis], Verkiai – Kalvarija, *Vilniaus žinios*, 1905 05 13, Nr. 118, p. 3; 1905 06 11; Nr. 142, p. 3.

¹³ Wacław Gizbert-Studnicki, *Wilno. Przewodnik po mieście i okolicach*, Wilno: Tłocznia „Lux“, 1919.

¹⁴ Rūta Janonienė, Naujoji Jeruzalė ant Verkių kalvų, p. 21 (19–32).

¹⁵ Alfonsas Motuzas, *Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika*. Monografija, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2003.

¹⁶ Albertas Vitkus, *Verkiai. Istorija ir dabartis*, Vilnius: Mintis, 2009.

¹⁷ Aušra Navickienė, *Besikeičianti knyga XIX a. pirmosios pusės Lietuvoje*. Monografija, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010.

¹⁸ Dalia Vasiliūnienė, *Žemaičių Kalvarija. Pilgrimo centro istorija ir dailė XVII–XIX a.*, Vilnius: Aidai, 2010.

¹⁹ Asta Giniūnienė, *Kryžiaus kelias Lietuvoje XVIII a. antroje pusėje – XX a. pradžioje*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2013.

²⁰ *Vilniaus Verkių Kalvarių vadovas. Maldynas ir giesmynas*, sudarytojas ir parengėjas prof. habil. dr. Alfonsas Motuzas, Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2014.

²¹ Irena Vaišvilaitė, *Pasivaikščiojimai po krikščioniškąją Vilnių*, Vilnius: Baltos lankos, 2017.

²² *Przewodnik. Droga Krzyżowa w Kalwarii Wileńskiej*. Materiały źródłowe, zebrał i opracował prof. dr. hab. Alfonsas Motuzas, Kowno: Uniwersytet Witolda Wielkiego, 2018.

²³ Józef Symeon Barcik, *Kalwaria Pasławska*, Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej, 1985.

knygoje „Droga Krzyżowa“²⁴ ir 1996 m. prof. Teresė Friedelovna (*Teresa Friedelówna*) leidinyje „Tradycje Kalwarii Wileńskiej“²⁵ bei 2003 m. Anna Mitkovska (*Anna Mitkowska*) monografijoje „Polskie kalwarie“²⁶.

Atliekant Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovų maldų ir giesmių etnomuzikologinius tyrimus, pasitelkti lenkų kunigų parengti ir išleisti katalikiškieji giesmynai bei darbai: 1819 m. kunigo Pranciškaus Karpinskio (*Francizek Karpinski*)²⁷, 1838 m. kunigo Mykolo Marcino Mioduśewskio (*Michał Marcin Mioduszeński*)²⁸, 1886–1898 m. Julijaus Nawackio (*Julian Nawacki*)²⁹, 1878–1928 m. kunigo Jono Siedleckio (*Jan Siedlecki*)³⁰, 1891 m. kunigo Juozapo Surzinskio (*Józef Surzyński*)³¹, 1984 m. kunigo Augustino Chadamo (*Augustyn Chadam*)³², 1994 m. pakartotas Jono Siedleckio knygos leidimas³³ bei 2005 m. kun. Jeronimo Chamskio (*Hieronim Chamski*)³⁴ darbas. Taip pat remtasi 1987 m. prof. Bolesłovo Bartkovskio (*Bolesław Bartkowski*) moksliniais darbais „Polskie śpiewy religijne w żywej tradycji“³⁵ bei 1990 m. išleistu leidiniu „Polskie śpiewy religijne społeczności katolickich“³⁶. Iš lietuvių muzikologų tyrime naudotasi Danutės Palionytės-Banevičienės mokslo straipsniu „Katalikiškieji giesmynai ir giesmės Lietuvoje (XVIII a. pab. – XIX a.)“³⁷.

Tiriant Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovų turinio kaitą buvo peržvelgta art trisdešimtys Lietuvoje lenkų ir lietuvių kalbomis paskelbtų leidinių. Iš jų remtasi šiais: 1826 m. išleistu nežinomo autoriaus vadovu „Przewodnik obchodzącym pamiątkę Zbawiciela naszego Jezusa Pana drogę Jeruzolimskich w Diecezyi Wileńskiej <...>“³⁸. Taip pat

²⁴ Jerzy Józef Kopeć CP, *Droga Krzyżowa. Duchowość nabożeństwa i antologija współczesnych tekstów polskich*, wydawnictwo ojców franciszkańców niepokalanów, 1994; *Droga Krzyżowa, Dzieje nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów*, opr. ks. J. Kopeć CP. Poznań: Księgarnia Św. Wojciecha, 1987.

²⁵ Teresa Friedelówna, *Tradycje Kalwarii Wileńskiej, Wilno i kresy północno-wschodnie*. Materiały II Międzynarodowej Konferencji w Białymstoku 14–17 IX 1994 r. czterech tomach, t. II: Kultura i trwanie, pod redakcją Elżbiety Feliksiak i Alicji Kisiulewskiej, Białystok: Towarzystwo Literackie imienia Adama Mickiewicza. Oddział Białostocki, 1996, s. 7–30.

²⁶ Anna Mitkowska, *Polskie kalwarie*, Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład narodowy im. Ossolińskich wydawnictwo, 2003.

²⁷ *Pieśni nabożne przez Franciszka Karpińskiego podług ostatniego dzieła tego pisarza wydane*, W Wilnie w Drukarni Antoniego Marcinkowskiego 1819. Wydanie pierwsze w Supraślu. Druk. Bazylianów, 1792.

²⁸ Mioduszeński Michał Marcin, *Śpiewnik kościelny, czyli pieśni nabożne z melodyjami w Kościele katolickim używane*, Kraków: w drukarni Stanisława Gieszkowskiego, 1838.

²⁹ *Pieśń na drogę krzyżową. Przed obchodami: Zastanów się, o człowiecze, na chwilkę małą*, Czcionkami Jul. Nowackiego. Sine loco, 1886–1898.

³⁰ Jan Siedlecki, *Śpiewnik kościelny*, wyd. Jubileuszowe 1878–1928, opracował W. Świerczek ze współudziałem B. Wallek-Walewskiego, Drukarnia Związkowa w Krakowie, 1928.

³¹ Józef Surzyński, *Polskie pieśni Kościoła katolickiego*, Poznań, 1891.

³² Augustyn Chadam, *Śpiewnik Kalwaryjski*, Kalwaria Zebrzydowska: Wydawnictwo „Calvarianum“, 1984.

³³ Jan Siedlecki, *Śpiewnik Kościelny*, Kraków: Instytut Teologiczny Księży Misjonarzy, 1994.

³⁴ *Abba-Ojcie. Pieśni i piosenki religijne*, zebrał i opracował ks. Hieronim Chamski, Płock: Wydawnictwo HEJNAŁ, 2005.

³⁵ Bolesław Bartkowski, *Polskie śpiewy religijne w żywej tradycji. Style i formy*, Kraków: Polskie Wydawnictwo Muzyczne, 1987.

³⁶ *Polskie śpiewy religijne społeczności katolickich. Studia i materiały*, t. I, redakcja naukowa Bolesław Bartkowski, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1990.

³⁷ Danutė Palionytė-Banevičienė, *Katalikiški giesmynai ir giesmės Lietuvoje (XVIII a. pab. – XIX a.), XVI–XIX a. Lietuvos muzikinio gyvenimo atodangos*, sudarytoja ir mokslinė redaktorė dr. Vida Bakutytė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų instituto leidykla, 2014, p. 145–186.

³⁸ *Przewodnik obchodzącym pamiątkę Zbawiciela naszego Jezusa Pana drogę Jeruzolimskich w Diecezyi Wileńskiej*

tyrime naudotasi 1843 m. lenkų pranciškono Herculano Juškevičiaus (*Herculanus Juszkiewicz*) iš lenkų kalbos į vokiečių kalbą išverstu leidiniu „Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio stočių knygelė, arba Jėzaus Kristaus, mūsų Viešpaties ir Išganytojo, Kryžiaus kelias“³⁹. Pasiremta ir 1906 m. kunigo Petro Bartnikovskio (*Piotr Bartnikowski*) sudarytu vadovėliu „Przewodnik po Kalwariy <...>“⁴⁰. Darbe taip pat pasinaudota vadovėliais, parengtais autorių, įvardijamų kriptonimais (t. y. slapyvardžiais, kuriuos sudaro autoriaus vardo ir pavardės pirmosios raidės). Tai 1927 m. J. K. parašytas vadovėlis „Jėzaus Kristaus kančios kelių, arba Kalvarių, vadovėlis, taikomas Vilniaus ir Veprių Kalvarijoms apvaikšioti“⁴¹. Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovų turinio sandaros analizė baigiama įvairių autorių ir sudarytojų 1930–2018 m. pateiktais tekstais⁴².

Siekiant kuo išsamiau aprašyti, kaip laikui bėgant keitėsi Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovuose pateikiami tekstai, teko pasitelkti Lietuvos mokslo akademijos bibliotekos⁴³, Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriaus (P. Jatulio fondas)⁴⁴, Vilniaus šv. Juozapo kunigų seminarijos bibliotekos⁴⁵, Vytauto Didžiojo universiteto Katalikų teologijos fakulteto Lietuvos Katalikų Bažnyčios istorijos centro⁴⁶, Vytauto Didžiojo universiteto Katalikų teologijos fakulteto Šv. Antano religijos studijų instituto⁴⁷, Vilniaus

zaraz pod Stolecznym miastem W. X. L. Wilnem, na górach Werkowskich, alias Placzu, zalożonych. Za pozwoleniem Zwierzchności Przedrukowany, w Wilnie w Drukarni XX, Bazylianów, roku Pańskiego 1826.

³⁹ *Das Station Buch ober der Kreuzweg Jesu Christi*, Wilna: Glücksberg, 1843.

⁴⁰ *Przewodnik po Kalwariy dla obchodzących pamiątkę męki Chrystusa Pana przy Kościele Parafialnym Wekwoskim Św. Krzyża na Kalwariy*, ułożony przez X. Piotra Bartnikowskiego. Wydanie trzynaste poprawne. Wilno: nakł. i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1906.

⁴¹ *Jėzaus Kristaus kančios kelių, arba Kalvarių, vadovėlis, taikomas Vilniaus ir Veprių Kalvarijoms apvaikšioti, parašė J. K., sekdamas kunigo P. Bartnikovskio vadovėlių*, Ukmergė, 1927.

⁴² *Przewodnik drogi Krzyżowej w Kalwarij pod Wilnem ułożony przez X. Wiktora Kochańskiego*, Wilno: Tłocznia „Marianum“, 1937 (2000 m. pakartotas leidimas: *Droga Krzyżowa w Kalwarii Wileńskiej. Przewodnik*. Wilno: Wydawnictwo Polskie w Wilnie, 2000); *Przewodnik po Kalwariy ułożony przez ks. Piotra Bartnikowskiego przejrany, poprawniony i uzupełniony przez ks. Tadeusza Makarewicza*. Wydanie nowe (pagal *Imprimatur* ankstesnė laida yra 1928 m.), Wilno: Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1938; Stanislovas Kiškis, *Vilniaus Kalvarijos. Vadovėlis Kryžiaus keliui eiti*, Vilnius, 1940; Eduardas Kirstukas, *Kalwaria Wileńska*, Wilno: Aušra (Kaunas), 2001; Alfonsas Motuzas, Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio apeigos ir muzika. Vadovėlis, *Soter. Religijos mokslo žurnalas*, 2002, Nr. 8 (36), priedas Nr. 2; *Vilniaus Verkių Kalvarių vadovas. Maldynas ir giesmynas*, sudarytojas ir parengėjas prof. habil. dr. Alfonsas Motuzas, Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2014; *Przewodnik. Droga Krzyżowa w Kalwarii Wileńskiej. Materiały źródłowe*, zebrał i opracował prof. dr hab. Alfonsas Motuzas, Kowno: Uniwersitet Witolda Wielkiego, 2018.

⁴³ *Przewodnik obchodzącym pamiątkę Zbawiciela naszego Jezusa Pana drogę Jeruzolimskich w Dyecezyi Wileńskiej zaraz pod Stolecznym miastem W. X. L. Wilnem, na górach Werkowskich, alias Placzu, zalożonych. Za pozwoleniem Zwierzchności Przedrukowany*, w Wilnie w Drukarni XX, Bazylianów. Roku Pańskiego 1826, Lietuvos mokslų akademijos biblioteka, 3-L-19/2242, Vilnius; *Vilniaus kalvarijos, arba Kryžiaus keliai*, paruošė Vincentas Taškūnas, Vilnius: Ruch, 1932 (pakartotas leidimas – 1940).

⁴⁴ Vilniaus universiteto biblioteka, f. 267-775, l. 500; Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 267-775 (P. Jatulio fondas).

⁴⁵ *Śpiewnik. Zbiór pieśni śpiewnych przy zwiedzaniu Kalwarij Wileńskiej*, zebrał J. M. Wilno, 1939, Vilniaus šv. Juozapo kunigų seminarijos bibliotekos archyvas, 245 Sp-28 (saugykla).

⁴⁶ 2010–2015 m. kraštotyriinių vasaros lauko ekspedicijų medžiaga. Vytauto Didžiojo universiteto Katalikų teologijos fakulteto Lietuvos Katalikų Bažnyčios istorijos centro archyvo medžiaga, Kaunas.

⁴⁷ 1989–2003 m. kraštotyriinių vasaros lauko ekspedicijų medžiaga, Šv. Antano religijos studijų institutas prie Katalikų teologijos fakulteto Vytauto Didžiojo universitete, Folkloro kabinetas, Kretinga; 2010–2015 m. kraštotyriinių vasaros lauko ekspedicijų medžiaga, Vytauto Didžiojo universiteto Katalikų teologijos fakulteto Lietuvos Katalikų Bažnyčios istorijos centro archyvo medžiaga, Kaunas.

Šv. Kryžiaus atradimo bažnyčios⁴⁸ bei monografijos autoriaus asmeninio archyvo rankraštinius šaltinius⁴⁹.

Atliktiems tyrimams apibendrinti buvo sudarytas Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio stočių apvaikščiojimo kartografinis žemėlapis ir 23 tyrimo medžiagą apibendrinančios lentelės, pateikti 79 giesmių natų pavyzdžiai bei 24 nuotraukos.

Remiantis surinktais šaltiniais, naudota literatūra bei atliktu tyrimu monografijoje:

- trumpai retrospektyviai pristatomas Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelias;
- aprašoma Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovų kilmė, raida ir kaita;
- pateikiama atlikta Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovų informacinės medžiagos analizė;
- apžvelgiamos Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovuose pateikiamų apeigų ir jų apeiginių papročių ištakos;
- pristatoma Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovų maldų ir giesmių literatūrinių pavadinimų ir muzikinių tekstų analizė;
- pateikiamos atlikto tyrimo išvados ir patvirtinama išsikelta hipotezė.

Monografijos autorius tikisi, kad šis darbas yra tik pradžia ir kartu raktas naujiems moksliniams ieškojimams. Monografiją sudaro įžanga, du pagrindiniai skyriai, išvados, šaltinių ir literatūros sąrašas bei santraukos lietuvių ir užsienio kalbomis.

Už paskatinimą rengti šią mokslo monografiją autorius nuoširdžiai dėkoja Vilniaus arkivyskupui metropolitui Gintarui Grušui, Vytauto Didžiojo universiteto Katalikų teologijos fakulteto ir mokslo tyrimų klasterio „Religijos ir kultūros studijos“ taryboms. Autorius taip pat yra dėkingas recenzentams: Vytauto Didžiojo universiteto Katalikų teologijos fakulteto profesoriui, habilituotam teologijos mokslų daktarui prelatui Vytautui Steponui Vaičiūnui, Lietuvos socialinių tyrimų centro vyr. mokslo darbuotojui, socialinių mokslų daktarui Dariui Liutikui bei Lietuvos muzikos ir teatro akademijos docentei, muzikologijos mokslų daktarei Danutei Kalavinskaitei, redaktorei Redai Asakavičiūtei, natų surinkėjai Eligijai Garšvienei, maketuotojai ir viršelio dailininkei Rasai Švobaitei, fotografijų autoriui kun. Valentin Dunko bei monografijos rėmėjams – Vytauto Didžiojo universiteto klasteriams: „Religija ir kultūra“ Nr. H-12-08, „Bažnyčios santykiai su valstybe ir visuomene“ Nr. H-08-01 bei ponui Povilui Deburtui ir Vilniaus (Kalvarijų) Šv. Kryžiaus atradimo parapijai.

⁴⁸ Vilniaus Šv. Kryžiaus atradimo bažnyčios archyvas.

⁴⁹ *Droga Krzyżowa w Kalwarii Wileńskiej. Przewodnik* (be autoriaus), rankraščio pateikėjas klierikas Žydrius Kuzinas, Vilniaus šv. Juozapo kunigų seminarija, 2003, Alfonso Motuzo (monografijos autoriaus) asmeninis archyvas, Vilnius, 2015–2019; *Droga Krzyżowa w Kalwarii Wileńskiej. Przewodnik* (be autoriaus), rankraščio pateikėjas klierikas Tadas Rimkus, Vilniaus šv. Juozapo kunigų seminarija, 2003, *Alfonso Motuzo asmeninis archyvas*; *Przewodnik drogi Krzyżowej po Kalwarii Wileńskiej* (be autoriaus), rankraščio pateikėjas klierikas Žydrius Kuzinas, Vilniaus šv. Juozapo kunigų seminarija, 2004, *Alfonso Motuzo asmeninis archyvas*.

I SKYRIUS

KAI KURIE VILNIAUS
KALVARIJŲ KRYŽIAUS
KELIO ISTORIJOS
ASPEKTAI

Kaip buvo minėta anksčiau, apie Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio istoriją, jo pamaldumo kilmę yra skelbta daug medžiagos, tačiau su Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio religinio termino – *vadovo* kaip knygos žanro semantika istorinės medžiagos labai stokojama.

Kalvarijų Kryžiaus kelio pamaldumo praktikos pradžia – pirmieji krikščionybės amžiai Palestinoje. Pirmasis Jėzaus kelio, taip pat vadinamo Kančios keliu, nuo Piloto rūmų iki Kalvarijos kalno aprašymas randamas 381–384 m. maldininkės Eterijos pranešime „Peregrinatio ad loca Sancta“ („Pilgriminė kelionė po šventąsias vietas“)⁵⁰, kuriame minimos vietovės, susijusios su Kristaus Kryžiaus kelio įvykiais. Seniausias Kristaus kančias perteikiantis ciklas (420–430 m.), kurį sukūrė ir garbino tikintieji Jeruzalėje, atskleidžiamas keturiose plokštėse („stacijose“) Londono Britų muziejuje. Ciklą sudaro 12 paskutinių Kristaus gyvenimo epizodų⁵¹ (žr. 1 pav.).

1 pav. Kristaus kančios paveikslai

Nuo VI a. Palestiną užėmus musulmonams, krikščionys Jeruzalėje ne visada galėjo lankyti Kristaus kančios kelio stotis. Tuomet Kryžiaus kelio stotys pradėtos rengti Europoje. Pirmosios kalvarijų Kryžiaus kelio stotys Europoje vadintos „Naująja Jeruzale“. Iš jų pirmoji buvo pastatyta Italijoje, netoli Bolonijos miesto, Šv. Stepono vienuolyne⁵². Nuo tada kalvarijų Kryžiaus kelio pamaldumas paplito po visą Europą, o XVII a. pradžioje, t. y. poreformaciniu laikotarpiu, pasiekė Lenkiją. Lenkų teologai ir Bažnyčios istorikai kalvarijų

⁵⁰ Eteria, *Pielgrzymka do miejsc świętych*, tłum. W. Szoldrski w: Pisma starochrześcijańskich pisarzy, t. 6, Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej, 1970, s. 215.

⁵¹ *Lietuvos vyskupų konferencijos 2000 metų jubiliejinis leidinys*, Vilnius: Katalikų pasaulis, 2000.

⁵² Thurston Herbert, Boudinhon Auguste, *Etude historique sur le Chemin de la Croix*, Paris: Letouzey et Ané 1907, p. 11–13.

Kryžiaus kelius suskirstė į tris tipus. Pagal jų klasifikavimą daugiaplaniai kalvarių Kryžiaus keliai, įrengti atviroje kraštovaizdžio erdvėje, priskiriami prie didžiųjų kalvarių Kryžiaus kelio; bažnyčių šventoriuose bei bažnyčiose įrengtas 14 stočių kryžiaus kelias priskiriamas prie mažųjų kalvarių Kryžiaus kelio, o Atpirkimo istoriją uždaroje erdvėje žymenčios koplyčios arba tapytos ar lipdytos iš gipso stotys arkadose – prie kalvarių tipo Kryžiaus kelio⁵³. 1569 m. Liubline Lenkijai ir Lietuvai pasirašius Liublino uniją ir Lietuvai tapus Lenkijos kunigaikštyste, Abiejų Tautų katalikiška kultūra tapo bendra, taip pat bendros ir kalvarių Kryžiaus kelio pamaldumo praktikos. Pirmasis Lenkijoje didžiųjų kalvarių Kryžiaus kelias buvo įsteigtas 1609–1617 m. Zebžydovoje, Zebžydovos Kalvarijoje (*Kalwaria Zebzydowska*), vietos dvarininko Mykolo Zebžydovskio (*Mikołaj Zebrzydowski*) ir globojamas pranciškonų vienuolijos. Kitas didžiųjų kalvarių Kryžiaus kelias buvo įsteigtas 1628 m. Lenkijos vakaruose Pakoscės vietovėje (*Kalwaria Pakoska*) vietos dvarininko Mykolo Dzielinskio (*Mikchał Dzielinski*) bei taip pat globojamas pranciškonų vienuolijos. 1639–1642 m. Žemaičių vyskupo Jurgio Tiškevičiaus (*Jerzy Tyszkiewicz*) bei vietos jėzuitų iniciatyva, globojant dominikonų vienuolijai, Žemaitijoje, Garduose (dabar – Žemaičių Kalvarija (*Kalwaria na Żmudzi*)), buvo įsteigtas 19 stočių, arba 20 vietų (vienoje stotyje yra dvi vietos), Kryžiaus kelias. 1646–1649 m. Vakarų Lenkijoje, netoli Gdanskio miesto, vietos dvarininko Jokūbo Veiherio (*Jakub Wejher*) pastangomis ir vietos pranciškonų iniciatyva buvo įsteigtos 42 stočių Kryžiaus kelio su Marijos takeliais Veiherovo Kalvarijos (*Kalwaria Wejherowa*). 1667–1668 m. Lenkijos ir Ukrainos pasienyje vietos dvarininko Andriaus Maksimiliano Fredro (*Andrzej Maksymilian Fredro*) ir pranciškonų pastangomis buvo įsteigtos 28 stočių Kryžiaus kelio ir 7 stočių Marijos takelių Paclavskos Kalvarijos (*Kalwaria Paclawska*). 1664–1669 m. laikotarpiu 7 km į šiaurę nuo Vilniaus miesto centro Verkių apylinkėse, Neries upės dešiniame krante, Vilniaus vyskupai Jurgis Bialozoras, Gotardas Jonas Tyzenhauzas (*Gotardus-Joanes Tyzenhauz*) [1661–1668], vyskupas Aleksandras Kazimieras Sapiega (*Aleksander Kazimierz Sapieha*) [1669] įkūrė 35 stočių Kryžiaus kelio ir 12 stočių Marijos takelių kalvarijas (*Kalwaria w Werkach pod Wilnem*), pavesdami jas vienuolių dominikonų globai⁵⁴.

Šiandien yra atskleista, kad pirmosios Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio stotys tuometinėse Verkių apylinkėse pirmą kartą buvo apeitos jos įkūrėjo vysk. J. Bialozoro 1664 m. balandžio 11 d., įamžinant 1659 m. netoli Verkių mūšyje su kazokais žuvusius krašto ir tikėjimo gynėjus (lenkus ir lietuvius) bei išreiškiant padėką Dievui už Vilniaus išsivadavimą iš 1655–1661 m. Maskvos okupacijos⁵⁵.

Monografijos autoriaus manymu, Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio kilmė turi savo priešistorę. Ji yra glaudžiai susieta su tuometine Žemaičių vyskupija ir tuometiniais istoriniais-geopolitiniais įvykiais. Yra žinoma, kad J. Bialozoras buvo žemaitis, gimęs 1623 m. Žemaitijoje, Žemaičių vyskupijos Grinkiškio parapijoje⁵⁶. Jo sesuo Sofija buvo benediktinių

⁵³ *Droga Krzyżowa*, opr. ks. J. Kopeć CP. Dzieje nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów, Poznań: księgarnia Św. Wojciecha, 1987, s. 47–56.

⁵⁴ *Droga Krzyżowa*, s. 53–56; Teresa Friedelówna, *Tradycje Kalwarii Wileńskiej*, s. 7–30; Anna Mitkowska, *Polskie kalwarie*, s. 62–161.

⁵⁵ Alfonsas Motuzas, *Lietuvos kalvarių Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika*, 2003, p. 37.

⁵⁶ Vilniaus universiteto biblioteka, f. 267-775, l. 500; Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 267-775 (P. Jatulio fondas).

vienuolė, jaunesnis brolis Jonas – dominikonų vienuolis, kas rodo, kad šeimoje jie buvo auklėti pamaldumo dvasioje⁵⁷. Tai, kad J. Bialozoro brolis buvo dominikonų vienuolis, galėjo paskatinti būsimą vyskupą J. Bialozorą Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio globėjais pasirinkti vienuolius dominikonus.

Istoriniuose šaltiniuose nurodoma, kad J. Bialozoras 1648 m. buvo Skuodo parapijos klebonas⁵⁸. Skuodas buvo ir yra kaimynystėje su Žemaičių Kalvarija. Tuo metu, kai jis buvo Skuodo bažnyčios klebonu, jau kaimynystėje buvo gaji kalvarijų Kryžiaus kelio pamaldumo praktika, kurios iniciatorius 1639–1642 m. buvo Žemaičių vyskupas Jurgis Tiškevičius. Manytina, kad Skuodo klebonas kunigas J. Bialozoras buvo susipažinęs su Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio pamaldumu ir toje vietovėje rezidavusia dominikonų vienuolija bei skaitęs 1643 m. Žemaičių vyskupui J. Tiškevičiui dedikuotas jėzuito Mikalojaus Bardovskio (*Mikolaj Bardowski*) knygas „Echo albo odgłos z Kalwaryjskich Gór na slawe X. Jerzego Tyszkewicza“, „Nowe Hierusalem Fax nowa per III. Georgium Tyszkiewicz“ bei nežinomo autoriaus veikalą „Calwaria Samogitiae“, išspausdintą Vilniuje 1648 m.⁵⁹ Žemaičių vyskupui J. Tiškevičiui už nuopelnus Žemaitijos vyskupijai (už tai, kad 1639–1642 m. Žemaičių Kalvarijoje įkūrė Kryžiaus kelią) popiežiaus Urbono VIII 1649 m. buvo skirta Vilniaus vyskupo vieta. J. Tiškevičius Vilniuje vyskupavo nuo 1649 m. gruodžio 9 d. iki 1656 m. sausio 17 d. Vilniaus vyskupas J. Tiškevičius ne kartą kėlė mintį, jog Vilniaus apylinkėse reikėtų įsteigti kalvarijų Kryžiaus kelią ir pradėti praktikuoti jo pamaldumą. Yra žinoma, kad tuo metu kunigas J. Bialozoras iš Žemaičių vyskupijos nuo 1652 m. vasario 20 d. iki 1661 m. rugsėjo 21 d. dirbo Vilniaus vyskupijos kurijoje kustodu⁶⁰. Tad dirbdamas Vilniaus vyskupijos kurijoje kunigas J. Bialozoras ne kartą girdėjo Vilniaus vyskupo J. Tiškevičiaus norą Vilniaus miesto Verkių apylinkėse steigti kalvarijas, be to, jis jau buvo susipažinęs ir su tuo metu Lenkijoje įsteigtomis kalvarijomis bei jų pamaldumo praktika. J. Bialozoras, 1661 m. lapkričio 21 d. tapęs Vilniaus vyskupu, matyt, prisimindamas Vilniaus vyskupo J. Tiškevičiaus norą Vilniaus miesto Verkių apylinkėse steigti kalvarijas, iškėlė mintį Vilniaus Verkių apylinkėse įsteigti kalvarijų Kryžiaus kelią kaip padėką Dievui už išsivadavimą iš Maskvos armijos okupacijos. Vyskupo J. Bialozoro mintį palaikė ir Vilniaus vyskupas sufraganas⁶¹ Gotardas Jonas Tyzenhauzas. Vilniaus vyskupo sufragano G. J. Tyzenhauzo iniciatyva 1662 m. vyskupijoje buvo sudaryta komisija Vilniaus Verkių Kalvarijų Kryžiaus keliui įsteigti, kuriai pats ir vadovavo⁶². Yra manoma, kad 1664 m. balandžio 11 d., Didįjį penktadienį, Verkiuose pirmą kartą buvo iškilmingai apeitas Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelias, kuriam vadovavo pats vyskupas J. Bialozoras: „Pats vyskupas ruošėsi vadovauti iš

⁵⁷ Wincenty Przyłowski, *Zywoty Biskupów wilenskich*, t. 2, Petersburg: Druk Jozafata Ohryzki, 1860, s. 151.

⁵⁸ Vaida Kamuntavičienė, Vyskupo Jurgio Bialozoro (apie 1623–1665) politinė veikla, *Soter. Religijos mokslo žurnalas*, 2003, Nr. 9 (37), p. 283 (281–294).

⁵⁹ Juozas Vaišnora, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, Roma: Fausto Failli, 1958, p. 377.

⁶⁰ Kustodas (lot. *custos*, kilm. *custodis* – sargas) – senovinių rankraščių ir spausdintų knygų saugotojas / raštininkas [archyvaras – aut. past.], žr. Valerija Vaitkevičiūtė, *Tarptautinių žodžių žodynas*, Vilnius: Žodynas, 2002, p. 595.

⁶¹ Sufraganas (lot. *suffraganeus* < *suffragor* „balsuoju; remiu, padedu“) – vyskupas, pavaldus aukštesniam vyskupui; ordinaro padėjėjas, neturintis savo vyskupijos, žr. *Interleksis*.

⁶² Anna Mitkowska, *Polskie kalwarie*, p. 162.

miesto į Verkių kalvas procesijai, kur, panašiai kaip Jeruzalės kalvose, jis įrengė Kristaus kančios ir mirties prisiminimo vietą, ir norėjo, kad iš visų bažnyčių, pasibaigus pamaldoms, eitų žmonės.⁶³ Ar jau buvo pastatytos koplyčios, neužsimenama, bet galima manyti, kad kas nors ant kalvų buvo padaryta Jeruzalės pavyzdžiu. Netrukus Vilniaus vyskupas J. Bialozoras iš Liublino pakvietė vienuolius dominikonus, kuriems Verkiuose pavedė Kryžiaus kelio koplyčių globą⁶⁴.

Po vyskupo J. Bialozoro mirties (1665 m.) Vilniaus Kalvarių Kryžiaus keliu Verkiuose rūpinosi Vilniaus sufraganas G. J. Tyzenhauzas ir Vilniaus vyskupas A. K. Sapiega, kuris, prieš tapdamas Vilniaus vyskupu, buvo Žemaičių vyskupo J. Tiškevičiaus sufraganu (apie 1655 m.), o nuo 1659 m. iki 1667 m. – Žemaičių vyskupu. Vilniaus vyskupas A. K. Sapiega, tiek būdamas Žemaičių vyskupo J. Tiškevičiaus sufraganu, tiek ir Žemaičių vyskupu, buvo gerai susipažinęs su Žemaičių Kalvarijoje ir Vilniaus Verkių apylinkėse jau gyvuojančiu Kryžiaus kelio pamaldumu, tad, tapęs Vilniaus vyskupu, tęsė kalvarių Kryžiaus kelio steigimo Verkiuose darbą. Vilniaus vyskupas A. K. Sapiega 1669 m. įsteigtas kalvarijas pavedė Vilniaus Šventosios Dvasios konvento dominikonams, juos įpareigodamas per visas šv. Kryžiaus šventes Jėzaus Kristaus kančios atminimui organizuoti iškilmingas procesijas iš savo bažnyčios Vilniuje į kalvarijas, taip pat kartą per metus apeiti Sopulingosios Dievo Motinos takelius, būtinai dalyvaujant ir dominikonų globojamai Šv. Rožinio arkibrolijai⁶⁵. Tų pačių metų birželio 9 d. (per Sekmines) kalvarijos buvo iškilmingai pašventintos⁶⁶. Kryžiaus kelią vedė pats vyskupas, barstydamas iš Jeruzalės atvežtą žemę, sustiprinančią simbolinę kalvarių ryšį su Šventąja Žeme. Procesijos dalyviams ganytojas suteikė visuotinius atlaidus ir paskelbė, kad juos gausias kiekvienas, tinkamai apėjęs visas Kristaus kančios stotis⁶⁷. Sekminių diena, matyt, buvo pasirinkta neatsitiktinai. Sekminės pirmiausia žymi velykinio laikotarpio pabaigą, be to, vyskupas A. K. Sapiega šias Vilniuje įsteigtas kalvarijas globojantiems dominikonams yra pažymėjęs: „Prisipildykime visi Šventosios Dvasios, kad Jai atėjus pas mus ir mes pasiektume tą, iš kurio Ji išėjo, tai yra mūsų Viešpatį Jėzų Kristų.“⁶⁸

Taip pat reikia pastebėti, kad Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio įsteigimas ir raida buvo glaudžiai susieta su to meto geopolitiniais įvykiais. Tai prasidėjo nuo tada, kai Liubline tarp Lietuvos ir Lenkijos valstybių buvo pasirašyta Lublino unija (1569 m.), sukūrusi Abiejų Tautų Respubliką, XVIII a. antrojoje pusėje įvykę trys Abiejų Tautų Respublikos teritorijos padalijimai (1772 m., 1793 m., 1795 m.), per kuriuos Austrijos, Prūsijos ir Rusijos imperijos pasidalijo visą jungtinės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Lenkijos Karalystės valstybės teritoriją. Per Trečiąjį Respublikos padalijimą (1795 m.) visa Lietuvos teritorija atiteko Rusijai. Po 1905 m., kada buvo atgauta carinės Rusijos suvaržyta spaudos laisvė, į Vilniaus Kalvarijas pradėta eiti ir važiuoti iš arti ir toli: iš Latvijos, Žemaitijos,

⁶³ *Jėzuitų archyvas Romoje* (ARCI), Lith. 40, f. 279; Rūta Janonienė, Naujoji Jeruzalė ant Verkių kalvų, p. 21.

⁶⁴ Andželika Meškuotytė-Laužikienė, Vilniaus Kalvarijos, *Katalikų pasaulis*, 1994, Nr. 1, p. 9.

⁶⁵ Rūta Janonienė, Naujoji Jeruzalė ant Verkių kalvų, p. 22.

⁶⁶ Andželika Meškuotytė-Laužikienė, Vilniaus Kalvarijos, p. 9; Rūta Janonienė, Naujoji Jeruzalė ant Verkių kalvų, p. 22.

⁶⁷ Andželika Meškuotytė-Laužikienė, Vilniaus Kalvarijos, p. 9–10.

⁶⁸ Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 43-20931, l. 2.

Baltarusijos, Lenkijos, Ukrainos ir Rusijos. Tai truko iki 1941 m., kai bolševikai uždraudė lankyti Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelią. Ši vieta buvo panaudota priešlėktuvinei apsaugai. 1962–1963 m. laikotarpiu sovietų valdžia beveik visas Kryžiaus kelio koplyčias išsprogdino (liko tik 4 šalia bažnyčios esančios koplyčios). Tačiau Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelias ir toliau buvo lankomas. Sunaikintų stočių vietas žmonės slapta ženklindavo iš akmenėlių sudėtais kryžiais⁶⁹.

Nuo 1990 m. atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio stotys kunigo Juozo Baltušio iniciatyva pradėtos restauruoti. Vėliau Kryžiaus kelių koplyčių, vartų atstatymo darbus perėmė kunigas Kęstutis Latoža. 2002 m. gegužės 19-ąją, Sekminių dieną, lygiai po 40 metų, kardinolas Audrys Juozas Bačkis pašventino atstatytas Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio stotis. Po šv. Mišių, kurias aukojo kardinolas A. J. Bačkis, concelebravo vyskupas Juozas Tunaitis, kunigai Gintaras Grušas, Hansas Friedrichas Fischeris, Kęstutis Latoža, kardinolas iškilmingai paskelbė Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio atstatymo darbų užbaigimo aktą, kurį po to pasirašė kartu su Pavilnio ir Verkių atsakingais asmenimis. Šiame akte lotynų kalba aprašyta šio Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio atsiradimo bei atstatymo istorija⁷⁰.

Remiantis šia monografijos skyriuje pateikta Bažnyčios istorine medžiaga, galima konstatuoti, kad Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio ištakos yra 1569–1669 m. Lenkijos, Lietuvos (Abiejų Tautų) ir Rusijos geopolitinių ir tikybinių įvykių rezultatas, kurį nulėmė vyskupas J. Tiškevičius, J. Bialozoro, G. J. Tyzenhauzo ir A. Sapiegos pastoracija.

⁶⁹ Tomas Venclova, *Vilnius. Vadovas po miestą*, Vilnius: R. Paknio leidykla, 2001, p. 196.

⁷⁰ S. M., Pašventintos atstatytos Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelio stotys, *Bažnyčios žinios*, 2002 05 31, Nr. 10, p. 12–13.

II SKYRIUS

VILNIAUS KALVARIJŲ
KRYŽIAUS KELIO
VADOVŲ TURINIO
SANDAROS KILMĖ,
RAIDA IR KAITA

Kaip jau minėta, žinią apie pirmąją Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovą aptinkame 1998 m. laidos „Lenkų katalikų enciklopedijos“ septintajame tome, kuriame yra rašoma, kad Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio steigėjas vyskupas Jurgis Bialozoras buvo parengęs ir išleidęs pirmąją vadovą po savo įsteigtas kalvarijas⁷¹. Iki šių dienų vadovas neišliko. Tačiau žinant tai, kad vyskupas J. Bialozoras Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelią pradėjo kurti 1661 m., o vyskupo mirties data yra 1665 m. gegužės 17 diena, tad galima manyti, kad vyskupo J. Bialozoro leistas vadovas pasirodė 1661–1665 m. laikotarpiu. 2002 m. menotyrininkė dr. R. Janonienė mokslinėje publikacijoje „Naujoji Jeruzalė ant Verkių kalvų“⁷² rašo, kad „greičiausiai jis [vyskupo J. Bialozoro parengtas vadovas – aut. past.] buvo dar kartą perspausdintas, nes 1826 m. leisto vadovo įvade autorius prisistato kaip „nevertas ganytojas“, kuris, „nematydamas jokio veiksmingesnio būdo mūsų išganymui už pamaldas, primenančias Jėzaus kančią, ir norėdamas jas įdiegti mūsų Vilniaus diecezijoje, apžiūrėjęs ir suradęs tinkamą vietą, kurios pavadinimas lietuviškai reiškia „Verksmo kalnus“, pats išmatavo ir išdėstė Kristaus kančios kelius“⁷³. „Verksmo kalnų“ terminas gali būti sietinas su vietovės pavadinimu – Verkiai. Šios vietos istorija ne tik neatsiejama nuo krikščionybės raidos Vilniaus krašte, bet ir asocijuojasi su legendine ikikrikščioniškosios Lietuvos praeitimi. Ažuolais bei tankiais krūmais apaugę kalnai Vilniaus apylinkių Verkių vietovėse buvo vyriausiojo lietuvių pagonių žynio Krivių Krivaičio gyvenimo vieta⁷⁴. Krivių Krivaičio sūnus Lizdeika didžiajam kunigaikščiui Gediminui išaiškino Geležinio Vilko sapną ir išpranašavo Lietuvos sostinės įkūrimą Vilniuje. Kita Verkių istorija siekia pačią krikščionybės Lietuvoje pradžią, vietiniai padavimai – dar ankstesnius laikus. Jėzuitas Mikalojus Strijkovskis, vienas pirmųjų Lietuvos istorikų, savo Kronikoje teigia, kad ant kalno, kur dabar stovi Verkiai, erelio lizde buvo rastas Lizdeika, vyriausiasis pagonių šventikas, tas, kurio laikais (1387 m.) Jogaila sugriovė Perkūno šventyklą ir užgesino jo garbei Vilniuje nuolat degusią ugnį. Verkių pavadinimas esą kilęs iš lietuvių kalbos žodžio „verkt“, kuris reiškia vaiko verksmą⁷⁵ bei Verkės upelio pavadinimą⁷⁶. XIV a. pabaigoje, įvedus krikščionybę, šios žemės atiteko Vilniaus vyskupijai, o vėliau (nuo XVII a.) ši vieta virto katalikų šventove.

Šis trumpas vietovės vardo pristatymas jau atskleidžia, kad minėtas vyskupo J. Bialozoro leidinys buvo ne vien maldynas ir giesmynas, bet ir mokomoji, pažintinė priemonė, kitaip tariant, vadovėlis, arba vadovas. Kyla klausimas, kas paskatino vyskupą J. Bialozorą pasirinkti šį Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio stočių apvaikščiojimo leidinio žanrą – *vadovą*? Šiandien tai nėra žinoma. Norint atsakyti į šį klausimą, reiktų pradėti nuo Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovų chronologinės istoriografinės analizės.

⁷¹ *Encyklopedia katolicka*, t. 7, s. 416.

⁷² Rūta Janonienė, *Naujoji Jeruzalė ant Verkių kalvų*, p. 21 (19–32).

⁷³ *Przewodnik obchodzącym pamiątkę Zbawiciela naszego Jezusa Pana drog Jeruzolimskich w Dyecezyi Wileńskiej zaraz pod Stolecznym miastem W. X. L. Wilnem, na górach Werkowskich, alias Placzu, zalożonych*, s. 3; Lietuvos mokslų akademijos biblioteka, 3-L-19/2242, Vilnius.

⁷⁴ Eugenijus Danilevičius, *Maršrutai iš Vilniaus*, Vilnius: Mintis, 1975, p. 9–10.

⁷⁵ Rūta Janonienė, Lietuvos istorijos fragmentai Verkių peizažuose, *Menotyra*, 2002, Nr. 2 (27), p. 38.

⁷⁶ Albertas Vitkus, *Verkiai. Istorija ir dabartis*, p. 8.

1. Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovų istoriografija

Šiandien Lietuvoje esamas pirmasis kalvarijų Kryžiaus kelio vadovas yra datuojamas 1749 m. ir yra skirtas Žemaičių Kalvarijai. Tai Vilniuje rezidavusio dominikonų vienuolio Liudviko Grincevičiaus (*Ludwik Hryniewicz*) lenkų kalba parengtas Žemaičių Kalvarijai skirtas vadovas „Przewodnik obchodzącym drogi męki Chrystusowery, trakt nieomylny pokazujący, albo sposób nabożnego obchodzenia Kalwaryi Zmudzkiej <...>“⁷⁷. Yra žinoma, kad minėtas dominikonas 1760 m. vadovavo dominikonų Šventosios Dvasios bažnyčios vienuolijai Vilniuje. Kaip žinia, šis ordinas prižiūrėjo ir Žemaičių Kalvariją⁷⁸. Kitas vadovo prototipas yra parengtas 1821 m. Jis yra žinomas žodinėje tradicijoje lietuvių kalba kaip „Kielas kruvinas karaliaus sopulu Jezusa Chrystusa brangu krauju iszklotas eynantiems ant sziesliwos wiecznastes zmoniemis trokstantiems zinoti Taiemnicios niewinos mukos Wieszpacies Pona musu. Parodytas ir su pozwaliumu Wiresniu isz Lankiszko ant Lietuwiszko Liezuwie iszgulditas“⁷⁹. Greičiausiai iki šių dienų jis neišlikęs.

Šiandien pirmasis žinomas Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovas yra 1826 m. lenkų kalba leistas leidinys „Przewodnik obchodzącym pamiątkę Zbawiciela naszego Jezusa Pana dróg Jeruzolimskich w Dyecezyi Wileńskiej zaraz pod Stołecznym miastem W. X. L. Wilnem, na górach Werkowskich, alias Płaczu, założonych. Za pozwoleniem Zwierzchności Przedrukowany, w Wilnie w Drukarni XX, Bazylianów. Roku Pańskiego 1826“⁸⁰. Jame nėra autorystės nuorodos. Kaip menotyrininkės dr. R. Janonienės jau buvo rašyta mokslinėje publikacijoje „Naujoji Jeruzalė ant Verkių kalvų“⁸¹, tai greičiausiai vyskupo J. Bialozoro 1661–1665 m. laikotarpiu parengto vadovo 1826 m. perspausdinta kopija⁸². Šiandien neturint vyskupo J. Bialozoro 1661–1665 m. parengto vadovo, leidinį „Przewodnik obchodzącym pamiątkę Zbawiciela naszego Jezusa Pana dróg Jeruzolimskich w Dyecezyi Wileńskiej zaraz pod Stołecznym miastem W. X. L. Wilnem, na górach Werkowskich <...>“⁸³ galima

⁷⁷ *Przewodnik obchodzącym drogi męki Chrystusowery, trakt nieomylny pokazujący, albo sposób nabożnego obchodzenia Kalwaryi Zmudzkiej, przy Kosciele WW.OO. Dominikanów, ułożony <...> J.X.Franciszkowski Urwikowi plebanowi Wieksnianskemu dedykowany <...> X. Ludwika Hryniewicza, S.T. Lektora <...> w konwencie generalnym Wilenskim, Zak. Kazn., Wilno, 1749.*

⁷⁸ Rūta Janonienė, Naujoji Jeruzalė ant Verkių kalvų, p. 22.

⁷⁹ Kielas kruvinas karaliaus sopulu Jezusa Chrystusa brangu krauju iszklotas eynantiems ant sziesliwos wiecznastes zmoniemis trokstantiems zinoti Taiemnicios niewinos mukos Wieszpacies Pona musu. Parodytas ir su pozwaliumu Wiresniu isz Lankiszko ant Lietuwiszko Liezuwie iszgulditas. Sine loco, 1821, *Alfonso Motuzo asmeninis archyvas*.

⁸⁰ *Przewodnik obchodzącym pamiątkę Zbawiciela naszego Jezusa Pana dróg Jeruzolimskich w Dyecezyi Wileńskiej zaraz pod Stołecznym miastem W. X. L. Wilnem, na górach Werkowskich <...>*, Lietuvos mokslų akademijos biblioteka, 3-L-19/2242, Vilnius.

⁸¹ Rūta Janonienė, Naujoji Jeruzalė ant Verkių kalvų, 21 (19–32).

⁸² *Przewodnik obchodzącym pamiątkę Zbawiciela naszego Jezusa Pana dróg Jeruzolimskich w Dyecezyi Wileńskiej zaraz pod Stołecznym miastem W. X. L. Wilnem, na górach Werkowskich <...>*, Lietuvos mokslų akademijos biblioteka, 3-L-19/2242, Vilnius.

⁸³ Ten pat.

laikyti pirminiu ir atraminiu. Tad nuo jo iki šiandien chronologiškai ir nužvelkime fiksuojamų vadovų istoriografiją, kurią atskleidžia 1 lentelėje pateikti duomenys.

1 lentelė. Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovų istoriografija

Eil. Nr.	Pavadinimas	Išleidimo vieta	Išleidimo metai (pakartotas leidimas)
1.	<i>Przewodnik obchodzącym pamiątkę Zbawiciela naszego Jezusa Pana dróg Jeruzolimskich w Dyecezyi Wileńskiej zaraz pod Stołecznym miastem W. X. L. Wilnem, na górach Werkowskich, alias Płacz, założonych. Za pozwoleniem Zwierzchności Przedrukowany, w Wilnie w Drukarni XX, Bazylianów</i>	Wilno	1826
2.	<i>Przewodnik obchodzącym pamiątkę Zbawiciela naszego Jezusa Pana dróg Jerozolimskich w diecezji Wileńskiej</i>	Wilno	1832
3.	<i>Przewodnik obchodzącym pamiątkę Zbawiciela naszego Jezusa Pana dróg Jeruzolimskich, Rozważanie według Ojca przeora Mateusza Magnuszewskiego</i>	Wilno	1838
4.	<i>Kalvarių stočių knygelė, arba Jėzaus Kristaus, mūsų Viešpaties ir Išganytojo, Kryžiaus kelias, kurį sudaro 35 stotys nuo Paskutinės vakarienės iki Šventojo Kryžiaus atradimo. Vilnius. Išspausdinta Gliuksbergo spaustuviėje 1843 metais, išversta Vilniaus Šv. Kryžiaus atradimo parapijos, Vilnius, 2017 (org. Das Station Buch ober der Kreuzweg Jesu Christi, Herculanus Juszkiewicz ord. Minar de. obser. [OFM])</i>	Wilna	1843
5.	<i>Kielawiedis apwaykszczajuncziem paminkłu Izganitojaus musu Jezusa Pona kielu Jerozolimsku, diecezjay Wileńskay, ant kalnu Werkowsku, pa Wilnium azudietu pa sergibu kunigu, izdotas par kunigu Pietru Bartnikowsku, s.t.m., plebonu Werkowsku; isz izguldinima letuwiszka par kunigu Henriku Balewiczu, s. t. k., plebonu Wilkomiersku</i>	Wilniuy	1854 (pakartotas 1857)
6.	<i>Przewodnik obchodzącym pamiątkę Zbawiciela naszego Jezusa Pana dróg Jeruzolimskich, przy kościele parafialnym Werkowskim Św. Krzyża na Kalwarii Wilno</i>	Wilno	1863
7.	<i>Wadowas aplankancziu atminimą kanczios Iszganitojo musų Wieszpaties Jezaus Kristaus keliu Jeruzalės prie bažniczios parakwijos Werkų S. Kriziaus ant Kalwarijos, paraszita kuningo Petro Bartnikauskio lenkiskaj, o dabar iszwersta ant lietuwiszko</i>	Sine loco	1870 (pakartotas 1905, 1907)
8.	<i>Przewodnik po Kalwaryi dla obchodzących pamiątkę męki Chrystusa Pana przy Kościele Parafialnym Werkowskim Ś. Krzyża na Kalwaryi, ułożony przez X. Piotra Bartnikowskiego</i>	Wilno	1901
9.	<i>Przewodnik po Kalwaryi dla obchodzących pamiątkę męki Chrystusa Pana przy Kościele Parafialnym Werkowskim Św. Krzyża na Kalwaryi, ułożony przez X. Piotra Bartnikowskiego</i>	Wilno	1906
10.	<i>Jėzaus Kristaus kančios kelių, arba Kalvarių, vadovėlis, taikomas Vilniaus ir Veprių Kalvarijoms apvaikščioti, parašė J. K., sekdamas kunigo P. Bartnikovskio vadovėli</i>	Ukmergė	1927
11.	<i>Przewodnik po Kalwaryi, ułożony przez Piotra Bartnikowskiego, przejrz., popr. i uzup. przez ks. Tadeusza Makarewicza</i>	Wilno	1928 (pakartotas 1938)
12.	<i>Vilniaus kalvarijos, arba Kryžiaus keliai, paruošė kunigas Vincas Taškūnas</i>	Vilnius	1932 (pakartotas 1940)

Eil. Nr.	Pavadinimas	Išleidimo vieta	Išleidimo metai (pakartotas leidimas)
13.	<i>Przewodnik drogi Krzyżowej w Kalwarji pod Wilnem, ułożony przez X. Wiktora Kochańskiego</i> (pakartotas leidimas: <i>Droga Krzyżowa w Kalwarii Wileńskiej. Przewodnik</i> , Wilno, 2000)	Wilno	1937 (pakartotas 2000)
14.	Stanislovas Kiškis, <i>Vilniaus Kalvarijos. Vadovėlis Kryžiaus keliui eiti</i>	Vilnius	1940
15.	<i>Przewodnik drogi Krzyżowej w Kalwarji pod Wilnem</i> . Rankraštis (be autoriaus), pateikėjas klierikas Žydris Kuzinas, 2004 m. vasaros lauko ekspedicijų medžiaga, <i>Alfonso Motuzo asmeninis archyvas</i>	Wilno	Sine anno 2003
16.	<i>Przewodnik drogi Krzyżowej w Kalwarji pod Wilnem</i> . Rankraštis (be autoriaus), 2004 m. vasaros lauko ekspedicijų medžiaga. <i>Alfonso Motuzo asmeninis archyvas</i>	Wilno	Sine anno 2004
17.	<i>Przewodnik drogi Krzyżowej w Kalwarji pod Wilnem</i> . Rankraštis (be autoriaus), pateikėjas klierikas Tadas Rimkus, 2008 m. vasaros lauko ekspedicijų medžiaga, <i>Alfonso Motuzo asmeninis archyvas</i>	Wilno	Sine anno 2008
18.	Eduardas Kirstukas, <i>Kalwaria Wileńska</i>	Wilno	2001
19.	Motuzas Alfonsas, <i>Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio apeigos ir muzika</i> . Vadovėlis	Kaunas	2002
20.	<i>Vilniaus Verkių Kalvarijų vadovas. Maldynas ir giesmynas</i> , sudarytojas ir parengėjas prof. habil. dr. Alfonsas Motuzas, Vilnius	Vilnius	2014
21.	<i>Przewodnik. Droga Krzyżowa w Kalwarii Wileńskiej. Materiały źródłowe</i> , zebrał i opracował prof. dr. hab. Alfonsas Motuzas	Wilno	2018

Remiantis 1 lentelėje pateiktais duomenimis, matyti, kad iš 21 pateikto šaltino, arba vadovų, 13 yra lenkų kalba, 7 – lietuvių kalba bei 1 – vokiečių kalba. Pastebėtina, kad vyrauja lenkų kalba leisti vadovai.

Šiandien pirmasis žinomas vadovas lietuvių kalba savitu pavadinimu „Kielawiedis apwaykszcziajuncziem <...>“ buvo išleistas 1857 m. Kiti vadovai lietuvių kalba pasirodė 1870 m. (1905 m., 1907 m. – pakartoti leidimai), 1927 m., 1932 m. (1940 m. – pakartotas leidimas), 2002 m. ir 2014 m.

1 lentelės duomenys taip pat atskleidžia, kad beveik visi pateikti vadovai yra sudaryti ir parengti, o ne sukurti. Pirmasis iš lentelėje pateikiamų vadovų sudarytojų yra dominikonas Matas Magnuševskis (*Mateusz Magnuszewski*) – vadovas išleistas 1838 m.; chronologiškai kiti sudarytojai – pranciškonas Herculanus Juškevičius – 1843 m., dominikonas Petras Bartnikovskis – 1854 m. (pakartotinai leisti leidimai – 1857 m., 1901 m., 1905 m., 1906 m., 1907 m., 1928 m. ir 1938 m.), kunigas Henrikas Balevičius (*Henrik Balewicz*) – 1854 m. (pakartotinai leistas leidimas – 1857 m.), kunigas Tadas Makarevičius (*Tadeusz Makarewicz*) – 1928 m. (pakartotinai leistas leidimas – 1938 m.), kunigas Vincas Taškūnas – 1932 m. (pakartotinai leistas leidimas – 1940), kunigas Viktoras Kochanskis – 1937 m. (pakartotinai leistas leidimas – 2000 m.), Alfonsas Motuzas – 2002 m., 2014 m., 2018 m. Kaip matyti, daugiausia publikuota dominikono P. Bartnikovskio parengto vadovo versijų:

1854 m., 1857 m., 1863 m., 1870 m., 1901 m., 1905 m., 1906 m., 1927 m., 1928 m. ir 1938 m.

Iš sukurtų (ne sudarytų ir parengtų) vadovų žinomi tik trys: tai kriptonomu *J. K.* pristatančio autoriaus (1927 m.), kunigo Stanislovo Kiškio (1940 m.) bei kunigo Eduardo Kirstuko (2001 m.) parašyti vadovai.

Kyla klausimai, kur slypi šios Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovų leidybos įvairovės ištakos ir kas tam turėjo įtakos? Atsakymų į išsikeltus klausimus ieškokime Lietuvos Katalikų Bažnyčios istorijos mokslų šaltiniuose.

Chronologiškai nuo vyskupo J. Bialozoro 1661–1664 m. leisto vadovo iki 1857 m. analogai buvo išleisti lenkų kalba. Galima pasvarstyti, kodėl vadovai leisti ne lietuvių, o lenkų kalba? Manytina, kad tam įtakos turėjo 1569 m. tarp Lietuvos ir Lenkijos pasirašytos Liublino unijos aktas, Vakarų Europoje sukūręs Abiejų Tautų Respubliką (*Żespospolitą*), o katalikiškoje liturgijoje šalia pirmosios bažnytinės lotynų kalbos nurodęs antrąją – lenkų kalbą. Iki Trečiojo Respublikos padalijimo (1795 m.) Vilniaus vyskupija priklausė Gniezno bažnyčiai provincijai. Po Trečiojo Respublikos padalijimo 1798 m. Vilniaus vyskupija buvo integruota į Mogiliavo arkivyskupiją⁸⁴. Nuo tada ir iki Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo (1918 m. vasario 16 d.) Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio pamaldumo sklaida lenkų kalba visame Vilnijos krašte buvo pagrindinė konflikto tarp rusų ir lenkų priežastis. Ypač konfliktai paastrėjo po 1831 m. ir 1863 m. sukilimų. Carinės Rusijos valdžia Lietuvoje skleisdama lenkų kalbą pirmiausia siekė sunaikinti katalikybę. Iš katalikų kunigo Antano Petkevičiaus, tapusio stačiatikiu, 1866 m. spalio mėn. pranešimo Vilniaus cenzūros komitetui sužinome, kad „Vilniaus Aušros Vartai su stebuklingu Dievo Motinos paveikslu jau nuo 1831 m. pasižymėjo grynai lenkiškos politikos vietove. Todėl ir 1863 revoliuciniais metais čia labiau kaip kitur maištininkai rinkdavosi giedoti papiktinimą keliančius himnus; susirinkę gatvėje drauge su miniomis žmonių, jie darė įvairias demonstracijas prieš stebuklingąjį Dievo Motinos paveikslą. Prie tokios pat kategorijos reikia priskirti ir Vilniaus Kalvarijas, kurios neatjungiamos nuo lenkų politikos“⁸⁵.

Istoriniai šaltiniai liudija, kad 1854 m. Vilniaus Verkių Kalvarių bažnyčios klebonas Petras Bartnikovskis lenkų kalba išleido vadovą „Przewodnik obchodzących Pamiątkę dróg Jerozolimskich na górach Werkowskich“, kurį 1857 m. lietuviškai išvertė („Kielavedis“) Ukmergės dekanas ir klebonas Henrikas Balevičius (*Henrik Balewicz*), jį skirdamas Vilniaus Kalvarijoms⁸⁶. Tai yra pirmas Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovo vertimo į lietuvių kalbą leidimas⁸⁷ (šiam tyrime juo nesinaudosime, nes jis yra blogos būklės ir jame gali būti pateikiama neteisinga informacija).

⁸⁴ Bronius Kviklys, *Lietuvos bažnyčios*, t. V, d. II: *Vilniaus arkivyskupija. Vilniaus provincijos bažnyčios*, Chicago, Illinois: Amerikos lietuvių bibliotekos leidykla, 1986, p. 33.

⁸⁵ Pranešimas kun. Antano Petkevičiaus iš 1866 m. spalio mėn., Lietuvos valstybės archyvas, f. 378.

⁸⁶ *Lietuvių dvasininkai kūrėjai*, sud. Ričardas Jakutis, red. kun. Vaclovas Aliulis MIC, Vilnius: Poli, 2000, p. 590.

⁸⁷ *Kielawiedis apwaykszciajuńciem paminklu Izganitojaus musu Jezusa Pona kielu Jerozolimsku, diecezaiy Wileńskay, ant kalnu Werkowsku, pa Wilnium aždietu pa sergibu Kunigu, izdotas par Kunigu Pietru Bartnikowsku, S. T. M.*, Plebonu Werkowsku, isz izguldinima Letuwiszka par Kunigu Henriku Balewiczu, S.T.K., Plebonu Wilkomiersku, Wilniuy: kasztu ir spaustuwiej Juozapa Zawadzka, 1857.

Carinė Rusija, siekdama, kad išnyktų lenkų kalba ir jos katalikiškas lenkiškumas, remdamasi nuostata, kad „viskas, kas katalikiška, yra lenkiška“, iš pradžių net leido leisti knygas lietuvių kalba. Tuo, matyt, pasinaudojo lietuvių katalikų dvasininkija 1854/1857 m. lietuvių kalba išleidusi kunigo H. Balevičiaus sudarytą Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus keliui apeiti skirtą vadovą⁸⁸. Tačiau netrukus Bažnyčios persekiojimas dar labiau sustiprėjo. Vilniaus generalgubernatoriaus 1866 m. vasario 14 d. aplinkraščiu visos katalikų procesijos ir eisenos už bažnyčios bei šventoriaus ribų buvo griežtai uždraustos⁸⁹. Carinei okupacinei valdžiai įsakius, į lenkiškus ir lietuviškus raštus buvo įvestos rusiškos raidės. Lenkams ir lietuviams buvo uždraustos visos pridėtinės pamaldos⁹⁰ (tarp jų ir Vilniaus Kalvarijos Kryžiaus kelio pamaldos). Tačiau, kaip matyti iš 1 lentelėje pateiktų duomenų, šiuo spaudos draudimo laikotarpiu (1864–1904 m.) buvo išleistos anksčiau lenkų kalba išspausdinto dominikono P. Bartnikovskio Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovo kopijos (1863 m., 1901 m.), o 1870 m. – lenkų kalba išleisto dominikono P. Bartnikovskio Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovo nežinomo autoriaus atliktas vertimas į lietuvių kalbą⁹¹. Yra žinoma, kad tuo metu Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio stotims / koplyčioms lankyti iš 68–70 vadovų lietuvių kalba buvo vos 6–10⁹². 1904 m. atgavus spaudos laisvę buvo leistos lenkiškos ir lietuviškos pridėtinės pamaldos, o 1870 m. buvo pakartotinai išleistas dominikono P. Bartnikovskio Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovas lietuvių (1905 m., 1907 m.) bei lenkų (1906 m.) kalbomis. Tuo laikotarpiu vadovų lietuvių ir lenkų kalbomis leidybinei gausai įtakos taip pat galėjo turėti ir aktyvi to meto Vilniaus vyskupo Eduardo Roppo (*Edward von Ropp*) 1903–1907 m. pastoracinė veikla, kurios metu vyskupas iš valdžios reikalavo, kad maldos turi būti kalbamos ta kalba, kuria žmonės kalba ir meldžiasi namuose⁹³.

Pateikti duomenys leidžia manyti, kad nuo 1661–1664 m. iki 1857 m. vadovų leidimai lenkų kalba yra Abiejų Tautų unijos (1569) darinys ir katalikiško tikėjimo kovos prieš carinę okupaciją veiksnys.

Chronologiškai žvelgiant į 1 lentelėje pateiktus duomenis taip pat matyti, kad laikotarpiu nuo 1906 m. iki 1927 m. vadovai nebuvo leidžiami. Kodėl? Tam įtakos galėjo turėti to meto Vilnijos krašto geopolitinė situacija, t. y. prasidėjusi Didžiojo, arba Pirmojo, pasaulinio karo pradžia (1914 m.). Pirmiausia Vilnijos kraštas ir pats Vilnius tapo pabėgėlių ir tremtinių miestu. 1915 m. rugsėjo 18 d. Vokietija užėmė Vilnių, ir visa spauda buvo uždrausta⁹⁴. 1918 m., pasibaigus Didžiajam karui ir Lietuvai vasario 16 d. paskelbus Nepriklausomybę, atsitraukiančios vokiečių kariuomenės įkandin brovėsi Rusijos komunistų

⁸⁸ Ten pat.

⁸⁹ Vytautas Merkys, *Tautiniai santykiai Vilniaus vyskupijoje 1798–1918*, Vilnius: Versus aureus, 2006, p. 430.

⁹⁰ Ten pat, p. 433.

⁹¹ *Wadowas aplankancziu atminimą kanczios Iszganitojo musų Wieszpates Jezaus Kristaus kelu Jeruzalės prie bažniczios parakwijos Werkų S. Kriziaus ant Kalvarijos, paraszita kuningo Petro Bartnikauskio lenkiszkaį, o dabar iszwersta ant lietuwiszko, sine loco*, 1870.

⁹² M. D. S. [Mečislovas Divainis-Silvestraitis], *Verkiai – Kalvarija, Vilniaus žinios*, 1905 05 13, Nr. 118, p. 3; 1905 06 11, Nr. 142, p. 3.

⁹³ Bronius Kviklys, *Lietuvos Bažnyčios*, t. V, d. I: *Vilniaus arkivyskupija. Vilniaus provincijos bažnyčios*, Chicago: Amerikos lietuvių bibliotekos leidykla, 1985, p. 72.

⁹⁴ *Lietuvos istorija*, red. A. Šapoka. Fotografinis leidimas, Vilnius: Mokslas, 1989, p. 536–537.

armija, kuri 1919 m. sausio 5–6 d. užėmė Vilnių, visus Lietuvos rytus. Tų pačių metų balandžio mėnesį Juozo Klemenso Pilsudskio (*Józef Klemens Pilsudski*) vadovaujama Lenkijos kariuomenė užgrobė pietinę ir rytinę Lietuvos dalį nuo Gardino iki Vilniaus. 1920 m. pradžioje lenkai išstūmė rusų bolševikų kariuomenę iš Vilnijos krašto, tačiau gegužės mėnesį patys turėjo trauktis. Liepos 12 d. Lietuva su Sovietų Rusija pasirašė taikos sutartį, kuria Sovietų Rusija Vilnių pripažino Lietuvos sostine⁹⁵. Tačiau netrukus, t. y. 1920 m. spalio 9 d., lenkų armija vadovaujama generolo Liucijano Želigovskio (*Lucjan Żeligowski*) užėmė Vilnių ir Vilniaus kraštą, ir tai truko iki 1939 m. Šis laikotarpis lėmė visą tolimesnę Lietuvos saugumo ir užsienio politiką bei lenkų ir lietuvių tarpusavio santykius. Ypač netolerantiškas požiūris buvo į Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio pamaldumą. To meto Vilniaus vyskupijos Bažnyčios situaciją administravo vyskupai Kazimieras Mikalojus Michalkevičius (*Kazimierz Mikołaj Michalkiewicz*) [1907–1918] ir Jurgis Matulaitis-Matulevičius (*Jerzy Matulewicz*) [1918–1925]. Vyskupas K. M. Michalkevičius išsiskyrė lenkiškumu, o vysk. J. Matulevičius-Matulaitis – lietuviškumu. Yra žinoma, kad 1917 m. gegužės 26 d. vyskupas K. M. Michalkevičius vokiečių valdžiai rašė memorialą, įrodinėdamas, jog Vilnius yra lenkiškas miestas⁹⁶, o vyskupas J. Matulaitis-Matulevičius siekė, kad vyskupijoje būtų sudarytos sąlygos žmonėms melstis jų gimtąja kalba⁹⁷. Šis lenkų ir lietuvių tarpusavio konfliktas ypač tapo aštrus, kai lenkai 1925 m. vasario 10 d. pasirašė konkordatą su Šventuoju Sostu. Šio konkordato pagrindu Vilniaus vyskupija tapo arkivyskupija, o vyskupas J. Matulaitis-Matulevičius 1925 m. vasaros pabaigoje pasitraukė iš Vilniaus vyskupo sosto ir išvyko iš Vilniaus. Vyskupui J. Matulaičiui-Matulevičiui išvykus iš Vilniaus, 1925 m. gruodžio 14 d. pirmuoju Vilniaus arkivyskupu buvo paskirtas vyskupas Jonas Ciepliakas (*Jan Cieplak*), kuriam 1926 m. vasario 17 dieną mirus, tų pačių metų balandžio 24 d. Vilniaus arkivyskupo sostą užėmė Šventojo Sosto paskirtas vyskupas Romualdas Jalbžykovskis (*Romuald Jalbrzykowski*). Vilniuje jis buvo uolus lenkų valdžios pagalbininkas⁹⁸.

1926 m. balandžio 4 d. popiežius Pijus XI savo bule „Lituanorum gente“ įkūrė savarankišką Lietuvos bažnytinę provinciją ir pertvarkė vyskupijas. Šį pertvarkymą Lietuvos vyriausybė oficialiai pripažino 1927 m., kai buvo sudarytas ir ratifikuotas konkordatas (įsigaliojęs gruodžio 10 d.)⁹⁹. Konkordatas buvo pirmasis nepriklausomos Lietuvos aktas, suregulavęs santykius su Šventuoju Sostu ir su Lenkijos Romos Katalikų Bažnyčia, o tai, kaip matysime toliau, matyt, ir leido naujiems Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovams pasirodyti lietuvių kalba.

Tolesnis laikotarpis, kuris turėjo įtakos vadovų leidybai (žr. 1 lentelę), apima 1927–1940 m. Tuo metu buvo išleisti trys vadovų leidimai lietuvių kalba. Tai 1927 m. parašytas kriptonomu J. K. prisistačiusio autoriaus vadovas, 1932 m. kunigo V. Taškūno (leidimas pakartotas 1940 m.) ir 1940 m. kunigo S. Kiškio darbai. Šiuo laikotarpiu buvo parengti ir sudaryti du vadovai lenkų kalba. Tai kunigo T. Makarevičiaus 1928 m. (leidimas pakartotas 1938 m.) ir kunigo V. Kochanskio 1937 m. (leidimas pakartotas 2000 m.) parengti ir

⁹⁵ *Lietuvos istorija*, p. 559.

⁹⁶ Bronius Kviklys, *Lietuvos Bažnyčios*, t. V, d. I, p. 76, 130.

⁹⁷ Ten pat, d. II, p. 144.

⁹⁸ Ten pat, p. 74–75.

⁹⁹ *Lietuvos istorija*, p. 586.

sudaryti vadovai. Kad šiuo laikotarpiu vadovai buvo išleisti lietuvių kalba, galima hipotetiškai svarstyti, jog tam įtakos turėjo su Šventuoju Sostu pasirašytas konkordatas bei kunigo V. Taškūno nuopelnas. Istoriniai šaltiniai liudija, kad tuo metu kunigas V. Taškūnas Vilniaus arkivyskupijos kurijoje dirbo bažnytinių knygų cenzoriumi (*censores librorum*), rūpinosi leidyba bei dėstė lietuvių kalbą Vilniaus kunigų seminarijoje¹⁰⁰, o tai galėjo suteikti galimybę lietuvių kalba išleisti minėtus vadovus. Yra žinoma, kad po konkordato pasirašymo nuo 1927 m. prasidėjo masinės maldininkų kelionės iš Vilniaus krašto kaimų į Vilnių, siekiant apvaikščioti Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio stotis. Vienos procesijos prasidėdavo nuo Šnipiškių, kur stovėjo kryžių nešančio Jėzaus Kristaus statula, kitos – net nuo Aušros Vartų ar Šv. Mikalojaus bažnyčios¹⁰¹.

1939–1990 m. dėl Lietuvos sovietinės okupacijos ir jos ateistinių nuostatų naujų vadovų nei lenkų, nei lietuvių kalbomis nebuvo išleista. Nuo 1939 m. iki Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo dienos (1990 m. kovo 11 d.) buvo meldžiamasi tik iš lenkų kalba išleistų vadovų arba buvo naudojami jų rankraščiai (žr. 1 lentelę). Juos 2003 m., 2004 m., 2008 m. vasaros lauko ekspedicijų metu rado Vilniaus šv. Juozapo kunigų seminarijos klierikai. Matyt, vadovai lenkų kalba nebuvo leidžiami dėl tuo laikotarpiu susidariusios situacijos, nes pasibaigus Antrajam pasauliniam karui ir Lietuvą okupavus sovietams iš Vilniaus į Lenkiją išvyko arba sovietų valdžios buvo ištremti beveik visi lenkai ir lenkai kunigai. Dėl vykdomos sovietinės politikos į Vilnių atvyko daug inteligentijos iš Žemaitijos, taip pat čia suvažiavo daugybė rusų ir kitų sovietinių tautybių asmenų, jų šeimos narių, kurie Vilniuje įsikūrė nuolatiniam gyvenimui. Vasaros lauko ekspedicijų medžiaga rodo, kad tuo metu eidami Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio stotis besimeldžiantys lietuviai naudojo kunigo V. Taškūno 1940 m. parengtą bei sudarytą ir kunigo S. Kiškio 1940 m. parašytą vadovus, taip pat Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų) maldynus arba giesmynus¹⁰².

Paskutinis vadovų leidybos laikotarpis yra 1990–2018 m. 1 lentelėje pateikti duomenys atskleidžia, kad per šiuos metus buvo išleisti du lenkų kalba parašyti Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio apvaikščiojimo vadovai (Eduardo Kirstuko „Kalwaria Wileńska“, 2001; Alfonso Motuzo parengtas ir sudarytas „Przewodnik drogi Krzyżowej po Kalwarii Wileńskiej“, 2018) bei du vadovai, parašyti lietuvių kalba (Alfonso Motuzo vadovėlis „Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio apeigos ir muzika“, 2002; Alfonso Motuzo sudarytas ir parengtas „Vilniaus Verkių Kalvarijų vadovas“, 2014).

Kaip jau buvo minėta monografijos įvadinėje dalyje, atkūrus Lietuvos nepriklausomybę Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovų leidyba buvo ir šiandien tebėra Vilniaus arkivyskupijos kurijos bei Vilniaus Kalvarijų Šv. Kryžiaus atradimo parapijos aktyvios pastoracijos reiškinys.

Šaltinių analizė taip pat atskleidžia, kad, be Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio apvaikščiojimo vadovų, buvo leisti ir Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus keliui apeiti skirti giesmynai.

¹⁰⁰ Bronius Kviklys, *Lietuvos bažnyčios*, t. V, d. II, p. 149.

¹⁰¹ Pranė Makariūnienė, *Vilniuje ir Vilniaus krašte 1915–1939 metais*, Vilnius: Voruta, 1999, p. 83.

¹⁰² 1989–2003 m. kraštotyринių vasaros lauko ekspedicijų medžiaga, Šv. Antano religijos studijų institutas prie Katalikų teologijos fakulteto Vytauto Didžiojo universitete, Folkloro kabinetas, Kretinga.

Remiantis surinktų Vilniaus Kalvarių Kryžiaus keliui apvaikšioti skirtų giesmynų analize, sudaryta 2 lentelė.

2 lentelė. Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio giesmynų chronologija

Eil. Nr.	Pavadinimas	Išleidimo vieta	Išleidimo metai
1.	<i>Śpiewniczek Kalwaryjski. Pieśni przy zwiedzeniu Drogi Krzyża w Kalwarji pod Wilnem</i> , zebrał N. Pacyno	Wilno	1933
2.	<i>Śpiewnik. Zbiór pieśni śpiewanych przy zwiedzaniu Kalwarji Wileńskiej</i> , zebrał J. M.	Wilno	1939
3.	<i>Vilniaus Verkių Kalvarių maldynas ir giesmynas</i> , sudarytojas ir parengėjas prof. habil. dr. Alfonsas Motuzas	Vilnius	2008
4.	Alfonsas Motuzas, <i>Vilniaus Verkių Kalvarių maldos ir giesmės</i> , 4 kompaktinių plokštelių komplektas + knygelė su istorine ir giesmių natų tekstų medžiaga	Vilnius	2009

2 lentelėje pateikta medžiaga rodo, kad Vilniaus Kalvarių Kryžiaus keliui apeiti skirti giesmynai pirmiausia buvo išleisti lenkų kalba (1933 m., 1939 m.). Tai, matyt, sietina su situacija, kada Vilnijos kraštas priklausė Lenkijos valstybės jurisdikcijai. Hipotetiškai galima manyti, kad 1933 m. lenkų kalba leistas giesmynas papildė 1928 m. kunigo T. Makarevičiaus vadovą, sudarytą pagal dominikono P. Bartnikovskio leidinį. O kriptonomu J. M. prisistačiusio autoriaus sudarytas giesmynas papildė 1937 m. kunigo Viktoro Kochanskio parašytą vadovą. Vilniaus Kalvarių Kryžiaus keliui apvaikšioti skirti giesmynai lietuvių kalba Vilniaus arkivyskupijos ir Vilniaus Kalvarių Šv. Kryžiaus atradimo parapijos iniciatyva pasirodė tik 2008 m. ir 2009 m.

Apibendrinant Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovų leidybos chronologinę istoriografinę medžiagą, galima pažymėti, kad vadovų leidybai įtakos turėjo geopolitiniai įvykiai ir tarpnacionaliniai lietuvių ir lenkų santykiai.

Kitas tyrimo hipotezei patvirtinti pasirinktas tyrimo aspektas – Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovų turinio analizė. Iš surinktų ir tyrimui naudojamų leidinių – 21 vadovo ir 4 giesmynų – analizei pasirinkta 11 vadovų ir 2 giesmynai. Šių leidinių turinio sandaros analizė atskleidė, kad juos sudaro: informacinė medžiaga (nuorodos), maldynas ir giesmynas. Toliau tyrime buvo atskirai analizuojama pasirinktuose vadovuose pateikiama informacinė medžiaga, maldynuose – maldos, o giesmynuose – giesmės. Tyrime pristatomų vadovų medžiaga pateikiama tiek originalo kalba, tiek pateikiant vertimą į lietuvių kalbą.

2. Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovų informacinė medžiaga

Pirmiausia panagrinėkime pirmojo žinomo vadovo „Przewodnik obchodzącym pamiątkę Zbawiciela naszego Jezusa Pana dróg Jeruzolimskich w Dyecezyi Wileńskiej zaraz pod Stołecznym miastem W. X. L. Wilnem, na górach Werkowskich <...>“¹⁰³ informacinės medžiagos turinį (žr. 1 nuotrauką).

Remiantis šio vadovo informacine medžiaga, sudaryta 3 lentelė, atskleidžianti šios medžiagos turinį (žr. 3 lentelę).

3 lentelė. Vadovo „Przewodnik obchodzącym pamiątkę Zbawiciela naszego Jezusa Pana dróg Jeruzolimskich w Dyecezyi Wileńskiej zaraz pod Stołecznym miastem W. X. L. Wilnem, na górach Werkowskich <...>“ informacinės medžiagos turinys

Eil. Nr.	Informacinės medžiagos turinys
1.	<i>Przemowa do czytelnika</i> (Žodis skaitytojui)
2.	<i>Intencja</i> (Intencija)
3.	<i>Krwawe drogi Pana Naszego Jezusa Chrystusa</i> (Kruvinas Jėzaus Kristaus Kryžiaus kelias)
3.1.	<i>Linki</i> (Nuorodos)
3.1.1.	<i>Na II, VI, VII, IX, X, XI, XII, XIV, XVI, XVII, XVIII, XIX, XX, XXII, XXV, XXVI, XXVIII, XXX, XXXI, XXXIII stacjach zmówić 1 pacierze</i> (minėtose stotyse kalbėti 1 poterį maldą)
3.1.2.	<i>Na I, III, V, XIII, XXIII, XXIX stacjach zmówić 3 pacierze</i> (minėtose stotyse kalbėti 3 poterį maldą)
3.1.3.	<i>Na IV, VIII, XV, XXI, XXVII, XXXII, XXXIV stacjach zmówić 5 pacierze</i> (minėtose stotyse kalbėti 5 poterį maldą)
3.1.4.	<i>Na XXIV stacji zmówić 7 Zdrowaś, Marijo</i> (XXIV stotyje kalbėti 7 kartus „Sveika, Marija“)
3.1.5.	<i>Na XXXV stacji nie zmówić pacierze. To śpiewa tutaj Litania o P. Jezusie, albo hymn „Ciebie, Boże, chwalimy“</i> (XXXV stotyje nekalbėti poterį. Čia giedoti arba Jėzaus Kristaus litaniją, arba giesmę „Ciebie, Bože, chwalimy“)
4.	<i>Drogi pogrzebu najsświętszej Panny w domku, gdzie umarła prznayswiętsza Panna</i> (Švenčiausiosios Mergelės Marijos laidotuvių kelio stotys)
5.	<i>Pieśni o męce Pańskiej</i> (Viešpaties kančios giesmės)

3 lentelėje pateikti duomenys atskleidžia, kad pirmojo žinomo Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovo „Przewodnik obchodzącym pamiątkę Zbawiciela naszego Jezusa Pana dróg Jeruzolimskich w Dyecezyi Wileńskiej zaraz pod Stołecznym miastem W. X. L. Wilnem, na górach Werkowskich <...>“ informacinės medžiagos turinį sudaro penki skyriai. Iš jų trečiąjame skyriuje „Krwawe drogi Pana Naszego Jezusa Chrystusa“ („Kruvinas Jėzaus

¹⁰³ *Przewodnik obchodzącym pamiątkę Zbawiciela naszego Jezusa Pana dróg Jeruzolimskich w Dyecezyi Wileńskiej zaraz pod Stołecznym miastem W. X. L. Wilnem, na górach Werkowskich <...>*, Lietuvos mokslo akademijos biblioteka, 3-L-19/2242, Vilnius.

Kristaus kryžiaus kelias⁷⁾ yra pateikiamos penkios nuorodos, atskleidžiančios, kokius poterių nurodoma kalbėti prie skirtingų stočių. Įdomu tai, kad paskutinėje XXXV stotyje nusi-stovėjusi poterių nekalbėjimo apeiga, vietoj jų rekomenduojama giedoti arba Švč. Jėzaus litaniją, arba bažnytinį himną / giesmę „Ciebe, Bože, chwalimy“. Aptariamajame 35 stočių Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio apvaikšiojimo vadove, be pateikiamų nuorodų (maldų meldimo, maldų ir giesmių giedojimo), aprašomos ir stočių / vietų aplankymo apeigos.

I nuotr. Vadovo „Przewodnik obchodzącym pamiątkę Zbawiciela naszego Jezusa Pana dróg Jeruzolimskich w Diecezyi Wileńskiej zaraz pod Stołecznym miastem W. X. L. Wilnem, na górach Werkowskich <...>“ antraštinis lapas

2 nuotr. Vadovo „Das Station Buch ober der Kreuzweg Jezu Christi“ antraštinis lapas

Kitas tyrimui pasirinktas leidinys yra originaliai parengtas ir vokiečių kalba 1843 m. išleistas vadovas „Das Station Buch ober der Kreuzweg Jezu Christi“ (žr. 2 nuotrauką).

Ši vadovą iš lenkų kalbos į vokiečių kalbą išvertė lenkų pranciškonų observantų vienuolis Herculanus Juškevičius. Kaip vadovo *Pratarmėje* rašo pats vertėjas, šis leidinys yra anksčiau lenkų kalba leisto leidinio vertimas į vokiečių kalbą ir yra skirtas Vilniaus vokiečių Šv. Martyno brolijos bendruomenei, kuri apvaikščiudama Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio stotis galėtų ne tik klausytis kunigų skaitomų maldų, bet ir pati melstis bei giedoti ne tik tradicines, bet ir iš įvairių knygų surinktas naujas giesmes¹⁰⁴. 2017 m. minėtas vadovas Vilniaus Šv. Kryžiaus atradimo parapijos narių buvo išverstas į lietuvių kalbą kaip „Kalvarijų

¹⁰⁴ *Das Station Buch ober der Kreuzweg Jezu Christi*, S. X–XI.

stočių knygelė, arba Jėzaus Kristaus, mūsų Viešpaties ir Išganytojo, Kryžiaus kelias, kurį sudaro 35 stotys nuo Paskutinės vakarienės iki Šventojo Kryžiaus atradimo¹⁰⁵. Šio vertimo rankraštinė versija bus naudojama tyrime. Šios rankraštinės medžiagos pagrindu yra sudaryta 4 lentelė, kurioje atskleidžiamas šio leidinio informacinės medžiagos turinys.

4 lentelė. Vadovo „Kalvarijų stočių knygelė, arba Jėzaus Kristaus, mūsų Viešpaties ir Išganytojo, Kryžiaus kelias, kurį sudaro 35 stotys nuo Paskutinės vakarienės iki Šventojo Kryžiaus atradimo <...> informacinės medžiagos turinys

Eil. Nr.	Informacinės medžiagos turinys
1.	Pratarmė su Intencija
2.	Kryžiaus kelias
2.1.	Nuorodos
2.1.1.	Einant prie VI, VII, IX, XI, XII, XIV, XVII, XVIII, XIX, XX, XXII, XXX, XXXI stočių kalbama malda „Tėve mūsų“ 1 kartą
2.1.2.	Einant prie III, V, XXIII, XXIX stočių kalbama malda „Tėve mūsų“ 3 kartus
2.1.3.	Einant prie IV, VIII, XIII, XV, XXI, XXXII stočių kalbama malda „Tėve mūsų“ 5 kartus
2.1.4.	Einant prie XXIV, XXV, XXVI, XXVII, XXVIII, XXXIII, XXXIV stočių kalbami 1 poteriai
2.1.5.	Einant prie I, II, X, XVI stočių poterių nėra, tylos malda
2.1.6.	Einant prie stočių giedoti ne tik tradicines, bet ir iš įvairių giesmių knygų pasirinktas naujas giesmes
2.1.7.	Einant prie XXXV stoties, poterio (-ių) nėra, o jo (-jų) vietoje rekomenduojama giedoti Jėzaus Kristaus kančios ir mirties litaniją

Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovo „Das Station Buch ober der Kreuzweg Jesu Christi“, išversto į lietuvių kalbą, rankraščio informacinės medžiagos turinį sudaro du skyriai. Antrojo skyriaus nuorodose yra pristatoma: vienos maldos „Tėve mūsų“ meldimosi praktika (iš 35 stočių – 13-oje); penkiose stotyse (I, II, X, XVI, XXXV) – tylos maldos praktika; pasiūlymas prie XXXV stoties giedoti Jėzaus Kristaus kančios ir mirties litaniją. Taip pat, neturint giesmyno, rekomenduojama einant prie stočių giedoti ne tik tradicines, bet ir iš įvairių giesmių knygų pasirinktas naujas giesmes. Šis aptariamas vadovas naujumu išsiskiria ne tik dėl atliekamos tylos maldos apeigos. Apeigiškumo prasme (ėjimas, maldų kalbėjimas, maldų ir giesmių giedojimas) šio vadovo informacinės medžiagos turinys yra artimas anksčiau minėto vadovo „Przewodnik obchodzącym pamiątkę Zbawiciela naszego Jezusa Pana dróg Jeruzolimskich w Diecezyi Wileńskiej zaraz pod Stołecznym miastem W. X. L. Wilnem, na górach Werkowskich <...>“ informacinės medžiagos turiniui (žr. 3 lentelę).

Kitas tyrimui naudotas vadovas – 1854 m. kunigo Petro Bartnikovskio parengtas ir 1906 m. lenkų kalba spausdintas vadovas¹⁰⁶ (žr. 3 nuotrauką).

¹⁰⁵ *Kalvarijų stočių knygelė, arba Jėzaus Kristaus, mūsų Viešpaties ir Išganytojo, Kryžiaus kelias, kurį sudaro 35 stotys nuo Paskutinės vakarienės iki Šventojo Kryžiaus atradimo*, Vilnius. Išspausdinta Gliuksbergo spaustuvėje 1843 metais, išversta Vilniaus Šv. Kryžiaus atradimo parapijos, Vilnius, 2017 (orig. *Das Station Buch ober der Kreuzweg Jesu Christi*, Herculanus Juszkiewicz ord. Minar de. obser. [OFM]), Wilna, 1843), Vilniaus Šv. Kryžiaus atradimo bažnyčios archyvas.

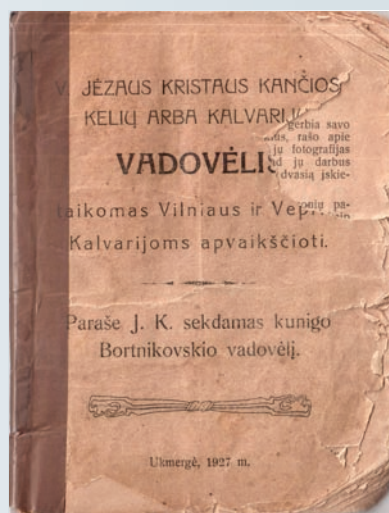
¹⁰⁶ *Przewodnik po Kalwaryi dla obchodzących pamiątkę męki Chrystusa Pana przy Kościele Parafialnym Wiekowskim Św. Krzyża na Kalwaryi, ułożony przez X. Piotra Bartnikowskiego*, Wilno: nakł. i drukiem

Analizuojant 1906 m. lenkų kalba perspausdinto kunigo P. Bartnikovskio parengto vadovo¹⁰⁷ informacinę medžiagą, sudaryta 5 lentelė, atskleidžianti šios medžiagos turinį.

5 lentelėje pateikti duomenys rodo, kad 1906 m. Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovo „Przewodnik obchodzącym pamiątkę Zbawiciela naszego Jezusa Pana dróg Jeruzolimskich w Dyecezyi Wileńskiej zaraz pod Stołecznym miastem W. X. L. Wilnem, na górach Werkowskich <...>“ informacinę medžiagą sudaro 7 skyriai. Nuo ankstesnių leidinių šis vadovas išsiskiria tuo, kad jame yra pristatoma Vilniaus Kalvarių bažnyčios ir Kalvarių Kryžiaus kelio istorija, taip pat Kalvarių bažnyčioje ir aplinkoje švenčiamų švenčių / įvykių šventimo bei meldimosi už mirusiuosius praktika, pateikiamos nuorodos, kur konkrečiai ir kokias reikia melsti maldas bei giedoti giesmes (pvz., nurodoma, kad einant pro kapines reikia giedoti maldas „Viešpaties angelas“ ir „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“; Kryžiaus kelio stočių / vietų apvaikščiojimą siūloma baigti bažnyčioje, giedant giesmę „Garbinkime Švč. Sakramentą“).

3 nuotr. Vadovo „Przewodnik po Kalwaryi dla obchodzących pamiątkę męki Chrystusa Pana przy Kościele Parafialnym Werkowskim Św. Krzyża na Kalwaryi, ułożony przez X. Piotra Bartnikowskiego“ antraštinis lapas

4 nuotr. „Jėzaus Kristaus kančios kelių, arba Kalvarių, vadovėlis, taikomas Vilniaus ir Veprių Kalvarių apvaikščioti <...>“ antraštinis lapas

Józefa Zawadzkiego, wydanie dwunaste poprawne, Wilno, 1906.

¹⁰⁷ Ten pat.

5 lentelė. Vadovo „Przewodnik po Kalwaryi dla obchodzących pamiątkę męki Chrystusa Pana przy Kościele Parafialnym Werkowskim Św. Krzyża na Kalwaryi, ułożony przez X. Piotra Bartnikowskiego“ informacinės medžiagos turinys

Eil. Nr.	Informacinės medžiagos turinys
1.	Uroczystości właściwe Kościołowi Parafialnemu Werkowskiemu Ś Krzyża na Kalwaryi. Aniwersarze albo nabożeństwa żałobne corocznie się odbywające w Kościele Werkowskim (Verkių bažnyčios parapijos Kryžiaus kelio ceremonias)
1.1.	Nuorodos
1.1.1.	Nuorodos, kokios yra Kalvarijų bažnyčioje ir aplinkoje švenčiamos šventės / įvykiai : sausio 1 d. (Naujieji metai), vasario 2 d. (Grabnyčios, arba Marijos Įvedybų šventė); gavėnia (Didysis penktadienis); gegužės 3 d. (bažnyčios titulo Šv. Kryžiaus Atradimo šventė); rugpjūčio 6 d. (Viešpaties Atsimainymo šventė); rugsėjo 14 d. (Šv. Kryžiaus Išaukstinimo šventė); gruodžio 8 d. (Švč. M. Marijos Nekaltojo Prasidėjimo šventė)
2.	Do czytelnika (Informacija skaitytojui)
3.	Intencja (Intencija)
4.	Krwawe drogi Pana naszego Jezusa Chrystusa (Mūsų Viešpaties Jėzaus Kristaus kruvini keliai)
4.1.	Nuorodos
4.1.1.	<i>Na wszystkich stacjach po modlitwach potem mówić: „Ojcze nasz“ i „Zdrowaś Marya“</i> (Prie visų stočių po maldų kalbėti poteries: „Tėve mūsų“ ir „Sveika, Marija“)
4.1.2.	<i>Przechodzenie do stacji XX, XXI śpiewaj pieśń „Kto się opiekę poda Panu swemu“</i> [skirtingose redakcijose: Psalm 91 [90] arba „Pieśń o Opatrzności Boskiej“ – aut. past.] (Einant į XX, XXI stotis giedoti giesmę <i>Kto się opiekę poda Panu swemu</i>)
4.1.3.	<i>Idąc pro cmentarz śpiewaj modlitwy / pieśni „Anioł Pański“ i „Wieczny odpoczynek racz im dać, Panie!“</i> (Einant pro kapines giedoti maldas / giesmes „Viešpaties angelas“ ir „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“)
4.1.4.	<i>Na XXXII stacje pieśni „Niechaj będzie pochwalony Przenajświętszy Sakrament“</i> <i>czcić w kościele znajduje Święty Sakrament</i> (XXXII stotyje giesmė „Garbinkime Švč. Sakramentą“ pagarbinti bažnyčioje esantį Švč. Sakramentą)
4.1.5.	<i>Idą do stacji XXXV śpiewaj modlitwy / pieśni „Anioł Pański“, „Wieczny odpoczynek racz im dać, Panie!“ i Litania o P. Jezusie</i> (Einant į XXXV stotį giedoti maldas / giesmes „Viešpaties angelas“, „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“ ir Švč. Jėzaus Kristaus litaniją)
4.1.6.	<i>Módlcie się za papieża Piusa VII</i> (Malda už popiežių Pijų VII)
5.	Drogi Najświętszej Panny Maryi bolesnej (Švenčiausiosios Mergelės Marijos Skausmingosios keliai)
6.	Pieśni o męce Pańskiey (Viešpaties kančios giesmės)

Dar vienas tyrimui pasirinktas šaltinis yra 1927 m. lietuvių kalba išleistas kriptonimu J. K. pasirašyto autoriaus vadovas „Jėzaus Kristaus kančios kelių, arba Kalvarijų, vadovėlis, taikomas Vilniaus ir Veprių Kalvarijoms apvaikščioti <...>“ (žr. 4 nuotrauką).

Šis vadovėlis parašytas pasiremiant kunigo P. Bartnikovskio išleistu leidiniu¹⁰⁸. Pažvelkime, ar jo turinys atitinka minimą kunigo P. Bartnikovskio parašyto vadovo turinį? (žr. 6 lentelę).

¹⁰⁸ Jėzaus Kristaus kančios kelių, arba Kalvarijų, vadovėlis taikomas Vilniaus ir Veprių Kalvarijoms apvaikščioti, parašė J. K., sekdamas kunigo P. Bartnikovskio vadovėlių, Ukmergė, 1927.

6 lentelė. Leidinio „Jėzaus Kristaus kančios kelių, arba Kalvarių, vadovėlis, taikomas Vilniaus ir Veprių Kalvarijoms apvaikščioti, parašė J. K., sekdamas kunigo P. Bartnikovskio vadovėlių“ informacinės medžiagos turinys

Eil. Nr.	Informacinės medžiagos turinys
1.	Pratarmė
2.	Trumpa bažnyčios ir kalvarių Kryžiaus kelio istorija
3.	Jėzaus Kristaus kančios kelias, arba kalvarija
3.1.	Nuorodos
3.1.1.	Einant į I stotį reikia giedoti giesmę „Atmink, krikščioni“
3.1.2.	Einant į II stotį reikia giedoti giesmę „Alyvų daržely“
3.1.3.	Einant į III stotį reikia giedoti giesmę „Dieve Tėve galingiausias“
3.1.4.	Einant į XXI stotį reikia giedoti giesmę „Kursai į Dievo globą atsiduoti“ („Kurs už mus kaltus kentėjai“)
3.1.5.	Einant į XXII stotį reikia giedoti giesmę „Kryžiaus medi“ („Kryžiau šventas“)
3.1.6.	Einant į XXV stotį reikia giedoti giesmę „Stovi Motina“
3.1.7.	Einant į XXIX stotį reikia giedoti giesmę „Ak mano Jėzau, kaip tu nuvargintas klūpoji daržely“ („Ak man, Jėzau“)
3.1.8.	Einant į XXXIV stotį reikia giedoti giesmę „Verkite, angelai“
3.1.9.	Einant iš XXXV stoties į bažnyčią reikia giedoti Saldžiausio Jėzaus Vardo litaniją arba giesmę „Tave, Dieve, garbiname“
4.	Giesmės

6 lentelėje pateikta medžiaga atskleidžia, kad vadovėlio informacinę medžiagą sudaro keturi skyriai. Nors aptariamas vadovėlis parengtas iš dalies pasiremiant kunigo P. Bartnikovskio leidiniu, tačiau jis yra unikalus jame pateikiamų nuorodų gausa. Smulkiai aprašoma, kokias giesmes patariama giedoti einant nuo vienos stoties prie kitos (iš 35 stočių devyniose reikia giedoti nurodytas giesmes). Atkreiptinas dėmesys į tai, kad šiame vadovėlyje nėra pateikiami „Švč. Mergelės Marijos 12 stočių Skausmingosios“ bei „Švč. Mergelės Marijos 4 stočių laidotuvių kelio“ maldynai, kurie buvo rekomenduojami J. Bartnikovskio parašytame vadove. Remiantis tuo, galima teigti, kad nuo XX a. vidurio einant Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelią Švč. Mergelės Marijos takeliai jau nebepraktikuojami.

Penktasis pagal išleidimo chronologiją tyrimui pasirinktas leidinys – 1932 m. taip pat lietuvių kalba išleistas vadovas „Vilniaus Kalvarijos, arba Kryžiaus kelias“, kurį sudarė ir parengė kunigas Vincentas Taškūnas¹⁰⁹. Šios knygelės leidimas buvo pakartotas 1940 m. Tą proga leidinio autorius gavo vyskupo Mečislovo Reinio 1940 m. gegužės 2 d. iš Vilkaviškio siųstą atvirlaiškį: „Gerbiamasai kunige profesoriau! Nuoširdžiai Jums dėkoju už naudingą Kalvarių maldininkams knygutę „Vilniaus Kalvarijos“. Ji parašyta labai praktiškai, su planu. Gražus darbas. Dieve Jums padėk!“¹¹⁰ Atsižvelgiant į tai, galima spėti, koks šis vadovas buvo reikšmingas Vilniaus arkivyskupijai. Tais pačiais 1940 m. pasirodė ir kunigo S. Kiškio parašytas vadovas „Vilniaus Kalvarijos. Vadovėlis

¹⁰⁹ *Vilniaus kalvarijos, arba Kryžiaus keliai*, paruošė Vincas Taškūnas, Vilnius: Ruch, 1932.

¹¹⁰ Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 43-20931, 8-176.

Kryžiaus keliui eiti¹¹¹ (apie jį išsamiau bus rašoma toliau tekste). Kad nesidubliuotų vienu metu išleisti du vienos krypties leidiniai, toliau istoriografiškai šiame tyrime pasirinktas 1932 m. kunigo V. Taškūno parengtas vadovas „Vilniaus Kalvarijos, arba Kryžiaus kelias“. Išanalizavus šiame vadove pateikiamą informacinę medžiagą, sudaryta 7 lentelė.

7 lentelė. Vadovo „Vilniaus Kalvarijos, arba Kryžiaus kelias“ informacinės medžiagos turinys¹¹²

Eil. Nr.	Informacinės medžiagos turinys
1.	Pratarmė
2.	Informacija
2.1.	Aukas dėti į dėžutes bažnyčioje, kitaip paklius į vagių rankas
2.2.	Šelpti tikrai liudijimus turinčius elgetas
2.3.	Negiedoti prie bažnyčios Sumos ir Mišparų metu
2.4.	Nepalikti pievose valgių liekanų, popierių, stiklų; nerašinėti ant koplyčių sienų
2.5.	Nesinešti į šventąsias vietas svaigalų
3.	Kalvarijos, arba Kryžiaus kelias
4.	Giesmės
5.	Kalvarijų, arba Kryžiaus kelio, apvaikščiojimo planas

Remiantis 7 lentelėje pateikiamais duomenimis, matyti, kad aptariamo vadovo informacinę medžiagą sudaro penki skyriai. Knygelėje nėra trumpo bažnyčios ir kalvarijų Kryžiaus kelio istorijos aprašo. Taip pat nepateikiami nurodymai, kokias giesmes reikia giedoti einant nuo stoties prie stoties. Tačiau, kitaip nei anksčiau aptartuose vadovuose, šiame leidinyje į informacinės medžiagos turinį yra įtrauktas Kryžiaus kelio apvaikščiojimo planas, taip pat aprašomos aukų elgetoms aukojimo apeigos.

Dar vienas tyrimui pasirinktas vadovas – tai 1937 m. kunigo Viktoro Kochanskio lenkų kalba sudaryta ir parengta knygelė „Przewodnik drogi Krzyżowej w Kalwarji pod Wilnem, ułożony przez X. Wiktora Kochańskiego“, kuri 2000 m. buvo perspausdinta nauju pavadinimu „Droga Krzyżowa w Kalwarji Wileńskiej. Przewodnik“¹¹² (žr. 5 nuotrauką).

Pažvelkime, koks informacinės medžiagos turinys pateikiamas analizuojamame vadove „Przewodnik drogi Krzyżowej w Kalwarji pod Wilnem, ułożony przez X. Wiktora Kochańskiego“ (žr. 8 lentelę).

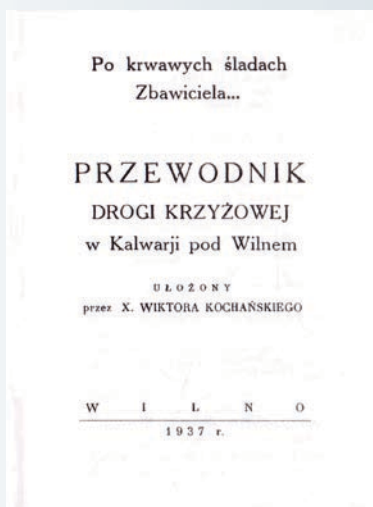
Išanalizavus 1937 m. išleisto vadovo informacinę medžiagą matyti, kad jos turinį sudaro penki skyriai. Knygelės nuorodose yra pateikiamos liturginės arba etnologinės apeiginės praktikos (ėjimas pro koplyčias / vartus, giesmių giedojimo ypatumai, t. y. kiek vienos giesmės posmelių giedoti prie vienos ar kitos stoties). Be nuorodų, maldininkams skiriama papildoma informacinė medžiaga bei Kryžiaus kelio planas. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad šiame vadove, taip pat kaip ir aptartajame anksčiau, nėra pateikiamas trumpas bažnyčios ir kalvarijų Kryžiaus kelio istorinis aprašas.

¹¹¹ Stanislovas Kiškis, *Vilniaus Kalvarijos. Vadovėlis Kryžiaus keliui eiti*, Vilnius, 1940.

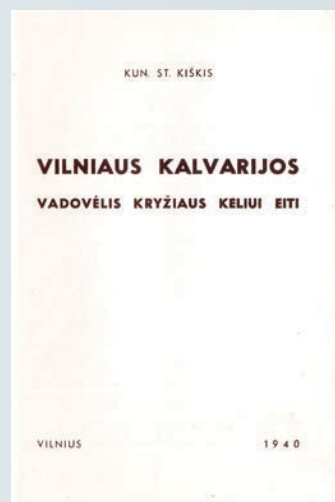
¹¹² *Przewodnik drogi Krzyżowej w Kalwarji pod Wilnem, ułożony przez X. Wiktora Kochańskiego*, Wilno: Tłocznia „Marianum“, 1937.

8 lentelė. Vadovo „Przewodnik drogi Krzyżowej w Kalwarii pod Wilnem, ułożony przez X. Wiktora Kochańskiego“ informacinės medžiagos turinys

Eil. Nr.	Informacinės medžiagos turinys
1.	<i>Droga Krzyżowa</i> (Kryžiaus kelias)
2.	<i>Sposób obchodzenia Drogi Krzyżowej</i> (Kryžiaus kelio apvaikščiojimo būdas)
2.1.	Nuorodos
2.1.1.	Pro VII, VIII, XII, XIV, XVI, XVII, XVIII, XIX, XX stočių vartus reikia praeiti tiesiai
2.1.2.	Einant nuo vienos stoties prie kitos reikia giedoti tam tikrą giesmių posmelių skaičių
3.	Informacija
3.1.	Aukas aukoti tik bažnyčios kunigams
3.2.	Kad aukos nepatektų vagims, aukas aukoti į bažnyčioje esamas aukavietes
3.3.	Aukos duodamos tiems, kurie turi skurdo liudijimus
3.4.	Šv. Mišių ir kitų pamaldų metu negiedoti, o melstis tylomis
3.5.	Iš piligrimų vadovų reikalauti turėti leidimus vesti procesijas, nes Bažnyčia už tai neatsako
3.6.	Apvaikštant stotis, saugoti jaunos medžius ir krūmus
3.7.	Nepalikite žolėje maisto, popieriaus, stiklo likučių, paimkite su savimi liekanas arba nemeskite jų į krūmus
3.8.	Nerašykite ant koplyčių sienų
3.9.	Saugokite ramybę
3.10.	Nesinėskite ir nenaudokite spiritinių gėrimų
4.	Giesmės
5.	Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio planas

5 nuotr. Vadovo „Przewodnik drogi Krzyżowej w Kalwarii pod Wilnem, ułożony przez X. Wiktora Kochańskiego“ (1937) antraštinis lapas

6 nuotr. Vadovo „Vilniaus Kalvarijos. Vadovėlis Kryžiaus keliui eiti“ (1940) antraštinis lapas

Septintasis tyrimui pasirinktas šaltinis – 1940 m. kunigo S. Kiškio parašytas vadovas „Vilniaus Kalvarijos. Vadovėlis Kryžiaus keliui eiti“¹¹³ (žr. 6 nuotrauką).

Paanalizuokime šio vadovo informacinės medžiagos turinį, kuris pateikiamas 9 lentelėje.

9 lentelė. Vadovo „Vilniaus Kalvarijos. Vadovėlis Kryžiaus keliui eiti“ informacinės medžiagos turinys“

Eil. Nr.	Informacinės medžiagos sandara
1.	Pratarmė
2.	Trumpa bažnyčios ir kalvarijų Kryžiaus kelio istorija
3.	Kryžiaus kelias
3.1.	Nuorodos
3.1.1.	Kalvarijos einamos procesijose ir privačiai
3.1.2.	Kalvarijos pradedamos eiti nuo Sopulingosios Dievo Motinos koplyčios
3.1.3.	Negalintys giedoti – kalba rožinį arba mąsto Kristaus kančią
3.1.4.	Iškilmingai einant stotis, prie kiekvienos stoties pateikiamas mintis reikia skaityti
3.1.5.	Skaitymai prie stočių yra parinkti iš Evangelijų
3.1.6.	Stočių maldos yra imtos iš liturginių knygų (mišiolų, brevijoriaus)
3.1.7.	Vadove pateikti paveikslėliai yra tuo tikslu, kad palengvintų atkurti Kristaus kančios scenas
3.1.8.	Kada bažnyčioje laikomos pamaldos, prie bažnyčios esančių stočių nėra giedama
3.1.9.	Einant kalvarijų Kryžiaus kelio stotis prašoma laikytis vadove pateikiamo kalvarijų Kryžiaus kelio plano
4.	Paiškinimai
4.1.	Mišių intencijoms duoti tik kunigams
4.2.	Aukas dėti bažnyčioje
4.3.	Šelpti tik tuos žmones, kurie turi liudijimus
4.4.	Šv. Mišių ir kitų pamaldų metu negiedoti, o melstis tylomis
4.5.	Kalvarijų Kryžiaus kelio apvaikščiojimo vadovus imti tik tuos, kurie turi liudijimus
4.6.	Nenaikinti krūmų ir jaunų medelių
4.7.	Valgant lauke, nepalikti liekanų ir popiergalių
4.8.	Nerašinėti ant koplyčių sienų
4.9.	Laikytis rimties
4.10.	Nesinešti su savimi svaigalų
5.	Giesmės
6.	Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio planas

9 lentelėje pateikti duomenys rodo, kad 1940 m. išleisto vadovo informacinės medžiagos turinį sudaro šeši skyriai. Pastebėtina, kad vietoj antraštės *Informacija* yra vartojama *Paiškinimai*. Šis vadovas unikalus tuo, kad jame bene pirmą kartą paminėtas nurodymas, kad „Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio apvaikščiojimas galimas einant procesijose ir

¹¹³ Stanislovas Kiškis, *Vilniaus Kalvarijos. Vadovėlis Kryžiaus keliui eiti*, Vilnius, 1940.

privačiai“. Nuorodų skyrelyje nėra aiškinama, kokias giesmes reikia giedoti einant nuo vienos stoties prie kitos.

Kitas chronologiškai pristatomas šaltinis yra vadovo rankraštis, naudotas Lietuvoje sunkiu ateistiniu sovietinių metų laikotarpiu (1945–1990 m.). Tai 2003–2005 m. vasaros lauko ekspedicijų metu rastas lenkų kalba ranka rašytas vadovas „Przewodnik drogi Krzyżowej w Kalwarji pod Wilnem. Sine anno“¹¹⁴. Kadangi leidinys yra rankraštinis, jo antraštinis lapas monografijoje nebus pristatomas. Pažvelkime į šio vadovo informacinės medžiagos turinį (žr. 10 lentelę).

10 lentelė. Vadovo „Przewodnik drogi Krzyżowej w Kalwarji pod Wilnem“ informacinės medžiagos turinys

Eil. Nr.	Informacinės medžiagos turinys
1.	Kryžiaus kelias
1.1.	Nuorodos
1.1.1.	Prie koplyčios „Pas Sopulingąją Dievo Motiną“ meldžiamasi tylomis, kiekvienas savo pasirinkta malda
1.1.2.	Einant nuo stoties prie stoties tylomis yra kalbama Švč. Jėzaus Vardo rožinio malda
1.1.3.	Einant nuo XVII iki XIX stočių kalbama suplikacija „Šventas Dieve“ (<i>Święty Boże</i>)
1.1.4.	Einant nuo XX iki XXII stoties kalbama malda / giesmė „Kto się w opiekę“
1.1.5.	Einant pro kapines ir prie XXXV stoties kalbamos maldos / giesmės „Viešpaties angelas“ ir „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“
1.1.6.	Prie XXXV stoties kalbama Švč. Jėzaus Vardo litanija (<i>Litania o Najśw. Imeniu Jezus</i>)

Išanalizavus rankraštinio vadovo informacinę medžiagą matyti, kad jame nėra pateikiamos tradicinės kalvarių Kryžiaus kelio maldos. Vietoj jų, einant Kryžiaus kelią, rekomenduojama melstis Švč. Jėzaus Vardo rožinį bei Švč. Jėzaus Vardo litaniją. Prie tam tikrų stočių / vietų patariama tylomis pasimelsti maldas / giedoti giesmes: „Šventas Dieve“, „Kto się w opiekę“ bei „Viešpaties angelas“ ir „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“ Tai rodo, kad šis Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovas yra daugiau skirtas melstis individualiai, t. y. tylomis. O tai yra suprantama, nes tuo metu, kai šis vadovas buvo naudojamas, vyravo sovietinė ateistinė politika.

1990 m. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, buvo pradėti Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio koplyčių bei vartų atstatymo darbai, kurie buvo baigti 2002 m. per Sekmines. Šias Kryžiaus kelio koplyčias pašventino kardinolas Vilniaus arkivyskupas A. J. Bačkis, o maldininkai jas apvaikščiojo, melddami maldas ir giedodami giesmes. Lenkų maldininkai Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelią ėjo melddami ir giedodami iš 2001 m. kunigo dr. E. Kirstuko lenkų kalba parašyto vadovo „Kalwaria Wileńska“¹¹⁵ (žr. 7 nuotrauką).

¹¹⁴ *Przewodnik drogi Krzyżowej w Kalwarji pod Wilnem. Sine anno (1945–1990)*, 2003–2005 m. Vilniaus šv. Juozapo kunigų seminarijos klierikų vasaros lauko ekspedicijų medžiaga, *Alfonso Motuzo asmeninis archyvas*.

¹¹⁵ Eduardas Kirtsukas, *Kalwaria Wileńska*, Wilno: SP AB Aušra (Kaunas), 2001.

7 nuotr. Vadovo „Kalwaria Wileńska“ (2001) antraštinis lapas

8 nuotr. Leidinio „Vilniaus Verkių Kalvarijų vadovas. Maldynas ir giesmynas“ (2014) antraštinis lapas

11 lentelė. Vadovo „Kalwaria Wileńska“ informacinės medžiagos turinys

Eil. Nr.	Informacinės medžiagos turinys
	<i>Spis treści</i> (Turinys)
1.	Pratarmė
2.	<i>Przedmowa</i> (Įvadas)
3.	<i>Dzieje Kalwarii Wileńskiej</i> (Vilniaus Kalvarijų istorija)
4.	<i>Rozważania Drogi Krzyżowej</i> (Kryžiaus kelio mąstymai)
5.	<i>Rozważanie Drogi Krzyżowej według ojca Przeora Magnuszewskiego</i> (Kryžiaus kelio mąstymai pagal tėvą piorą Magnuševskį)
6.	<i>Biblijne rozmyślanie męki Jezusa Chrystusa na drózkach Kalwarii Wileńskiej</i> (Bibliniai Jėzaus Kristaus kančios apmąstymai Vilniaus Kalvarijų kelyje)
7.	<i>Pieśni</i> (Giesmės)

Paanalizuokime šiame vadove pateikiamos informacinės medžiagos turinį (žr. 11 lentelę).

Išanalizavus 2001 m. kunigo E. Kirstuko parašyto vadovo „Kalwaria Wileńska“ informacinės medžiagos turinį matyti, kad, palyginti su anksčiau aptartų vadovų turiniu, jis yra labai paltus – sudarytas net iš 7 skyrių. Šio ir kitų anksčiau aptartų vadovų informacinės medžiagos turiniui yra bendra tai, kad juose pateikiami tie patys skyreliai: *Przedmowa* (Įvadas) ir *Dzieje Kalwarii Wileńskiej* (Vilniaus Kalvarijų istorija). Unikalu išsiskiria lietuvių kalba pateikiamas skyrelis *Pratarmė*.

Chronologiškai kitas vadovas „Vilniaus Verkių Kalvarių vadovas. Maldynas ir giesmynas“¹¹⁶ pasirodė 2014 m. Jį, kaip jau buvo minėta anksčiau, lietuvių kalba sudarė ir parengė šios monografijos autorius, paragintas ir paskatintas Vilniaus arkivyskupo J. Steponavičiaus, vėliau kardinolo Vilniaus arkivyskupo A. J. Bačkio bei Vilniaus Šv. Kryžiaus atradimo bažnyčios klebonų ir kunigų K. Latožos bei V. Česnulevičiaus (žr. 8 nuotrauką).

Panagrinėkime, kuo unikalūs šis vadovas, pasiremdami jame pateikiamos informacinės medžiagos turiniu (žr. 12 lentelę).

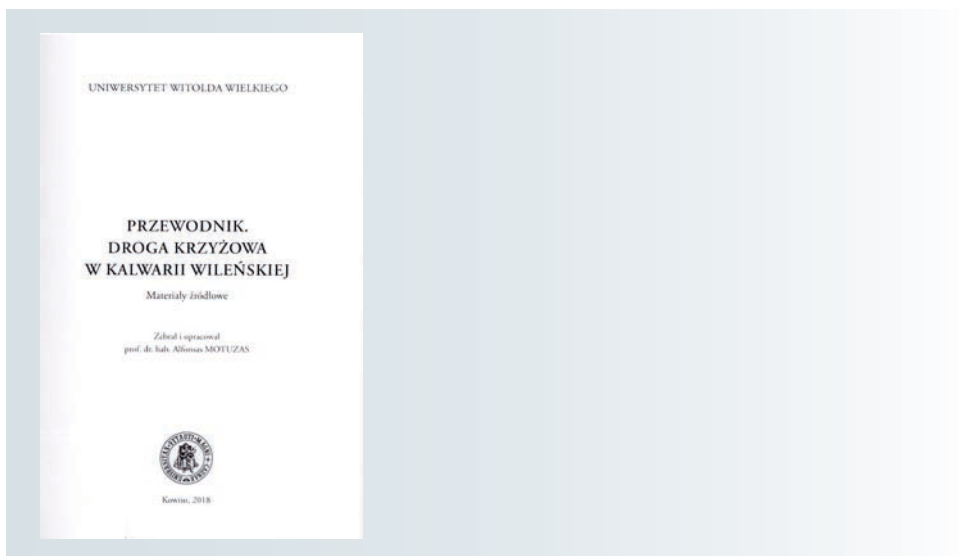
12 lentelė. Vadovo „Vilniaus Verkių Kalvarių vadovas. Maldynas ir giesmynas“ Informacinės medžiagos turinys

Eil. Nr.	Informacinės medžiagos turinys
	Turinys
1.	Pratarmė
2.	Sudarytojo įvadinis žodis
3.	Vilniaus Verkių Kalvarių maldynas ir giesmynas
3.1.	Nuorodos
3.1.1.	Prie stočių / vietų atsiklaupiama
3.1.2.	Kryžiaus kelio apvaikščiojimas pradedamas persižegnojimu
3.1.3.	Maldos kalbamos arba giedamos stovint arba klūpant
3.1.4.	Po maldų prie kiekvienos stoties, atsižvelgiant į turimą laiką, giesmės galima trumpinti – giedoti tik 1–2 posmelius – arba ilginti – pakartoti tuos pačius giesmės posmus, arba giedoti ne vadove nurodytas giesmes, o savo pasirinktas, bet atitinkančias Kristaus Kryžiaus kelio kančios turinį
3.1.5.	Einant nuo koplyčios prie koplyčios giedoti pateikiamas giesmės pagal pateiktas melodijas su natomis (notografiją)
3.1.6.	Einant pro kapines giedamos maldos / giesmės: „Viešpaties angelas“ ir „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“
3.1.7.	XXXII stotyje bei iš Kryžiaus kelio sugrįžus į bažnyčią yra pagarbinamas Švč. Sakramentas giesmė „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“ (3 k.) ir pagarbinama Švento Kryžiaus relikvija
3.1.8.	Apvaikštant Kryžiaus kelio stotis giesmėms pritarti galimi naudoti tiek liaudies, tiek akademiniai muzikos instrumentai, kapelos
3.1.9.	Prie V stoties „Prie Kedrono upelio“ yra brendama per upelį bei prausiamasi jo vandeniu
3.1.10.	Į Ubagų kalną, ant kurio stovi VI stotis „Pirmieji vartai“, yra lipama keliais
3.1.11.	Pušies, nuaugusios Kryžiaus forma, pagerbimas
3.1.12.	VI stotis „Pirmieji vartai“ yra einama pro šoninius vartus
3.1.13.	VII stotyje „Antrieji vartai“, XII stotyje „Siono vartai“ yra einama pro vidurinius vartus
3.1.14.	XIV stotis „Pirmuose geležiniuose vartuose“, XVI stotis „Antruose geležiniuose vartuose“, XVII stotis „Pirmuose senojo miesto vartuose“, XVIII stotis „Antruose naujojo miesto vartuose“, XIX stotis „Trečiuose naujojo miesto vartuose“, XX stotis „Ketvirtuose senojo miesto vartuose“ yra einama pro visus vartų skyrius
3.1.15.	XV stotis „Erodas“ apeinama aplinkui
4.	Vilniaus Verkių Kalvarių Kryžiaus kelio apvaikščiojimo schema

¹¹⁶ *Vilniaus Verkių Kalvarių vadovas. Maldynas ir giesmynas*, sudarytojas ir parengėjas prof. habil. dr. Alfonsas Motuzas, Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2014.

Eil. Nr.	Informacinės medžiagos turinys
5.	Šaltiniai ir literatūra
6.	Summary
7.	Trumpai apie sudarytoją ir parengėją

12 lentelėje pateikiami duomenys atskleidžia, kad šis vadovas savo informacinės medžiagos turiniu pralenkia iki jo išleistus vadovų analogus. Pirmą kartą vadovų istoriografijoje pateikiama išsami maldų ir giesmių notografija, naudoti šaltiniai ir literatūra, santrauka užsienio (anglų) kalba, duomenys keliomis kalbomis apie leidinį ir jo sudarytoją. Vadovas yra unikalus tuo, kad jame yra pristatoma liturginė / apeiginė Kryžiaus kelio stočių apvaikščiojimo tradicija. Be to, šis leidinys yra ne tik praktinis, bet ir mokslo šaltinis.

9 nuotr. Vadovo „Przewodnik. Droga Krzyżowa w Kalwarii Wileńskiej. Modlitwenik i śpiewnik. Materiały źródłowe“ (2018) antraštinis lapas

Istoriografiškai paskutinis analizei pasirinktas leidinys – taip pat šios monografijos autoriaus 2018 m. lenkų kalba parengtas ir sudarytas vadovas „Przewodnik. Droga Krzyżowa w Kalwarii Wileńskiej. Modlitwenik i śpiewnik. Materiały źródłowe“¹¹⁷ (žr. 9 nuotrauką).

Šio lenkų kalba išleisto vadovo informacinės medžiagos turinys atskleidžiamas 13 lentelėje.

¹¹⁷ *Przewodnik. Droga Krzyżowa w Kalwarii Wileńskiej. Materiały źródłowe*, zebrał i opracował prof. dr. hab. Alfons Motuza, Kowno: Uniwersytet Witolda Wielkiego, 2018.

13 lentelė. Vadovo „Przewodnik. Droga Krzyżowa w Kalwarii Wileńskiej. Modlitwenik i śpiewnik. Materiały źródłowe“ informacinės medžiagos turinys

Eil. Nr.	Informacinės medžiagos turinys
	Spis treści (Turinys)
1.	Przedmowa arcybiskupa wileńskiego (Vilniaus arkivyskupo žodis)
2.	Wstęp (Įvadas)
3.	Krótką historia Przewodników Drogi Krzyżowej w Kalwarii Wileńskiej (Trumpa Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovų istorija)
4.	Plan ścieżek Drogi Krzyżowej w Kalwarii Wileńskiej (Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio apvaikščiojimo planas)
5.	Obyczaje pielgrzymowania po Drodze Krzyżowej w Kalwarii Wileńskiej (Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio apvaikščiojimo apeigos)
5.1.	Linki (Nuorodos)
5.1.1.	<i>W parafii pw. Odnalezienia Krzyża Świętego w Wilnie Droga Krzyżowa jest obchodzona w Wielki Czwartek, w Wielki Piątek i Wielką Sobotę. Droge Krzyżową obchodzi się także w okresie od uroczystości Odnalezienia Krzyża Świętego (8 maja), uroczystości Zesłania Ducha Świętego do uroczystości Podwyższenia Krzyża Świętego (14 września)</i> (Vilniaus Šv. Kryžiaus atradimo parapijoje Kryžiaus kelias apvaikštomas gavėnios Didįjį tridienį, Šv. Kryžiaus Atradimo (gegužės 8 d.), Sekminių bei Šv. Kryžiaus Išaukštinimo (rugsėjo 14 d.) švenčių metu)
5.1.2.	<i>Drogę Krzyżową rozpoczyna się znakiem Krzyża Świętego przy kaplicy Matki Bożej Bolesnej, a modlitwą Anioł Pański chwala się Matkę Bolesną i Drogę Jej Syna (Modląc się za zmarłych, zamiast Chwała Ojcu odmawia się Wieczny Odpoczynek racz im dać Panie</i> (Kryžiaus kelio apvaikščiojimas pradedamas prie Sopulingosios Dievo Motinos koplyčios persižegnojimu bei malda / giesmė „Viešpaties angelas“; jei yra meldžiamasi už mirusiųsios, malda „Garbė Dievui Tėvui“ galima pakeisti malda / giesmė „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“)
5.1.3.	<i>Podczas Drogi Krzyżowej, jeśli odprawiamy ją w intencji zmarłych, zamiast Chwała Ojcu odmawiamy Wieczny odpoczynek. Natomiast zamiast Któryś za nas cierpiał rany, Jezu Chryste zmiłuj się nad nami mówimy Któryś za nas cierpiał rany zmiłuj się nad umarłymi</i> (Jei yra meldžiamasi su intencija už mirusiųsios, malda „Garbė Dievui Tėvui“ galima pakeisti malda / giesmė „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“, o giesmė „Kurs už mus kaltus kentėjai, pasigailėk mūsų“ – giesmė „Kurs už mus kaltus kentėjai, pasigailėk mirusiųjų“)
5.1.4.	<i>Po modlitwach, przy każdej stacji, z uwagi na posiadany czas, pieśni można skracać do 1–2 zwrotek, można też ilość zwrotek zwiększyć lub też śpiewać wybrane przez siebie pieśni o Męce Pańskiej. Przechodząc obok cmentarza parafialnego śpiewamy Anioł Pański i Wieczny odpoczynek</i> (Po maldų prie kiekvienos stoties, atsižvelgiant į turimą laiką, giesmės galima trumpinti – giedoti tik 1–2 posmelius arba ilginti – pakartoti tuos pačius giesmės posmus arba giedoti ne vadove nurodytas, o savo pasirinktas giesmes, bet atitinkančias Kristaus Kryžiaus kelio kančios turinį. Einant pro kapines giedoti maldas / giesmes: „Viešpaties angelas“ ir „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“)
5.1.5.	<i>Kończąc Drogę Krzyżową należy odmówić 5 pacierzy w intencjach papieża. Przy kościele odmawiamy lub śpiewmy: Niechaj będzie pochwalony Przenajświętszy Sakrament</i> (Apėjus visas Kryžiaus kelio stotis, pabaigoje sukalbėti 5 poterius už Šventąjį Tėvą bei pagarbinti bažnyčioje esantį Švč. Sakramentą giesmė „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“)
5.1.6.	<i>Piosenki śpiewane są na melodie przedstawione w Przewodniku</i> (Einant nuo koplyčios prie koplyčios giedoti pateikiamas giesmės, pagal pateiktas natas – notografiją)
5.1.7.	<i>Przy kościele podczas trwania Mszy św. lub innych nabożeństw odbywających się w tym czasie głośno się nie śpiewa, tylko modli się w ciszy</i> (Šventų Mišių metu Kryžiaus kelio maldas melsti tylomis, o ne giedant)

Eil. Nr.	Informacinės medžiagos turinys
5.1.8.	<i>Podczas pielgrzymowania Drogą Krzyżową należy dbać o otaczającą nas przyrodę, nie śmieć, nie psuć kościelnego i parafialnego mienia, nie hałasować</i> (Einant Kryžiaus kelią nešiukšlinti, nenai-kinti bažnyčios ir parapijos inventoriaus, netriukšmauti)
6.	<i>Rozważania, modlitwy i śpiewy Drogi Krzyżowej w Kalwarii Wileńskiej</i> (Vilniaus Kalva-rijų Kryžiaus kelio mąstymai, maldos ir giesmės)
7.	<i>Źródła i literatura</i> (Šaltiniai ir literatūra)
8.	<i>Podsumowanie w języku litewskim</i> (Santrauka lietuvių kalba)
9.	<i>Summary</i> (Santrauka anglų kalba)
10.	<i>O autorze</i> (Apie autorių)

Remiantis 13 lentelėje pateikiamais duomenimis, galima teigti, kad šis vadovas savo informacinės medžiagos turiniu pranoksta anksčiau leistus vadovus. Turinyje savita yra tai, kad jame pateikiamas Vilniaus arkivyskupo įvadinis žodis, Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio liturginės apeigos bei išskirtinė nuoroda, jog po maldų prie kiekvienos stoties, atsižvelgiant į turimą laiką, giesmes galima trumpinti – giedoti tik 1–2 posmelius arba ilginti – pakartoti tuos pačius giesmės posmus arba giedoti savo, o ne vadove nurodytas, Kristaus Kryžiaus kelio kančią atitinkančias giesmes.

Apibendrinant šiame monografijos skyriuje išdėstytą medžiagą, galima pažymėti, kad tyrime pasitelktų vadovų informacinių skyrelių turinys yra nevienodas, istorinių laikotarpių raidoje jis buvo keičiamas, įtraukiant skirtingas nuorodas. Pirma, rekomenduojama gausiai kalbėti poteries, pateikiamas giesmynas be muzikinių melodijų (1826 m. vadovas); antra, rekomenduojama tylos maldų praktika (1843 m. vadovas); trečia, pristatoma Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio ir bažnyčios istorija, nurodoma informacija apie Vilniaus Kalvarijos bažnyčioje ir aplinkoje švenčiamas šventes / įvykius bei pristatomas giesmynas be muzikinių melodijų (1906 m. vadovas); ketvirta, pateikiamas Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio planas ir apeiginės / liturginės arba etnologinės nuorodos, pvz., kaip eiti pro koplyčias / vartus arba nuo vienos stoties prie kitos, kiek vienos giesmės posmelių giedoti (1937 m. vadovas.); penkta, nurodoma maldas (Švč. Jėzaus Vardo rožinį ir Švč. Jėzaus Vardo litaniją) kalbėti tyliai (1937 m. vadovas); šešta, – pateikiama daug informacinės medžiagos ir, septinta, – pirma kartą vadovų istoriografijoje pristatoma Kryžiaus kelio liturginė praktika, pateikiama maldų ir giesmių notografija, naudoti šaltiniai ir literatūra, leidinio santrauka užsienio kalba bei duomenys keliomis kalbomis apie leidinį ir jo sudarytoją (2014 m. ir 2018 m. vadovai).

Galima drąsiai teigti, kad kiekvieno analizei pasirinkto vadovo informacinės medžiagos turinys yra unikalus, atskleidžiantis tuometines Kryžiaus kelio ėjimo apeigas ir apeiginius papročius. Paanalizuokime juos išsamiau, nustatydami šių papročių ir apeigų kilmę, raidą bei kaitą, kas, manytume, leistų dar labiau patvirtinti tyrimo pradžioje išsiskeltą hipotezę.

2.1. Apeigos ir apeiginiai papročiai: ištakos, raida ir kaita

Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovuose pristatomos apeigos ir apeiginiai papročiai siekia ankstyvosios Bažnyčios liturgiją, kurioje vartoti terminai *ritai*, *ceremonijos* bei *liturginės funkcijos*. Po Vatikano II susirinkimo (1962–1963 m.) terminai *ritai*, *ceremonijos* bei *liturginės funkcijos* buvo pakeisti vienu bendru terminu *liturginiai veiksmai*¹¹⁸. Šių veiksmų grupės ir sudaro Bažnyčios liturgiją, kuria vadovaujamosi aukojant šv. Mišias, teikiant sakramentus, kalbant Valandų liturgiją bei laikant pridėtinės pamaldas.

Šv. Mišiose ir jų pridėtinėse pamaldose atliekami *veiksmai* paremti ankstyvosios krikščionybės liturgija, kada ji dar tik pradėjo formuotis, ir maldų praktikomis. Liturgija atsirado tik nuo to laiko, kai buvo pradėta celebruoti – švęsti¹¹⁹. Šventimas pasireiškia per Eucharistiją: „Tai darykite mano atminimui“ (Lk 19, 22), – liepė Kristus. Šis Kristaus paliepimas šv. Mišių ir pridėtinių pamaldų metu atsiskleidžia atliekant atitinkamas apeigas. Tradicinių apeigų kartojimas tampa ritualu. Ritualas yra sakralios, simbolinės prasmės veiksmas, susijęs su apeiginiais papročiais. Apeiginiai papročiai – tai simboliniai veiksmai (arba simboliinių veiksmų grupė), kurie nuolat kartojami ir turi nustatytą formą. Joks dalykas nėra simboliškas savaime: jis tampa simboliškas, kai yra palaikomas laikysena, veiksmu, gestu. Gėlės, ugnis, vanduo, vėliava nėra simboliai savaime: simboliškos yra gėlės, kurios dedamos koplyčiose; ugnis, kuri uždegama ir deginama; vanduo, kuriuo yra prausiamasi; vėliava, kuria yra mosuojama¹²⁰. Tai yra susiję su tam tikra skirta intencija, garbinimu ir pan. Be to, daugelis simboliinių veiksmų, tokių kaip gestai, kurių metu tariami žodžiai bei giedama, yra susiję su įvairiomis liaudies pamaldumo praktikomis¹²¹. Tokio pobūdžio praktika yra Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelias bei jam skirtuose vadovuose pristatomos apeigos ir apeiginiai papročiai.

Paanalizavus Kryžiaus kelio vadovuose pateikiamą informacinę (paaiškinimų) skyrelį matyti, kad pirmiausia akcentuojama, jog einant Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelią ir jo aplinkoje (landšafte) turi būti palaikoma tvarka. Tokių nurodymų ištakos siekia XVII a. Vilniaus vyskupijos sinodų aktuose (vienas iš jų yra datuojamas 1613 m.) randame nutarimų, kuriais norima apsaugoti šventes nuo triukšmingų pasaulietinių dalykų, nesiderinančių su šventės nuotaika. Kadangi šventės sutraukdavo daugybę žmonių, tuo stengėsi pasinaudoti pirkkliai, švenčių dienomis rengdavę turgus. Vyskupijų sinodai juos draudė, bet kai draudimai nepadėjo, leido prekiauti tik pamaldoms pasibaigus. Nepaklusniųjų prekyautojų prekės turėjo būti konfiskuotos ir atiduotos prieglaudoms. Buvo draudžiama švenčių dienomis pardavinėti svaigiuosius gėrimus ir girtuokliauti (girtuokliai turėjo būti

¹¹⁸ Jean Lebon, *Kaip suprasti liturgiją*, į lietuvių kalbą išvertė Donatas Vilkas, Kaunas: Lietuvos katechetikos centras, 1998, p. 25.

¹¹⁹ Algimantas Kajackas, *Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje*. Vadovėlis aukštosios mokykloms, Kaunas: Lietuvos katechetikos centras, 1998, p. 22.

¹²⁰ Jean Lebon, *Kaip suprasti liturgiją*, p. 25; Algimantas Kajackas, *Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje*, p. 9, 22.

¹²¹ Alfonsas Motuzas, *Žemaičių Kalvarijos Kalnų maldyno istorija, muzika ir apeigos*. Tarpdisciplininė mokslo monografija, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, UAB „Vita Litera“, 2017, p. 123–124.

baudžiami net kūno bausmėmis). Švenčių dienomis buvo uždrausta smuklėse kortuoti ir rengti šokių¹²². Remiantis šiais duomenimis, galima konstatuoti, kad šios tvarkos laikymosi reikalavimai turėjo įtakos ir maldininkų praktikuojamoms apeigoms bei apeiginiams papročiams.

Siekiant išsamiau atskleisti, kokios apeigos ir apeiginiai papročiai pristatomi Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovuose, sudaryta 14 lentelė.

14 lentelė. Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovuose pateikiamos apeigos ir apeiginiai papročiai

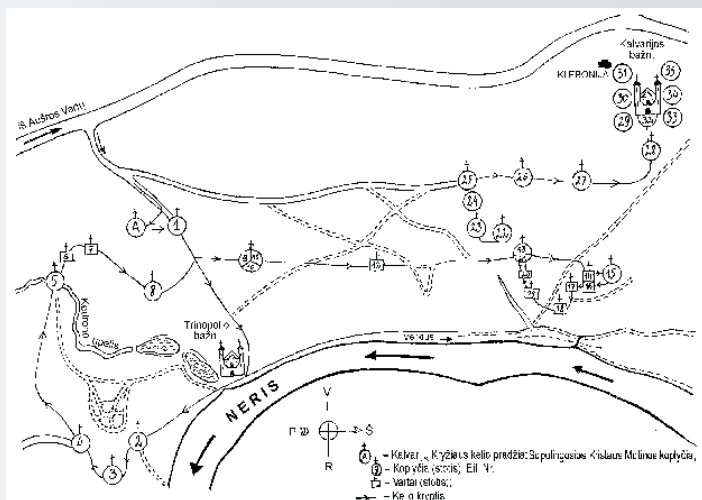
Eil. Nr.	Apeigos
1.	Maldų kalbėjimas ir giedojimas
2.	Giesmių giedojimas
3.	Grojimas muzikos instrumentais
Apeiginiai papročiai kalbant ir giedant maldas, giedant giesmes, grojant muzikos instrumentais	
1.	Švenčių / atlaidų (išskirtinis Sekminių tridienio) šventimas
2.	Klūpėjimas (suklupimas)
3.	Kryžiaus ženklų dėjimas (žegnonė)
4.	Apvaikščiojimas procesijomis bei individualios kelionės ėjimas
5.	Sustojimas (prie koplyčių / stočių)
6.	Bridimas per vandens telkinį (Kedrono upelį)
7.	Prausimasis vandens telkinio (Kedrono upelio) vandeniui
8.	Lipimas keliais į Ubagų kalną
9.	Ėjimas pro stočių / vartų vidurinius, šoninius arba visus skyrius
10.	Kryžiaus formos pušies kamieno pagerbimas (bučiavimas)
11.	Koplyčios / stoties apėjimas aplink
12.	Kapinių ir jose palaidotų mirusiųjų pagerbimas
13.	Aukų elgetoms aukojimas
14.	Šv. Kryžiaus relikvijos pagerbimas
15.	Švč. Sakramento pagarbinimas
16.	Tylos malda

Analizuodami vadovuose pristatomų apeigų ir apeiginių papročių raišką pirmiausia panagrinėkime jų ištakas.

¹²² Jan Kurczewski, *Kościół Zamkowy*, t. I, Wilno: Nakład i druk J. Zawadzkiego, 1908, s. 102.

2.1.1. Apeigų kilmė

Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio stočių apvaikščiojimą lydi gausybė apeigų ir apeiginių papročių (žr. 2 pav.).

2 pav. Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio apvaikščiojimo topografinis žemėlapis

Paanalizavus Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovus, matyti, kad juose yra nurodytos trys Kryžiaus kelyje atliekamos apeigos (žr. 14 lentelę). Tai maldų kalbėjimas, maldų ir giesmių giedojimas bei grojimas muzikos instrumentais.

Maldų kalbėjimo ir giedojimo, giesmių giedojimo bei grojimo muzikos instrumentais apeigų ištakos pirmiausia sietinos su Senuoju Testamentu, Jeruzale, judėjų pasauliu, karaliaus Dovydo psalmynu (apie tai bus kalbama toliau tekste). Krikščioniškoje tradicijoje maldų kalbėjimas ir giedojimas bei giesmių giedojimas, lyginant su instrumentine muzika, visada turėjo privilegijuotą padėtį, nes malda, psalmė, giesmė ar himnas yra susiję su žodžiais, kurie užėmė svarbiausią vietą Bažnyčios liturgijoje¹²³. Kristaus kančios kelio pamaldumo praktikoje pirmieji muzikos paminėjimai siekia evangelinius laikus bei pirmuosius amžius. Tai liudija Jėzaus Kristaus kančios žinia Evangelijoje pagal šv. Matą: „Pagiedoję himną, jie išėjo į Alyvų kalną“ (Mt 26, 30). Krikščionių Bažnyčios liturginės muzikos ištakos siekia apie 210 metus, kada buvo pradėta giedoti, ypač psalmes¹²⁴. Laikui bėgant, krikščionys maldų meldimo ir giedojimo bei giesmių giedojimo liturginius veiksmus, arba apeigas, pradėjo praktikuoti pridėtinėse pamaldose. Šių apeigų naudojimo pridėtinėse pamaldose ištakos siekia maždaug 380 metus, kada pilgrimai naktį iš Didžiojo ketvirtadienio į Didįjį

¹²³ Jean Lebon, *Kaip suprasti liturgiją*, p. 106, 108.

¹²⁴ Algimantas Kajackas, *Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje*, p. 93.

penktadienį, lankydami šventas Jeruzalės vietas, pagerbdavo Kristaus kančios kelią skaitydami fragmentus iš Evangelijos, meldamiesi ir giedodami giesmes¹²⁵. Jeruzalėje šventas vietas saugoję pranciškonai šią Kryžiaus kelio maldų kalbėjimo ir giedojimo bei giesmių giedojimo praktiką greitai išplatino po visą Europą. Europoje pradėjus skleisti kalvarijų Kryžiaus kelio pamaldumui, šie maldos būdai buvo įtraukti ir į Lenkijoje Zebžydovos Kalvarijos pamaldumo praktiką. Lenkų mokslininkai teigia, kad lenkai XVI a. maldų tekstus, kurie sakomi einant nuo vienos koplyčios prie kitos, „apvilko“ melodija, kad būtų daugiau giesmių negu tylos¹²⁶. Šios Kalvarijos pavyzdžiu buvo sudarytas Žemaičių Kalvarijos Kalnų maldynas¹²⁷, kuriuo remiantis, matyt, buvo sudaromi ir Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovai (apie tai bus išsamiau kalbama toliau tekste) (žr. 10 nuotrauką).

10 nuotr. Maldų kalbėjimo ir giedojimo apeigos einant Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelią¹²⁸

Katalikų Bažnyčios liturgijos ir kiekvieno tikinčiojo kasdieninių maldų kalbėjimo pagrindas – žegnonė ir poteriai. Žegnonė bei poteriai yra kalbami rečituojant¹²⁹, o ne giedami. Šis būdas pateikiamas tiek Katalikų Bažnyčios liturginiuose apeigynuose, tiek ir Zebžydovos Kalvarijos bei Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio maldų ir giesmių maldynuose¹³⁰.

¹²⁵ Eteria, *Pielgrzymka do miejsc świętych*, tłum. W. Szoldrski, *Pisma starochrześcijańskich pisarzy*, t. 6, Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej, 1970, s. 215.

¹²⁶ Romuald Rak, *Śpiewy w czasie drogi krzyżowej, Droga Krzyżowa*, opr. ks. J. Kopeć CP. Dzieje nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów. Poznań: księgarnia Św. Wojciecha, 1987, s. 439.

¹²⁷ Alfonsas Motuzas, *Žemaičių Kalvarijos Kalnų maldyno istorija, muzika ir apeigos*, p. 123–125.

¹²⁸ *Alfonso Motuzo asmeninis archyvas*.

¹²⁹ Rečitatyvinis giedojimas yra lyg giedamasis skaitymas, deklamavimas (lot. *recitare* – skaityti), žr. Jonas Švedas, *Rečitatyvinio giedojimo pagrindai. Iš pedagoginių pastabų*. Prieiga per internetą: <http://www.muzikusajunga.lt/st/re%C4%8Ditatyvinio-giedojimo-pagrindai-i%C5%A1-pedagogini%C5%B3-pastab%C5%B3> [žiūrėta 2017 06 06].

¹³⁰ Romuald Rak, *Śpiewy w czasie drogi krzyżowej*, s. 439; Alfonsas Motuzas, *Žemaičių Kalvarijos Kalnų*

Taigi Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovuose maldų kalbėjimo ir giedojimo apeigos yra kilusios iš Katalikų Bažnyčios liturgijos bei Zebžydovos Kalvarijos ir Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio apvaikščiojimo pamaldumo praktikų.

Kita Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovuose pristatoma apeiga – grojimas muzikos instrumentais. Mokslo šaltiniuose nurodoma, kad Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelyje muzikos instrumentais grojo elgetos bei parapijos su savo orkestrais. Surinkta medžiaga liudija, kad Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelyje lipant į Elgetų kalną, ant kurio stovi šeštoji koplyčia, Sekminių atlaidų metu buvo galima pamatyti daugybę elgetų, kurie prašydavo išmaldos giedodami giesmes, joms pritardami liaudies muzikos instrumentais – dūdomis (dūdmaišiais). Ypač tai patikdavo kunigams, kurie šiais instrumentais grojantiems elgetoms duodavo nemažai išmaldos¹³¹.

Papročio giedoti giesmes pritariant muzikos instrumentais laikėsi žmonės, priklausantys trims socialiniams sluoksniams. Tai – samdomi muzikantai, muzikantai maldininkai ir muzikantai elgetos.

Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelyje maldininkų grojimas muzikos instrumentais turi savo priešistorę. Kryžiaus kelyje pučiamos dūdos – tai dūdmaišiai, kurie Rytų Lietuvoje, anot lietuvių etnoinstrumentologų, tiek religinėje, tiek pasaulietinėje kultūrose buvo žinomi jau nuo senų laikų. Apeiga giesmėms pritarti dūda (dūdmaišiu) susijusi su ikirikščioniškų laikų apeigomis. Manoma, kad į Lietuvą dūdmaišis kaip muzikos instrumentas atkeliavo iš gretimų slavų kraštų. Dūdmaišis, arba dūda, krikščioniškoje etninėje religinėje gyvenimoje Rytų Lietuvoje minimas jau XVI a.¹³² Katalikų Bažnyčios liturgijoje muzikos instrumentų naudojimo apeigos ištakos siekia judaistinę Senojo Testamento bei karaliaus Dovydo Psalmyno pamaldumo kultūrą (Sk 10, 1–10; I Kor 5,52; 1 Tes 4,16; Apr 8, 2.6–13; 9, 1–21; 11,15–19; Ps 150, 3–5). Bažnyčios istorija liudija, kad vėliau ši tradicija Bažnyčiai nebuvo svetima, nes turėjo sąsają su Naujuoju Testamentu: „Pilotas derėjosi su įdūkusia minia, nuolat baisiai rėkiančia: „Šalin jį! Nukryžiuok jį.“ Tad tam tikromis valandomis buvo girdėti trumpas trimito garsas, žymintis, kad Pilotas nori kalbėti.“¹³³ Dar viena citata iš to paties šaltinio: „Pilotas nužengė nuo terasos <...>. Priekyje žengė trimitininkas, pūsdamas trimitą. Pilotas liepė pūsti trimitą priekyje, kad klegesys nutiltų, ir baimingai su neapykantos priemaiša ėmė skaityti sprendimą. Pasigirdo trimito garsas, o tai buvo sutartas ženklas skelbti pradėtą eiseną.“¹³⁴ XVI a. Europos miestuose skardžiai, efektingai skambančių pučiamųjų muzikos instrumentų naudojimas nebuvo atsitiktinis reiškinys – tai to laikotarpio požymis. Lenkijos Karalystėje savus trimitininkus ir būgnininkus turėjo atskiros bažnytinės brolijos, amatininkų cechai, kurie taip pat dalyvaudavo įvairiose religinėse bei miestų iškilmėse. Nuo XVII a. instrumentinės kapelos žinomos ir Lenkijoje,

maldyno istorija, muzika ir apeigos, p. 125.

¹³¹ Alfonsas Motuzas, *Katalikų liaudies pamaldumo praktikos Lietuvoje*, p. 255.

¹³² Marija Baltrienė, Romualdas Apanavičius, *Lietuvių liaudies muzikos instrumentai*, Vilnius: Mintis, 1991, p. 164.

¹³³ *Kristaus kančia. Pagal Dievo tarnaitės Onos Kotrynos Emmerich regėjimus*, surašė K. Brentanas, Chicago: Lietuvių katalikų spaudos draugija, 1959, p. 180.

¹³⁴ Ten pat, p. 200–209.

Zebžydovos Kalvarijoje¹³⁵. Tuo metu Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorija, didikai ir dvasininkai Lenkijos diduomenės ir dvasininkijos pavyzdžiu taip pat pradėjo steigti instrumentines kapelas. Yra žinoma, kad nuo 1628 m. Vilniaus katedroje gyvavusi instrumentinio muzikavimo tradicija peraugo į masinius giedojimus įvairių procesijų metu. Procesijose buvo naudojami tik „sakralieji“ instrumentai – pučiamieji ir mušamieji, nes styginiai buvo „netinkami“ apeigoms. XVII a. įkurti Šv. Jono, Šv. Kazimiero bei Trinitorių bažnyčių instrumentiniai ansambliai. Kartais šios kapelos apeigų metu grodavo kartu. Šiuos ansamblius išlaikė parapijos, taip pat juos kartais paremdavo Vilniaus jėzuitų akademija¹³⁶. Kad Trinitorių bažnyčios instrumentinis ansamblis prisidėjo prie Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio pamaldumo sklaidos, minima istoriniuose šaltiniuose. Juose nurodoma, kad 1700 m. Vilniaus vyskupas Kazimieras Konstantinas Bžostovskis kaimynystėje su Vilniaus Verkių Kalvarijos parapija Senoji Slabada apgyvendino pasikviestus vienuolius trinitorius. Laikui bėgant ši vieta pavadinta Trinapoliu (trinitorių miestu). Čia buvo pastatytas vienuolynas ir Švč. Trejybės bažnyčia, veikusi kaip Verkių dominikonų Šv. Kryžiaus atradimo bažnyčios filija¹³⁷. Vienuolių trinitorių įkurdinimas šioje vietoje, matyt, nebuvo atsitiktinis – ši vienuolija išpirkinėjo iš musulmonų krikščionis belaisvius ir buvo glaudžiai susijusi su žemiškąja Jeruzale, o jų tikėjimo praktikoje itin daug dėmesio buvo skiriama Kristaus kančios apmąstymui¹³⁸.

Apvaikštant Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelią greta muzikantų maldininkų socialinio sluoksnio atsiranda ir samdomi muzikantai, kurie už tam tikrą atlygį, pritardami giesmėmis, groja muzikos instrumentais¹³⁹. Lietuvoje kalvarijų Kryžiaus kelio pamaldumo kultūroje instrumentinės kapelos žinomos jau anksčiausiai Lietuvoje įsteigtoje (1639–1642 m.) Žemaičių Kalvarijoje. Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius veikale „Žemaičių vyskupystė“, kalbėdamas apie Žemaičių Kalvarijos Kalnų maldyno maldas ir giesmes palydinčius muzikos instrumentus, teigia, kad nuo XVI a. pradžios iki XIX a. (originale – iki mūsų laikų) „žemaičiai gebėjo ir geba vaikščioti į Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo atlaidus su būgnais, patrūbočiais, paparčiais, altorėliais ir visa bažnyčios iškilmė“¹⁴⁰. Yra žinoma, kad XVIII a. Žemaičių Kalvarijoje lankydavosi Žemaičių vyskupo Antano Tiškevičiaus (1740–1762) globojama kapela¹⁴¹.

Šventojo Rašto ir Bažnyčios istorijos duomenimis, muzikos instrumentai buvo įtraukti ir į krikščionių tikybos pagrindų knygą – Katekizmą. 1800–1882 m. katekizmuose patei-

¹³⁵ Augustyn Chadam, *Śpiewnik Kalwaryjski*, s. 23.

¹³⁶ Viktoras Gidžiūnas, Pranciškonų observantų-bernardinų gyvenimas ir veikla Lietuvoje XV ir XVI amž., *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai*, t. 9, Roma: Pontificia Universita Gregoriana, 1982, p. 84.

¹³⁷ *Lietuvos vienuolynai. Vadovas*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1998, p. 416–416.

¹³⁸ Rūta Janonienė, Naujoji Jeruzalė ant Verkių kalvų, p. 23.

¹³⁹ Alfonsas Motuzas, *Katalikų liaudies pamaldumo praktikos Lietuvoje*, p. 356.

¹⁴⁰ Motiejus Valančius, *Žemaičių vyskupystė 1848, Raštai*, t. 2, Vilnius: Vaga, 1972, p. 350.

¹⁴¹ Anna Szweykowska, Kapele magnatskie i szlachkie w Polsce w połowie XVIII wieku, *Muzyka*, 1963, nr. 1–2, s. 8–9; Jūratė Trilupaitytė, *Jėzuitų muzikinė veikla Lietuvoje*. Kultūros ir meno institutas. Vilnius: Muzika, 1995, p. 103.

kiami liturginių muzikos instrumentų pavadinimai: *triuba*¹⁴², *truba*¹⁴³ ir *kąkles*¹⁴⁴. Katekizmo kaip vadovėlio statusą turinčios knygos jurisdikcija leido muzikos instrumentus naudoti ne tik Bažnyčios liturgijoje, bet ir apeiginėje Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio maldų ir giesmių muzikinėje kultūroje.

Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovų maldoms ir giesmėms plisti daug įtakos turėjo muzikantų elgetų praktikuojamos meldimosi, giedojimo ir grojimo dūdmaišiais apeigos, kurios buvo atliekamos maldininkams lipant į Ubagų kalną, ant kurio stovi VI stotis / var-tai (apie tai jau buvo kalbėta anksčiau tekste). Šių apeigų analogai žinomi ir Zebžydovos Kalvarijos bei Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio ėjimo praktikoje. Spausdintiniai šaltiniai atskleidžia, kad Zebžydovos Kalvarijoje atlaidų metu iš visos Lenkijos rinkdavosi elgetos, kurie Kryžiaus kelio maldomis, giesmėmis, pritariant muzikos instrumentams, meldavosi už mirusiuosius¹⁴⁵. Yra žinoma, kad Žemaičių Kalvarijos miestelyje buvo „maldanumis“. Tai ne *ubagynas*, kaip teigia vietos gyventojai, o bažnyčios ir vienuolyno globojamas „Maldos namas“, kuriame gyveno vietiniai elgetos. Jie bažnyčios prieduryje („bobinčiuje“) ir „Maldos namuose“ už mirusiuosius meldėsi ir giedojo Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų) maldas bei giesmes. Vasaros kraštotyriinių lauko ekspedicijų medžiagos analizė rodo, kad Žemaičių Kalvarijoje elgetos Ubagų kalne meldavosi, giedodavo bei grodavo kanklėmis¹⁴⁶.

Spausdintinė ir rankraštinė vasaros lauko ekspedicijų medžiaga taip pat atskleidžia, kad Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio maldų ir giesmių giedojimo bei giedojimo pritariant instrumentinėms kapeloms apeigos išsiskiria unikaliais šių apeigų atlikimo būdais.

Pavyzdžiui, giesmininkai dažniausiai pasidalija į dvi grupes – vyrų ir moterų. Jei giesmės pritariama muzikos instrumentais (kapela), ji būna trečia grupė. Grupės paprastai turi vadovą – stipresnį ir aukštą balsą turintį giedotoją (vyrams vadovauja vyras, moterims – moteris, o kapelai – pirmu kornetu (dūda) grojantis muzikantas). Maldos ir giesmės giedamos antifoniniu būdu, t. y. pakaitomis, arba giedant tarp grupių (vyrų ir moterų), arba grojant. Kai pritariama pučiamaisiais muzikos instrumentais, giesmės giedamos taip: pirmąją giesmės posmą eilutę gieda vyrai, antrąją – moterys, o visą kitą posmą groja dūdos. Kai giesmininkai gieda, tuomet dūdomis negrojama¹⁴⁷.

¹⁴² *Seanas katechizmas, arba Pqmoksley Weikialams, apie Wierą szwintą Krikszczonizką su pasakimeis, isz Raszta Szwinta giesmoms ir maldoms su skęczyum Bażniczoz, didesniu ir mažesniu, del naudos Surinkima Lietuwiszka*. Drukawotas isz nauja, už pazwalenies Synoda Kasztu Nitauioy parapios, Mintauja, Biržai: J. F. Stefenhageno spaustuvė, 1803, p. 26.

¹⁴³ *Mokslas krykszczonyszkas dydesis diel iszsymokima jaunumenej Rima-Katalisszko Bażniczio esantej ant pri-sakima Wiresnibes lenkiskaj paraszitas yr Wilniuje 1834 drukawotas; o dabar ant žemajyszkos kalbos par kuniga Antona Janikowicze Płateliu iszgulditas*, Wilniuje: spaustuwej Jozapa Zawadzka, 1845, p. 227.

¹⁴⁴ *Didesis Elementorius ir katakizmas, arba Trumpas mokslas wieros krikszczoniszkos paraszitas par Tadeusza Juzumowicze inspektoriu Warniu simunarios*, Wilniuje: spaustuwieje Juzupa Zawadzkie, 1855, p. 59.

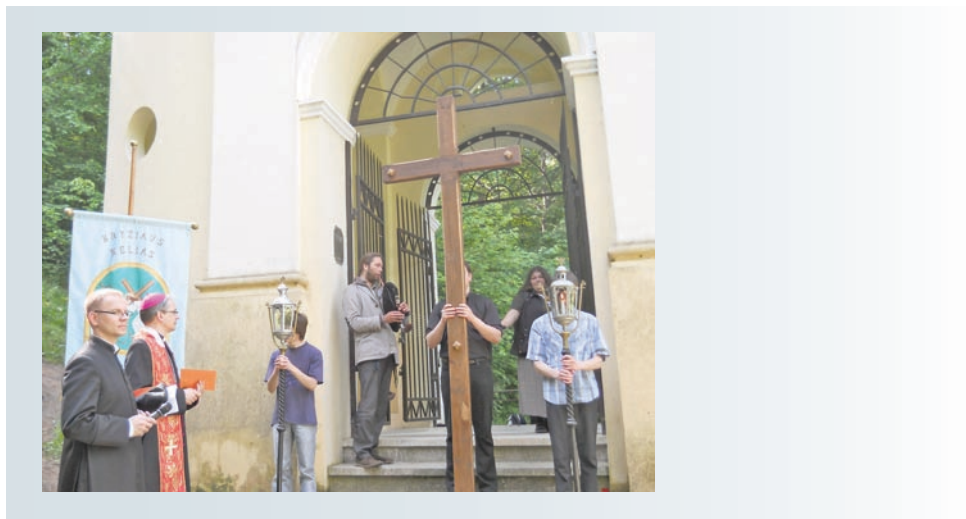
¹⁴⁵ Augustyn Chadam, *Śpiewnik Kalwaryjski*, s. 18.

¹⁴⁶ 2010–2015 m. kraštotyriinių vasaros lauko ekspedicijų medžiaga, Vytauto Didžiojo universiteto Katalikų teologijos fakulteto Lietuvos Katalikų Bažnyčios istorijos centro archyvo medžiaga, Kaunas.

¹⁴⁷ Alfonsas Motuzas, Žemaičių ir Zebžydovskos (Lenkija) Kalvarių Kryžiaus kelių (Kalnų) muzika: sąsa-jos ir skirtumai, *Tiltai*, 1998, Nr. 2–3 (4–5), p. 62–63; 2010–2015 m. kraštotyriinių vasaros lauko ekspedicijų medžiaga.

Kitu būdu atliekant maldų ir giesmių giedojimo bei grojimo muzikos instrumentais apeigas yra naudojamas liaudies muzikos instrumentas dūdmaišis (žr. 11 nuotrauką).

Naudojant dūdmaišį, buvo giedama taip: dūdmaišininkas¹⁴⁸ prie stočių po maldų, prieš maldininkams einant į kitą stotį, pagroja būsimos giesmės melodiją. Šios melodijos pagrindu giesmininkų vadovas užveda giesmę ir, prisijungus kitiems vyrams, pagieda pirmojo posmo pirmąją eilutę. Jei posmas susideda iš dviejų, keturių ar šešių eilučių, atlikdami giesmę vyrai ir moterys dažniausiai keičia vieni kitus kas antroje eilutėje. Jei strofa susideda iš trijų eilučių, pirmąją eilutę atlieka vyrai, antrąją – moterys, trečiąją – vėl vyrai. Kitos strofos pirmąją eilutę perima moterys, antrąją – vyrai, trečiąją – moterys ir t. t. Įdomu, kad melodinė linija visada išlaiko vienodą aukštį, t. y. tokį, kokį pagrojo dūdmaišininkas bei užvedė vyrai vadovas. Vedančioji moteris turi prisitaikyti giedoti žemai ir stengtis imituoti vyro – vedančiojo giedotojo – giedamą melodiją, giedojimo manierą bei tembrą¹⁴⁹.

11 nuotr. Dūdmaišis Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio pamaldumo praktikoje¹⁵⁰

Apibendrinant šiame poskyryje pateiktą medžiagą galima konstatuoti, kad Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovų maldų kalbėjimo ir giedojimo, giesmių giedojimo bei grojimo muzikos instrumentais apeigos yra kilusios iš Katalikų Bažnyčios liturgijos ir Zebžydovos Kalvarijos bei Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio apvaikščiojimo pamaldumo praktikos.

¹⁴⁸ Dūdmaišininkas – muzikantas, pučiantis dūdmaišį.

¹⁴⁹ 2010–2015 m. kraštotyринių vasaros lauko ekspedicijų medžiaga.

¹⁵⁰ *Alfonso Motuzo asmeninis archyvas.*

2.1.2. Apeiginių papročių ištakos

Monografijos autoriaus anksčiau atlikti tyrimai atskleidė, kad vadovų maldų ir giesmių meldimosi, giedojimo bei grojimo muzikos instrumentais apeigas papildė šešiolika apeiginių papročių: švenčių / atlaidų (išskirtinis Sekminių tridienio) šventimas, suklupimas, žegnonė, apvaikščiojimas procesijomis bei individualios kelionės ėjimas, sustojimas, bridimas per vandens telkinį (Kedrono upelį), prausimasis vandens telkinio (Kedrono upelio) vandeniui, lipimas keliais į Ubagų kalną, ėjimas pro stočių / vartų viduriniusius, šoninius arba visus skyrius, kryžiaus formos pušies kamieno pagerbimas (bučiavimas), koplyčios / stoties apėjimas aplink, kapinių bei jose palaidotų mirusiųjų pagerbimas, aukų elgetoms aukojimas, šventos relikvijos pagerbimas, Švč. Sakramento pagarbinimas bei tylos malda¹⁵¹ (žr. 14 lentelę).

Švenčių / atlaidų (išskirtinis Sekminių tridienio) šventimas. Krikščioniškoje pasaulėžiūroje šio apeiginio papročio ištakos glūdi Senajame Testamente, kuriame daugelyje vietų yra minimos žydų švenčiamos Velykų, Sekminių ir Palapinių šventės. IV a. įteisinus krikščionybę, šios šventės, minint Kristaus gyvenimo įvykius, buvo integruotos į Bažnyčios liturgiją¹⁵².

Lietuvoje, įvedus krikščionybę, iškart pradėtos minėti šventės, kurios jau buvo švenčiamos visoje Bažnyčioje, taip pat ir Lenkijoje: trečioji Sekminių diena bei Šv. Kryžiaus Atradimo ir Išaukštinimo šventės (apie jas išsamiau toliau tekste)¹⁵³.

Kaip parodė atliktas vadovų informacinės medžiagos analizės tyrimas, Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovuose pristatoma švenčių šventimo praktika yra susijusi su tam tikromis dienomis – gavėnios, Šv. Kryžiaus Atradimo, Sekminių bei Švč. Kryžiaus Išaukštinimo šventėmis. Iš jų išsiskiria Sekminių tridienio šventimas. Visos šios šventės yra siejamos su Kristaus kančios kelio garbinimo tradicija.

Pirmoji švenčių / atlaidų šventimo apeiginio papročio šventė yra gavėnia. Ji Bažnyčios liturgijoje priklauso prie visuotinių švenčių. Gavėnios šventimas pirmą kartą užfiksuotas III a. pabaigoje – IV a. pradžioje Egipte 40 dienų minint Kristaus 40-ies dienų pasninkavimą dykumoje. Šis paprotys Romoje pradėtas švęsti 354–384 metais. Tačiau tik popiežiaus Grigaliaus II (715–731 m.) laikais galutinai susiformavo Bažnyčios liturginės gavėnios apeigos ir formos¹⁵⁴. Gavėnios penktadieniais bei sekmadieniais bažnyčiose bei kalvarijose apeinami Kryžiaus keliai su maldomis ir giesmėmis¹⁵⁵.

Kitos Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovų informacinėje medžiagoje pristatomos švenčių / atlaidų šventimo apeigos bei apeiginiai papročiai, papildantys vienas kitą, yra Šv. Kryžiaus Atradimo ir Šv. Kryžiaus Išaukštinimo švenčių šventimas. Šių švenčių ištakos siekia IV a., kada 326 m. imperatoriaus Konstantino motina šv. Elena Jeruzalėje atrado šv. Kryžių, ant kurio buvo nukryžiuotas Kristus. Jos pastangomis Jeruzalėje, toje vietoje, kur

¹⁵¹ Alfonsas Motuzas, *Katalikų liaudies pamaldumo praktikos Lietuvoje*, p. 252–263.

¹⁵² Algimantas Kajackas, *Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje*, p. 107.

¹⁵³ Juozas Vaišnora, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, p. 38–39.

¹⁵⁴ Algimantas Kajackas, *Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje*, p. 137.

¹⁵⁵ 2010–2015 m. kraštotyrių vasaros lauko ekspedicijų medžiaga.

buvo surastas šv. Kryžius ir kur jis buvo laikomas, buvo pastatyta Šv. Kryžiaus atradimo bažnyčia, o toje vietoje, kur Viešpats Jėzus buvo palaidotas – Išganytojo Prisikėlimo bažnyčia. 614 m. persai apiplėšė Jeruzalę ir didžiąją šv. Kryžiaus relikviją pagrobė. VII a. imperatorius Heraklis (630 m.) iš persų relikviją atsiėmė, ją parvežė į Konstantinopolį ir ten saugojo. Tuo pačiu metu dalis šios relikvijos buvo nugabenta į Romą, kur rugsėjo 14 dieną buvo išstatyta šv. Petro bazilikoje ir viešai žmonių garbinama. Popiežius Sergijus (697–701 m.) Romoje esančią šv. Kryžiaus relikviją padalijo į dvi dalis ir antrą jos dalį nusiuntė į Laterano baziliką. Nuo to laiko rugsėjo mėn. abiejose bazilikose buvo garbinamos šios šv. Kryžiaus relikvijos. Taip pat abiejose sostinėse – Romoje ir Konstantinopolyje – rugsėjo 14 dieną buvo „iškeliamą“ pagarbinti šv. Kryžiaus relikvija. Nuo tada pradėta minėti Šv. Kryžiaus Išaukštinimo šventė, kuri vėliau buvo sujungta su Šv. Kryžiaus Atradimo švente ir minima rugsėjo 14 dieną kaip viena šventė – Šv. Kryžiaus Išaukštinimo iškilmė¹⁵⁶. Lenkijoje ir Lietuvoje šios šventės pirmiausia buvo minimos tose parapijose, kurių bažnyčios buvo tituluotos šios šventės pavadinimu. Antra, kadangi šv. Kryžius yra kaip Kristaus kančios, mirties ir prisikėlimo simbolis, šios šventės taip pat buvo švenčiamos tose vietovėse, kuriose buvo įkurtos kalvarijos, ypač turinčios šv. Kryžiaus relikviją: Lenkijoje – Zebžydovos Kalvarija, Lietuvoje – Žemaičių Kalvarija ir Vilniaus Kalvarijos.

Kaip atskleidžiama vadovų informacinėje medžiagoje, šios šventės iškiliausiai buvo švenčiamos per Sekminės, Sekminių tridienį, einant Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelią. Tradiciškai Vilniaus Kalvarių Kryžiaus keliui apeiti buvo skiriamos trys dienos: pirmoji (penktadienis) buvo skirta valstiečiams, antroji (šeštadienis) – turtingiesiems, trečioji (sekmadienis) – miestiečiams, amatininkams. Nuo 2002 m. Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio pamaldumo tradicijoje nuo seno išlikęs Sekminių tridienis nebedalijamas pagal socialinius sluoksnius. Dabar pirma diena skiriama kunigams ir vienuoliams, antra – vaikams ir jauniui, o trečia yra pagrindinė Sekminių diena.

Šventajame Rašte yra minima, kad Jeruzalėje kasmet vykdavo trys šventės – Velykų, Sekminių ir Palapinių, į kurias suplaukdavo dešimtys tūkstančių žmonių iš Izraelio ir kitų kraštų, kur tik žydai gyveno (plg. Lk 2, 41–45; Apd 2, 5–11). Senajame Testamente Sekminės yra derliaus šventė¹⁵⁷. Tad ir Jėzaus mokiniai buvo susirinkę švęsti žydų Sekminių (plg. Apd 2, 1). Naujajame Testamente, Apaštalų darbų knygos antrajame skyriuje, aprašomos Sekminės yra glaudžiai susijusios su Senojo Testamento įvykiais. Praėjus penkiasdešimčiai dienų po Velykų, kaip Jėzus buvo pažadėjęs, apaštalams atsiunčiamas Globėjas – Šventoji Dvasia (plg. Jn 14, 16–17). Todėl krikščionių Sekminių – Šventosios Dvasios atsiuntimo apaštalams – šventės ištakos yra Senajame Testamente.

Istoriniai šaltiniai liudija, kad krikščioniškoje tradicijoje ši šventė pradėta švęsti IV a. Jeruzalėje. Sekminių vigilijos metu tarsi pakartojamos Velykų vigilijos apeigos kartu su krikšto apeigomis. IV a. Bažnyčia patvirtino Sekminių dogmą ir šventę. Sekminėmis baigiasi Velykų bažnytinis laikotarpis ir prasideda 33 ar 34 savaites trunkantis eilinis liturginių

¹⁵⁶ Kazimieras Aloyzas Matulaitis, *Šventųjų gyvenimai kiekvienai metų dienai*, Čikaga, 1949. Prieiga per internetą: <http://www.vilniauskalvarijos.lt/index.php?id=127&ncid=3&nid=17> [žiūrėta 2018 05 20]; Alfonsas Bulota, Laimutis Benys, *Šventųjų gyvenimai*. Lietuvos katalikų kalendorius, Kaunas: AB „Alytaus spaustuvė“, 1994, p. 282–283.

¹⁵⁷ Jean Lebon, *Kaip suprasti liturgiją*, p. 121.

metų laikas, kai minima viešoji Išganytojo veikla žemėje, Jo mokymas ir stebuklai¹⁵⁸. Tai yra ketvirta didelė (greta gavėnios, Kalėdų ir Velykų) katalikų šventė. Šios šventės šventimo Bažnyčios liturgijoje apeiga Lietuvą pasiekė su jos krikštu (1387 m.). Šios šventės šventimo apeigiškumas atsiskleidžia ir paraliturgijoje, t. y. liaudies pamaldumo praktikoje. Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio apėjimas – yra vienas iš tokių paraliturginių veiksmų Lietuvoje. Vyskupas A. K. Sapiega Vilniaus Šventosios Dvasios konvento dominikonams yra pasakęs: „Prisipildykime visi Šventosios Dvasios, kad Jai atėjus pas mus ir mes pasiektume tą, iš kurio Ji išėjo, tai yra mūsų Viešpatį Jėzų Kristų.“¹⁵⁹ Tai rodo, kad šios šventės Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio pamaldumo tradicijos iniciatorius – vietos vyskupas.

Kitas šios šventės savitumas – jos šventimas tris dienas (penktadienį, šeštadienį, sekmadienį). Bažnyčia Kristaus ir Jo Motinos Marijos kančiai pažymėti paskyrė ne tik tam tikras šventes, vietas, bet ir konkrečias savaitės dienas. Pradžią šiam kultui davė vadina-moji „Didžioji Vokietijos mistinė Kryžiaus kelio mokykla“, kuri susiformavo viduramžiais (1327–1366 m.). Ši mokykla Viešpaties gyvenimo kančios dienas pradėjo sieti su konkrečiomis savaitės dienomis ir net valandomis. Kristaus kančios kelio garbinimo tradicijoje konkrečių dienų išskyrimas siejamas su XVI a. viduryje Vokietijoje atsiradusiu papročiu Kristaus kančią garbinti vieną, tris, septynias ir aštuonias (oktavą) dienas. Tridienį sudaro penktadienio, šeštadienio ir sekmadienio dienų kaip Kristaus kančios, mirties ir prisikėlimo simbolikos pažymėjimas¹⁶⁰. Penktadienis – nukryžiuavimas, šeštadienis – nuėmimas nuo kryžiaus ir guldymas į karstą ir sekmadienis – žengimas į dangų¹⁶¹.

Penktadienio šventimas jau I a. pabaigos maldų knygoje „Didachė“ vadinamas pasninko diena. II a. raštai, pavyzdžiui, Klemensas Aleksandrietis ir Tertulionas, apie šią dieną kalba kaip apie „stacijų“ dieną, kai pasninkaujama ir kalbamos atgailos maldos. Šv. Epifanijus (†413) aiškina, kodėl penktadienį krikščionys pasninkauja, minėdami Viešpaties nukryžiuavimo dieną. Seniausi šios dienos Bažnyčios liturgijos liudijimai pabrėžia, jog Didįjį penktadienį nelaikomos šv. Mišios. Pirmosios žinios apie šios dienos apeigas atėjo iš Jeruzalės. Sakoma, kad pirmiesiems krikščionims Didįjį penktadienį buvo maldos kelionės diena: ketvirtadienio vakare buvo einama iš Alyvų kalno į Getsemanę, o penktadienį – iš Paskutinės vakarienės vietos, kur pagerbiamas Jėzaus nuplakimo stulpas, į Golgotos kalną, kur vyskupas išnešdavo šv. Kryžiaus relikviją žmonėms viešai pagarbinti. Kiekvieno sustojimo vietoje buvo skaitomos kančios pranašystės, Evangelija, giedamos psalmės, kalbamos maldos¹⁶².

Šeštadienis (*Sabbatum*) ne tik žydamas, bet ir krikščionims turėjo tam tikrą liturginę reikšmę. Romos krikščionys jau pirmaisiais amžiais šeštadieniais pasninkaudavę. Popiežius Inocentas I (402–417 m.) laiške vyskupui Decencijui aiškina, kad šis pasninkas primena apaštalų liūdesį šeštadienio dieną dėl Kristaus mirties. 1594 m. Krokuvoje šeštadienis buvo skirtas „Viešpaties Jėzaus Kristaus kančios apmąstymams su maldomis“¹⁶³. Krokuvos

¹⁵⁸ Alfonsas Bulota, Laimutis Benys, *Šventųjų gyvenimai*, p. 409.

¹⁵⁹ Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 43-20931, l. 2.

¹⁶⁰ *Apeigos Rymo Katalikų bažnyčios*, parašė J. Gerutis. „Žvaigždės“ spaustuvėje, 15 W. Oak St. Shenandoah, Pa., 1908, p. 8.

¹⁶¹ Amédée de Zedelgem, *Historia del Via Crucis*, Bilbao: Atlas, 1958, p. 90–91.

¹⁶² Algimantas Kajackas, *Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje*, p. 125, 135.

¹⁶³ Juozas Vaišnora, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, p. 50.

pavyzdys galėjo būti 1609–1617 m. laikotarpiu įkurta Zebžydovos Kalvarija. Lietuvoje pirmoje įkurtoje Žemaičių Kalvarijoje pagrindinis šventimo laikas – aštuondienis (oktava), iš kurio šeštadienis – Kristaus mirties pagerbimo diena.

Sekminių tridienio sekmadienio šventimo ištakos yra krikščionybėje. Sekminės – Velykų laikotarpio ir velykinio Kristaus prisikėlimo švenčių šventimo pabaiga. „Kiekvieną savaitės vieną dieną – sekmadienį – pavadinusi Viešpaties diena, Krikščionių Bažnyčia prisimena Viešpaties Jėzaus prisikėlimą, kurį drauge su jo šventąja kančia vieną kartą per metus, per Velykas, iškilmingai švenčia“ (SC 102). Žinoma, kad nuo apaštalų laikų pirmieji krikščionys kas sekmadienį minėjo Kristaus prisikėlimą. Nuo IV a. atsirado paprotys švęsti Velykų tridienį, kuris prasideda Didžiojo ketvirtadienio vakare ir apima Didįjį penktadienį, šeštadienį ir sekmadienį¹⁶⁴.

Apibendrinant šiame poskyryje pateiktą informaciją, galima teigti kad Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovuose švenčių / atlaidų (išskirtinio Sekminių tridienio) šventimo apeigos kilo iš Katalikų Bažnyčios liturgijos ir Zebžydovos Kalvarijos bei Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio apvaikščiojimo pamaldumo praktikos.

Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio apvaikščiojimo vadovuose, be švenčių bei minėtinų dienų šventimo, paminėtini ir kiti svarbūs apeiginiai papročiai. Vienas jų – **klūpėjimas, arba suklupimas**. Liturginė laikysena – klūpėjimas prie centrinio altoriaus ir prie koplytėlių – sena krikščionių tradicija (žr. 12 nuotrauką).

12 nuotr. Klūpėjimas, arba suklupimas, prie Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio koplytėlių¹⁶⁵

Nuo pat pirmųjų krikščionybės amžių yra meldžiamasi atsiklaupus pasninko, liūdesio, nusizeminimo ir atgailos metu. Anot šv. Bazilijaus, klūpėjimas rodo, kad nuodėmė mus

¹⁶⁴ Algimantas Kajackas, *Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje*, p. 127, 137, 140.

¹⁶⁵ *Alfonso Motuzo asmeninis archyvas*.

parbloškė ant žemės. Vakarų Bažnyčios praktikoje išlikęs paprotys atsiklaupus medituoti ar skaityti, kaip senovėje elgėsi Egipto dykumų vienuoliai, taip pat atsiklaupus adoruoti prieš Švč. Sakramentą. Apaštalo darbų knyga mums pasakoja apie maldai suklupusį apaštalą Petrą (Apd 9, 40), apaštalą Paulių (Apd 20, 36), pastarąjį į kelionę lydinčius suklupusius krikščionis (Apd 21, 5). Šiandien jau atskleista, kad šis apeiginis paprotys žinomas ir anksčiau įkurtų Zebžydovos Kalvarijos bei Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelių pamaldumo praktikoje¹⁶⁶. Tai rodo, kad ši laikysena į Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovus yra atėjusi iš Katalikų Bažnyčios liturgijos ir Zebžydovos Kalvarijos bei Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio apvaikščiojimo pamaldumo praktikos.

Kitas apeiginis paprotys – **kryžiaus ženkle dėjimas (žegnonė)**. Šis apeiginis paprotys – sena krikščionių tradicija. Pirmieji krikščionys turėjo paprotį save žymėti kryžiaus ženklu: kaktos palietimas simbolizuoja, jog tikėjimas išpažįstamas protu, krūtinės – tikėjimas priimamas su meile, pečių – gyvenama tikėjimu. Šis paprotys gimė kartu su Bažnyčios liturgija. Tai išorinis Dievo kulto religinis ženklas, liaudies pamaldumo praktikoje tapęs apeiginiu papročiu. Šis apeiginis paprotys buvo naudojamas ir Zebžydovos Kalvarijos bei Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio pamaldumo tradicijoje. Apibendrinant galima teigti, kad Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovuose kryžiaus ženkle dėjimo (žegnonės) apeiginis paprotys kilo iš Katalikų Bažnyčios liturgijos ir Zebžydovos Kalvarijos bei Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio apvaikščiojimo pamaldumo praktikos.

Kitas Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovuose atsiskleidžiantis apeiginis paprotys – **apvaikščiojimas procesijomis bei individualios kelionės ėjimas** (žr. 13 ir 14 nuotraukas).

13 nuotr. Apvaikščiojimo procesijomis apeiginis paprotys Vilniaus Kalvarių pamaldumo tradicijoje¹⁶⁷

¹⁶⁶ Alfonsas Motuzas, *Žemaičių Kalvarijos Kalnų maldyno istorija, muzika ir apeigos*, p. 136.

¹⁶⁷ *Alfonso Motuzo asmeninis archyvas.*

14 nuotr. Individualios kelionės ėjimas Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio pamaldumo tradicijoje¹⁶⁸

Individualios kelionės ėjimo apeiginis paprotys žinomas Jeruzalėje II amžiuje, kada krikščionys individualiai lankydavo šventąsias vietas (*peregrinatio ad loca sancta*). Pirmosios žinomos maldininkės, individualiai Jeruzalėje aplankiusios Kristaus kančios kelią 324 m., buvo Konstantino motina šv. Elena¹⁶⁹ bei 381–384 m. maldininkė Eterija¹⁷⁰. Vėliau į Jeruzalę keliauja ir kitų kraštų maldininkai. Iš Lietuvos pirmasis individualiai aplankęs Jeruzalę ir 1582–1584 m. aprašęs savo kelionės prisiminimus buvo Mikalojus Kristupas Radvila, žinomas Našlaitėlio slapyvardžiu¹⁷¹.

Apeiginio papročio eiti procesijose kilmė susijusi su Senuoju Testamentu, kada iškilmingos procesijos nešdavo Sandoros skrynią. Naujajame Testamente Kristus prieš Velykų šventės iškilmingos procesijos buvo atlydėtas į Jeruzalės bažnyčią. Bažnytiniai šaltiniai liudija, kad pirmųjų procesijų ritualai, lankant Kristaus kančios vietas Jeruzalėje, formavosi IV amžiuje¹⁷². XIV a. Jeruzalėje Kryžiaus kelio iškilmingas procesijas vesdavo šventų vietų saugotojai pranciškonai: „Šv. Karsto bažnyčioje pranciškonai vienuoliai suruošė procesiją su vėliavomis.“¹⁷³ Šiuo pavyzdžiu, matyt, pasinaudojo vienuoliai bernardinai Zebžydovos Kalvarijoje bei vienuoliai dominikonai – Žemaičių Kalvarijoje. Šiose Kalvarijose praktikuojamas šis apeiginis paprotys atėjo ir į Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio ėjimo pamaldumo praktiką.

Sustojimas, arba stabtelėjimas (prie koplyčių / stočių), procesijos ar individualios kelionės ėjimo metu – tai pagarbos ženklas (žr. 15 nuotrauką).

¹⁶⁸ Ten pat.

¹⁶⁹ Kazimieras Ambrasas, Kryžiaus kelias, *Katalikų pasaulis*, 1994, Nr. 1, p. 14–16.

¹⁷⁰ *Eterija. Pielgrzymka do miejsc świętych*, s. 215.

¹⁷¹ *Droga Krzyżowa*, s. 38.

¹⁷² Ten pat, p. 17.

¹⁷³ Mikalojus Kristupas Radvila „Našlaitėlis“, *Kelionė į Jeruzalę*, vertė O. Matusevičiūtė, spec. red. E. Ulčinaitė, Vilnius: Mintis, 1990, p. 73–77; Algimantas Kajackas, *Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje*, p. 249.

15 nuotr. Sustojimas, arba stabtelėjimas, prie Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio stočių / vietų¹⁷⁴

Sustojimo, arba stabtelėjimo (prie koplyčių / stočių), liturginės laikysenos tradicija yra įprasta žydų maldos padėtis, taip pat ankstyvųjų krikščionių laikysena meldžiantis. Sustojimo apeiginis paprotys yra viena pirmųjų krikščionybės pamaldumo išraiškos formų. Tai matyti iš Romos katakombų piešinių ir pirmųjų krikščionių rašytojų darbų¹⁷⁵. Kiekviena Kristaus sustojimo vieta būdavo pažymėta atskiru paveikslu, prie kurio tikintieji sustodavo ir meldavosi¹⁷⁶.

Pirmųjų krikščionių tradicijoje sąvoka *sustojimas*, arba *stabtelėjimas*, yra glaudžiai susijusi su žodžiu *stotis* (lotynų k. *statio* – „buveinė“; lenk. *stacja* – stotis). Pirmiausia tai siejama su Romos imperijos kariuomene. Romėnų kariai po nakties sargybos dienos sargybą vadindavo *statio* – „dienos pamaina“. Pirmieji krikščionys kaip Dievo kariai šį pavadinimą pasisavino, stacijomis (*stationes*) vadindami tiek susirinkimus dienos metu, tiek sustojimus skaitant kančios pranašystę – Evangeliją, kalbant maldas bei giedant psalmes¹⁷⁷. Vėliau šią praktiką parėmė Jeruzalėje Kristaus kančios kelio saugotojai pranciškonai ir piligrimai, kurie, eidami Kryžiaus kelią, sustodavo ir meldavosi tose šventovėse (buveinėse), kurios siejosi su Kristaus Kančios kelio paslaptimi¹⁷⁸. XVII a. šią pamaldumo formą vienuoliai bernardinai įtraukė į Zebžydovos Kalvarijos, o vienuoliai dominikonai – į Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelią. Tai rodo, kad šis sustojimo, arba stabtelėjimo, Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio apeiginis paprotys yra kilęs iš Zebžydovos Kalvarijos bei Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelioėjimo pamaldumo praktikos.

Apeiginis paprotys Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelyje **eiti tilteliu (bristi) per vandens telkinį (Kedrono upelį)** siejasi su Kristaus kančios istorija: „Baigęs kalbėti, Jėzus su savo

¹⁷⁴ Alfonso Motuzo asmeninis archyvas.

¹⁷⁵ Algimantas Kajackas, *Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje*, p. 29–30.

¹⁷⁶ Ten pat, p. 125, 135.

¹⁷⁷ Ten pat, p. 121–122.

¹⁷⁸ Ten pat.

mokiniais nuėjo anapus Kedrono upelio, kur buvo sodas“ (Jn 18, 1). Netrukus šiame sode Kristus buvo suimtas, taigi prasidėjo Jo kančios kelias.

Kristaus kančios istorijos vieno iš etapų – ėjimo per Kedrono upelį – atkartojimas yra žinomas ir anksčiau įkurtoje Zebžydovos Kalvarijoje – Lenkijoje bei Žemaičių Kalvarijoje – Lietuvoje¹⁷⁹. Taigi šio Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio apeiginio papročio ištakos slypi Jeruzalėje ir Zebžydovos Kalvarijos bei Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio pamaldumo praktikoje.

Taip pat minėtinas Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovų informacinėje medžiagoje minimas apeiginis paprotys – **prausimasis vandens telkinio (Kedrono upelio) vandeniu**. Šio apeiginio papročio semantika gali būti sietina su vandens sakralumu, pasireiškiančiu per Krikšto sakramentą: „Pradžia bei augimas yra paženklinti iš nukryžiuoto Jėzaus atverto šono ištekęjusi krauju ir vandeniu.“¹⁸⁰ Bažnyčios sampratoje Krikšto sakramentas – tai šlakstymo apeiga, atliekama sekmadeniais per šv. Mišias, kai kunigas šlakstykle šlaksto žmones, o giesmininkai gieda: „Apšlakstyk mane, Viešpatie <...>“. Tai reiškia, jog tas tegali dalyvauti šv. Mišiose, kas yra apšlakstytas ir „baltas kaip sniegas“¹⁸¹.

Remiantis Katalikų Bažnyčios liturgija, galima teigti, kad nuo seniausių religijų iki dabar pripažįstamas vandens šventumas, jo valomoji galia. Vis dėlto Katalikų Bažnyčioje vandeniu suteikiama šventinimo galia tik po to, kai jis apvalomas pašventinimo maldomis. Toks vanduo vadinamas švęstu, juo šlakstomi asmenys, primenant krikšto galią atleisti nuodėmes, bei įvairūs daiktai ir vietos. Šis paprotys buvo įtrauktas ir į Romos mišiola¹⁸².

Prausimasis vandeniu ir lietuvių liaudies pamaldumo tradicijoje turėjo sakralios galios. Senovės lietuvių pasaulėžiūroje vanduo yra ambivalentiškas mitologinis elementas. Skaidrūs vandenys, šaltiniai, upės ar ežerai laikytini šventais ir su jais atitinkamai elgtasi.

Vilniaus vyskupas Jonas, XVI a. pradžioje lankydamas Žemaitijos parapijas, prie Varduvos upės rado daugybę gamtos garbintojų. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio stotys įrengtos buvusios pilies vietoje, prie Varduvos upės ir jos intako Pagardenio santakos, kur, remiantis legenda, senovėje pagonyš žemaičiai vasaros pradžioje, dangaus skliaute pasirodžius septynioms žvaigždėms, apsiliedami Varduvos upelio vandeniu, suteikdavo vardus. 1737 m. Žemaičių vyskupas Juozapas Mykolas Karpis savo ganytojiškame laiške kunigams aiškiais pagonybės ženklais laikė vienas kito apliejamą vandeniu, nes tai simbolizuoja pavasario pabaigos ir vasaros gamtos atgimimo papročius.

Kaip rodo tyrimai, anksčiau nei Vilniaus Kalvarijos įsteigtoje Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio stočių / vietų apvaikščiojimo pamaldumo praktikoje apeiginys paprotys praustis vandens telkinio (Kedrono upelio) vandeniu yra žinomas, tačiau Zebžydovos Kalvarijoje šio apeiginio papročio nėra¹⁸³.

Apibendrinant pateiktą medžiagą galima teigti, kad Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio stočių / vietų apvaikščiojimo pamaldumo tradicijoje apeiginio papročio praustis vandens

¹⁷⁹ Alfonsas Motuzas, *Katalikų liaudies pamaldumo praktikos Lietuvoje*, p. 231.

¹⁸⁰ *Katalikų Bažnyčios kateizmas*, Kaunas: Tarpdiecinė katechetikos komisijos leidykla, 1996, p. 168.

¹⁸¹ *Apeigos Rymo Katalikų bažnyčios*, p. 80.

¹⁸² Algimantas Kajackas, *Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje*, p. 54–55.

¹⁸³ Alfonsas Motuzas, *Katalikų liaudies pamaldumo praktikos Lietuvoje*, p. 231.

telkinio (Kedrono upelio) vandeniu kilmės ištakos glūdi Katalikų Bažnyčios liturgijoje ir Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio ėjimo pamaldumo praktikoje (žr. 16 ir 17 nuotraukas).

16 nuotr. Ėjimas tilteliu (bridimas) per vandens telkinį (Kedrono upelį) Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio pamaldumo tradicijoje¹⁸⁴

17 nuotr. Prausimasis vandens telkinio (Kedrono upelio) vandeniu Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio stočių / vietų apvaikščiojimo pamaldumo tradicijoje¹⁸⁵

Kitas minėtinas Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio stočių / vietų apvaikščiojimo apeiginis paprotys – **lipimas keliais į Ubagų kalną**. Šis paprotys yra žinomas ir ikikrikščioniškoje

¹⁸⁴ Alfonso Motuzo asmeninis archyvas.

¹⁸⁵ Ten pat.

religinėje pasaulėžiūroje, garbinant alkas, kalvas bei kalnus. Lietuvoje yra aukštumų, susijusių su dievais ir jų garbinimo tradicijomis. Ryškiausiai tai atskleidžia vietovardžiai, pavyzdžiui, Perkūnkalnis, Stebukalnis, Aukų kalnas, Šventkalnis. Galima spręsti, kad tie kalnai buvo garbinami arba čia buvo atliekami tam tikri garbinimo ritualai, kas yra užfiksuota senuosiuose dokumentuose. Pirmųjų kronikų autoriai mini laukus, kalnus, slėnius, tarpukalnes, šlaitus, uolas, „kaipo lietuvių „garbinamuosius“ objektus, nes pagonyš lenkėsi ir su pagarba ar baime žiūrėjo į tokį gamtos objektą, kuriame buvo dvasios ar dievybės buveinė“¹⁸⁶. Net XVII a. pabaigoje Mažosios Lietuvos tyrinėtojas Motiejus Pretorijus rašo apie kalnus kaip apeigų atlikimo vietą, kitur aprašo kai kuriuos su kalnais susijusius tikėjimus. M. Pretorijus pateikia ir jau sukrėščionintą „kultinio kalno“ modelį – „jo laikais buvusią ant Birutės kalno šv. Jurgio koplyčią, kurioje plačiausių apylinkių žmonės kabino devocionalijas“¹⁸⁷.

Pagarbą kalnui, arba lipimo į kalną keliais apeigos pamaldumą, galime įžvelgti ir Senojo, ir Naujojo Testamentų aprašymuose. Senajame Testamente svarbiausi yra Sinajaus ir Siono kalnai

Sinajaus kalnas buvo visos Izraelio tautos susitikimo su Dievu vieta. Ant šio kalno Dievas Izraeliui davė Įstatymą ir paskelbė Izraelį savo tauta. Siono kalnas buvo vieta, kurioje įkurtas Dievui paskirtas Jeruzalės miestas ir ant kalno pastatyta vienintelė pasaulyje Dievo Šventykla, dar vadinta Dievo namais.

Bažnyčios istorija pristato piligrimės Egerijos aprašą, kaip IV a. Jeruzalėje minima Jėzaus žengimo į dangų (Šeštinės) ir Šventosios Dvasios atsiuntimo (Sekminės) šventė. Ankstų Sekminių rytą žmonės rinkdavosi ant Siono kalno esančioje bazilikoje, nes tai buvo vieta, kur Šventoji Dvasia nusileisdavo ant kiekvieno iš jų (Apd 2, 3–4)¹⁸⁸. Vieno pirmųjų piligrimų Epiphanii Hagiopolito (apie 750–800 m.) Palestinos aprašyme randame, kad Siono kalnas, esantis pietvakarinėje kalvoje, buvo minimas kaip viena iš Kryžiaus kelio stočių: „Prie vakarinių Šventojo Miesto (Jafos) vartų yra Dovydo bokštas, kuriame sėdėjo šis karalius ir kūrė psalmes.“¹⁸⁹ Pirmieji krikščionys į Sekminių šventimo apeigas įtraukė ir Alyvų kalną: „Sekminių popietę maldininkai rinkdavosi ant Alyvų kalno, į vietą, iš kur Jėzus įžengė į dangų.“¹⁹⁰ Alyvų kalnas ir jame esantis sodas minimas ir Naujojo Testamento evangelijose, pristatančiose Jėzaus Kristaus kančios kelio pradžią (Mt 26, 36; Mk 14, 32; Lk 22, 40; Jn 8, 1). Evangelijose Jėzaus Kristaus kančios kelio pabaigos vieta – Golgotos kalnas (Kaukolės vieta), ant kurio buvo nukryžiuotas Išganytojas (Mt 27, 32–36; Mk 15, 22–24; Lk 23, 33; Jn 19, 17–18).

Kitas Šventajame Rašte minimas šventas kalnas – tai vieta, kur Kristus pasakė garšųjį pamokslą. Tai Palaiminimų kalnas. Kiekviena Kristaus pamokslo dalis prasideda žodžiu „palaiminti“, todėl ši vieta buvo pavadinta Palaiminimų kalnu. Čia Jėzus pasirinko savo

¹⁸⁶ Zenonas Ivinskis, *Rinktiniai raštai*, t. 2, Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1986, p. 389–390.

¹⁸⁷ Wilhelm Mannhardt, *Letto-Preussische Götterlehre, Magazine der Lettisch – Literarische Gesellschaft* XXI, Rīga: Herausgegeben von der Lettish-Literarischen Gesellschaft, 1936, S. 524–530.

¹⁸⁸ Algimantas Kajackas, *Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje*, p. 141.

¹⁸⁹ Gerhard Kroll, *Jėzaus pėdomis*, iš vokiečių kalbos vertė Teresė Danguolė Šniurevičienė, Vilnius: Atkula, 1997, p. 357.

¹⁹⁰ Algimantas Kajackas, *Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje*, p. 141.

Apaštalus. Šią vietą krikščionys gerbia dar nuo Bizantijos laikų – jau tuomet papėdėje sto-
vėjo bažnyčia.

Nuo seniausių laikų pirmųjų krikščionių laikoma šventa vieta – Taboro kalnas. Su Taboro kalnu siejamas Jėzaus atsimainymas, nors tai nėra patvirtinta evangelijose, bet pagal krikščioniškąją tradiciją būtent ant šito kalno minimas šis Jėzaus įvykis: „Po šešių dienų Jėzus pasiėmė su savimi Petrą, Jokūbą ir jo brolį Joną ir užsivedė juos nuošaliai ant aukšto kalno. Ten jis atsimainė jų akivaizdoje. Jo veidas sužibo kaip saulė, o drabužiai tapo balti kaip šviesa“ (Mt 17, 1–8). Dabar šis įvykis minimas kaip Kristaus Atsimainymo šventė. Šios šventės teologinė mintis: „Šiandien Taboro kalne Kristus atmainė prigimtį, kuri buvo Adomo aptemdyta, apsupdamas ją savo spindinčiu dieviškumu; o, Kristau, Dieve, ir žmo-
nijos prieteliau, išliek ant mūsų savo nepasiekiamos garbės šviesą.“¹⁹¹

Pateikta medžiaga ir išvalgos rodo, kad Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio apvaikščio-
jimo pamaldumo praktikoje Ubagų kalno pagerbimas į jį lipti keliais yra Katalikų Bažnyčios
liturgijos palikimas (žr. 18 nuotrauką).

18 nuotr. Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio apeiginis paprotys į Ubagų kalną lipti keliais¹⁹²

Kitas Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio apvaikščiojimo apeiginis paprotys – **ėjimas pro stočių / vartų viduriniuosius, šoninius arba visus skyrius**. Jis minimas tik M. K. Radvi-
los (Našlaitėlio) laiškuose iš Šventosios Žemės: „Jeruzalėje, netoli šv. Veronikos namo arba
nuo ten pusanatro strėlės lėkimo atstumu, yra du aukšti, stori akmeniniai stulpai. Tarp jų
buvo Teismo vartai. Pro juos pasmerktieji nusikaltėliai būdavo išvedami į bausmės vietą, į
Golgotos kalną. Tuose vartuose, kaip katalikai pamaldžiai tiki, Kristus vėl parpuolė po kry-
žiumi. Tam įvykiui atminti daugelis eina pro miesto vartus ir žegnojasi.“¹⁹³

¹⁹¹ Ten pat, p. 151.

¹⁹² *Alfonso Motuzo asmeninis archyvas*.

¹⁹³ Mikalojus Kristupas Radvila „Našlaitėlis“, *Kelionė į Jeruzalę*, p. 96.

Remiantis šiuo pastebėjimu galima teigti, kad šis apeiginis paprotys Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovuose yra Kristaus kančios kelio Jeruzalėje pamaldumo atspindys (žr. 19 nuotrauką).

19 nuotr. Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio apeiginis paprotys eiti pro stočių / vartų viduriniuosius, šoninius arba visus skyrius¹⁹⁴

Kitas minėtinas Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio apeiginis paprotys – **kryžiaus formos pušies kamieno pagerbimas (bučiavimas)**.

Medžių kultas Lietuvoje egzistuoja nuo giles senovės. Medžiai keistai suaugusiomis šakomis, nenatūraliai gumbuoti, kreivi buvo laikomi dievybių buveinėmis. Kuo aukštesni, kuo keisčiau nauagę medžiai, tuo labiau jie buvo gerbiami. Iš jų tikėtasi apsaugos nuo pavojaus ar kokios gėrybės (pvz., lietaus). Medis buvo provaizdis, mediatorius, dievų ir žmonių bendrystės priemonė. Žmogus, gyvendamas „medžio artumoje“ ar veikdamas pagal „medžio provaizdį“, paprasčiausiai įsikurdavo tikriausioje realybėje, tai yra sakralioje erdvėje. Žymus etnologas M. Eliadė, kūręs šventumo ir pasaulietiško teoriją, rašė, kad visų šventais laikomų medžių ir augalų (pvz., figmedžio Indijoje) privilegijuota padėtis priklauso nuo formos¹⁹⁵. Tokį pavyzdinį augmenijos archetipą ir įprasmina Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio pamaldumo tradicijoje garbinama kryžiaus formos pušis (žr. 20, 21 ir 22 nuotraukas).

¹⁹⁴ Alfonso Motuzo asmeninis archyvas.

¹⁹⁵ Mircea Eliade, *Šventybė ir pasaulietiškas*, iš prancūzų kalbos vertė P. Račius, Vilnius: Mintis, 1997, p. 106.

20 nuotr. Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio pamaldumo vieta – kryžiaus formos pušis¹⁹⁶

21 nuotr. Kryžiaus formos pušies pagerbimas Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio pamaldumo tradicijoje¹⁹⁷

22 nuotr. Kryžiaus formos pušies kamieno bučiavimas Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio pamaldumo tradicijoje¹⁹⁸

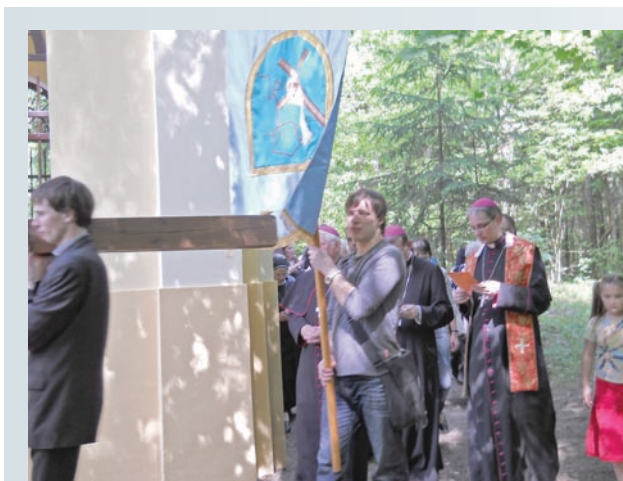
¹⁹⁶ *Alfonso Motuzo asmeninis archyvas.*

¹⁹⁷ Ten pat.

¹⁹⁸ Ten pat.

Kryžiaus formos pušies garbinimas gali būti sietinas ir su Katalikų Bažnyčios tradicija per birželines pamaldas šlovinti švento Kryžiaus medį, ant kurio Golgotoje buvo nukryžiuotas Kristus: „Savo švenčiausia kančia ant Kryžiaus medžio Jis mus nuteisino“, – moko Tridento susirinkimas. Bažnyčia pagerbia Kryžių giedodama: „Sveikas, Kryžiau, vienintele mūsų viltie“ (himnas *Vexilla Regis*)¹⁹⁹. Šis garbinimas gali būti sietinas su Kryžiaus simboliu pagerbimu bei švento Kryžiaus Atradimo ir Išaukštinimo švenčių kultais. Ryškiausiu kančios ženklu ir simboliu krikščionybės eroje įprasta laikyti kryžių. Remiantis krikščionių samprata, jis susijęs su Kristaus kančios kulminacija – nukryžiuoju ir mirtimi ant kryžiaus. Kurdamas ir kontemplanodamas Nukryžiuotojo atvaizdą, krikščionis (ir kūrėjas, ir tas, kuris į sukurtąjį atvaizdą žvelgia) tarsi nusiima savo paties kentėjimų kryžių nuo pečių ar širdies ir susitapatina su didžiąja kančia, savotiškai atsiliepdamas į evangelijų ir teologų kvietimą – visa jungti su kenčiančiu Kristumi. Tai įvyksta kiekviename sakraliame kūrinyje, nesvarbu – sąmoningai ar ne.

Apibendrinant galima konstatuoti, kad keistai nuaugusio medžio garbinimas su krikščioniškuoju kryžiaus garbinimu gali būti sietinas tik kaip Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio apvaikščiojimo vietinės katalikiškos tradicijos apraiška.

23 *nuotr.* Apėjimo aplink koplyčią / stotį apeiginis paprotys Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio pamaldumo tradicijoje²⁰⁰

Apeiginis **apėjimo aplink koplyčią / stotį** veiksmas / paprotys žinomas jau nuo Romos imperatoriaus Konstantino Didžiojo (313 m.) laikų, kada piligrimai, lankydami Jeruzalės šventąsias vietas, jas apeidavo²⁰¹. Vakarų Bažnyčioje šis paprotys pranciškonų vienuolių dėka atsirado vėlyvaisiais viduramžiais (XIV a.). Taip pat šis paprotys susijęs su

¹⁹⁹ Katalikų Bažnyčios katekizmas, p. 136.

²⁰⁰ Alfonso Motuzo asmeninis archyvas.

²⁰¹ Alfonsas Motuzas, *Katalikų liaudies pamaldumo praktikos Lietuvoje*, p. 353.

pagarba šventovei ar malonių teikiančiai vietai: „Jeruzalės Šv. Kapo bazilikoje jau nuo XV a. piligrimų (maldininkų) procesijos vieną kartą keliais apeidavo aplink centre esantį Patepimo Akmenį“²⁰². Ši tradicija Lietuvą pasiekė kartu su krikštu. Yra žinoma, kad tiek Zebžydovos Kalvarijoje, tiek ir Žemaičių Kalvarijoje atskiros Kryžiaus kelio koplyčios / stotys ar centrinis altorius buvo apeinamas aplink²⁰³. Apibendrinant galima teigti, kad apėjimo aplink koplyčią / stotį apeiginio papročio Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio pamaldumo ištakos glūdi Jeruzalėje ir Zebžydovos Kalvarijos bei Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio pamaldumo tradicijoje (žr. 23 nuotrauką).

Apeiginio papročio Kryžiaus kelyje **pagerbti kapines bei jose palaidotus mirusiuosius** tradicijos ištakos siekia Kristaus laikus. Kristus išgyveno mirtį. Apie tai pasakojama evangelijoje. Kristus numatė savo kančią ir mirtį. Krikščionio mirtis gali būti apibrėžta kaip jo dalyvavimas Kristaus kančioje ir prisikėlime. Katalikų Bažnyčios apeignynas kalba apie liturginį mirties šventimą, kuris padeda žmogui paskutinę valandą sekti Kristų ir mirties akivaizdoje priimti mirties kančias kaip dangaus gyvenimo viltį ir prisikėlimą, nes Kristus sunaikino mirtį savo paties mirtimi. Per krikštą esame kartu palaidoti su Kristumi (Rom 6, 4). Tradiciją einant Kristaus kančios keliu melstis už mirusiuosius Jeruzalėje įvedė vienuoliai pranciškonai. Pirmasis iš piligrimų apie tai 1582–1584 m. prabyla M. K. Radvila Našlaitėlis: „Tose šventosiose vietose pranciškonai taip pat laiko pamaldas už mirusiuosius tėvus ir artimuosius. Kiti prašo kunigą, kad jiems esant atlaikytų pamaldas už mirusius Kalvarijos kalne arba kurioje kitoje vietoje, kaip kam Viešpats įkvėpė.“²⁰⁴ Ši praktika laikui bėgant perkelta ir į Europą, kur buvo platinama įvairių brolių, veikusių prie bernardinų ir pranciškonų vienuolynų bei bažnyčių. Viena iš jų buvo Vilniuje bernardinų globojama Šv. Onos brolija. Jos nariai kiekvieną antradienį turėjo dalyvauti Bernardinų bažnyčioje šv. Onos garbei skirtose šv. Mišiose – votyvoje, pamaldžiai apmąstyti Viešpaties Jėzaus kančią, teikti pagalbą vargšams, dalyvauti brolių laidotuvsė, taip pat pamaldose už mirusius brolijos narius²⁰⁵. Be minėtų brolių, prie mirusiųjų pagerbimo pamaldų, Kryžiaus kelio maldų ir giesmių populiarinimo prisidėjo ir Žemaičių Kalvarijoje veikusios Rožinio bei Šv. Pranciškaus tretininkų brolijos, taip pat keliaujantys elgetos muzikantai, špitolninkai, Žemaitijoje buvusių „maldunamųjų“ gyventojai. Yra žinoma, kad XVII a. pradžioje Žemaičių vyskupas Jurgis Tiškevičius vyskupijos kunigų sinoduose įteisino Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų) maldų ir giesmių giedojimą meldžiantis už mirusiuosius (šermenyse, mirusiųjų minėjimo pamaldose)²⁰⁶. Reikia manyti, kad šis Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio apeiginis paprotys tapo pavyzdžiu Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio apvaikščiojimo pamaldumo praktikoje. Netrukus 1726 m. popiežius Benediktas XIII suteikė atlaidus visiems tikintiesiems, pamaldžiai einantiems Kryžiaus kelią, ypač tiems, kurie meldžiasi už sielas, t. y. už mirusiuosius²⁰⁷.

Remiantis pateikta medžiaga, galima konstatuoti, kad Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio apvaikščiojimo apeiginis paprotys pagerbti kapines bei jose palaidotus mirusiuosius

²⁰² Maria Teresa Petrozzi, *Dal Calvario al S. Sepolcro*, Jerusale: Franciscan Printing Press, 1972, p. 99.

²⁰³ Alfonsas Motuzas, *Žemaičių Kalvarijos Kalnų maldyno istorija, muzika ir apeigos*, p. 140.

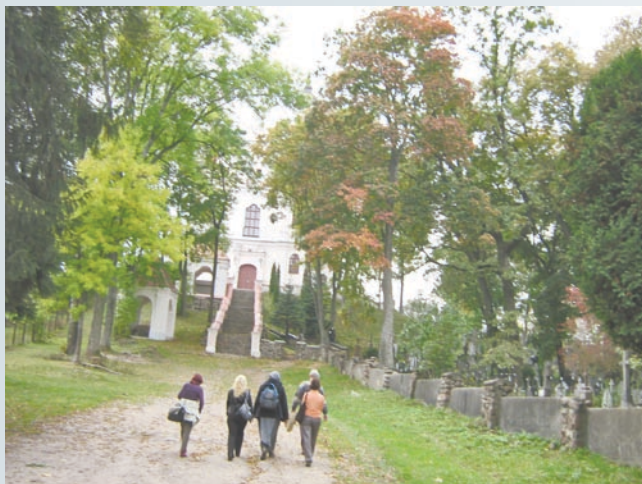
²⁰⁴ Mikalojus Kristupas Radvila „Našlaitėlis“, *Kelionė į Jeruzalę*, p. 76.

²⁰⁵ Juozas Vaišnora, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, p. 194–198.

²⁰⁶ Alfonsas Motuzas, *Žemaičių Kalvarijos Kalnų maldyno istorija, muzika ir apeigos*, p. 137.

²⁰⁷ Alfonsas Motuzas, *Katalikų liaudies pamaldumo praktikos Lietuvoje*, p. 44.

yra kilęs iš Katalikų Bažnyčios teologijos ir Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio apvaikščiojimo pamaldumo tradicijos (žr. 24 nuotrauką).

24 nuotr. Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio apeiginis paprotys pagerbti kapines bei jose palaidotus mirusiuosius²⁰⁸

Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio apvaikščiojimo apeiginio papročio **aukoti aukas elgetoms** ištakos siekia Šventajame Rašte skleidžiamą krikščioniškąją etiką: „Būkite gailėstingi, kaip ir jūsų Tėvas gailėstingas. <...> Duokite, ir jums bus duota: saiką gerą, prikimštą, sukratytą ir su kaupu atiduos jums į užantį. Kokiu saiku seikite, tokiu jums bus atseikėta“ (Lk 6, 37–39). Kaip rodo anksčiau atlikti tyrimai, ši Naujojo Testamento nuostata yra žinoma ir Zebžydovos Kalvarijos bei Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio ėjimo tradicijoje²⁰⁹.

Liaudies pamaldumo tradicijoje Lietuvoje aukojimas elgetoms buvo laikomas labai veiksmingu. Elgetoms buvo aukojama dėl šių paskatų: užuojauta varguoliams, tradicijų laikymasis, tikėjimas ypatinga elgetų maldos galia. Elgetos malda galėjo padėti sergančiam žmogui ar gyvuliui. Jų prašyta melstis, kad geriau sektųsi ūkininkauti, kad būtų lietaus be krušos ir perkūnijos, taip pat pasimelsti už mirusiuosius. Žmonės tikėjo, kad elgetų maldos palengvina skaistykloje kenčiančių vėlių kančias. Aukojant elgetoms už mirusiuosius, tikėtasi jų pagalbos, nes jie buvo laikomi tarpininkais tarp gyvųjų ir mirusiųjų²¹⁰.

Apibendrinant galima teigti, kad apeiginio papročio aukoti aukas elgetoms ištakos slypi Katalikų Bažnyčios teologijoje ir Zebžydovos Kalvarijos bei Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio apvaikščiojimo pamaldumo praktikoje.

²⁰⁸ Alfonso Motuzo asmeninis archyvas.

²⁰⁹ Alfonsas Motuzas, *Katalikų liaudies pamaldumo praktikos Lietuvoje*, p. 362.

²¹⁰ 2010–2015 m. kraštotyринių vasaros lauko ekspedicijų medžiaga.

Dar vienas apeiginis paprotys, atliekamas einant Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelią, yra **šv. Kryžiaus relikvijos pagerbimas**. Šis apeiginis paprotys Katalikų Bažnyčios liturgijoje žinomas dviem atvejais: 1) kaip pagarbos ženklas (pvz., bučiavimu pagerbti altorių, Evangelijų knyga) ir 2) kaip ramybės linkėjimas prieš Komuniją, paraginus: „Palinkėkite vieni kitiems ramybės.“²¹¹ Taip pat šis paprotys yra susijęs su pirmosiomis procesijomis į šventąsias vietas Jeruzalėje: „Didįjį penktadienį Golgotoje vykdavo šv. Kryžiaus adoracija ir relikvių pagarbinimas jas pabučiuojant“²¹². XVI a. Europoje atsiradus kalvarijoms, atsirado iš Jeruzalės atgabentų šventų relikvių bučiavimo apeiginis paprotys²¹³. Šventosios Žemės kaip šv. relikvijos išbarstymas Zebžydovos Kalvarijos Kryžiaus kelyje nepraktikuojamas. Yra žinoma, kad Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio koplyčiose, išskyrus vyskupo J. Tiškevičiaus iš Jeruzalės atvežtą ir išbarstytą Šventąją Žemę, dar esama gana stambių šv. Kryžiaus medžio gabalėlių. Trečioje koplyčioje „Jėzus meldžiasi Alyvų sode“ saugomas medžio gabalėlis iš Jeruzalėje esančio Alyvų kalno. XVII koplyčioje, arba XVIII vietoje „Jėzus kenčia ir miršta ant kryžiaus“, laikoma iš Romos parvežta Kristaus vinies kopija ir iš Jeruzalės atsiųstas akmenėlis nuo Golgotos kalno. Kada tiksliai šios relikvijos čia atsirado, nėra aišku. Lankantieji Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio koplyčias / vietas, kalbėdami Kalnų maldyno maldas, šias relikvijas bučiuoja²¹⁴.

Pateikti duomenys leidžia teigti, kad Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio pamaldumo tradicijoje praktikuojamas šventų relikvių bučiavimo apeiginis paprotys yra atėjęs iš Katalikų Bažnyčios liturgijos ir Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio apvaikščiojimo pamaldumo praktikos.

Švč. Sakramento pagarbinimo apeiginis paprotys susiformavo ir kilo ankstyvaisiais amžiais (maždaug nuo 476 iki 1000 m.). Vienuoliktojo šimtmečio pabaigoje Kliuni vienuolynas įsivedė liturginį nusilenkimą prieš Švč. Sakramentą ir prieš tabernakulį. Prie jų pakabino amžinai degančią lempelę. Po Tridento susirinkimo (1545–1547 m. ir 1555–1563 m.) susiformavo paprotys tabernakulį su Švč. Sakramentu įrengti ant pagrindinio altoriaus. 1614 m. tai buvo patvirtinta ir įtrauka į Katalikų Bažnyčios liturginį apeigyną²¹⁵. Taip buvo padaryta ir Lietuvoje. Remiantis atliktais tyrimais galima teigti, kad Švč. Sakramento pagarbinimas einant Kryžiaus kelią buvo žinomas ir Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio apvaikščiojimo pamaldumo praktikoje²¹⁶.

Katalikų Bažnyčios liturgijos mokslas kalba, kad Švč. Sakramento kultas yra viena iš visiškai savarankiškų pamaldumo praktikų ir sietina su šv. Mišių liturgija, nes ji kyla iš šios liturgijos ir veda žmones atgal į ją (psl. SC 13). Švč. Sakramento pamaldumas gali reikšti Švč. Sakramento išstatymu, Eucharistine procesija, Eucharistiniu kongresu ir privačia adoracija. Privati adoracija yra tai, kada žmonės privaciai, vieni ar su grupe ateina į bažnyčią ir mel-

²¹¹ Algimantas Kajackas, *Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje*, p. 37.

²¹² Droga Krzyżowa, s. 17.

²¹³ Anatole Frolow, *La relique de la Vraie Croix*, Paris: Institut Français d'Études Byzantines, 1961, p. 80–111.

²¹⁴ Alfonsas Motuzas, *Žemaičių Kalvarijos Kalnų maldyno istorija, muzika ir apeigos*, p. 143.

²¹⁵ Algimantas Kajackas, *Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje*, p. 304–305.

²¹⁶ Alfonsas Motuzas, *Katalikų liaudies pamaldumo praktikos Lietuvoje*, p. 343.

džiasi prieš tabernakulį pagarbindami Švč. Sakramentą. Tai liaudies pamaldumo praktika, kurios metu tinka kalbėti tam skirtas maldas, giedoti giesmes, skaityti skaitinius²¹⁷.

Apibendrinant šiame poskyryje pateiktą medžiagą galima teigti, kad Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus keliui eiti skirtuose vadovuose pateikiamas Švč. Sakramento pagarbinimo apeiginis paprotys savo kilme yra sietinas su Katalikų Bažnyčios liturgija bei Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio apėjimo pamaldumo tradicija.

Paskutinis paminėtinas Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovuose atsiskleidžiantis apeiginis paprotys yra **tylos malda**. Pirmasis šios praktikos paminėjimas randamas Senajame Testamente. Dovydo Psalmyno 65 psalmės hebrajiškame tekste, kuris randamas daugumoje Biblijų, yra sakoma: „Tyla tave šlovinti dera, o Dieve.“ Tuomet, „kai žodžiai ir mintys išsenka, Dievas garbinamas tylia nuostaba ir gėrėjimusi“²¹⁸. Žinoma, kad pirmieji krikščionys liturgijos metu prieš pradėdami melstis susikaupdavo tyloje. Tyla liturgijoje – tai ne žodžių nebuvimas, bet nusiteikimas išgirsti kitus žodžius – savo širdies balsą, o visų pirma – Sekminių Šventosios Dvasios balsą. Tylos pobūdis liturgijoje priklauso nuo momento, kada tylima: gailesčio akte ir po kvietimo melsti kiekvienas susitelkia savyje; po Šventojo Rašto skaitymo ir homilijos trumpai apmąstome girdėtus dalykus; po Komunijos savo širdyje šloviname Dievą²¹⁹. Tokia praktika jau buvo žinoma III–IV a. Egipto vienuolių.

Tylos maldą ypač praktikavo 1012 m. Italijoje susikūręs kamaldulių, dar kitaip vadinamas kamendulių, katalikų vienuolių ordinas, Benediktinų ordino šaka. Kamaldulių vienuoliai gyvena atsiskyrę nuo pasaulio, jie neapaštalauja, bet laikosi tylėjimo, kaip maldos praktikos, įžadų. Lietuvoje ši vienuolija įsikūrė 1664 m. Pažaislyje, o 1667 m. Vygrių ežero saloje.

Remiantis šiais negausiais duomenimis, galima manyti, kad apeiginis tylos maldos paprotys yra kilęs iš Katalikų Bažnyčios liturgijos.

Apibendrinant pateiktą medžiagą, sudaryta 15 lentelė, kurioje atskleidžiama Kryžiaus kelio vadovuose pateikiamų apeigų ir apeiginių papročių kilmė.

Remiantis 15 lentelėje pateiktais duomenimis galima teigti, kad Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovuose minimos apeigos daugiausia yra kilusios iš Katalikų Bažnyčios liturgijos. Iš 16 apeiginių papročių 4 yra atėję iš Katalikų Bažnyčios liturgijos, Zebžydovos Kalvarijos ir Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio, po 3 (6) – iš Katalikų Bažnyčios liturgijos ir Žemaičių Kalvarijos, po 2 (4) – iš Jeruzalės, Zebžydovos Kalvarijos ir Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio bei Katalikų Bažnyčios teologijos ir Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio, po 1 (2) – iš Jeruzalės ir vietinės katalikiškosios tradicijos. Taip pat pažymėtina, kad Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovuose pateikiamos apeigos ir apeiginiai papročiai yra atėję iš Lenkijos Zebžydovos Kalvarijos bei Katalikų Bažnyčios liturgijos. Unikalumu išsiskiria iš Jeruzalės Kristaus kančios kelio kilęs apeiginis paprotys eiti pro stočių / vartų viduriniuosius, šoninius arba visus skyrius, taip pat vietinis Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio paprotys kryžiaus formos pušies kamieno pagerbimas (bučiavimas).

²¹⁷ Algimantas Kajackas, *Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje*, p. 306–310.

²¹⁸ *Tylos vertė*. Taizė. Prieiga per internetą: https://www.taize.fr/lt_article1667.html [žiūrėta 2018 05 26].

²¹⁹ *Popiežiaus katechezė apie Mišijų Garbės himną ir Pradžios maldą*. Prieiga per internetą: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2018-01-11-popieziaus-katecheze-apie-misiu-garbes-himna-ir-pradzios-malda/167771> [žiūrėta 2018 05 25].

15 lentelė. Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovuose pateikiamų apeigų ir apeiginių papročių kilmė

Eil. Nr.	Apeigos	Kilmė
1.	Maldų kalbėjimas ir giedojimas	Katalikų Bažnyčios liturgija, Zebžydovos Kalvarija, Žemaičių Kalvarija
2.	Giesmių giedojimas	Katalikų Bažnyčios liturgija, Zebžydovos Kalvarija, Žemaičių Kalvarija
3.	Grojimas muzikos instrumentais	Katalikų Bažnyčios liturgija, Zebžydovos Kalvarija, Žemaičių Kalvarija
	Apeiginiai papročiai kalbant ir giedant maldas, giedant giesmes, grojant muzikos instrumentais	Kilmė
1.	Švenčių / atlaidų (išskirtinis Sekminių tridienio) šventimas	Katalikų Bažnyčios liturgija
2.	Klūpėjimas (suklupimas)	Katalikų Bažnyčios liturgija, Zebžydovos Kalvarija, Žemaičių Kalvarija
3.	Kryžiaus ženklų dėjimas (žegnonė)	Katalikų Bažnyčios liturgija, Zebžydovos Kalvarija, Žemaičių Kalvarija
4.	Apvaikščiojimas procesijomis bei individualios kelionės ėjimas	Katalikų Bažnyčios liturgija, Zebžydovos Kalvarija, Žemaičių Kalvarija
5.	Sustojimas, arba stabtelėjimas (prie koplyčių / stočių)	Jeruzalė, Zebžydovos Kalvarija, Žemaičių Kalvarija
6.	Bridimas per vandens telkinį (Kedrono upelį)	Jeruzalė, Zebžydovos Kalvarija, Žemaičių Kalvarija
7.	Prausimasis vandens telkinio (Kedrono upelio) vandeniu.	Katalikų Bažnyčios liturgija, Žemaičių Kalvarija
8.	Lipimas keliais į Ubagų kalną	Katalikų Bažnyčios liturgija
9.	Ėjimas pro stočių / vartų vidurinius, šoninius arba visus skyrius	Jeruzalė
10.	Kryžiaus formos pušies kamieno pagerbimas (bučiavimas)	Vietinė katalikiškoji tradicija
11.	Koplyčios / stoties apėjimas aplink	Jeruzalė, Zebžydovos Kalvarija, Žemaičių Kalvarija
12.	Kapinių ir jose palaidotų mirusiųjų pagerbimas	Katalikų Bažnyčios teologija, Žemaičių Kalvarija
13.	Aukų elgetoms aukojimas	Katalikų Bažnyčios teologija, Zebžydovos Kalvarija
14.	Šv. Kryžiaus relikvijos pagerbimas	Katalikų Bažnyčios liturgija, Žemaičių Kalvarija
15.	Švč. Sakramento pagarbinimas	Katalikų Bažnyčios liturgija, Žemaičių Kalvarija
16.	Tylos malda	Katalikų Bažnyčios liturgija

3. Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovų maldynų maldos

Kitas monografijoje pristatomas tyrimo etapas – Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovų maldynų sandaros analizė. Pirmiausia šiame skyriuje bus analizuojama, kuo vadovuose pateikiami maldynai tapatūs ir kas juose skiriasi (žr. 16 lentelę).

16 lentelė. Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovų tapatūs ir skirtingi maldynai

Vadovų pavadinimai	Eil. Nr.	Vadovų maldynų sandara
1. <i>Przewodnik obchodzącym pamiętkę Zbawiciela naszego Jezusa Pana dróg Jeruzolimskich w Diecezyi Wileńskiej zaraz pod Stołecznym miastem W. X. L. Wilnem, na górach Werkowskich <...></i> , 1826	1.	35 stočių Kryžiaus kelio maldynas
	1.1.	Mąstymas
	1.2.	Kreipinys
	1.3.	Atliepas
	1.4.	Malda
	1.5.	Aklamacija „Amen“
	1.6.	Poteriai: <i>Ojcze nasz</i> („Tėve mūsų“), <i>Zdrowaś, Marijo</i> („Sveika, Marija“).
2. <i>Przewodnik po Kalwaryi dla obchodzących pamiętkę męki Chrystusa Pana przy Kościele Panafialnym Wekowskim Św. Krzyża na Kalwaryi, ułożony przez X. Piotra Bartnikowskiego <...></i> , 1906	1.7.	Malda <i>Zmiłuj się nad nami, Panie! Zmiłuj się nad nami!</i> („Pasigailėk mūsų, Viešpatie! Pasigailėk mūsų!“)
	2.	Švč. Mergelės Marijos 12 stočių Skausmingosios takelių maldynas
	3.	Švč. Mergelės Marijos 4 stočių laidotuvių kelio maldynas
1. Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovas <i>Das Station Buch ober der Kreuzweg Jesu Christi <...></i> , 1843	1.	35 stočių Kryžiaus kelio maldynas
2. <i>Jėzaus Kristaus kančios kelių, arba Kalvarijų vadovėlis, taikomas Vilniaus ir Veprių Kalvarijoms apvaikščioti, parašė J. K., sekdamas kunigo P. Bartnikovskio vadovėlių <...></i> , 1927	1.1.	Mąstymas
3. <i>Vilniaus Kalvarijos, arba Kryžiaus kelias <...></i> , 1932 (1940)	1.2.	Kreipinys
4. <i>Przewodnik drogi Krzyżowej w Kalwaryi pod Wilnem, ułożony przez X. Wiktora Kochańskiego <...></i> , 1937	1.3.	Atliepas
5. Stanislovas Kiškis, <i>Vilniaus Kalvarijos. Vadovėlis Kryžiaus keliui eiti <...></i> , 1940	1.4.	Malda
6. <i>Vilniaus Verkių Kalvarijų vadovas. Maldynas ir giesmynas <...></i> , 2014	1.5.	Aklamacija „Amen“
	1.6.	Poteriai: „Tėve mūsų“ (<i>Ojcze nasz</i>), „Sveika, Marija“ (<i>Zdrowaś, Marijo</i>)
	1.7.	Malda „Pasigailėk mūsų, Viešpatie! Pasigailėk mūsų!“ (<i>Zmiłuj się nad nami, Panie! Zmiłuj się nad nami!</i>)

Vadovų pavadinimai	Eil. Nr.	Vadovų maldynų sandara
1. E. Kirstukas, <i>Kalwaria Wileńska</i> <...>, 2001 2. <i>Przewodnik. Droga Krzyżowa w Kalwarii Wileńskiej. Materiały źródłowe</i> <...>, 2018	1.	35 stočių Kryžiaus kelio maldynas
	1.1.	Kryžiaus kelio mąstymai
	1.2.	Kreipinys
	1.3.	Mąstymas / malda
	1.4.	Poteriai: <i>Ojczy nasz</i> („Tėve mūsų“), <i>Zdrowaś, Marijo</i> („Sveika, Marija“), „Chwała Ojcu“ („Garbė Dievui Tėvui“)
1. <i>Przewodnik drogi Krzyżowej w Kalwarji pod Wilnem</i> <...>, 1945–1990	1.5.	Malda <i>Któryś za nas cierpiał rany, Jezu Chryste, zmiłuj się nad nami</i> („Kurs už mus kaltus kentėjai“)
	1.	Kryžiaus kelio maldynas
	1.1.	Kalbama Švč. Jėzaus Vardo rožinio malda
	1.2.	Kalbama suplikacija „Šventas Dieve“ (<i>Święty Boże</i>)
	1.3.	Kalbama malda / giesmė <i>Kto się w opiekę</i>
	1.4.	Kalbamos maldos / giesmės „Viešpaties angelas“ (<i>Anioł Pański</i>) ir „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“ (<i>Wieczny odpoczynek racz im dać, Panie!</i>)
	1.5.	Kalbama Švč. Jėzaus Vardo litanija (<i>Litania o Najśw. Imieniu Jezus</i>)

Remiantis vadovuose pateikiamų maldynų turinio analize (16 lentelė), Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovus chronologiškai galima suskirstyti į tris grupes. Pirmajai grupei priskirtini 1826 m. ir 1906 m. laidų vadovai, kuriuos sudaro „Vilniaus Kalvarių 35 stočių Kryžiaus kelio maldynas“, „Švč. Mergelės Marijos 12 stočių Skausmingosios takelių maldynas“ ir „Švč. Mergelės Marijos 4 stočių laidotuvių kelio maldynas“. Antrajai ir trečiajai grupei galima priskirti vadovus, kuriuose pateikiamas tik „35 stočių Kryžiaus kelio maldynai“, skirtingi savo turiniu. Antros grupės maldynų turinys yra gausesnis už trečios grupės maldynus.

Pažymėtina, kad iš visų tyrimui pasirinktų leidinių išsiskiria vienas ketvirtajai grupei priskirtas sovietiniais metais nežinomo autoriaus sudarytas ir parengtas rankraštinis vadovas, kuriame pateiktą maldyną sudaro penkios maldos. Jos ypatingos tuo, kad yra tik kalbamos. Tai sietina su sunkiu sovietmečio ateizmo laikotarpiu, kada buvo draudžiamos procesijos ar maldingos kelionės, giedant maldas ir giesmes pritariant muzikos instrumentais.

Atlikta vadovuose pateikiamų maldynų analizė patvirtina monografijoje išsiskeltą hipotezę, kad ir Vilniaus Kalvarių vadovų maldynų sandarai įtaką turėjo laikotarpio, kada jie buvo rengiami, tarptautiniai lenkų ir lietuvių santykiai bei geopolitiniai įvykiai.

3.1. Maldų literatūrinių tekstų kilmė

Šiandien Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovų maldynai „Švč. Mergelės Marijos 12 stočių Skausmingosios takelių maldynas“, „Švč. Mergelės Marijos 4 stočių laidotuvių kelio maldynas“ bei rankraštinis maldynas „Przewodnik drogi Krzyżowej w Kalwarji pod Wilnem <...> 1945–1990“ nėra praktikuojami, tad monografijoje toliau šių maldynų nenagrinėsime.

Analizei toliau pasirinkti vadovai, į kuriuos įtrauktas „35 stočių Kryžiaus kelio maldynas“. Pažvelkime į vadovuose pateikiamų 35 stočių Kryžiaus kelio maldų kilmę ir jų ištakas.

Vilniaus Kalvarijų 35 stočių Kryžiaus kelio vadovuose pateikiamo maldyno maldos pradedamos **kreipiniu / aklamacija** „Garbiname Tave, Viešpatie Jėzaus Kristau, ir šloviname Tave, kad šventuoju kryžiumi atpirkai pasaulį“ ir **atliepu** „Pasigailėk mūsų, Viešpatie!“ arba „Pasigailėk mirusių, Viešpatie!“ . Tai nuolat litanijų maldose kartojamas graikiškasis *Kyrie, eleison!* Taigi nuo ankstyvųjų krikščionybės laikų šios aklamacijos yra aktyvaus tikėjimo atspindys šv. Mišiose²²⁰. Tad reikia manyti, kad šie kreipiniai buvo natūraliai pritaikyti ir Vilniaus Kalvarijų maldyne.

Po kreipinio / aklamacijos kita pateikiama maldos forma – **mąstymas**. Mąstymas yra atsakymo į neaiškų klausimą ieškojimas. Tai pažinimo procesas. Bažnyčios gyvenime liturgija be mąstymo gali tapti forma be turinio, apeigos be dvasios. Ši maldos forma jau buvo žinoma ankstyvosios krikščionių Bažnyčios liturgijoje²²¹.

Toliau „Vilniaus Kalvarijų 35 stočių Kryžiaus kelio maldyne“ yra pateikiama atskirai kiekvienai stočiai skirta **malda**. Žodis „malda“ kilęs nuo „maldauti“ – stipriai ko nors prašyti²²². Maldos kaip kreipimosi į Dievą praktika pirmieji krikščionys perėmė iš judėjų religinės tradicijos. Krikščioniškoje religijoje tokios maldos formos pradžia – evangelijose pateikiama Kristaus malda į Tėvą. Taip lotyniškoje tradicijoje gimė malda *Pater noster, qui esis n caelis* <...> („Tėve mūsų“) [išsamiau apie tai bus kalbama toliau tekste]. Pateikti duomenys liudija, kad šių maldų ištakos siekia ankstyvąją Bažnyčios liturgiją.

Maldos „Tėve mūsų“ ir „Sveika, Marija“ priklauso poteriams – kiekvieno praktikujančio kataliko kasdienėms maldoms.

Malda „Tėve mūsų“ vadinama Viešpaties malda, nes jos apaštalus mokęs pats Kristus. Ši Kristaus kunigiškoji malda įkvepia didžiulius Tėve mūsų prašymus²²³. Katekizme pateikiamas žodis „kunigiškoji malda“ rodo, kad šios maldos praktikos pradžia pirmiausia slypi Bažnyčios liturgijoje, iš kur ji išplito ir liaudies pamaldumo praktikose (pradėta naudoti ir Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovų maldynuose).

Malda „Sveika, Marija“ yra Švč. Dievo Motinai Marijai skirta malda. Ji jau nuo amžių neatskiriamai susijusi su Viešpaties malda ne tik liaudies pamaldumo tradicijose, bet ir liturginėse Bažnyčios maldose. Tačiau kol malda „Sveika, Marija“ igavo dabartinę formą, praėjo daug laiko. Ji dalijama į dvi dalis: pirmoji dalis (nuo *Sveika Marija, malonės pilnoji...* iki *...pagirtas Tavo sūnus Jėzus*) yra garbinamoji; antroji (nuo *Šventoji Marija...* iki pabaigos) – maldaujamoji. Pirmosios dalies žodžiai paimti iš Evangelijos, antrosios – iš Bažnyčios liturgijos.

Pirmoji maldos „Sveika, Marija“ dalis krikščionių buvo kalbama turbūt nuo pirmųjų amžių. Tačiau šito negalima pagrįsti. Pirmasis istorinis šaltinis, kuriame randame Angelo pasveikinimo žodžius, tapusius malda, yra Teodoto Ancyriečio († 446) pamokslas. V a. prie

²²⁰ Algimantas Kajackas, *Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje*, p. 97.

²²¹ *Liturgikos apžvalga*, knygą parengė s. O. Baliūnaitė ACJ, s. E. Bedalytė ACJ, tekstus papildė kun. V. Šimkūnas SJ, Kaunas: Tarpdiecezinės katechetikos komisijos leidykla, 1996, p. 72.

²²² Algimantas Kajackas, *Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje*, p. 97–98.

²²³ *Katalikų Bažnyčios katekizmas*, p. 556.

Angelo pasveikinimo žodžių jau prijungiami ir šv. Elzbietos sveikinimo žodžiai. Tokia maldos „Sveika, Marija“ forma užfiksuota senovės liturgijoje: ji buvo naudota šv. Jokūbo Jeruzalėje, šv. Morkaus – koptų Bažnyčioje ir šv. Jono Auksaburnio – Konstantinopolyje. Lotynų Bažnyčioje pirmoji „Sveika, Marija“ dalis pirmą kartą užfiksuota popiežiaus šv. Grigaliaus laikais (590–604)²²⁴.

Antroji maldos „Sveika, Marija“ dalis, kaip minėta, maldaujamoji. Ji atsirado tik XIV a. Ilgainiui ši dalis kito. Tik popiežiui šv. Pijui V 1568 m. įvedus naują Romos brevijorių, įdėta dabartinė šios maldos redakcija. Visoje Bažnyčioje dabartinė maldos „Sveika, Marija“ forma galutinai nusistovėjo tik XVII a. viduryje. Vėliau ši malda kaip sudedamoji dalis įėjo į kitas pamaldumo formas – į maldą „Viešpaties angelas“ (apie tai – kitame skyriuje).

Istorikai, rašydami apie Lietuvos krikštą 1387 m. Vilniuje ir 1413 m. Žemaičiuose, pažymi, kad Vytautas ir Jogaila „it koku du apaštalų mokė žmones ir išguldinėjo žemaitiškai poterius“²²⁵. Jogailos kapelionas Mikalojus Kozlovskis po kunigaikščio mirties (1434 m. liepos 31 d.) Bazelyje aukėjo gedulines pamaldas ir sakė pamokslą, kur tarp Jogailos nuopelnų paminėjo ir tai, kad jis „tiek buvęs lietuvių išganymui atsidėjęs, kad pats mokęs juos Apaštalų tikėjimo išpažinimo, Viešpaties maldos ir pats išvertęs iš mūsų [lenkų – aut. past.] į jų [lietuvių – aut. past.] kalbą, kad lengviau jie galėtų suprasti ir atsiminti“²²⁶. Seniausias iš dabar žinomų lietuviškų poterių tekstas 1962 m. Onos Matusevičiūtės buvo atrastas Vilniaus universiteto bibliotekoje. Tekstas ranka įrašytas 1503 m. Strabsbūre išleistos lotyniškos knygos „Tractatus sacerdotalis“, skirtos kunigams ir seminarijų klierikams, paskutiniame puslapyje. Toji knyga anuomet priklausė pranciškonų vienuolyno bibliotekai Vilniuje, taigi ir įrašytojas greičiausiai buvo pranciškonas. Šį tekstą sudaro trys poteriai: *Viešpaties malda*, *Angelo pasveikinimas* ir *Tikėjimo išpažinimas*. Tyrėjų nuomone, šis tekstas įrašytas XVI a. pradžioje, greičiausiai pirmajame ketvirtyje, taigi dar prieš pasirodant pirmajai lietuviškai spausdintinei knygai²²⁷. *Angelo pasveikinimą* sudaro malda „Sveika, Marija“. Vadinas, galima teigti, kad malda „Sveika, Marija“ pirmą kartą buvo užrašyta 1503 m. Strabsbūre išleistoje knygos „Tractatus sacerdotalis“, skirtoje kunigams ir seminarijų klierikams.

Kita malda „Pasigailėk mūsų, Viešpatie! Pasigailėk mūsų!“ priskiriama **maldavimų maldai**. Jos ištakos yra iš šv. Mišių liturgijos. Tai Gailėsčio aktas, kada balsu yra prašoma atleisti nuodėmes (*Kyrie eleison!*). Vėliau šis aktas tapo litanijų pradžios žodžiu. Juo senovėje buvo naudotasi ir pasaulietiniame gyvenime, kada buvo kreipiamasi į valdovus ir karalius, prašant malonės. Vadinas, ši malda kilusi iš ankstyvosios Bažnyčios liturgijos.

Aklamacija „Amen“ į jokias kalbas neverčiamas hebrajų žodis ir iš hebrajų liturgijos perėjęs į krikščioniškąją liturgiją. Nuo ankstyvųjų krikščionybės šimtmečių ši aklamacija tikinčiųjų aktyviai buvo vartojama šv. Mišių metu. Ja išreiškiamas visuotinis tikėjimas

²²⁴ Juozas Vaišnora, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, p. 155.

²²⁵ Motiejus Wolonczewskis, *Žemaitių Wiskupiste*, d. 1, Wilniuj, 1848, p. 37.

²²⁶ Monumenta medii aevi historica. Cracoviae, *Archivum Secretum Vaticanum Arch. Nunz. Di Watsawia*, 1891, p. 326–327 (rankraščių nurašė kun. dr. J. Vaišnora).

²²⁷ Zigmąs Zinkevičius, *Lietuvių poteriai: kalbos mokslo studija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000, p. 71–73.

Eucharistija, pritarimas ir sutikimas su išgirstais maldos žodžiais²²⁸, kad tai yra tikra tiesa (hebr. אמת – „tikra tiesa“). Tai ankstyvosios Bažnyčios liturgijos reliktas.

Apibendrinant skyrelyje pateiktą medžiagą galima konstatuoti, kad Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovų maldynų maldos yra kilusios iš Romos Katalikų Bažnyčios liturgijos ir istorijos raidoje integruotos į Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovus kaip pamaldumo praktikos.

²²⁸ Algimantas Kajackas, *Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje*, p. 96.

4. Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovų giesmynų giesmės

Išanalizavę Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovuose pateikiamus maldynus, toliau monografijoje pereisime prie vadovuose pristatomų giesmynų giesmių ištakų analizės. Iš vienuolikos Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovų giesmynai yra pateikiami aštuoniuose leidiniuose – 1826, 1906, 1927, 1937, 1940, 2001, 2014 ir 2018 metų. Panagrinėkime keturių 1826, 1906, 1927, 1937 m. išleistų vadovų giesmynų sandarą (žr. 17 lentelę)

17 lentelė. 1826, 1906, 1927, 1937 m. išleistų Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovų giesmynų sandara

Giesmynai ir jų sandara			
<i>Przewodnik <...>, 1826</i>	<i>Przewodnik <...>, 1906</i>	<i>Jėzaus Kristaus kančios kelių, arba Kalvarijų, vadovėlis <...>, 1927</i>	<i>Przewodnik <...>, 1937</i>
1. „Rozmyślajmy dziś, wierni Chrześcijane!“	1. „Rozmyślajmy dziś, wierni Chrześcijane!“	1. „Atmink, krikščioni!“	1. „Rozmyślajmy dziś, wierni chrześcijanie“
2. „Krzyżu Święty“	2. „Krzyżu Święty“	2. „Kryžiaus šventas“	2. „Kryžiu Święty“
3. „Ojcie Boże wszechmogący“	3. „Ojcie Boże wszechmogący“	3. „Dieve Svieto Valdytojau“	3. „Ojcie Boże wszechmogący“
4. „Stała Matka boleściwa“	4. „O Najśw. Pannie Maryj Bolesnej? (nauja redakcija – „Stała Matka boleściwa“)	4. „Stovi Motina“	4. „Stała Matka boleściwa“
5. „Jezu Chryste, Panie miły!“	5. „Jezu Chryste, Panie miły!“	5. „Jėzau Kristau maloniausias“	5. „Jezu Chryste, Panie miły!“
6. „Płaczże dzisiaj duszo wszelka“ (nauja redakcija – „O Duszo wszelka nabożna“)	6. „Płaczże dzisiaj duszo wszelka“ (nauja redakcija – „O Duszo wszelka nabożna“)	6. O siela žmogaus kiekviena“ (nauja redakcija – „Krikščionies siela kiekviena“)	6. „Ktòrys cierpiął za nas grzesznych“ (nauja redakcija – „Ktòrys za nas cierpiął rany“)
7. „Lament boleśny Najśw. Panny Maryi“ (nauja redakcija – „Już Cie żegnam“)	7. „Lament boleśny Najśw. Panny Maryi“ (nauja redakcija – „Już Cie żegnam“)	7. „Ak mano Jėzau, kaip tu nuvargintas klūpoji darželi“ (nauja redakcija – „Ak man Jėzau, kaip Tu klūpai“)	7. „Ach mój Jezu, co za boleść“ (nauja redakcija – „Ach mój Jezu, jak Ty klęczysz“)
8. „Stabat Mater dolorosa“ (lotyniškas giesmės „Stała Matka boleściwa“ tekstas)	8. O opatrzności Boskiej“ („Kto się w opiekę odda Panu swemu“, Ps 91 [90])	8. „Kursai į Dievo globą atsiduodi“ (nauja redakcija – „Kurs už mus kaltus kentėjai“)	8, 9. „Wieczny odpoczynek racz im dać, Panie!“

Giesmynai ir jų sandara			
<i>Przewodnik <...>, 1826</i>	<i>Przewodnik <...>, 1906</i>	<i>Jėzaus Kristaus kančios kelių, arba Kalvarijų, vadovėlis <...>, 1927</i>	<i>Przewodnik <...>, 1937</i>
9. „Ciebe, Bože, chwalimy“ (nauja redakcija – „Ciebe, Boga, wystawiamy“)		9. „Tave, Dieve, garbiname“	
10. „Day nam, Chryste, wspomóżenie“		10. „Mokė ilgai“	
11. „Wspominamy one słowo“		11. „Jėzu Judas išdaviks“	
		12. „Šeštoj valandoj“	
		13. „Saldžiausias Jėzau, dėlėi vardo Tavo“	
		14. „Didi globėja, vardu Veronika“	
		15. „Šviesa pasaulio viso“	
		16. „Jėzau dėl manęs baisiai sužeistasis“	
		17. „Verkite, angelai“	
		18. Saldžiausio Jėzaus Vardo litanija	

17 lentelėje pateikti duomenys rodo, kad daugiausia giesmių (net 18) pateikiama 1927 m. išleisto vadovo giesmyne. 1826 m. vadovo giesmyną sudaro 11 giesmių, iš kurių giesmė „Stovi Motina“ pateikta dviem variantais: lotynų originalo (*Stabat Mater*) ir lenkų (*Stała Matka boleściwa*) kalbomis. 1906 m. ir 1937 m. vadovų giesmynus sudaro po 8 giesmes. Visuose keturiuose giesmynuose pristatomos penkios tapačios giesmės: „Atmink, krikščioni“ (*Rozmyślajmy dziś, wierni Chrześcijanie!*), „Kryžiau šventas“ (*Krzyżu Święty*), „Dieve Svieto Valdytojau“ (*Ojczy Boże wszechmogący*), „Stovi Motina“ (*Stała Matka boleściwa*) ir „Jėzau Kristau maloniausias“ (*Jezu Chryste, Panie miły!*).

Tad apibendrinant galima pažymėti, kad iš analizei pasirinktų vadovų giesmynų giesmių skaičiumi labiausiai išsiskiria 1927 m. lietuvių kalba išleisto vadovo giesmynas.

Siekiant chronologiškai išanalizuoti 1940–2018 m. išleistų vadovų giesmynų sandarą sudaryta 18 lentelė.

18 lentelė. 1940, 2001, 2014, 2018 m. Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovų giesmynų sandara

Giesmynai ir jų sandara			
Stanislovas Kiškis, <i>Vilniaus Kalvarijos</i> <...>, 1940	Eduardas Kirs- tukas, <i>Kalwaria</i> <i>Wileńska</i> <...>, 2001	<i>Vilniaus Verkių Kalvarių</i> <i>vadovas</i> <...>, 2014	<i>Przewodnik. Droga</i> <i>Krzyżowa w Kalwarii</i> <i>Wileńskiej</i> <...>, 2018
1. „Atmink, krikščioni“	1. „Rozmyślajmy dziś, wierni Chrześcijane!“	1. „Atmink, krikščioni“	1. „Rozmyślajmy dziś, wierni Chrześcijane!“
2. „Kryžiau šventas“	2. „Kryžu Święty“	2. „Kryžiau šventas“	2. „Kryžu Święty“
3. „Alyvų daržely“	3. „Ogrodzie Oliwny“	3. „Alyvų daržely“	3. „Ogrodzie Oliwny“
4. „Jėzau Kristau maloniausias“	4. „Jezu Chryste, Panie miły!“	4. „Jėzau Kristau maloniausias“	4. „Jezu Chryste, Panie miły!“
5. „Šventas Dieve“	5. „W Kryżu Cierpienie“	5. „Šventas Dieve“	5. „Święty Boże“
6. „Krikščionies siela kiekviena“	6. „Ludu, mój ludu“	6. „Krikščionio siela kiekvieno“	6. „O Duszo wszelka nabożna“
7. „Sovi Motina“	7. „O Krwi Najdroższa“	7. „Stovi Motina“	7. „Stała Matka Boleściwa“
8. „Jėzaus žodžius širdin dėkim“	8. „Któryś za nas cierpiał rany“	8. „Kurs už mus kaltus kentėjai“	8. „Któryś za nas cierpiał rany“
	9. „Ach mój Jezu, jak Ty klęczysz“	9. „Dieve, mūsų Sutvėrėjau“	9. „Ach mój Jezu, jak Ty klęczysz“
		10. „Viešpaties angelas“	10. „Anioł Pański“
		11. „Amžinąjį atilį duok mirusiems, Viešpatie!“	11. „Wieczny odpoczynek racz im dać, Panie!“
		12. „Verkite, angelai“	12. „Płaczcie Anieli“
		13. Visų Šventųjų litanija	13. Litanię do Wszystkich Świętych
		14. „Geriausias Jėzau, Tu vardu savuoju“ (senoji redakcija – „Saldžiausias Jėzau“)	14. „Ojcie Boże Wszchemgący“
		15. „Valandą šestą iš miesto išėjo“	15. „Już Cię żegnam“
		16. „Jau susirinko taryba“	16. „Ty, któryś gorzko“
		17. „Marija Magdalena“	17. „O opatrzności Boskiej“ („Kto się w opiekę“)
		18. „Didi globėja, vardu Veronika“	18. „W Kryżu cierpienie“
		19. „Liekim ašaras visi“ (senoji redakcija – „Šviesa pasaulio viso“)	19. „Niechaj będzie pochwalony Przenajświętszy Sakrament“
		20. „Marijos vardas“	

Giesmynai ir jų sandara			
Stanislovas Kiškis, <i>Vilniaus Kalvarijos</i> <...>, 1940	Eduardas Kirstukas, <i>Kalvaria Wileńska</i> <...>, 2001	<i>Vilniaus Verkių Kalvarijų vadovas</i> <...>, 2014	<i>Przewodnik. Droga Krzyżowa w Kalwarii Wileńskiej</i> <...>, 2018
		21. „Mieliausias Jėzau, dėl manęs sužeistas“	
		22. „Dievas mūsų prieglauda“	
		23. „Viešpats labai nuliūdęs“	
		24. „Jėzų atvedė pas Aną“	
		25. „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“	

Išanalizavus pasirinktus vadovų giesmynus galima pažymėti, kad tapatumu juos vienija keturios giesmės: „Atmink, krikščioni“ (*Rozmyślajmy dziś, wierni Chrześcijanie!*), „Kryžiau šventas“ (*Krzyżu Święty*), „Alyvų daržely“ (*Ogrodzie Oliwny*) ir „Jėzau Kristau maloniausias“ (*Jezu Chryste, Panie miły!*). Po dvi (4) tapačias giesmes pateikiama 2001 m. kunigo E. Kirstuko ir 2018 m. vadovų giesmynuose (*Ach mój Jezu jak Ty kłęczysz*), taip pat 2014 m. ir 2018 m. išleistų vadovų giesmynuose: „Viešpaties angelas“ (*Anioł Pański*), „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“ (*Wieczny odpoczynek racz im dać, Panie!*), „Verkite, angelai“ (*Plączcie Anieli*), Visų Šventųjų litanija (*Litanie do Wszystkich Świętych*).

Giesmių gausumu išsiskiria 2014 m. vadovo giesmynas, kurį sudaro 25 giesmės. 19 giesmių pateikiama 2018 m. vadovo giesmyne, 9 – kunigo E. Kirstuko (2001 m.) ir 8 – kunigo St. Kiškio (1940 m.) parengtų vadovų giesmynuose. Tapačios giesmės „Šventas Dieve“ (*Święty Boże*), „Krikščionies siela kiekviena“ (*O Duszo wszelka nabożna*) ir „Stovi Motina“ (*Stała Matka Bolesciwa*) yra nurodomos 1940, 2014, 2018 m. išleistų vadovų giesmynuose, o giesmę „Kurs už mus kaltus kentėjai“ (*Któryś za nas cierpiał rany*) galima rasti 2001 m. kunigo E. Kirstuko bei 2014 m. ir 2018 m. išleistų vadovų giesmynuose.

Originaliomis giesmėmis išsiskiria 1940 m. kunigo St. Kiškio, 2001 m. kunigo E. Kirstuko ir 2014 m. vadovų giesmynai.

1940–2018 m. Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovų giesmynų analizė atskleidė, kad originaliausias ir gausiausias giesmių yra 2014 m. lietuvių kalba leisto vadovo giesmynas.

Apibendrinant 17 ir 18 lentelėse pateikiamus duomenis apie vadovų giesmynų sandarą, galima daryti išvadą, kad lenkų kalba leistose knygose giesmynų turinys kito iš dalies, dažniausiai būdavo pateikiamos tos pačios giesmės, laikytasi konservatyvumo, o į lietuvių kalbą tuomet leistų vadovų giesmynus buvo įtraukiama daug ir įvairių giesmių.

5. Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio giesmynų giesmės

Anksčiau atlikti Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio pamaldumo raiškos tyrimai atskleidė, kad, be šiam pamaldumui plisti rengtų vadovų, buvo išleista ir keletas tam skirtų atskirų giesmynų. Paanalizuokime šių giesmynų turinį, atskleisdami juose esančių giesmių sąlyčius bei skirtumus nuo vadovų giesmynų giesmių. Pirmasis giesmynas buvo išleistas lenkų kalba tik 1933 metais. Tai „Śpiewniczek Kalwaryjski. Pieśni przy zwiedzaniu Drogi Krzyża w Kalwarji pod Wilnem“²²⁹. Antrasis giesmynas „Śpiewnik. Zbiór pieśni śpiewanych przy zwiedzaniu Kalwarii Wileńskiej“²³⁰ lenkų kalba išėjo 1939 m. Lietuvių kalba Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus keliui apeiti skirtas maldynas / giesmynas „Vilniaus Verkių Kalvarijų maldynas ir giesmynas“²³¹ buvo išleistas tik 2008 m. Tyrime naudosime 1933 m. ir 2008 m. išleistus giesmynus. Šiuose giesmynuose pateikiamų giesmių pavadinimai nurodomi 19 lentelėje.

19 lentelėje pateikiamą medžiagą palyginus su 17 ir 18 lentelių duomenimis galima teigti, kad Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus keliui eiti skirtų giesmynų giesmės yra identiškos anksčiau išleistų vadovų giesmynams, kuriems įtaką darė skirtingų laikotarpių geopolitiniai įvykiai bei Vilnijos krašto lietuvių ir lenkų tautybių tarpusavio santykiai. O tai atliepia ir darbo pradžioje išsiskeltą mokslinę hipotezę.

19 lentelė. Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio giesmynų sandara

Śpiewniczek Kalwaryjski <...>, 1933		Alfonsas Motuzas, Vilniaus Verkių Kalvarijų maldos ir giesmės, 2009	
Eil. Nr.	Sandara	Eil. Nr.	Sandara
1.	„Rozmyślajmy dziś, wierni Chrześcijane!“	1.	„Atmink, krikščioni“
2.	„Ogrodzie Oliwny“	2.	„Alyvų daržely“
3.	„Ojczy Boże wszechmogący!“	3.	„Dieve, mūsų Sutvėrėjau“
4.	„Święty Boże“	4.	„Šventas Dieve“
5.	„Krzyżu Święty“	5.	„Kryžiau šventas“
6.	„Płaczcie Anieli“	6.	„Verkite, angelai“
7.	„Któryś z anas cierpiał rany“	7.	„Kurs už mus kaltus kentėjai“

²²⁹ Śpiewniczek Kalwaryjski. Pieśni przy zwiedzaniu Drogi Krzyża w Kalwarji pod Wilnem, zebrał N. Pacyno, Wilno: druk „Lux“, 1933.

²³⁰ Śpiewnik. Zbiór pieśni śpiewanych przy zwiedzaniu Kalwarii Wileńskiej, zebrał J. M. Wilno, 1939, Vilniaus šv. Juozapo kunigų seminarijos bibliotekos archyvas, 245 Sp-28 (saugykla).

²³¹ Vilniaus Verkių Kalvarijų maldynas ir giesmynas, sudarytojas ir parengėjas prof. habil. dr. Alfonsas Motuzas, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2008.

<i>Śpiewniczek Kalwaryjski <...>, 1933</i>		<i>Alfonsas Motuzas, Vilniaus Verkių Kalvarių maldos ir giesmės, 2009</i>	
Eil. Nr.	Sandara	Eil. Nr.	Sandara
8.	„Juž Cie żegnam“	8.	„Jėzau Kristau maloniausias“
9.	„O Opatrzności Boskiej“ („Kto się opiekę“)	9.	„Krikščionio siela kiekvieno“
10.	„Ach mój Jezu, jak Ty klęczysz“	10.	„Stovi Motina“
		11.	„Viešpaties angelas“
		12.	„Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“
		13.	„Geriausias Jėzau, Tu vardu savuoju“ (senoji redakcija – „Saldžiausias Jėzau“)
		14.	„Valandą šestą iš miesto išėjo“
		15.	„Jau susirinko taryba“
		16.	„Marija Magdalena“
		17.	„Didi globėja, vardu Veronika“
		18.	„Liekim ašaras visi“ (senoji redakcija – „Šviesa pasaulio viso“)
		19.	„Marijos vardas“
		20.	„Mieliausias Jėzau, dėl manęs sužeistas“
		21.	„Dievas mūsų prieglauda“
		22.	„Viešpats labai nuliūdęs“
		23.	„Jėzų atvedė pas Aną“
		24.	Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą
		25.	Visų Šventųjų litanija

Monografijoje iškeltai mokslinei hipotezei patvirtinti sudarykime bendrą tiriųjų Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovų giesmynų bei šiam keliui eiti atskirai išleistų giesmynų giesmių sąrašą (žr. 20 lentelę) ir remdamiesi istoriniais bei muzikologiniais duomenimis atskleiskime šių giesmių kilmę.

20 lentelėje pateikta medžiaga parodo, kad Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelyje daugiausia giesmių (trisdešimt vieną) gieda lietuviai. Lenkų maldininkai, eidami Kryžiaus kelią, gieda dvidešimt keturias giesmes. Lietuvių ir lenkų maldininkai turi šešiolika bendrų giesmių. Lietuviai gieda penkiolika, o lenkai – aštuonias originalias giesmes.

Toliau remdamiesi išanalizuotais Kryžiaus kelio vadovuose pateiktais ir atskirai išleis-tais giesmynais, panagrinėsime juose pateiktą literatūrinį ir muzikinių tekstų ištakas.

20 lentelė. Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio giesmynų ir vadovų giesmynų giesmės

Eil. Nr.	Giesmės lietuvių kalba	Giesmės lenkų kalba
1.	„Atmink, krikščioni“	„Rozmyślajmy dziś, wierni Chrześcijane!“
2.	„Alyvų daržely“	„Ogrodzie Oliwny“
3.	„Dieve, mūsų Sutvėrėjau“	„Ojczy Boże wszechmogący!“
4.	„Šventas Dieve“	„Święty Boże“
5.	„Kryžiaus šventas“	„Krzyżu Święty“
6.	„Verkite, angelai“	„Płaczcie Anieli“
7.	„Kurs už mus kaltus kentėjai“	„Którzyś z anas cierpieł rany“
8.	„Jėzau Kristau maloniausias“	„Jezu Chryste, Panie miły!“
9.	„Stovi Motina“	„Stała Matka boleściwa“ (lot. <i>Stabat Mater dolorosa</i>)
10.	„Viešpaties angelas“	„Anioł Pański“
11.	„Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“	„Wieczny odpoczynek racz im dać, Panie!“
12.	„Krikščionio siela kiekvieno“	„O Duszo wszelka nabożna!“ (senoji redakcija – „Płaczcie dzisiaj duszo wszelka“)
13.	„Ak mano Jėzau, kaip tu nuvargintas klūpoji daržely“	„Ach mój Jezu, jak Ty klęczysz“
14.	Visų Šventųjų litanija	Litanija do Wszystich Świętch
15.	„Tave, Dieve, garbiname“	„Ciebie, Boże, chwylimy“ (nauja redakcija – „Ciebie, Boga, wysławiamy“)
16.	„Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“	„Niechaj będzie pochwalony Przenajświętszy Sakrament“
17.	Saldžiausio Jėzaus Vardo litanija	„Lament boleśny Najśw. Panny Maryi“ („Już Cie żegnam“)
18.	„Geriausias Jėzau, Tu vardu savuoju“ (senoji redakcija – „Saldžiausias Jėzau, dėlėi vardo Tavo“)	„Ludu, mój ludu“
19.	„Miliausias Jėzau, dėl manęs sužeistas“	„O Krwi Najdroższa“
20.	„Valandą šestą iš miesto išėjo“	„W Kryżu Cierpienie“
21.	„Jau susirinko taryba“	„O opatrności Boskiej“ („Kto się w opiekę odda“, Ps 91 [90])
22.	„Mokė ilgai“	„Ty któryś gorzko na krzyżu umierał“
23.	„Jėzu Judas išdaviks“	„Day nam, Chryste, wspomozienie“
24.	„Viešpats labai nuliūdęs“	„Wspominamy one słowo“
25.	„Marija Magdalena“	
26.	„Jėzų atvedė pas Aną“	
27.	„Didi globėja, vardu Veronika“	
28.	„Liekim ašaras visi“ (senoji redakcija – „Šviesa pasaulio viso“)	
29.	„Marijos vardas“	
30.	„Dievas mūsų prieglauda“	
31.	„Marija, Marija“	

6. Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio giesmynų ir vadovų giesmynų giesmių kilmė

Aptariant Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovuose pateiktų giesmynų ir atskirai Kryžiaus keliui eiti išleistų giesmynų literatūrinių ir muzikinių tekstų kilmę, pasiremkiye 20 lentelėje pateiktomis 50 giesmių. Pirmiausia panagrinėkime lietuvių ir lenkų maldininkams bendrų šešiolikos giesmių ištakas.

Pirmoji analizei pasirinkta malda / giesmė – „Atmink, krikščioni“ („Rozmyślajmy dziś, wierni Chrześcijane!“). Ši giesmė pagal naująją redakciją pavadinta „Broliai, atminkim“ (toliau – „Atmink, krikščioni“). Jos kilmė siejama su lenkų pranciškonų kultūra. Giesmės „Rozmyślajmy dziś, wierni Chrześcijane!“ tekstą parašė bernardinus Jokūbas Vujekas (*Jakub Wujek*) XVI a.²³² 1610 m. šios giesmės tekstas jau yra žinomas Zebžydovos Kalvarijos Kryžiaus kelio pamaldumo tradicijoje. Lietuvoje ši giesmė pirmą kartą randama jau Saliamono Mozerkos Slavočinskio 1646 m. išleistame pirmajame lietuvių katalikų giesmių rinkinyje „Giesmes Tikeimuy Katholickam priderancias“²³³. Beje, šį giesmyną autorius dedikavo Žemaičių vyskupui ir Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio steigėjui Jurgiui Tiškevičiui, kuris rūpinosi giesmių paplitimu Žemaitijoje. Giesmė „Atmink, krikščioni“ priskiriama gavėnios metu giedamoms graudulinėms atgailos giesmėms. Remiantis šiais duomenimis, galima pastebėti, kad giesmė „Atmink, krikščioni“ yra lenkiškos giesmės „Rozmyślajmy dziś, wierni Chrześcijane!“ literatūrinis vertinys, Vilniaus Kalvarijas pasiekęs per Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelią.

Šią giesmę panagrinėjus lyginamuoju muzikologijos mokslų aspektu, matyti, kad lenkų katalikiškoje himnologijoje pirmą kartą šios giesmės melodija buvo pateikta 1611 m. lenkų kunigo Stanislovo Grochovskio (*Stanisław Grochowski*) Zebžydovos Kalvarijos maldyne²³⁴. Lenkų muzikologai giesmės „Atmink, krikščioni“ melodiją kildina iš Pietų Lenkijos liaudies dainų²³⁵. Šios giesmės melodijos šiandieninis variantas yra paimtas iš kunigo

²³² Alfonsas Motuzas, Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmių kilmė, *Tiltai*, 1997, Nr. 2, p. 50.

²³³ Saliamonas Mozerka Slavočinskis, *Giesmės 1646*, parengė J. Lebedys, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958, p. 133–163.

²³⁴ Stanisław Grochowski, *Himny o Męce Pańskiej do obrzędów Kalwariey Zebrzydowskiej*, Kraków u S. Kempiniego, 1611.

²³⁵ Materiały muzyczne, *Polskie śpiewy religijne społeczności katolickich. Studia I materiały*, t. 1, redakcja naukowa B. Bartkowski, współpraca K. Mrowiec, J. Stęszewski, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersitetu Lubelskiego, 1990; Romuald Rak, *Śpiewy w czasie Drogi Krzyżowej*, s. 439.

M. M. Mioduševskio 1838 m. lenkų kalba sudaryto giesmyno „Śpiewnik kościelny czyli pieśni nabożne z melodyjami w kościele katolickim <...>“²³⁶ (žr. 3-5 pav.).

3 pav. Zebžydovos Kalvarijos ir Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „Rozmyślajmy dziś wierni chrześcijanie“ melodija²³⁷

4 pav. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmės „Broliai, atminkim“ melodija²³⁸

²³⁶ Śpiewnik kościelny czyli pieśni nabożne z melodyjami w kościele katolickim używane a dla wygody kościołów parafialnych przez X. M. M. Mioduszeuwskiego Zgrom, XX. Miss. Zebrane, Kraków w Drukarni Stanisława Gieszkowskiego, 1838, s. 75–77.

²³⁷ Augustyn Chadam, Śpiewnik Kalwaryjski, s. 516; Przewodnik. Droga Krzyżowa w Kalwarii Wileńskiej, s. 25.

²³⁸ Alfonsas Motuzas, Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmių kilmė, p. 51.

5 pav. Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio giesmės „Broliai, atminkim“ lietuviška melodija²³⁹

Giesmės „Atmink, krikščioni“ lietuviškąją melodiją palyginus su lenkiškąja matyti, jog jos tapčios, skiriasi tik melodiniai niuansai. Taigi ši giesmė yra lenkiška, bendros krikščioniškosios kultūros keliais pasiekusi Žemaitiją, o iš jos – Vilnių.

Kita 20 lentelėje pagal eilę pateikta giesmė – „Alyvų daržely“. Šios giesmės literatūrinis tekstas parašytas XVII a. Lenkijoje nežinomo autoriaus, o melodija, kaip nurodo Jonas Siedleckis (*Jan Siedlecki*), pirmą kartą užrašyta 1838 m. Krokuvoje M. M. Mioduševskio parengtame „Bažnytiniame giesmyne“²⁴⁰. Pažvelkime į šios giesmės lenkišką ir lietuvišką melodijas (žr. 6 ir 7 pav.).

6 pav. Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio lenkiškos giesmės „Ogrodzie Oliwny“ melodija²⁴¹

²³⁹ Vilniaus Verkių Kalvarijų vadovas. Maldynas ir giesmynas, p. 12.

²⁴⁰ Jan Siedlecki, *Śpiewnik Kościelny*, s. 130.

²⁴¹ Ten pat, p. 130.

7 pav. Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „Alyvų daržely“ lietuviška melodija²⁴²

Remiantis pateiktais melodijų pavyzdžiais galima teigti, kad lenkiškam ir lietuviškam giesmės variantui bendra yra nuoseklus melodijų kilimas ir kritimas. Pamažu kylančiai lietuviškos melodijos garsų sekai būdingas ryškus, natūralus minoras. Lenkiškai melodijai charakteringa metrų kaita (iš C į 3/4 metrą ir vėl į C) ir harmoninis minoras. Tai ir yra pagrindiniai skirtumai, atskleidžiantys, kad šios lietuviškos ir lenkiškos giesmės variantai melodiniu atžvilgiu yra skirtingi, t. y. originalūs, tačiau jų literatūrinio teksto kilmė yra lenkiška.

Kitos dvi analizuojamos giesmės „Dieve, mūsų Sutvėrėjau“ ir „Mokė ilgai“ yra lenkiškos giesmės „Ojcze Boże wszechmogący“ derinys. Kaip parodė ankstesni tyrimai, šios giesmės pateiktos jau pirmosiose Zebžydovos Kalvarijos Kryžiaus kelio maldynuose, kuriuos parengė kunigas Stanislovas Grochovskis ir poetas Abrahamas Roźniatovskis (*Abraham Roźniatowski*)²⁴³. Pirmą kartą lietuviškas lenkiškos giesmės „Ojcze Boże wszechmogący“ vertimas Lietuvoje aptinkamas jau minėtame jėzuito S. M. Slavočinskio giesmyne „Giesmes Tikieimuy Katholickam pridiarancias“, kuriame prie šios giesmės teksto yra nuoroda, kad tai lenkų kilmės giesmė, datuojama XVI a.²⁴⁴ Ši giesmė yra pateikiama jau ir pirmose Žemaičių Kalvarijos Kalnų maldynų redakcijose, kur ji yra sudaryta iš dviejų dalių „Dieve, mūsų Sutvėrėjau“ ir „Mokė ilgai“²⁴⁵. Taigi galime teigti, kad giesmės „Dieve, mūsų Sutvėrėjau“ literatūrinis tekstas savo kilme yra lenkiškas, o per Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio pamaldumą kaip lietuviškas naujai kunigo Jono Paliūko sukurtos giesmės „Mokė ilgai“ (žr. 20 lentelę, 28 giesmę) vertimas pasiekė Vilniaus Kalvarijas. Analizuojant šių giesmių melodijų ištakas, pažymėtina, kad šių giesmių melodijos su natomis pirmą kartą pateiktos kunigo M. M. Mioduševskio 1838 m. sudarytame „Bažnytiniame giesmyne“²⁴⁶ (žr. 8–9 pav.).

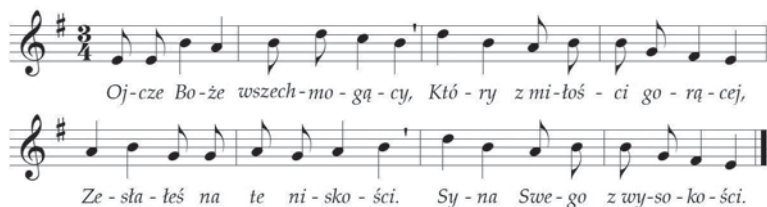
²⁴² *Vilniaus Verkių Kalvarių vadovas. Maldynas ir giesmynas*, p. 23.

²⁴³ Stanisław Grochowski, *Hierozolimská processia w kościele chwalebego Grobu Pana Jezusowego zwyczajna*, Kraków: 1607 w drukarni Łazarzowej; Abraham Roźniatowski, *Pamiętka krwawej afiary Pana Zbawiciela naszego Jezusa Chrystusa wedle miesyc Hierozolimskich nad Zebrzydowicami wykonterfektowanych*, Kraków: 1610 w drukarni Łazarzowej.

²⁴⁴ Mikas Vaicekauskas, *Lietuviškos katalikiškos XVI–XVIII amžiaus giesmės*. Monografija, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005, p. 68.

²⁴⁵ Ten pat, p. 92.

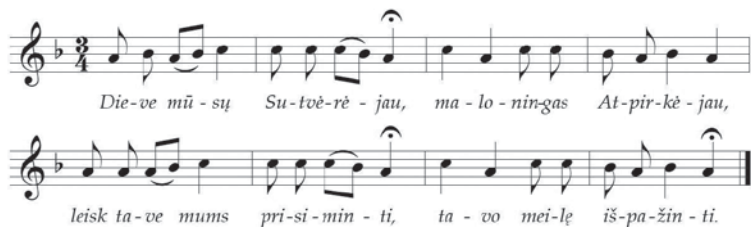
²⁴⁶ *Śpiewnik kościelny czyli pieśni nabożne z melodyjami w kościele katolickim używane a dla wygody kościołów parafialnych przez X. M. M. Mioduszevskiego Zgrom*, s. 75–77.

8 pav. Zebžydovos Kalvarijos ir Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „Oj-cze Boże wszechmogący“ melodija²⁴⁷

9 pav. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmės „Dieve, mūsų Sutvėrėjau“ melodija²⁴⁸

10 pav. Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „Dieve, mūsų Sutvėrėjau“ lietuviška melodija²⁴⁹

Lygindami lietuviškuosius melodijų variantus su lenkiškuoju, matome, jog lietuviško-sioms melodijoms būdinga mažorinė dermė, lenkiškajai – natūralus minoras e-moll. Todėl lenkiškoji melodija išsiskiria gedulingumu, skirtingai nuo mažoriškai skambančių lietuviškų

²⁴⁷ Augustyn Chadam, *Śpiewnik Kalwaryjski*, s. 176; *Przewodnik. Droga Krzyżowa w Kalwarii Wileńskiej*, s. 41.

²⁴⁸ Alfonsas Motuzas, Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmių kilmė, p. 51.

²⁴⁹ Alfonsas Motuzas, Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 15, Vilnius, 1999, p. 477.

(žemaitiškos) šių giesmių melodijų. Lietuviškas ir lenkiškas melodijas vienija melodikoje naudojami mažos apimties intervalai – sekundos, tercijos ir kvintos. Taigi galima teigti, kad giesmės „Dieve, mūsų Sutvėrėjau“ melodijos yra lenkiškosios religinės kultūros perdirtas paveldas. Jos yra atpažįstamos jau pirmosiose Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmynų redakcijose, kurių pavyzdžiu įsitvirtino Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio pamaldumo praktikoje.

Kita analizuojama giesmė „Šventas Dieve“ priskiriama vadinamosioms suplikacijoms (lot. *supplicare* – „maldauti“). Jos tekstas „Šventas Dieve, šventas galingasis, šventas amžinasis“ randamas IV a. bizantiškoje Rytų Bažnyčios liturgijoje²⁵⁰. Netrukus ši suplikacija buvo įtraukta ir į Romos Katalikų Bažnyčios liturginį giesmyną, kuris su Lietuvos krikštu pasiekė ir Vilnių. Nuo seno giesmė „Šventas Dieve“ giedama Lenkijos ir Lietuvos bažnyčiose, šaukiantis Dievo pagalbos karo, maro, bado ir kitų viešų nelaimių metais. Žinant, kad Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelias buvo įkurtas pergalei prieš rusus pažymėti (1664 m.), nenuostabu, kad ši suplikacija Lietuvos Katalikų Bažnyčios buvo įtraukta į Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelią kaip meldimas apsaugoti nuo kitų visuotinių nelaimių. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio maldynų giesmynuose šios suplikacijos nėra²⁵¹. Tai rodo, kad šios suplikacijos literatūrinis tekstas į Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovus yra atėjęs iš Bažnyčios liturgijos.

Norint patvirtinti arba paneigti šią tezę, muzikologiniu aspektu turime žvilgtelėti į suplikacijos „Šventas Dieve“ melodines linijas Lenkijos ir Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio lenkiškuose giesmynuose (žr. 11–12 pav.).

11 pav. Bažnyčios lenkiškos liturginės suplikacijos „Święty Boże“ ir Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio melodija²⁵²

²⁵⁰ *Lietuvių enciklopedija*, t. 29, Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1963, p. 209.

²⁵¹ Ten pat.

²⁵² *Abba-Ojce. Pieśni i piosenki religijne*, s. 458; Jan Siedlecki, *Śpiewnik Kościelny*, s. 746–747; *Przewodnik. Droga Krzyżowa w Kalwarii Wileńskiej*, s. 75.

12 pav. Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio suplikacijos „Šventas Dieve“ lietuviška melodija²⁵³

Remiantis melodijų pavyzdžiais, matyti, kad lietuviškąją ir lenkiškąją giesmės melodijas vienija gal tik psalmodinė pateikimo forma. Apibendrinant šios giesmės bendrą kilmę galima konstatuoti, kad ji savaip perdirbta iš Bažnyčios liturgijos atėjo į Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio pamaldumo tradiciją.

Kita šio monografijos skyriuje analizuojama giesmė „Kryžiau šventas“ (lot. *Crux fidelis*). Jos lotyniškas literatūrinis tekstas Romoje žinomas jau VI a., o visas tekstas – nuo XVI a.²⁵⁴ Ši giesmė, tapusi viena iš pagrindinių Katalikų Bažnyčios liturginių giesmių, pasiekė Lenkiją, o vėliau – ir Lietuvą. Lenkų kalba jos literatūrinis tekstas pirmą kartą 1607 m. išspausdintas liturginėje knygoje „Pieśni postne starożytnie człowiekowi krześcijańskiemu <...>“²⁵⁵.

Minimos giesmės melodija lenkų giesmynuose pirmą kartą pateikiama 1838 m. Krokuvoje išleistame kunigo M. M. Mioduśevskio parengtame „Bažnytiniame giesmyne“²⁵⁶ ir skirta giedoti bažnyčioje per gavėnią (žr. 13–15 pav.).

13 pav. Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio giesmės „Kryžu święty“ lenkiška melodija²⁵⁷

²⁵³ *Vilniaus Verkių Kalvarijų vadovas. Maldynas ir giesmynas*, p. 64.

²⁵⁴ Alfonsas Motuzas. *Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika*. Mokslo monografija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2003, p. 242.

²⁵⁵ *Pieśni postne starożytnie człowiekowi krześcijańskiemu należące które w Wieki Post śpiewane bywają dla rozmyślenia Męki Pańskiej z przyczynieniem piosnek wyrobione, raków ok. 1607–1618*, wydanie fototypiczne przygotował M. Korolko, Warszawa, 1978.

²⁵⁶ *Śpiewnik kościelny czyli pieśni nabożne z melodyjami w kościele katolickim używane a dla wygody kościołów parafialnych przez X. M. M. Mioduśevskiego Żgrom*, s. 88–91; Jan Siedlecki, *Śpiewnik Kościelny*, s. 122.

²⁵⁷ Jan Siedlecki, *Śpiewnik Kościelny*, s. 122–123; *Vilniaus Verkių Kalvarijų vadovas. Maldynas ir giesmynas*, p. 75.

14 pav. Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „Kryžiau šventas“ lietuviška melodija²⁵⁸

15 pav. Lietuvos Katalikų Bažnyčios liturginės giesmės „Kryžiau šventas“ melodija²⁵⁹

Išanalizavus giesmės „Kryžiau šventas“ lenkiškąją ir lietuviškąją melodijas, galima pažymėti, kad visos šios giesmės melodijos yra skirtingos. Lietuvos Katalikų Bažnyčios tradicinės giesmės melodija artima lenkiškajai. Vilnietiškoji melodija, atliekama minorine f-moll tonacija, skiriasi nuo lenkiškosios ir nuo Lietuvos Katalikų Bažnyčios tradicinės melodijos. Konkretus ritmas ir 2/4 metras rodo, kad ji pritaikyta atlikti einant, t. y. Kryžiaus kelio stotims apvaikščioti. Tai rodo, kad ši giesmės melodija yra originali, vietinės kilmės ir pritaikyta Vilniaus Kalvarių Kryžiaus keliui apvaikščioti per įvairias apeigas.

Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmyne šios giesmės nėra. Taigi galima daryti išvadą, kad į Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio giesmyną ji pateko iš Katalikų Bažnyčios liturgijos, o jos melodija perimta iš vietinės muzikinės aplinkos.

Giesmės „Verkite, angelai“ literatūrinis tekstas pirmą kartą paskelbtas Zebžydovos Kalvarijos giesmyne²⁶⁰. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmyne ši giesmė nepateikiama. Kadangi jos literatūrinis tekstas yra lenkų kilmės, šios giesmės originalus tekstas ir vertimas į lietuvių kalbą į Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovų giesmynus atėjo per Lenkijos Zebžydovos Kalvarijos Kryžiaus kelio kultą.

Kaip nurodo J. Siedleckis²⁶¹ giesmės „Verkite, angelai“ melodijos natų pirmasis tekstas pateikiamas 1838 m. Krokuvoje išleistame kunigo M. M. Mioduševskio „Bažnytiniame giesmyne“. Pažvelkime į šios giesmės melodijas, giedamas skirtingų tautų (lenkų ir lietuvių) (žr. 16–17 pav.).

²⁵⁸ Alfonsas Motuzas, Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika, p. 515.

²⁵⁹ *Liturginis giesmynas*, paruošė kun. Kazimieras Senkus, Vilkaviškio vyskupijos kurija, 1993, p. 174.

²⁶⁰ Augustyn Chadam, *Śpiewnik Kalwaryjski*, s. 511.

²⁶¹ Jan Siedlecki, *Śpiewnik Kościelny*, s. 137.

16 pav. Giesmės „Płaczcie, Anieli“ ir Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelyje praktikuojama šios giesmės lenkiška melodija²⁶²

17 pav. Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio giesmės „Verkite, angelai“ lietuviška melodija²⁶³

Matome, kad šios giesmės melodijos yra visiškai skirtingos. Lenkiškoji melodija yra su paaukštintu šeštoju laipsniu, o tai rodo, jog ji nukrypusi į dominantės (a-moll) tonaciją. Vilnietiškoji yra F-dur, t. y. mažoro tonacijos, kur gausu dainuojamosios tautosakos intonacijų. Šios giesmės intonacijos ir ritmika artimos liaudies dainai. Vilnietiškąją ir lenkiškąją melodijas vienija C metras, o skiria – skirtingos melodinės linijos. Tokius melodijos skirtumus, matyt, nulėmė etnografinio regiono žmonių charakteriai, aplinka bei liaudies tradicija. Šią giesmę lenkų ir lietuvių tautosose vienija pavadinimas ir paskirtis.

Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmyne šios giesmės nėra. Kadangi ji yra pateikiama Kryžiaus kelio giesmyne „Kalwaria Zebrzydowska“, galima teigti, jog ši giesmė pakitusia melodija į Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovų giesmytus atėjo iš Lenkijos.

Kita giesmė „Kurs už mus kaltus kentėjai“ yra lenkų giesmės „Któryś za nas cierpał rany“ vertimas. Šios giesmės literatūrinio teksto autoriumi yra laikomas XV a. lenkų pranciškonas Vladislovas iš Gielniovo (*Władysław z Gielnowa*)²⁶⁴. XVII a. Zebžydovos Kalvarijos Kryžiaus

²⁶² Jan Siedlecki, *Śpiewnik Kościelny*, s. 137; *Przewodnik. Droga Krzyżowa w Kalwarii Wileńskiej*, s. 113.

²⁶³ *Vilniaus Verkių Kalvarijų vadovas. Maldynas ir giesmynas*, p. 103.

²⁶⁴ Juozas Vaišnora, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, p. 173.

kelio giesmynuose ši giesmė priskiriama maldoms / aklamacijoms²⁶⁵. Lietuvoje ji pateikiama jėzuito S. M. Slavočinskio giesmyne, kur, kaip teigia dr. M. Vaicekauskas, ji yra paskelbta pirmą kartą²⁶⁶. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio pamaldumo tradicijoje ji jau žinoma nuo 1727 m., nes įtraukta į maldyną „Rožancius Szwęciausios Maryos Pannos yr saldžiausya warda Jezusa teypogi spasabas apwayksciojima kalnu Kalwaryos Ziamayciu su modlitwomis yr giesmemis anto służijęiomis“²⁶⁷. Manytina, kad Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio maldų ir giesmių struktūros pavyzdžiu ši malda pasiekė ir Vilniaus Kalvarijas – buvo įtraukta į Kryžiaus kelio vadovų giesmynus kaip malda / aklamacija „Kurs už mus kaltus kentėjai“ („Którys za nas cierpał rany“). Šiai nuomonei patvirtinti pažvelkime į šios maldos / aklamacijos muzikinę kilmę.

Lenkų Katalikų Bažnyčios liturginėje muzikoje ši giesmė priskiriama prie gavėnios meto giesmių²⁶⁸. Jos melodiją galima aptikti jau pirmuose Zebžydovos Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmynuose²⁶⁹ (žr. 18–20 pav.).

18 pav. Giesmės „Którys za nas cierpał rany“ ir Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelyje praktikuojama šios giesmės lenkiška melodija²⁷⁰

19 pav. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmės „Kurs už mus kaltus kentėjai“ melodija²⁷¹

²⁶⁵ Augustyn Chadam, *Śpiewnik Kalwaryjski*, s. 58.

²⁶⁶ Mikas Vaicekauskas, *Lietuviškos katalikiškos XVI–XVIII amžiaus giesmės*, p. 94.

²⁶⁷ Kielei Kruwini Jezuso Christuso arba maldos, kurios atsprowinie pri koplicziu Žiemajtiu Kalwarijos, Georg Kosakowski, *Rozančius Szwęciausios Marios Pannos yr Saldžiausy warda Jezusa: teypogi spasabas apwayksciojima kalnu Kalwaryos Ziamayciu su modlitwomis yr giesmiemis anto służijęiomis*, Wilniuj: drukarnioy Akademijos, 1723, p. 102. Mikrofilmas. M. f. 385, Lietuvos mokslų akademijos biblioteka, Vilnius.

²⁶⁸ Jan Siedlecki, *Śpiewnik Kościelny*, s. 124.

²⁶⁹ Romuald Rak, *Śpiewy w czasie Drogi Krzyżowej*, s. 442 (439–443).

²⁷⁰ Jan Siedlecki, *Śpiewnik Kościelny*, s. 124; *Przewodnik. Droga Krzyżowa w Kalwarii Wileńskiej*, s. 54.

²⁷¹ Alfonsas Motuzas, *Žemaičių Kalvarijos Kalnų maldyno istorija, muzika ir apeigos*, p. 103.

20 pav. Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio giesmės „Kurs už mus kaltus kentėjai“ lietuviška melodija²⁷²

Akiivaizdu, jog šiai Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio giesmės lietuviškai melodijai būdingi Žemaičių Kalvarijos giesmės melodijos bruožai. Melodijos baigiasi antruoju laipsniu, kuris giedant dviem ar trimis balsais tampa dominante. Ši lietuviškos giesmės melodija savaip perdirbta į Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovus atėjo iš Žemaitijos. Siaura lenkiškosios melodijos linijos apimtis išsiskiria iš pateiktų pavyzdžių, todėl giesmės melodija skamba originaliai.

Apibendrinant giesmės „Kurs už mus kaltus kentėjai“ literatūrinio teksto ir melodijų analizę galima teigti, kad ši giesmė yra lenkiškosios kultūros atspindys, per Žemaičių Kalvariją pasiekęs Vilnių.

Giesmė „Jėzau Kristau maloniausias“ yra viena seniausių gavėnios giesmių. Jos lenkišką tekstą „Jezu Chryste Panie miły“ 1610 m. parašė lenkų pranciškonas Abrahamas Roźniatovskis (*Abraham Różniatowski*). Pirmą kartą ši giesmė pateikiama jo paties sudarytame leidinyje „Pamiętka krwawej ofiary Pana Zbawiciela naszego Jezusa Chrystusa wedle mieysc Hierozolimskich nad Zebrzydowicami wykonterfektowanych“, skirtame Zebžydovos Kalvarijos Kryžiaus keliui eiti²⁷³. Lietuvoje šios giesmės lietuviškas vertimas pirmą kartą randamas 1727 m. maldyne „Rožancius Szwęciausios Maryos Pannos yr saldžiausya warda Jezusa teypogi spasabas apwayksciojima kaľnu Kaľwaryos Ziamayciu su modlitwomis yr giesmemis anto sľuźijęćiomis“²⁷⁴, kuris skirtas Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus keliui eiti. Manytina, kad, atsižvelgiant į Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio maldų ir giesmių struktūrą, ši giesmė buvo

²⁷² Vilniaus Verkių Kalvarijų vadovas. Maldynas ir giesmynas, p. 41.

²⁷³ Abraham Różniatowski, *Pamiętka krwawej ofiary Pana Zbawiciela naszego Jezusa Chrystusa wedle mieysc Hierozolimskich nad Zebrzydowicami wykonterfektowanych*, Kraków: 1610 w drukarni Łazarzowej.

²⁷⁴ Kielei Kruwini Jezuso Christuso arba maldos, kurios atsiprowinie pri koplicziu Žiemajtiu Kaľwarijos, Georg Kosakowski, *Rožancius Szwęciausios Maryos Pannos yr Saldžiausya warda Jezusa: teypogi spasabas apwayksciojima Kaľnu Kaľwaryos Ziamayciu su modlitwomis yr giesmiemis anto sľuźijęćiomis*, 1723, p. 102.

įtraukta ir į Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovų giesmynus. Šiam teiginiui patvirtinti paanalizuokime šios giesmės muzikinę kilmę.

Lenkų muzikologai nurodo, kad šiai giesmei melodiją parašė S. Grochowski. Jos notografija pristatoma 1611 m. šio autoriaus parengtame Zebžydovos Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmyne²⁷⁵. J. Siedleckis savo giesmyne²⁷⁶ nurodo, kad 1838 m. giesmės melodija buvo įtraukta į lenkų visuotinį katalikų „Bažnytinį giesmyną“, parengtą kunigo M. M. Mioduševskio. Lietuvos religinės muzikos istorijoje pirmas šios giesmės notografinis pavyzdys randamas kompozitoriaus Juozo Naujaliao 1906 m. išleistame „Lietuviškame bažnytiniame giesmyne“²⁷⁷.

Paanalizuokime šios melodijos pavyzdžius Zebžydovos Kalvarijos, Žemaičių Kalvarijos ir Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio bei kompozitoriaus J. Naujaliao giesmynuose (žr. 21–24 pav.).

21 pav. Lenkų Katalikų Bažnyčios liturgijos ir Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio lenkiškos giesmės „Jezu Chryte, Panie miły“ melodija²⁷⁸

22 pav. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmės „Jėzau Kristau maloniausias“ melodija²⁷⁹

²⁷⁵ Stanisław Grochowski, *Himny o Męce Pańskiej do obrzędów Kalwaryi Zebrzydowskiej*, Kraków u S. Kempiniego, 1611.

²⁷⁶ Jan Siedlecki, *Śpiewnik Kościelny*, s. VI.

²⁷⁷ *Lietuviškas bažnytinis giesmynas*, surinko ir garmonizavo parapijiniams chorams J. Naujalis, Kaunas: Sokolovskio ir Estrino spaustuvė, 1906.

²⁷⁸ *Przewodnik. Droga Krzyżowa w Kalwarii Wileńskiej*, s. 56.

²⁷⁹ Alfonsas Motuzas, *Žemaičių Kalvarijos Kalnų maldyno istorija, muzika ir apeigos*, p. 115.

23 pav. Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio giesmės „Jėzau Kristau maloniausias“ lietuviška melodija²⁸⁰

24 pav. 1906 m. kompozitoriaus J. Naujaliao giesmės „Jėzau Kristau maloniausias“ melodija²⁸¹

Pažvelgus į pateiktus notografinius pavyzdžius matyti, kad lenkišką ir J. Naujaliao variantą nuo kitų variantų skiria vienintelis alteruotas vedamasis tonas, kuris leidžia giesmę harmonizuoti kaip minorinę (g-moll, a-moll), o tas pats tonas diatoninis (lietuviškose kalvarijų giesmėse) leidžia harmonizuoti natūraliu minoru (g-moll) arba keičiant į mažorą (F-dur) arba minorą (g-moll). Visas pristatomų giesmių melodijas vienija identiška melodinė slinktis. Tai leidžia teigti, kad šios giesmės melodija į Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovų giesmynus pateko iš Lenkijos ir Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmynų.

Kitos šioje monografijoje analizuojamos giesmės „Stovi Motina“ tekstą parašė italų pranciškonas Džakoponė Todietis (*Jacopane da Todi*, 1228–1306). Lenkai šios giesmės pavadinimą XVI a. išvertė kaip „Stała Matka boleściwa“²⁸² ir įtraukė į Bažnyčios

²⁸⁰ *Vilniaus Verkių Kalvarijų vadovas. Maldynas ir giesmynas*, p. 46.

²⁸¹ *Lietuviškas bažnytinis giesmynas*, p. 28.

²⁸² Alvidas Remesa, Lietuvos pranciškonų muzikos kultūra, *Vakarų Lietuvos katalikiškoji kultūra*. Lietuvių katalikų mokslo akademijos Klaipėdos skyrius, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 1996, p. 31–32.

liturgines apeigas. XVII a. ši giesmė per Lenkiją pasiekė Lietuvą. Lietuvoje ji pirmą kartą aptinkama jėzuito S. M. Slavočinskio giesmyne „Giesmes Tikeimuy Katholickam pridiarancias“, vėliau – Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio maldyne. Lietuvos Katalikų Bažnyčios kultūros istorijos tyrinėtojas kun. dr. Juozas Vaišnora teigia, kad šios sekvencijos tekstas į lietuvių kalbą yra verstas iš lotynų kalbos ir gerokai nutolęs nuo originalo²⁸³. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio maldynų 1968–2017 m. redakcijose, remiantis šia giesme, yra pristatomos kitos dvi giesmės: sutrumpintas „Stovi Motina“ giesmės tekstas variantas bei naujai kunigo J. Paliūko sukurta giesmė „Jėzų atvedė pas Aną“ (žr. 20 lentelę, 26 eilutę).

Paanalizuokime šios giesmės melodiją. Enciklopediniai šaltiniai liudija, kad liturginės giesmės „Stovi Motina“ melodija sukurta XV amžiuje. XVI a. pagal jos literatūrinį tekstą kurtos ir daugiabalsės giesmių melodijos, kurių autoriai Džovanis Palestrina (lot. *Giovanni Pierluigi da Palestrina*, 1525/1526–1594), Orlandas di Lasas (lot. *Orlandus Lassus*, 1535–1594) bei kiti²⁸⁴. Lietuvoje šios giesmės melodija buvo sukurta XVII a. ir pateikta M. Slavočinskio giesmyne „Giesmes Tikeimuy Katholickam pridiarancias“ bei pirmojo dominikonų vienuolio Jurgio Kosakovskio 1681 m. parengtame ir sudarytame Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio maldyne „Rožančius Szwęciausios Maryos Parmos yr saldžiausia warda Jezusa teypogi spasabas apwyksciojima kalnų Kalwaryos Ziamajciu su modlitwomis yr giesmėmis anto služijajiomis“²⁸⁵.

Siekiant nustatyti Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „Stovi Motina“ melodijos kilmę, reikėtų paanalizuoti šios giesmės melodijos pavyzdžius Bažnyčios liturgijoje ir lenkų maldynuose bei Žemaičių Kalvarijos ir Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio ėjimo praktikoje (žr. 25–28 pav.).

25 pav. Lotyniškos giesmės „Stabat Mater“ melodija²⁸⁶

²⁸³ Juozas Vaišnora, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, p. 187.

²⁸⁴ Jonas Vilimas, *Stabat Mater, Bažnytinė muzika. Enciklopedinis žinynas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2011, p. 422–423.

²⁸⁵ Alfonsas Motuzas, *Žemaičių Kalvarijos Kalnų maldyno istorija, muzika ir apeigos*, p. 29.

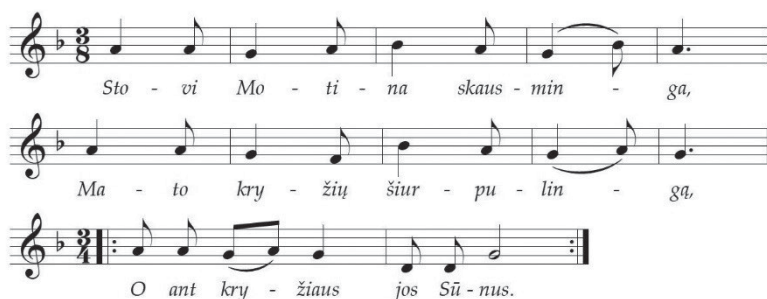
²⁸⁶ *Stabat Mater, Katalikų giesmynas*, parengė Lietuvos Katalikų Bažnyčios vargonininkų grupė, vadovaujama J. E. Eugenijaus Bartulio, Kaunas: spaustuvė „ARX Baltica spaudos namai“, 2009, p. 108.

26 pav. Lenkiškos giesmės „Stała Matka boleściwa“ ir Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelyje praktikuojamos šios giesmės melodija²⁸⁷

27 pav. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmės „Stovi Motina“ melodija²⁸⁸

28 pav. Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio giesmės „Stovi Motina“ lietuviška melodija²⁸⁹

Kaip jau buvo minėta, giesmės „Stovi Motina“ melodijų prototipas yra garsios lotyniškos sekvencijos *Stabat Mater* grigališkojo choralo melodija. Peržvelgus pateiktus melodijų pavyzdžius / variantus galima teigti, kad Bažnyčios liturginės giesmės *Stabat Mater* ir lenkiškos giesmės „Stała Matka boleściwa“ melodijos skiriasi savo melodinių frazių sandara (liturginė – 3 frazių, lenkiška – 4 frazių). Žemaitiška melodija yra 3 frazių, tad, nors melodija

²⁸⁷ *Przewodnik. Droga Krzyżowa w Kalwarii Wileńskiej*, s. 93; Jan Siedlecki, *Śpiewnik Kościelny*, s. 142.

²⁸⁸ Alfonsas Motuzas, Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmių kilmė, p. 51.

²⁸⁹ Alfonsas Motuzas, Vilniaus ir Veprių kalvarijų Kryžiaus kelio apeiginė muzika, p. 450.

originali, t. y. nutolusi nuo liturginės bei lenkiškosios melodijų, tai rodo, kad žemaitiška melodija yra vietinės liaudies kūrybos rezultatas.

Peržvelgę Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovų giesmynuose pateiktus šios giesmės melodijų lenkiškus ir lietuviškus variantus galime teigti, kad lenkiška melodija yra lotyniškosios kopija, o lietuviška – originali, vietinės kilmės.

Remiantis pateikta medžiaga galima konstatuoti, kad giesmė „Stovi Motina“ – tai sutrumpintas garsios lotyniškos XIII a. sekvensijos *Stabat Mater Dolorosa* vertimas, per Lenkijos ir Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio pamaldumą pasiekęs Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovų giesmynus.

Toliau tekste analizuojamos giesmės „Viešpaties angelas“ ir „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“ Lenkų kalba leistuose Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovų giesmynuose šios giesmės pavadintos atitinkamai „Anioł Pański“ ir „Wieczny odpoczynek racz im dać, Panie!“ „Viešpaties angelas“ ir „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“ yra priskiriamos prie maldų / giesmių. Maldos „Viešpaties angelas“ ištakos siekia krikščionybės lopšį – pats Dievas per savo angelą Gabrielių sveikina Mariją „Sveika, Marija, malonės pilnoji <...>“ (Lk 1, 29)²⁹⁰. Pirmiausia yra žinomas lotyniškasis giesmės variantas *Angelus Domini*²⁹¹. XI a. Prancūzijoje, Kliuni vienuolyne, prie Marijai apsidėmusio angelo Gabrieliaus pasveikinimo „Sveika, Marija, malonės pilnoji <...>“ buvo prijungti šie tekstai: „Viešpaties angelas apreiškė Marijai“, „Štai aš Viešpaties tarnaitė“ ir „Ir Žodis [Dievas Sūnus] tapo kūnu“. Taip gimė malda / giesmė „Viešpaties angelas“. 1263 m. Italijoje, Pizoje vykusioje Generalinėje pranciškonų kapituloje, buvo nuspręsta įpareigoti brolius, kad jie ragintų žmones, skambinant varpams, rytinių maldų metu kalbėti malda „Viešpaties angelas“, nes tai siejama su Kristaus prisikėlimu iš mirusiųjų; pietų metu kalbama malda „Viešpaties angelas“ siejama su Kristaus nukryžiuavimu, o vakaro malda „Viešpaties angelas“ – su Kristaus įsikūnijimu²⁹². XVI a. popiežius Grigalius XIII (1572–1585) šią malda sujungė su malda „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“ (lot. *Requiem Aeternam*) ir įvedė į liturgiją²⁹³. Netrukus tokia šios maldos struktūra pasiekė Lenkiją ir Lietuvą. Pirmą kartą ši malda Lietuvoje yra pristatoma 1595 m. kunigo Mikalojaus Daukšos išleistame „Katekizme“²⁹⁴. Kontreformacijos Lietuvoje metu jėzuitų vienuolija labai rūpinosi krikščionišku mirusiųjų palaidojimu. Yra žinoma, kad jų iniciatyva jau 1630 m. Vilniuje ir Žemaitijoje veikė Šv. Juozapo Arimatiečio ir Šv. Nikodemio laidotuvių brolijos, kurios turėjo rūpintis, kad mirusieji būtų laidojami krikščioniškai. Jėzuitų vienuolijos direktyvos įpareigojo brolių narius šermenų metu praktikuoti maldas „Viešpaties angelas“ ir „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“ bei pamaldžiai apmąstyti Jėzaus Kristaus kančią²⁹⁵. 1636 m. Žemaičių vyskupijos sinode vyskupas

²⁹⁰ Evangelija pagal Luką, *Šventasis Raštas. Senasis ir Naujasis Testamentas*, vertimas iš hebrajų, aramėjų ir graikų kalbų. Lietuvos Katalikų Vyskupų Konferencija. Vilnius: Katalikų pasaulis, 1998, p. 1634.

²⁹¹ Jan Siedlecki, *Śpiewnik Kościelny*, s. 748.

²⁹² Rimas Skinkaitis, *Trumpas mariologijos kursas*. Metodinė priemonė, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2008, p. 52.

²⁹³ Jonas Vilimas, Ave Maria, *Bažnytinė muzika*, p. 28–29.

²⁹⁴ Danutė Kalavinskaitė, Salve Regina, *Bažnytinė muzika*, p. 394–395.

²⁹⁵ X. S. Ch. Bratstwo, *Encyklopedia Kościelna*, sine loco, 1873, s. 573.

J. Tiškevičius, matyt, remdamasis popiežiaus Grigaliaus XIII direktyvomis²⁹⁶ bei jėzuitų pastoracinės veiklos rezultatais (o jėzuitų vienuolija glaudžiai supo vyskupą J. Tiškevičių), Žemaičių vyskupystėje po gedulingų maldų bažnyčioje ir kapinėse už mirusiuosius nurodė kalbėti maldas „Viešpaties angelas“ ir „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“ Šių maldų praktiką vyskupas J. Tiškevičius įtraukė į Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų) maldyną. Jos buvo rekomenduojamos melsti ir giedoti procesijoje einant Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelią pro miestelio kapines bei jas kalbėti šermenų metu bei lydint mirusiuosius į amžinąją kelionę. Manytina, kad netrukus ši pamaldumo praktika pradėta naudoti ir einant Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelią bei įtraukta į šios šventovės apvaikščiojimo vadovus. Pateikti duomenys leidžia teigti, kad Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovų giesmynuose pateikiami maldų / giesmių „Viešpaties angelas“ ir „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“ literatūriniai tekstai paimti iš Bažnyčios liturgijos ir Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų) maldynų.

Paanalizuokime šių maldų / giesmių melodijas. Maldų / giesmių „Viešpaties angelas“ (lot. *Angelus Domini*) ir „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“ (lot. *Requiem Aeternam*) muzikinis apipavidalijimas siejamas su XI–XVI a. grigališkojo choralo melodika. XVI a. popiežiaus Grigaliaus XIII įvestos maldos / giesmės „Viešpaties angelas“ ir „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“ su perdirbta grigališkojo choralo melodika paplito Katalikų Bažnyčios liaudies pamaldumo praktikoje²⁹⁷. Lenkų Katalikų Bažnyčios istorikų teigimu, maldos *Angelus Domini* giedojimas jau buvo praktikuojamas pirmose Zebžydovos Kalvarijos Kryžiaus kelio procesijose²⁹⁸. Anksčiau atlikti tyrimai atskleidė, kad Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelyje giedamas šių maldų / giesmių melodijas ypač skleidė čia veikusios dominikonų ir marijonų vienuolijos, ypač meldžiantis už mirusiuosius²⁹⁹.

Lygindami Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio lenkų bei lietuvių vadovuose pateikiamų maldų / giesmių „Viešpaties angelas“ ir „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“ bei lenkiškų šių maldų / giesmių analogų melodijas, nustatysime jų sąsajas ir skirtumus (žr. 29–31 pav.).

²⁹⁶ Motiejus Wolonczewskis, *Žemajtiu Wiskupiste*, d. 1, Wilniuj, 1848, p. 37.

²⁹⁷ Alfonsas Motuzas, Marija muzikoje, *Bažnytinė muzika*, p. 272–273.

²⁹⁸ Romuald Rak, *Śpiewy w czasie Drogi Krzyżowej*, s. 439.

²⁹⁹ Alfonsas Motuzas, *Katalikų liaudies pamaldumo praktikos Lietuvoje*, p. 157–161.

A - niół Pań - ski zwa - sta - wał, Pan - nie Ma - ry - i,
i po - czę - ła z Du - cha Świe - te - go.
Zdro - waś, Ma - ry - jo, la - ski pe - łna, Pan z To - bą,
blo - go śla - wio - naś Ty mię - dzy
nie - wia - sta - mi
i blo - go - śla - wion o - woc
ży - wo - ta Two - je - go, Je - zus.
Świe - ta Ma - ry - jo, Mat - ko Bo - ża,
módl się za na - mi grze - szny - mi, te - raz
i w go - dzi - nę śmie - rci na - szej. A - men.
O - to ja, słu - że - bni - ca Pań - ska,
niech mi się sta - nie, we - dług sło - wa Two - go.
(Zdrowaś Maryjo...)
A Sło - wo Cia - łem się sta - ło
i mie - szka - ło mię - dzy na - mi.
(Zdrowaś Maryjo...)
Wie - czny od - po - czy - nek racz im dać, Pa - nie,
a świa - tość wie - ku i sta, nie - chaj im świe - ci.
(Trzy razy)

29 pav. Lenkiškų Bažnyčios liturgijos maldų / giesmių „Anioł Pański“, „Wieczny odpoczynek racz im dać, Panie!“ ir Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelyje praktikuojamų šių giesmių melodijos³⁰⁰

³⁰⁰ Abba-Ojce. *Pieśni I piosenki religijne*, s. 476–477; Przewodnik. *Droga Krzyżowa w Kalwarii Wileńskiej*, s. 128–130.

Vieš - pa ties An - ge - las ap - reiš - kė Ma - ri - jai:

"Tu pra - dè - si iš Šven - to - sios Dva - sios."

Svei - ka, Ma - ri - ja, ma - lo - nės pūl - no - ji! Vieš - pats su Tà - vi - mi.

Tu pa - gir - ta tarp mo - te - rų ir pa - gir - tas Tà - vo sū - nus Jė - zus.

Šven - to - ji Ma - ri - ja, Die - vo Mo - ti - na, melsk už mus nu -

si dè - jè - liūs, da - bar ir mū - sų mir - ties va - lan - do - se. A - men.

"Štai aš Vieš - pa - ties tar - nai - tē, te - e - sie man pa - gal Tà - vo žo - dį".
(Sveika, Marija...)

Ir Žo - dis ta - po Kū - nu, ir gy - ve - no tarp mū - sų.
(Sveika, Marija...)

Am - ži - ną - ji a - til - sį duok mi - ru - siems, Vieš - pa - tie,

ir am - ži - no - ji švie - sa jiems te - švie - čia.

Tė - gul il - si - si ra - my - bė - je. A - men.
(Tris kartus)

30 pav. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio maldyno maldų „Viešpaties angelas“ ir „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“ literatūrinių bei muzikinių tekstų pavyzdžiai³⁰¹

³⁰¹ Alfonsas Motuzas, *Žemaičių Kalvarijos Kalnų maldyno istorija, muzika ir apeigos*, p. 67.

Vieš - pa ties An - ge - las ap - reiš - kė Ma - ri - jai:
 "Tu pra - dè - si iš Šven - to - sios Dva - sios."
 Svei - ka, Ma - ri - ja, ma - lo - nės pil - no - jį,
 Vieš - pats su Ta - vi - mi.
 Tu pa - gir - ta tarp mo - te - rų
 ir pa - gir - tas Tà - vo Sū - nus Jè - zus.
 Šven - to - ji Ma - ri - ja, Die - vo Mo - ti - na,
 melsk už mus nu - si dè - jè - lius,
 da - bar ir mū - sų mir - ties va - lan - do - je. A - men.
 "Stai aš, Vieš - pa - ties tar - nai - tē:
 te - e - sie man pa - gal Tà - vo žo - dį".
 (Sveika, Marija...)
 Ir Žo - dis ta - po Kū - nu,
 ir gy - ve - no tarp mū - sų.
 (Sveika, Marija...)
 Am - ži - ną - ji a - tū - sį duok mi - ru - siems, Vieš - pa - tie,
 ir am - ži - no - ji švie - sa jiems te - švie - čia.
 (Tris kartus)
 Tè - gul il - si - si ra - my - bė - je. A - men.

31 pav. Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio lietuviškų giesmių melodijos³⁰²³⁰² Vilniaus Verkių Kalvarių vadovas. Maldynas ir giesmynas, p. 56–58.

Pateikiama maldų notografinė medžiaga rodo nuosaikią šių maldų melodinę slinkti, besiremiančią laisvu, ramiu melodijos interpretavimu, kuris sukuria unikalų grigališkios psalmodijos ir liaudiškojo giedojimo derinimo būdą. Melodijos lyg ir išlaiko himno struktūrą, formas, tačiau kiekviename posme ryškūs nauji ritminiai, melodiniai elementai. Variacijos kreipinius ir atliepus paverčia savotiškais grigališkojo choralo struktūros bei melodinės slinkties liaudies giesmėmis.

Apibendrinant pateiktą medžiagą galima teigti, kad Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovų lenkiškų maldų / giesmių „Anioł Pański“ ir „Wieczny odpoczynek racz mi dać, Panie!“ ir lietuviškų maldų / giesmių „Viešpaties angelas“ ir „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“ literatūriniai tekstai bei jų melodijos yra Bažnyčios liturginės muzikos grigališkojo choralo psalmodijos atspindys, per Zebžydovos Kalvarijos ir Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio maldynus ir giesmynus pasiekęs Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovus.

Giesmė „Krikščionio siela kiekvieno“ yra nežinomo XVI a. lenkų autoriaus giesmės „O Duszo wszelka nabożna“ vertimas³⁰³. Lenkų šaltiniai nurodo, kad pirmoji jos redakcija yra „Płaczże dzisiaj duszo wszelka“, o tekstas parašytas XVI a. nežinomo autoriaus bei Krokuvoje publikuotas 1522 m. Opeco Baltazaro (*Opeć Baltazar*) knygoje „Żywot Pana Jezusa“³⁰⁴. Kitas šios giesmės literatūrinis tekstas randamas 1607 m. išspausdintoje liturginėje knygoje „Pieśni postne starożytnie człowiekowi krześcijańskiemu <...>“³⁰⁵. Taip pat ši giesmė pateikiama ir Zebžydovos Kalvarijos Kryžiaus kelio maldynuose³⁰⁶. Pirmą kartą Lietuvoje giesmė „Krikščionio siela kiekvieno“ pateikiama S. M. Slavočinskio giesmyne „Giesmes Tikieimuy Katholickam pridierancias“³⁰⁷. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų) maldynų XXI a. pradžios redakcijose remiantis šia giesme pateikta naujai kunigo Petro Palšio sukurta giesmė „Jau susirinko Taryba“³⁰⁸ (žr. 20 lentelę, 21 pavyzdį).

Lenkiškos giesmės „O duszo wszelka nabożna“ melodija pirmą kartą pristatoma Zebžydovos Kalvarijos Kryžiaus kelio maldyne³⁰⁹. Į Krokuvoje 1838 m. išleistą „Bažnytinį giesmyną“ ją įtraukė kunigas M. M. Mioduševskis (*Michał Marcin Mioduszewski*)³¹⁰.

Anksčiau atlikti tyrimai atskleidė, kad šios giesmės savaip perdirbta melodija yra žinoma ir Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio folklorinėje žodinėje tradicijoje³¹¹. Lietuvoje šią melodiją su natomis savo parengtame „Lietuviškame bažnytiniame giesmyne“ pirmą

³⁰³ Mikas Vaicekauskas, *Lietuviškos katalikiškos XVI–XVIII amžiaus giesmės*, p. 76.

³⁰⁴ *Polskie śpiewy religijne społeczności latolickich. Studia i materiały*, t. I, s. 61.

³⁰⁵ *Pieśni postne starożytnie człowiekowi krześcijańskiemu należące które w Wieki Post śpiewane bywają dla rozmyślenia Męki Pańskiej z przyczynieniem piosnek wyrobione*. Raków ok. 1607–1618. Wydanie fototypiczne przygotował M. Korolko, Warszawa, 1978.

³⁰⁶ Augustyn Chadam, *Śpiewnik Kalwaryjski*, s. 175.

³⁰⁷ *Giesmes Tikieimuy Katholickam pridierancias. Auctore Salomone Mozerka Slawoczynski*, Vilna Typis Academicis Soc. Iesu a. d., 1646, p. 83, S. M. Slavočinskis, *Giesmės 1646*, p. 155–156.

³⁰⁸ Alfonsas Motuzas, *Žemaičių Kalvarijos Kalnų maldyno istorija, muzika ir apeigos*, p. 77.

³⁰⁹ Augustyn Chadam, *Śpiewnik Kalwaryjski*, s. 175.

³¹⁰ Michał Marcin Mioduszewski, *Śpiewnik kościelny, czyli pieśni nabożne z melodyjami w Kościele katolickim używane*, s. 77–78.

³¹¹ Alfonsas Motuzas, *Žemaičių Kalvarijos Kalnų maldyno istorija, muzika ir apeigos*, p. 101–102.

kartą 1906 m. pateikia kompozitorius J. Naujalis. Giesmė pavadinta „Krikščionio dušia kiekviena“³¹².

Pažvelkime į šios giesmės melodijas, pateikiamas lenkų ir Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio bei Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio lietuviškuose vadovuose bei kompozitoriaus J. Naujaliaus maldyne (žr. 32–35 pav.).

32 pav. Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „O duszo wszelka nabożna“ melodija³¹³

33 pav. Giesmių „O Dušia žmogaus kiekviena“ ir „Jau susirinko Taryba“, giedamų einant Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelią, melodija³¹⁴

³¹² Lietuviškas bažnytinis giesmynas, p. 30.

³¹³ Augustyn Chadam, *Śpiewnik Kalwaryjski*, s. 175; *Przewodnik. Droga Krzyżowa w Kalwarii Wileńskiej*, s. 84.

³¹⁴ Alfonsas Motuzas, *Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmių kilmė*, p. 51.

34 pav. Kompozitoriaus J. Naujalo giesmės „Krikščionio duša kiekviena“ melodija³¹⁵

35 pav. Giesmės „Jau susirinko Taryba“, atliekamos einant Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelią, lietuviška melodija³¹⁶

Pateiktą giesmės melodijų analizė rodo, kad lenkiškoji ir kompozitoriaus J. Naujalo sukurtos melodijos – minorinės. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelyje giedamos giesmės melodijai būdinga mažorinė tonacija su siauru melodinės atkarpos diapazonu (tercijos, kvarta), prasidedančiu ir pasibaigiančiu II laipsniu. Pažvelgus į pateiktą Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio lietuvių atliekamos melodijos pavyzdį galima konstatuoti, kad ji yra Lietuvos Katalikų Bažnyčios liturginės giesmės „Jėzau, pas mane ateiki“ melodijos kopija³¹⁷.

Apibendrinant šios giesmės kilmę Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio pamaldumo tradicijoje, galima konstatuoti, kad ji savo literatūrinio teksto ištakomis yra lenkiška, tik Vilnijos krašto lietuvių giedama Lietuvos Katalikų Bažnyčios liturginės giesmės „Jėzau, pas mane ateiki“ melodija, o tai yra unikalu.

Kita Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovuose lietuvių ir lenkų bendruomenių bendra giesmė – „Ak mano Jėzau, kaip tu nuvargintas klūpoji daržely“ (nauja redakcija – „Ak man Jėzau“), lenkiškai – „Ach mój Jezu, jak Ty klęczysz“. Kunigo J. Siedleckio parengto „Bažnyčios giesmyno“ nuorodose pažymima, kad tai gavėnios meto giesmė ir šios giesmės tiek literatūrinio, tiek muzikinio tekstų autoriai nėra žinomi³¹⁸. Ši giesmė nuo XVII a. pradėta naudoti Kryžiaus kelių ir Gaudžių verksmų liaudies pamaldumo praktikose. 1838 m. jos literatūrinis ir muzikinis tekstai buvo įtraukti į lenkų visuotinį katalikų „Bažnytinių giesmyną“, parengtą kunigo M. M. Mioduševeskio³¹⁹. Lietuvoje giesmės „Ak man Jėzau“

³¹⁵ *Lietuviškas bažnytinis giesmynas*, p. 30.

³¹⁶ Alfonsas Motuzas, Vilniaus ir Veprių kalvarijų Kryžiaus kelio apeiginė muzika, p. 499.

³¹⁷ Jėzau, pas mane ateiki, *Katalikų giesmynas*, p. 51.

³¹⁸ Jan Siedlecki, *Śpiewnik Kościelny*, t. VI, s. 110.

³¹⁹ Ten pat.

pirmasis spausdintinis literatūrinis tekstas randamas po 1860 m. leistose vyskupo Motiejaus Valančiaus parengtuose giesmynuose „Kantičkos žemaitiškos“. Žemaitijoje ši giesmė praktikuota šermenų metu³²⁰. Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovuose šios giesmės literatūrinis tekstas pateikiamas pirmiausia lietuviškai 1927 m.³²¹, o lenkiškai – 1933 m. laidos Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio giesmynėlyje³²². Toks vėlyvas šios giesmės pasirodymas Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio pamaldumo praktikoje rodo, kad istorinių laikotarpių raidoje vadovų giesmynų struktūra kito dėl šiandien dar neatskleistų įvykių įtakos. Šiandien giesmė „Ak man Jėzau“ tiek lenkiškai, tiek lietuviškai nėra praktikuojama, tačiau yra tiriami dėl chronologinio eiliškumo.

Kalbant apie šios giesmės melodiją, galima pasakyti, kad 1838 m. jos melodijos tekstas buvo įtrauktas į M. M. Mioduševskio parengtą lenkų visuotinį katalikų „Bažnytinį giesmyną“. Kaip pažymi J. Siedleckis, Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio pamaldumo praktikoje lenkų bendruomenė šią giesmę gieda pagal šiame „Bažnytniniame giesmynė“ pateikiamą melodiją³²³. Lietuvių leistuose giesmynuose su natomis šios giesmės melodijos spausdintine forma rasti nepavyko. Monografijoje pateikiama šios giesmės lietuviška melodija užfiksuota per kraštotyrimines vasaros lauko ekspedicijas, sukaupia medžiaga buvo iššifruota ir perteikta natomis³²⁴ (žr. 36–37 pav.).

36 pav. Lenkiškos giesmės „Ach mój Jezu, jak Ty klęczysz“ melodija³²⁵

³²⁰ 1989–2003 m. kraštotyriminių vasaros lauko ekspedicijų medžiaga.

³²¹ *Jėzaus Kristaus kančios kelių, arba Kalvarių, vadovėlis taikomas Vilniaus ir Veprių Kalvarijoms apvaikšioti, parašė J. K., sekdamas kunigo P. Bartnikovskio vadovėlių*, Ukmergė, 1927.

³²² *Śpiewniczek Kalwaryjski. Pieśni przy zwiedzaniu Drogi Krzyża w Kalwarii pod Wilnem*, zebrał N. Pacyno. Wilno: druk „Lux“, 1933.

³²³ Jan Siedlecki, *Śpiewnik Kościelny*, t. VI, s. 110; 2010–2015 m. kraštotyriminių vasaros lauko ekspedicijų medžiaga.

³²⁴ 1989–2003 m. kraštotyriminių vasaros lauko ekspedicijų medžiaga.

³²⁵ Jan Siedlecki, *Śpiewnik Kościelny*, s. 110–111; 2010–2015 m. kraštotyriminių vasaros lauko ekspedicijų medžiaga.

37 pav. Giesmės „Ak man Jėzau“ lietuviška melodija³²⁶

Palyginus šios giesmės lenkiškus ir lietuviškus melodijų variantus galima teigti, kad tai dvi originalios melodijos, kurias vienija tonacija bei melodijų pradžios ir pabaigos natos. Manytina, kad šį atsiradusį melodijų skirtingumą (originalumą) nulėmė lenkų bendruomenės tradicija, o lietuvių bendruomenėse – įvairių Lietuvos etnografinių regionų narių susitelkimas Vilniuje.

Kita lenkus ir lietuvius Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio pamaldumo praktikoje vienianti malda / giesmė – Visų Šventųjų litanija (*Litanija do Wszystkich Świętych*).

Visų Šventųjų litanijos ištakos sietinos su pagoniškuoju Romos mirusiųjų kankinių kultu – momentu, kada buvo pagerbiami mirusiųjų kūnai ir kapai, ruošiamos minėjimo puotos, ypač jų laidojimo vietoje. Romoje pirmieji krikščionys neatmetė šių papročių, tik juos sukrėščionino. Martirologijos (arba kankinystės) aprašymai patvirtina, kad ankstyvoji krikščionybė praktikuodavo ypatingą kultą, skirtą kankiniams pagerbti. Šis pamaldumas tapo liturgine praktika, kada Romos imperatorius Konstantinas Didysis (324–337) 313 m. Milano ediktu įteisino krikščionybę ir 325 m. sušaukė Nikėjos Bažnyčios susirinkimą, kuriame buvo įteisinta litanijų, arba maldavimų, procesijų pamaldumo praktika, paremta kreipiniais į mirusius kankinius. Pats žodis „litanija“ (gr. *litaneia*) graikiškai reiškia „maldavimą“ arba „malda“, paremtą maldavimais *Kyrie, eleison* (liet. „Viešpatie, pasigailėk“). VI a. pabaigoje prie maldavimo pridėjus *Christe, eleison*, jis išplito visuose Vakaruose. Kai VII a. maldavimas *Kyrie, eleison* buvo papildytas kreipiniais į įvairius šventuosius ir kitais maldavimais, susidarė Visų Šventųjų litanijos forma, kuri pirmiausia buvo įvesta į Velyknakčio, Kryžiaus (lot. *Dies rogationum* – maldavimo diena) bei Visų Šventųjų dienų švenčių liturgijas bei teikiant šventimus³²⁷. Visų Šventųjų litanijos maldos praktika Bažnyčios buvo patvirtinta tik XVI a. pabaigoje. Ją patvirtino popiežius Šv. Pijus V (1566–1572 m.) ir nurodė, kada giedoti (paminėjo laidotuves). Popiežius Klemensas VIII 1601 m. dar kartą nustatė

³²⁶ 2010–2015 m. kraštotyринių vasaros lauko ekspedicijų medžiaga.

³²⁷ Algimantas Kajackas, *Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje*, p. 98; *Visų Šventųjų litanija*. Prieiga per internetą: http://www.fsspx.lt/index.php?option=com_content&task=view&id=668&Itemid=100 [žiūrėta 2015 07 30]; Tomas Viluckas, *Visų Šventųjų iškilnė – pagerbti krikščionybės liudytojus*. Prieiga per internetą: <http://viluckas.lt/visu-sventuju-iskilme-pagerbti-krikscionybes-liudytojus/> [žiūrėta 2015 07 30].

teksto sandarą, nutarė, kad ši litanija yra ir oficiali Bažnyčios ir privati (liaudies pamaldumo praktikos) malda³²⁸.

Atlikus Lenkijos kalvarių Kryžiaus kelių maldynų maldų ir giesmių turinio tyrimus buvo nustatyta, kad šios litanijos Zebžydovos Kalvarijos maldyne nėra. Lenkų kalvarių Kryžiaus kelio pamaldumo praktikoje ši litanija pirmą kartą randama 1649 m. įsteigtos Veiherovo Kavarijos maldyne „Droga do nieba“, išleistame 1717 m.³²⁹ Netrukus ši litanija per Lenkiją pasiekė ir Lietuvos kalvarijas, pirmiausia – Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio maldynus. Šiandien ši litanija yra aptinkama 1723 m. leidinyje „Rozancius Szwęciasius Marios Pannos yr Saldziausy warda Jezusa: teypogi spasabas apwayksciojima Kalnu Kalwarios Ziamayciu su modlitwomis yr giesmėmis anto służijęciamiom“³³⁰. Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovuose ši litanija taip pat yra pateikiama šiandien žinomame pirmame lenkų kalba išleistame 1826 m. leidinyje „Przewodnik obchodzącym pamiątkę Zbawiciela naszego Jezusa Pana dróg Jeruzolimskich w Dyecezyi Wileńskiej zaraz pod Stołecznym miastem W. X. L. Wilnem, na górach Werkowskich <...>“³³¹ (žr. 3 lentelę). Taigi maldos / giesmės Visų Šventųjų litanijos (*Litanija do Wszystkich Świętych*) literatūrinio teksto, pateikiamo Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovuose, ištakos yra Bažnyčios liturgija ir anksčiau leisti Lenkijos kalvarių vadovai bei Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio maldynai.

Pažvelkime į Visų Šventųjų litanijos muzikinę melodiką. Jos giedojimo ištakos yra IV a. ir sietinos su krikščionių Eucharistijos šventimu. 799 m. Visų Šventųjų litanija ir jos melodija buvo įtraukta ir į Romos liturginę muziką. Viduramžiais jos muzika grigališkojo choralo forma užėmė vieną iš svarbiausių Romos Katalikų Bažnyčios liturginės muzikos vietų³³². Taigi, nors literatūrinis litanijos tekstas fiksuojamas 1717 m. leistame Veiherovo Kavarijos maldyne „Droga do nieba“, lenkų kalvarių Kryžiaus kelio pamaldumo muzikinėje himnologijoje šios maldos / giesmės notografijos nebuvo rasta. Jos notografija randama lenkų „Liturgijos giesmyne“ („Śpiewnik Liturgiczny“) ir „Bažnyčios giesmyne“ („Śpiewnik Kościelny“). Remdamiesi lietuvių ir lenkų Katalikų Bažnyčios liturginiais ir Bažnyčios giesmynais, pažvelkime į lenkų, Žemaičių Kalvarijos ir Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio pamaldumo tradicijoje praktikuojamas Visų Šventųjų litanijos (*Litania do Wszystkich Świętych*) melodijas (žr. 38–41 pav.).

³²⁸ *Visų Šventųjų litanija*. Prieiga per internetą: http://www.fspx.lt/index.php?option=com_content&task=view&id=668&Itemid=100 [žiūrėta 2015 07 30].

³²⁹ *Modlitewnik Wejherowski*, Gdańsk: Kuria Metropolitalna Gdańska, 2007, s. 481–490.

³³⁰ Kielei Kruwini Jezuso Christuso arba maldos, kurios atsiprovinie pri koplicziu Žiemajtiu Kalwarijos. Georg Kosakowski, *Rozancius Szwęciasius Marios Pannos yr Saldziausy warda Jezusa: teypogi spasabas apwayksciojima Kalnu Kalwarios Ziamayciu su modlitwomis yr giesmėmis anto służijęciamiom*, Wilniuj: drukarnioy Akademijos, 1723, p. 102.

³³¹ *Przewodnik obchodzącym pamiątkę Zbawiciela naszego Jezusa Pana dróg Jeruzolimskich w Dyecezyi Wileńskiej zaraz pod Stołecznym miastem W. X. L. Wilnem, na górach Werkowskich, alias Płacz, założonych. Za pozwoleniem Zwierzchności Przedrukowany, w Wilnie w Drukarni XX, Bazylianów. Roku Pańskiego 1826, Lietuvos mokslų akademijos biblioteka, 3-L-19/2242, Vilnius.*

³³² *Bažnytinė muzika*, p. 243–248.

38 pav. Lenkiškos maldos / giesmės Litania do Wszystkich Siętych melodija³³³

39 pav. Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelyje giedamos Litania do Wszystkich Siętych lenkiška melodija³³⁴

40 pav. Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelyje giedamos Visų Šventųjų litanijos lietuviška melodija³³⁵

41 pav. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelyje giedamos Visų Šventųjų litanijos melodija³³⁶

Paanalizavus pateiktus Visų Šventųjų litanijos (*Litania do Wszystkich Siętych*) muzikinius pavyzdžius pastebėtina, kad litanijos melodijos priskiriamos senosioms melodijoms, kurios susijusios su grigališkojo choralo giedojimo tradicija. Jos transformavosi į liaudies pamaldumo praktikos apeiginį giedojimą, kuriam būdinga ypatinga metroritminė struktūra. Lenkų litanijos ir Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelyje giedamos lenkiškos *Litania do Wszystkich Siętych* melodikos grindžiamos tapačiomis tetrachordinėmis struktūromis. Jos tarpusavyje skiriasi tik skirtingomis tonacijomis. Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelyje lietuvių giedama Visų Šventųjų litanijos melodika yra artima Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio pamaldumo praktikoje atliekamai melodijai. Jas vienija laisvas melodijos ritmas, kurį reguliuoja pasirinktas greitis ir atlikimo būdas. Lenkiškų melodijų ritmui būdingos pastovios sudėtinės metroritminės formulės, laisvas junginys su sava ritmine figūra, kuri, greičiausiai, yra paveldėta iš Bažnyčios liturgijos grigališkojo choralo. Šie pateikti duomenys liudija, kad Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovuose pateikiamos lenkiškos melodijos ištakos slypi Lenkų Bažnyčios liturgijos visuotinėje tradicijoje, o Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovuose randama lietuvių giedama melodija yra artima Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelyje

³³³ Jan Siedlecki, *Śpiewnik Kościelny*, s. 810.

³³⁴ *Przewodnik. Droga Krzyżowa w Kalwarii Wileńskiej*, s. 27.

³³⁵ Alfonsas Motuzas, Vilniaus ir Veprių kalvarijų Kryžiaus kelio apeiginė muzika, p. 473.

³³⁶ Alfonsas Motuzas, Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmių kilmė, p. 47.

giedamos Visų Šventųjų litanijos melodikai. Visos melodijos savaip perdirbtos, bet greičiausiai bus pavaldės iš Bažnyčios liturgijos grigališkojo choralo.

Dar viena analizei pasirinkta lietuvių ir lenkų Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovų giesmynuose pateikiama giesmė yra „Tave, Dieve, garbiname“. Ji yra Bažnyčios liturgijos lotyniškojo šv. Ambraziejaus himno *Te Deum laudamus* vertimo versija³³⁷. Pirmasis į lietuvių kalbą *Te Deum laudamus* išvertė Martynas Mažvydas 1549 m.³³⁸

Analizuojant lenkų kalba leistų Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovų ir Lenkijos kalvarių Kryžiaus kelio giesmynus pastebėtina, kad ši giesmė atitinka lenkišką giesmę „Ciebie, Boże, chwalimy“ (nauja redakcija – „Ciebie, Boga, wysławiamy“), kuri, be Bažnyčios liturgijos, aptinkama ir Zebžydovos Kalvarijos giesmyne³³⁹. Šiandien praktikuojamuose lenkų maldynuose ir giesmynuose pateikiama nauja šios giesmės redakcija – „Ciebie, Boga, wysławiamy“. Šiandienio jos lenkiško literatūrinio teksto autorius yra jėzuitas kunigas Tadas Karylovskis (*Tadeusz Karyłowski*, SJ, 1882–1945), o melodijos – seleziečių vienuolis kunigas Antanas Chlondovskis (*Anton Chlondowski*, SDB, 1884–1963)³⁴⁰. Yra žinoma, kad kunigas T. Karylovskis SJ nuo 1930 m. iki Antrojo pasaulinio karo pradžios buvo apsistojęs Vilniuje. Tai, kad šiandien giesmė giedama pagal naują redakciją, greičiausiai nulėmė tas, kad kunigas T. Karylovskis SJ nuo 1930 m. iki Antrojo pasaulinio karo pradžios buvo apsistojęs Vilniuje (žr. 42–43 pav.).

Panagrinėkime giesmės „Tave, Dieve, garbiname“ (lot. *Te Deum laudamus*; lenk. *Ciebie, Boga, wysławiamy*) muziką.

42 pav. Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio lietuviškuose vadovuose pateikiama giesmės „Tave, Dieve, garbiname“ melodija³⁴¹

³³⁷ Tave, Dieve, garbinam (*Te Deum laudamus*). Prieiga per internetą: <http://www.liuteronai.lt/Liturgijos-projektas/Pasaulieciams/Tave-Dieve-garbinam-Te-Deum-laudamus> [žiūrėta 2018 07 23].

³³⁸ Ten pat.

³³⁹ Augustyn Chadam, *Śpiewnik Kalwaryski*, s. 544–546.

³⁴⁰ *Abba-Ojce. Pieśni i piosenki religijne*, s. 390.

³⁴¹ *Katalikų giesmynas*, p. 168–171; 2010–2015 m. kraštotyrių vasaros lauko ekspedicijų medžiaga.

43 pav. Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio lenkiškuose vadovuose pateikiama giesmės „Ciebie, Boga, wysławiamy“ melodija³⁴²

Pažvelgus į pateiktus giesmės melodijos pavyzdžius, matyti, kad melodija yra skirtinga. Lietuvių praktikuojama melodija yra Bažnyčios liturgijos himno *Te Deum laudamus* melodijos kopija, o lenkų praktikuojama melodija – autorinė redakcija.

Taigi giesmių „Tave, Dieve, garbiname“ ir „Ciebie, Bože, chwalimy“ (nauja redakcija – „Ciebie, Boga, wysławiamy“) analizė leidžia daryti išvadą, kad jų muzika yra kilusi iš Bažnyčios liturginės muzikos.

Paskutinė, šešiolikta, monografijoje analizuojama lenkų ir lietuvių bendra malda / giesmė – „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“ („Niechaj będzie pochwalony Przenajświętszy Sakrament“). Tai pasisveikinimo ir atsisveikinimo su Ostijoje gyvenančiu ir visų laukiančiu Jėzumi Kristumi malda / giesmė. Švenčiausiojo Sakramento garbinimo tradiciją Bažnyčia oficialiai įteisino 1215 m. IV Laterano susirinkime³⁴³. Lenkijoje ši malda / giesmė bei jos melodija pirmą kartą buvo pateikta 1717 m. jėzuitų vienuolio tėvo Stanislovo Bžežanskio (*Stanisław Brzeżański*) „Katekizme“³⁴⁴.

Lietuvai priėmus krikštą, ši malda / giesmė jau buvo naudota Bažnyčios liturgijoje. Liaudies pamaldumo praktikoje, arba paraliturgijoje (pridedamosiose pamaldose), šia malda / giesme buvo (1639–1942 m.) ir šandien tebėra pradedamas ir baigiamas Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelias. Monografijoje pateikta medžiaga atskleidžia, kad ši malda / giesmė lenkų kalba Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovuose pirmą kartą pateikiama tik

³⁴² 2010–2015 m. kraštotyринių vasaros lauko ekspedicijų medžiaga; *Śpiewnik liturgiczny*, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego uniwersitetu Lubelskiego, 1998, s. 425–426.

³⁴³ Algimantas Kajackas, *Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje*, p. 229.

³⁴⁴ *Owczarnia w dzikim polu część jej pierwsza ze trzynastu. Posilek jako najpředszy owieczkom Chrystusowym, zgłodniałym i zemdłonym wzruszeniem owczarni Pańskiej przez lata terażniejsze znędnionym i rozproszonym. To jest Katechizm Polski z przyczyn w informacji wyrażonych pieśniami wydany przez X. Stanisława z Brzeżanki Brzeżańskiego. Z dozwoleniem starszych. W Drukarni Kollegium Lwowskiego Societatis Jezu, Roku Pańskiego 1717, s. 32.*

1906 m. vadove „Przewodnik po Kalwaryi dla obchodzących pamiątkę męki Chrystusa Pana przy Kościele Parafialnym Wekowskim Św. Krzyża na Kalwaryi <...>“³⁴⁵, o lietuvių kalba – 2014 m. leistame leidinyje „Vilniaus Verkių Kalvarių vadovas. Maldynas ir giesmynas“³⁴⁶. Manytina, kad toks vėlyvas šios mados / giesmės įtraukimas į Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovus yra nulemtas Bažnyčios istorinių laikotarpių peripetijų. Šios maldos praktika-vimą paskatino po 1905 m. atgauta carinės Rusijos varžyta spaudos laisvė.

Panagrinėjime maldos / giesmės „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“ („Niechaj będzie pochwalony Przenajświętszy Sakrament“) melodiją (žr. 44–48 pav.).

I melodija:

II melodija:

44–45 pav. Lenkų Katalikų Bažnyčios liturginės maldos / giesmės „Niechaj będzie pochwalony Przenajświętszy Sakrament“ melodijos³⁴⁷

³⁴⁵ *Przewodnik po Kalwaryi dla obchodzących pamiątkę męki Chrystusa Pana przy Kościele Parafialnym Wekowskim Św. Krzyża na Kalwaryi*, ułożony przez X. Piotra Bartnikowskiego, Wilno: nakł. I drukiem Józefa Zawadzkiego. Wydanie dwunaste poprawne, Wilno, 1906.

³⁴⁶ *Vilniaus Verkių Kalvarių vadovas. Maldynas ir giesmynas*, sudarytojas ir parengėjas prof. habil. dr. Alfonsas Motuzas, Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2014.

³⁴⁷ *Śpiewnik Liturgiczny*, s. 486–487.

46 pav. Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio maldos / giesmės „Niechaj būdzie pochwalyony Przenajświęwszy Sakrament“ lenkiška melodija³⁴⁸

47 pav. Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio maldos / giesmės „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“ lietuviška melodija³⁴⁹

48 pav. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio maldos / giesmės „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“ melodija³⁵⁰

³⁴⁸ Alfonso Motuzo asmeninis archyvas.

³⁴⁹ Alfonsas Motuzas, Vilniaus ir Veprių kalvarijų Kryžiaus kelio apeiginė muzika, p. 424.

³⁵⁰ Alfonsas Motuzas, Žemaičių ir Zebrzydovskos (Lenkija) Kalvarijų Kryžiaus kelių (Kalnų) muzika: sąsa - jos ir skirtumai, p. 49.

Matome, kad šios Lenkų Katalikų Bažnyčios liturginės maldos / giesmės melodijos neturi nieko bendra su Vilniaus ir Žemaičių Kalvarių Kryžiaus kelyje giedamos šios giesmės melodijomis. Vilniaus lenkiškos maldos / giesmės „Niechaj będzie pochwalony Przenajświętszy Sakrament“ melodijos varianto struktūra ir lygios melodinės linijos forma yra artima Vilniaus lietuviškos maldos / giesmės „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“ melodijos variantui. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelyje giedama šios maldos / giesmės melodija yra originali. Visas šias melodijas vienija ta pati tonacija ir nuoseklios melodinių slinkčių linijos, kas priartina prie teiginio, kad maldos / giesmės „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“ melodijai įsitvirtinti Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovų giesmynuose įtakos turėjo Bažnyčios liturginė muzika.

21 lentelė. Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovų giesmynuose pateikiamų lietuvių ir lenkų maldininkų praktikuojamų tapačių giesmių literatūrinių ir muzikinių tekstų kilmė

Eil. Nr.	Lietuvių ir lenkų giesmių pavadinimai	Literatūrinio teksto kilmė	Muzikinio teksto kilmė
1.	„Atmink, krikščioni“ („Rozmyślajmy dziś, wierni Chrześcijanie!“)	Lenkija	Lenkija, perdirbta
2.	„Alyvų daržely“ („Ogrodzie Oliwny“)	Lenkija	Vietinė, originali
3.	„Dieve, mūsų Sutvėrėjau“ („Ojcie Boże wszechmogący!“)	Lenkija	Lenkija, perdirbta
4.	„Šventas Dieve“ („Święty Boże“)	Bažnyčios liturgija	Liturginė, perdirbta
5.	„Kryžiau šventas“ („Krzyżu Święty“)	Bažnyčios liturgija	Vietinė, originali
6.	„Verkite, angelai“ („Płaczcie Anieli“)	Lenkija	Lenkija, perdirbta
7.	„Kurs už mus kaltus kentėjai“ („Któryś za nas cierpiał rany“)	Lenkija	Lenkija, perdirbta
8.	„Jėzau Kristau maloniausias“ („Jezu Chryste, Panie miły!“)	Lenkija	Lenkija, originali
9.	„Stovi Motina“ („Stała Matka boleściwa“, lot. <i>Stabat Mater dolorosa</i>)	Bažnyčios liturgija	Vietinė, perdirbta
10.	„Viešpaties angelas“ („Anioł Pański“)	Bažnyčios liturgija	Liturginė, perdirbta
11.	„Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“ („Wieczny odpoczynek racz im dać, Panie!“)	Bažnyčios liturgija	Liturginė, perdirbta
12.	„Krikščionio siela kiekvieno“ („O Duszo wszelka nabożna!“)	Lenkija	Vietinė, perdirbta
13.	„Ak mano Jėzau, kaip tu nuvargintas klūpoji daržely“ („Ach mój Jezu, jak Ty klęczysz“)	Lenkija	Vietinė, perdirbta
14.	Visų Šventųjų litanija (Litanija do Wszystich Świętch)	Bažnyčios liturgija	Bažnyčios liturgija
15.	„Tave, Dieve, garbiname“ („Ciebie, Boga, wysławiamy“)	Bažnyčios liturgija	Bažnyčios liturgija
16.	„Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“ („Niechaj będzie pochwalony Przenajświętszy Sakrament“)	Bažnyčios liturgija	Bažnyčios liturgija

Remdamiesi atlikta giesmių analize panagrinėkime Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovų giesmynuose pateiktų lietuvių ir lenkų maldininkų praktikuojamų tapačių penkios giesmių literatūrinių ir muzikinių tekstų kilmę.

Giesmių analizė parodė, kad iš šešiolikos Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovuose pateikiamų lenkams ir lietuviams bendrų giesmių pagal literatūrinių tekstų kilmę aštuonios yra perimtos iš Bažnyčios liturgijos ir aštuonios – iš Lenkijos. Šių giesmių muzikinių tekstų kilmė yra tiek lotyniškoji liturginė choralinė, tiek atėjusi iš Lenkijos, tiek ir vietinė.

Apibendrinant 21 lentelėje pateiktus duomenis, galima konstatuoti, kad Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovuose pateikiamų lenkams ir lietuviams bendrų giesmių literatūriniai ir muzikiniai tekstai yra kilę iš Lenkijos.

Toliau monografijoje bus nagrinėjamos Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovuose pateikiamos lenkų ir lietuvių praktikuojamos originalios giesmės.

6.1. Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovuose pateikiamos lenkų praktikuojamos originalios giesmės

Iš lenkų maldininkų Kryžiaus kelyje giedamų aštuonių originalių giesmių (žr. 20 lentelę) pirmiausia aptarsime giesmę „Lament boleśny Najśw. Panny Maryi“. Lenkų Katalikų Bažnyčios istorija liudija, kad šios giesmės literatūrinis tekstas parašytas XVII a. nežinomo autoriaus. Pagal vėlesnę šios giesmės redakciją giesmė įvardijama „Już Cie żegnam“³⁵¹. J. Siedleckis nurodo, kad šios giesmės melodija yra randama 1838 m. kunigo M. M. Mioduśevskio parengtame lenkų visuotiniame katalikų „Bažnytiniame giesmyne“ ir priskiriama gavėnios metui³⁵². Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelyje lenkų bendruomenė šią giesmę gieda pagal šiame „Bažnytiniame giesmyne“ pateikiamą melodiją. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų) maldynuose šios giesmės nėra (žr. 49 pav.).

49 pav. Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio giesmės „Już Cie żegnam“ melodija³⁵³

³⁵¹ Jan Siedlecki, *Śpiewnik Kościelny*, s. 116.

³⁵² Jan Siedlecki, *Śpiewnik Kościelny*, s. 116; *Przewodnik. Droga Krzyżowa w Kalwarii Wileńskiej*, s. 22–23.

³⁵³ Jan Siedlecki, *Śpiewnik Kościelny*, s. 116; *Przewodnik. Droga Krzyżowa w Kalwarii Wileńskiej*, s. 22–23.

Giesmės „Juž Cie żegnam“ melodijos analizė atskleidžia, kad ji graudulinė, minorinė, apimanti sekstos intervalą. Melodijai būdingas chromatizmas, t. y. dėl paauskštinto septinto tono (laipsnio) galima kelti prielaidą, kad ji yra autorinės kūrybos ir pirmiausia buvo giedama Bažnyčios liturgijoje, o vėliau perėjo į liaudies pamaldumo praktiką.

Kitos analizuojamos giesmės „Ludu, mój ludu“ lotyniškasis tekstas *Popule meus* buvo sukurtas VIII a. ir skirtas Didžiojo penktadienio liturgijai. Lotyniškoje Bažnyčios liturgijoje šios giesmės melodija jau yra žinoma Renesanso laikotarpiu. Atlikta lenkiškų giesmynų analizė parodė, kad Lenkijos Katalikų Bažnyčios liturgijoje ši giesmė buvo giedama pagal dvi melodijas. Pirmoji jos melodija pateikiama 1856 m. Berlyne Juozapo Nachbaro (*Józef Nachbar*) leistoje knygoje „Chorał <...>“³⁵⁴, o kita – 1867 m. Poznanėje išleistoje Teofilio Klonovskio (*Teofil Klonowski*) giesmių knygoje su natomis „Szczęble do nieba <...>“³⁵⁵. 2010–2015 m. kraštotyriinių vasaros lauko ekspedicijų medžiaga atskleidžia, kad lenkų maldininkai šią giesmę gieda pagal 1867 m. Poznanėje išleistoje T. Klonovskio giesmių knygoje „Szczęble do nieba <...>“ pateikiamą melodiją. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų) maldynuose šiuos giesmės nėra³⁵⁶.

Pažvelkime į šios giesmės melodijas (žr. 50–51 pav.).

50 pav. Lenkų Katalikų Bažnyčios liturginės giesmės „Ludu, mój ludu“ 1856 m. melodija³⁵⁷

³⁵⁴ Chorał, czyli dostateczny zbiór melodyj do przeszło 700 pieśni katolickich w języku polskim. Ułożony na cztery głosy do grania na organach i śpiewania przez Józefa Nachbar, Nauczyciela przy Król. Kat. Seminarium naucz. w Paradyżu, a wydany przez ks. Bernarda Bogedain, Radcę rejencyjnego, duchownego i szkolnego w Opolu: drukiem W. Moeser w Berlinie, 1856.

³⁵⁵ Szczęble do nieba czyli zbiór pieśni z melodyjami w Kościele rzymsko-katolickim od najdawniejszych czasów używanych, uskuteczniiony przez Teofila Klonowskiego nauczyciela przy Król. Katol. Naucz. Seminarium w Poznaniu, t. 1, Poznań, 1867.

³⁵⁶ 2010–2015 m. kraštotyriinių vasaros lauko ekspedicijų medžiaga.

³⁵⁷ Jan Siedlecki, *Śpiewnik Kościelny*, s. 125; 2010–2015 m. kraštotyriinių vasaros lauko ekspedicijų medžiaga.

51 pav. Lenkų Katalikų Bažnyčios liturgijos ir Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio giesmės „Ludu, mój ludu“ (*Popule meus*) 1867 m. melodija³⁵⁸

Pažvelgus į pateiktas giesmės „Ludu, mój ludu“ melodijas matyti, kad lenkų maldininkų pasirinkta 1867 m. melodija neturi jokių sąsajų su 1856 m. sukurta šios giesmės melodija. Šioms melodijoms yra bendra, kad jos abi yra skirtos Bažnyčios liturgijos muzikinei kultūrai. Lenkų maldininkų pasirinktina 1867 m. melodija, matyt, hipotetiškai sietina su Lenkijos Katalikų Bažnyčios liturgijos muzikinės kultūros palikimu.

Kitos giesmės „O Krwi Najdroższa“ literatūrinis tekstas pirmą kartą aptinkamas 1884 m. Lvoje leistame „Eucharistiniame giesmyne“ („Śpiewniczek Eucharystyczny“), o melodija – kunigo J. Siedleckio 1908 m. išleistame „Bažnytiniame giesmyne“³⁵⁹. Šios giesmės literatūrinio ir muzikinio tekstų autorystės nustatyti nepavyko. 2010–2015 m. kraštotyrinių vasaros lauko ekspedicijų medžiaga atskleidžia, kad lenkų maldininkai praktikuoja 1998 m. išleistame „Liturginiame giesmyne“ („Śpiewnik liturgiczny“) pateikiamą melodiją. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų) maldynuose šios giesmės nėra³⁶⁰ (žr. 52 pav.).

52 pav. Lenkų Katalikų Bažnyčios liturgijos ir Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio giesmės „O Krwi Najdroższa“ melodija³⁶¹

³⁵⁸ Jan Siedlecki, *Śpiewnik Kościelny*, s. 125; 2010–2015 m. kraštotyrinių vasaros lauko ekspedicijų medžiaga.

³⁵⁹ Jan Siedlecki, *Śpiewnik liturgiczny*, s. 195–196.

³⁶⁰ 2010–2015 m. kraštotyrinių vasaros lauko ekspedicijų medžiaga; *Śpiewnik liturgiczny*, s. 195–196.

³⁶¹ Jan Siedlecki, *Śpiewnik Kościelny*, s. 129; 2010–2015 m. kraštotyrinių vasaros lauko ekspedicijų medžiaga.

Giesmės „O Krwi Najdrozsza“ melodijos analizė rodo, kad melodijos frazės išlaiko gedulingo himno formulę, struktūrą ir melodines slinktis. Tai gedulo muzikos interpretacija (ypač pirmoji jų frazė). Taigi giesmės „O Krwi Najdrozsza“ analizė leidžia daryti išvadą, kad pati giesmė yra Lenkijos Bažnyčios liturgijos kultūros reliktas, atėjęs iš Bažnyčios liturgijos kalendorinių švenčių (gavėnios meto) tradicijų ir įtrauktas į Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio lenkiškų vadovų giesmynų muzikos apeigyną.

Giesmė „W Kryżu Cierpienie“ priklauso Lenkų Katalikų Bažnyčios liturginiam gavėnios meto laikotarpiui. Lenkiškuose šaltiniuose nurodoma, kad šios giesmės literatūrinio ir muzikinio teksto autorius yra lenkų vienuolių jėzuitų pamokslininkas, poetas, kompozitorius Karolis Antonievičius (*Antoniewicz Karol*). Giesmė buvo parašyta 1857 m.³⁶² ir netrukus buvo įtraukta į visuotinį Bažnyčios ir Zebžydovos Kalvarijos giesmynus³⁶³. Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovų giesmynuose pirmą kartą ji buvo pateikta 2001 m., t. y. pirką kartą ji randama kunigo E. Kirstuko parengtame Vilniaus Kalvarių vadove „Kalwaria Wileńska“, o tai rodo šios giesmės šiuolaikiškumą Kryžiaus kelio pamaldumo praktikoje (žr. 53 pav.).

53 pav. Lenkų Katalikų Bažnyčios liturgijos ir Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „W Kryżu Cierpienie“ melodija³⁶⁴

53 pav. pateiktas giesmės „W Kryżu Cierpienie“ melodijos pavyzdys atskleidžia, kad jos pirmasis sakiny yra kvartos apimties. Tai reiškia, kad šios giesmės melodija yra artima liaudiškai muzikinei tradicijai. Tačiau antrojo sakinio melodijos septimos šuolis į viršų ir jos nuosaikus nusileidimas į toniką rodo, kad ši melodijos sakinį gali atlikti atlikėjai profesionalai. Vadinasi, šios giesmės melodija labiau priskirtina prie liturginės muzikos ir skirta profesionaliam choriniam giedojimui, o ne liaudies pamaldumui. Tad galima teigti, kad nūdienos maldininkai yra susipažinę su profesionalia bažnytine muzika.

³⁶² Abba-Ojce. *Pieśni i piosenki religijne*, s. 339.

³⁶³ Jan Siedlecki, *Śpiewnik Kościelny*, s. 149–150; Augustyn Chadam, *Śpiewnik Kalwaryski*, s. 521–522.

³⁶⁴ Jan Siedlecki, *Śpiewnik Kościelny*, s. 149; 2010–2015 m. kraštotyrimų vasaros lauko ekspedicijų medžiaga.

Kita lenkų praktikuojama giesmė yra „O opatrzności Boskiej“. Lenkų „Bažnyčios giesmyne“ („Śpiewnik kościelny“)³⁶⁵ pažymima, kad šios giesmės lotyniško literatūrinio teksto ištakos siekia 1579 m. Jono Kochanovskio (*Jan Kochanowski*) išleistą Dovydo psalmyną (žr. 91 (90) psalmę³⁶⁶). Lenkų kalba ši psalmė kaip giesmių „O opatrzności Boskiej“ ir „Kto się w opiekę odda Panu swemu“ darinys pirmą kartą yra randama 1695 m. jėzuito Stanislovo Serafimo Jagodinskio (*Stanisław Serafim Jagodiński*) giesmyne „Pieśny katolickie <...>“³⁶⁷. Tiek ši psalmė, tiek paminėtos giesmės, sujungtos į vieną, Lenkijos Bažnyčios liturginiame giesmyne nurodomos giedoti įprastu metų laiku³⁶⁸. Taip pat ši giesmė praktikuojama ir kalvarijų Kryžiaus kelio pamaldumo praktikoje. Apie tai liudija A. Chadamo „Kalvarijų giesmynas“ („Śpiewnik Kalwaryski“)³⁶⁹.

Giesmės „Kto się w opiekę odda Panu swemu“ (pirmoji redakcija – „O opatrzności Boskiej“) melodija pirmą kartą pateikiama 1830 m. Opolėje išleistame kancionale (giesmių rinkinyje) „Melodie do książki modlitewnej i kancjonał <...>“, kuris yra skirtas naudoti Bažnyčios tarnystėje, namų ir šermenų bei laidotuvių apeigose³⁷⁰, t. y. liaudies pamaldumo praktikoje (žr. 54 pav.).

54 pav. Lenkiškų giesmių „Kto się w opiekę odda Panu swemu“ ir „O opatrzności Boskiej“ (91 (90) psalmė) darinio melodija³⁷¹

Giesmių „Kto się w opiekę odda Panu swemu“ („O opatrzności Boskiej“ [91 (90) psalmė]) darinio melodija yra mažorinė, šviesaus pobūdžio, ji oktavos ribose rutuliojasi

³⁶⁵ Jan Siedlecki, *Śpiewnik Kościelny*, s. 529.

³⁶⁶ Jan Kochanowski, *Psalterz Dawidowy*, wydany w roku 1579 w drukarni Łazarzowej w Krakowie.

³⁶⁷ Stanisław Serafim Jagodiński, *Pieśny katolickie nowo reformowane, z polskich na łacińskie a z łacińskich na polskie przełożone, niektóre też nowo złożone. Cantiones catholicae nunc recens reformatae ex polonicis latine polonice factae, nonnullae noviter compositae*, opera S. S. J. [Stanisław Serafim Jagodiński] w Krakowie w Drukarni Fr. Cezarego, 1695, s. 160–161.

³⁶⁸ *Śpiewnik liturgiczny*, s. 261.

³⁶⁹ Augustyn Chadam, *Śpiewnik Kalwaryski*, s. 541–542.

³⁷⁰ *Melodie do książki modlitewnej i kancjonał dla pospolitego ludu katolickiego na potrzebę podczas nabożeństw w kościele, w domu i przy pogrzebach* (G. E. Ronge), Opole, 1830, s. 72.

³⁷¹ *Śpiewnik liturgiczny*, s. 261.

nuosekliai be chromatizmų ir, nors tai yra Bažnyčios liturginė giesmė, tačiau labai artima liaudiškai tradicijai.

Remiantis pateiktais duomenimis, manytina, kad bėgant laikui šios giesmės darinys Lenkijoje iš Bažnyčios liturgijos integravosi į liaudies pamaldumo praktikas (kalvarių Kryžiaus kelią), taip pat ir į Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio kultą.

Kitos lenkiškos giesmės „Ty którys gorzko na krzyżu umierał“ literatūrinio teksto autorius yra bernardinus J. Vujekas. Giesmė yra žinoma nuo XVI a., o jos muzikiniai tekstai jau yra aptinkamai Zebžydovos Kalvarijos giesmyne bei Lenkų Katalikų Bažnyčios „Liturginiame giesmyne“, kur pažymima, kad ši giesmė yra skirta giedoti gavėnios metu³⁷² (žr. 55 pav.).

55 pav. Giesmės „Ty którys gorzko na krzyżu umierał“ melodija³⁷³

Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio lenkiškuose vadovuose pateikiamos giesmės „Ty którys gorzko na krzyżu umierał“ melodija yra graudulinga, artima liaudiškai. Tai rodo, kad greičiausiai ji iš Bažnytinės liturginės muzikos buvo integruota į kalvarių Kryžiaus kelio liaudies pamaldumo praktikas.

Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio 1826 m. vadove pateikiamų giesmių „Day nam, Chryste, wspomnienie“ ir „Wspominamy one słowo“ literatūrinių ir muzikinių tekstų autorystės nustatyti nepavyko. Manytina, kad šios giesmės kilo ir išplito dėl žodinės tradicijos įtakos.

Remiantis lenkų praktikuojamų giesmių analize sudaryta 22 lentelė, atskleidžianti Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovuose pateikiamų ir lenkų praktikuojamų originalių giesmių literatūrinių ir muzikinių tekstų kilmę.

³⁷² *Śpiewnik liturgiczny*, s. 261.

³⁷³ 2010–2015 m. kraštotyrimų vasaros lauko ekspedicijų medžiaga; *Śpiewnik liturgiczny*, s. 190.

22 lentelė. Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovuose pateikiamų lenkų praktikuojamų originalių giesmių literatūrinių ir muzikinių tekstų kilmė

Eil. Nr.	Lenkų giesmių pavadinimai	Literatūrinio teksto kilmė	Muzikinio teksto kilmė
1.	„Lament boleśny Najśw. Panny Maryi“ („Juž Cie żegnam“)	Lenkija. XVII a., autorius nežinomas	Lenkija. 1838 m. Bažnyčios liturgija, autorius nežinomas
2.	„Ludu, mój ludu“	Italija. VIII a., autorius nežinomas	Lenkija. 1856–1867 m. Bažnyčios liturgija, autorius nežinomas
3.	„O Krwi Najdroższa“	Lenkija. 1884 m., autorius nežinomas	Lenkija. 1908 m. Bažnyčios liturgija, autorius nežinomas
4.	„W Kryżu Cierpienie“	Lenkija. 1857 m., autorius – K. Antonievičius	Lenkija. 1857 m. Bažnyčios liturgija, autorius – K. Antonievičius
5.	„O opatrności Boskiej“ („Kto się w opiekę odda Panu swemu“) [Psalm 91 (90)]	Lenkija, autorius nežinomas (Italija, Dovydo psalmynas)	Lenkija, Bažnyčios liturgija, autorius nežinomas (Italija, Dovydo psalmynas)
6.	„Ty któryś gorzko na krzyżu umierał“	Lenkija. XVII a., autorius nežinomas	Lenkija. 1838 m. Bažnyčios liturgija, autorius nežinomas
7.	„Day nam, Chryste, wspomnienie“	Nerasta	Nerasta
8.	„Wspominamy one słowo“	Nerasta	Nerasta

22 lentelėje pateikti duomenys parodo, kad Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovuose pateikiamų lenkų praktikuojamų aštuonių originalių giesmių literatūrinių ir muzikinių tekstų kilmė yra lenkiška: šešios yra be autorysčių, viena giesmė „O opatrności Boskiej“ („Kto się w opiekę odda Panu swemu“) yra Dovydo psalmyno 91 (90) psalmės transkripcija. Visos šios giesmės pirmiausia buvo skirtos Bažnyčios liturgijai, o vėliau jos buvo įtrauktos į Lenkijos ir Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovų giesmynus.

6.2. Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovuose pateikiamos lietuvių praktikuojamos originalios giesmės

Iš Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovų giesmynuose bei atskirai išleistuose Kryžiaus keliui eiti skirtuose giesmynuose pateikiamų penkiolikos lietuvių maldininkų praktikuojamų giesmių (žr. 20 lentelę) pirmoji yra malda / giesmė Saldžiausio Jėzaus Vardo litanija. Pagal šiandieninę redakciją tai Švč. Jėzaus Vardo litanija. Ši litanija buvo sukurta remiantis Visų Šventųjų litanija (išsamiai apie tai jau buvo kalbėta anksčiau tekste), kurios pavyzdžiu sukurtos ir vėlesnės litanijos. Didžiausią impulsą Saldžiausio Jėzaus Vardo litanijai atsirasti davė Švč. Jėzaus Vardo kultas. Jėzaus Vardo garbinimas paskatino sukurti ir giesmes, kuriomis aukštinamas Švč. Jėzaus Vardas. Tokia giesmė yra pateikiama ir Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovų giesmynuose bei atskiruose giesmynuose ir priskiriama prie lietuvių praktikuojamų originalių giesmių. Tai giesmė „Geriausias Jėzau, Tu vardu savuoju“ (senoji redakcija – „Saldžiausias Jėzau, dėlei vardo Tavo“) (žr. 20 lentelę).

Jėzaus Vardo kultas atsirado XIII a. Pirmiausia šį pamaldumą pradėjo skleisti šv. Pranciškus, šv. Bernardinas Sienietis ir Jonas Kapistranas, ypač Jėzaus Vardą garbino broliai bernardinai³⁷⁴. Šv. Bernardinas, pal. Simonas Lipnietis (1454–1482) savo maldose šaukdavosi Jėzaus Vardo apsaugos. Kai šį paprotį perėmė ir kiti bernardinų pamokslininkai, nurodyta, kad melsti Jėzaus Vardo užtarimo galima tik bernardinų bažnyčiose, kitose – rektoriui ar klebonui leidus³⁷⁵. Taigi netenka abejoti, kad Švč. Jėzaus Vardo litanija buvo praktikuojama ir bernardinų įkurtose Lenkijos kalvarijose, tarp jų Zebžydovos Kalvarijoje. Šios litanijos autorius lieka nežinomas. Popiežius Leonas XIII visose Romos katalikų bažnyčioje Švč. Jėzaus Vardo litaniją leido kalbėti tik 1886 m.³⁷⁶ Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų) maldyne šios litanijos nėra. Ji yra pateikiama 1927 m. leistame Vilniaus ir Veprių kalvarijoms apvaikščioti skirtame vadovėlyje³⁷⁷.

Švč. Jėzaus Vardo litanijos giedojimo ištakos siekia XIII a. ir sietinos su pranciškoniskąja kultūra. Atlikus lenkų maldynų ir giesmynų maldų bei giesmių turinio analizę nustatyta, kad *Litanija do Najšw. Imieniu Jezus* muzikos autorystė priskiriama kunigui, misionieriui, muzikologui, bažnytinių giesmių autoriui Šverčekui Vendelinui (*Świerczek Wendelin*, 1888–1974)³⁷⁸. Yra žinoma, kad kunigas Š. Vendelinas 1936–1938 m. buvo Vilniaus misionierių tėvų seminarijos direktorius³⁷⁹. Manytina, kad nuo to laiko šią litaniją ir pradėta praktikuoti einant Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelią. Lietuvių giedama šios litanijos melodija randama 2010–2015 m. kraštotyrinių vasaros lauko ekspedicijų metu surinktoje medžiagoje³⁸⁰.

Panagrinėkime lietuvių ir lenkų Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio maldynuose pateikiamos Švč. Jėzaus Vardo litanijos (*Litanija do Najšw. Imieniu Jezus*) melodijas (žr. 56–57 pav.).

56 pav. Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelyje kalbamos / giedamos Švč. Jėzaus Vardo litanijos melodija³⁸¹

³⁷⁴ Heribert Holzapfel, *Manuale Historiae Ordinis Fratrum Minorum*, Freiburg im Breisgau, 1909, s. 202.

³⁷⁵ Kamil Kantak, *Bernardyni Polscy*, Lvov: Nakl. Prowincji Polskiej O. O. Bernardynów, 1933, s. 138.

³⁷⁶ *Litanija do Najświętszego Imienia Jezus*. Prieiga per internetą: <https://eszkola.pl/religia/litania-do-najswietszego-imienia-jezus-4443.html> [žiūrėta 2018 07 24].

³⁷⁷ *Jėzaus Kristaus kančios kelių, arba Kalvarių, vadovėlis, taikomas Vilniaus ir Veprių Kalvarijoms apvaikščioti, parašė J. K., sekdamas kunigo P. Bartnikovskio vadovėlių*, Ukmergė, 1927.

³⁷⁸ *Śpiewnik liturgiczny*, s. 514–516.

³⁷⁹ *Świerczek Wendelin*. Prieiga per internetą: http://www.encyklo.pl/index.php?title=%C5%9Awierczek_Wendelin [žiūrėta 2018 06 25].

³⁸⁰ 2010–2015 m. kraštotyrinių vasaros lauko ekspedicijų medžiaga.

³⁸¹ Ten pat.

57 *pau* Lenkų Katalikų Bažnyčios liturginės maldos / giesmės *Litanija do Najšw. Imieniu Jezus* melodija³⁸²

Pažvelgę į Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio ir lenkiškos maldos / giesmės Švč. Jėzaus Vardo litanija (*Litanija do Najšw. Imieniu Jezus*) melodijas matome, kad jos yra skirtingos. Lenkiška – minorinė chromatizuota, lietuviška – mažorinė diatoniška. Taigi netenka abejoti, kad Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovuose pateikiama lietuvių praktikuojama malda / giesmė Švč. Jėzaus Vardo litanija yra originali.

Antroji Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovų giesmynuose bei atskirai Kryžiaus keliui eiti išleistuose giesmynuose pateikiama lietuviška giesmė yra „Geriausias Jėzau, Tu vardu savuoju“ (senoji redakcija – „Saldžiausias Jėzau, dėlei vardo Tavo“). Panagrinėkime šios giesmės ištakas. Pirmoji šios giesmės redakcija „Saldžiausias Jezau, deley wardo tawo“ (vėlesnės redakcijos – „Saldžiausias Jėzau, dėlei vardo savo“, „Miliausias Jėzau, Tu vardu savuoju“, „Geriausias Jėzau, Tu vardu savuoju“) randama 1681 m. leistame vienuolio dominikono Jurgio Kosakovskio (*Georg Kosakowski*) maldyne „Rozančius Szwęciausios Marios Pannos yr Saldziausy warda Jezusa: teypogi spasabas apwayksciojima Kalnu Kalwarios Ziamayciu su modlitwomis yr giesmiemis anto služijęciomis“³⁸³. Anksčiau atlikti tyrimai atskleidžia, kad ši giesmė Žemaičių Kalvarijos vienuolių dominikonų buvo sukurta specialiai Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus keliui eiti³⁸⁴. Jos literatūrinis tekstas sukurtas nežinomo autoriaus³⁸⁵. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelias yra dominikoniškosios kultūros fenomenas. Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelias – taip pat dominikoniškosios kultūros atspindys. Tai leidžia teigti, kad ši giesmė iš Žemaičių Kalvarijos buvo perimta einant Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelią. Tai patvirtina ir „Jėzaus Kristaus kančios kelių, arba Kalvarijų, vadovėlis, taikomas Vilniaus ir Veprių Kalvarijoms apvaikščioti“³⁸⁶. Peržvelgus lenkų maldynų tekstus, ši giesmė nebuvo rasta. Vadinas, šios giesmės tekstas yra žemaitiškos kilmės.

Palyginkime šios giesmės muzikinių tekstų pavyzdžius. Lenkų kalvarijų Kryžiaus keliui eiti skirtuose leidiniuose bei liturginėse ir giesmynų knygos šios giesmės muzikinio teksto nėra. Giesmės melodijos yra užfiksuotos kraštotyrimų vasaros lauko ekspedicijų metu (žr. 58–59 pav.).

³⁸² *Śpiewnik liturgiczny*, s. 514.

³⁸³ Kielei Kruwini Jezuso Christuso arba maldos, kurios atsprowinie pri koplicziu Žiemajtiu Kalwarijos, *Georg Kosakowski*. *Rozančius Szwęciausios Marios Pannos yr Saldziausy warda Jezusa: teypogi spasabas apwayksciojima Kalnu Kalwarios Ziamayciu su modlitwomis yr giesmiemis anto služijęciomis*, 1723, p. 102.

³⁸⁴ Alfonsas Motuzas, Žemaičių ir Zebrzydovskos (Lenkija) Kalvarijų Kryžiaus kelių (Kalnų) muzika: sąsajos ir skirtumai, p. 53.

³⁸⁵ Mikas Vaicekaskas, *Lietuviškos katalikiškos XVI–XVIII amžiaus giesmės*, p. 94.

³⁸⁶ *Jėzaus Kristaus kančios kelių, arba Kalvarijų, vadovėlis, taikomas Vilniaus ir Veprių Kalvarijoms apvaikščioti*, p. 57–58.

58 pav. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų) giesmės „Saldžiausias Jėzau, deley wardo tawo“ melodija³⁸⁷

59 pav. Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „Geriausias Jėzau, Tu vardu savuoju“ melodija³⁸⁸

Pateikti analizuojamos giesmės melodijų pavyzdžiai atskleidžia, kad Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „Geriausias Jėzau, Tu vardu savuoju“ (ankstesnės redakcijos – „Saldžiausias Jėzau, deley wardo tawo“, „Saldžiausias Jėzau, dėlei vardo savo“, „Mieliausias Jėzau, Tu vardu savuoju“) melodijos yra gana originalios. Tai rodo, kad šios giesmės melodija yra vietinės kilmės.

Apibendrinant galima konstatuoti, kad Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio giesmė „Geriausias Jėzau, Tu vardu savuoju“ yra perimta iš Žemaitijos, t. y. iš dominikonų vienuolio K. Kosakovskio 1671 m. parengto Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų) maldyno.

Trečioji analizei pasirinkta giesmė „Mieliausias Jėzau, dėl manęs sužeistas“ pirmą kartą randama 1872 m. išleistame Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų) maldyne „Aukso Altorius, arba Šaltinis dangiškų skarbų“, kuriame ji įvardijama kaip „Maloniausio V. Jėzaus giesmė“. Šis maldynas skirtas šv. Pranciškaus trečiojo ordino (tretininkų) vienuoliams. Jame supažindinama su regula, šventėmis, laidotuvių apeigomis, maldomis ir giesmėmis. Šis giesmynas pasirodė tuo metu, kai Lietuva po Trečiojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo (1795 m.) tapo carinės Rusijos dalimi. Rusija kovojo su katalikybe, pradėjo uždarinėti vienuolynus bei jų konventus. Ypač ši veikla suaktyvėjo 1831 m. numalšinus sukilimą. Buvo uždaryta Žemaičių Kalvarijos dominikonų išlaikoma mokykla, uždrausta priimti naujokus. Tuo metu Žemaičių Kalvarijos dominikonų pastoracinę ir kultūrinę veiklą perėmė vienuolių pranciškonų tretininkų ordinas³⁸⁹. Manytina, kad jie ir sukūrė giesmę „Mieliausias Jėzau, dėl manęs sužeistas“. Šios giesmės literatūrinio ir muzikinio teksto užsienio giesmynuose

³⁸⁷ 1989–2003 m. kraštotyrinių vasaros lauko ekspedicijų medžiaga.

³⁸⁸ *Vilniaus Verkių Kalvarių maldynas ir giesmynas*, p. 52.

³⁸⁹ Alfonsas Motuzas, *Žemaičių Kalvarijos Kalnų maldyno istorija, muzika ir apeigos*, p. 81.

rasti nepavyko, o tai rodo, jog ji yra vietinės pranciškoniškosios kilmės. Nuo XIX a. ši giesmė yra visų vėlesnių Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų) maldynų redakcijų baigiamųjų giesmių dalis, vadinama „Jėzau, baisiausiai dėl manęs sužeistas“ arba „Mieliausias Jėzau, dėl manęs sužeistas“³⁹⁰.

Pažvelkime į Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų) ir Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio giesmės „Mieliausias Jėzau, dėl manęs sužeistas“ („Maloniausio V. Jėzaus giesmė“, „Jėzau, baisiausiai dėl manęs sužeistas“) melodijas (žr. 60–61 pav.).

60 pav. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų) giesmės „Mieliausias Jėzau, dėl manęs sužeistas“ melodija³⁹¹

61 pav. Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio giesmės „Mieliausias Jėzau, dėl manęs sužeistas“ melodija³⁹²

Pateikti melodijų pavyzdžiai parodo, kad melodijos yra skirtingos. Tai atskleidžia ritmika ir tempo metrika. Melodijas vienija tonacija.

³⁹⁰ Ten pat, p. 81.

³⁹¹ *Žemaičių Kalvarijos Kalnai. Šermeninės giesmės. Melodijų rinkinys*, giesmynėlių parengė ir sudarė A. Motužas, Vilnius: Katalikų pasaulis, 1993, p. 119.

³⁹² *Vilniaus Verkių Kalvarijų maldynas ir giesmynas*, p. 94.

Apibendrinant galima konstatuoti, kad Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio giesmė „Mieliausias Jėzau, dėl manęs sužeistas“ („Maloniausio V. Jėzaus giesmė“, „Jėzau, baisiausiai dėl manęs sužeistas“) perimta iš Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų) maldyno, o jos melodija išsiskiria vietiniu skambesiu.

Ketvirtoji tyrime analizuojama Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelyje lietuvių praktikuo-jama originali giesmė yra „Valandą šeštą iš miesto išėjo“. Šios giesmės literatūrinio teksto lenkų maldynuose ir giesmynuose nebuvo rasta. Pirmoji lietuviška šios giesmės redakcija – „Szafztoy wałandoy iz miefto ifzeio“ (vėlesnė redakcija – „Valandą šeštą iš miesto išėjo“) randama 1681 m. leistame vienuolio dominikono Jurgio Kosakovskio (*Georg Kosakowski*) maldyne „Rozančius Szwęciausios Marios Pannos yr Saldziausy warda Jezusa: teypogi spa-sabas apwayksciojima Kalnu Kalwarios Ziamayciu su modlitwomis yr giesmiemis anto służyjęciomis“³⁹³. Anksčiau atlikti tyrimai rodo, kad ši giesmė buvo sukurta vietinės kilmės nežinomo autoriaus (greičiausiai Žemaičių Kalvarijos vienuolio dominikono) ir buvo skirta specialiai Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus keliui eiti, o naujose Kalnų maldyno redakcijose ji buvo redaguojama ir pateikta nauju pavadinimu „Valandą šeštą iš miesto išėjo“³⁹⁴. Manytina, kad ji taip tapo žinoma ir Vilniaus Veprių Kalvarių vienuoliams dominikonams, ką patvirtina ir „Jėzaus Kristaus kančios kelių, arba Kalvarių, vadovėlis, taikomas Vilniaus ir Veprių Kalvarijoms apvaikščioti“³⁹⁵.

Paanalizuokime šios giesmės melodijas. Giesmės melodijos nėra pateikiamos nei Lenkijos kalvarių Kryžiaus kelio, nei bažnytinėse liturginėse bei giesmynų knygose. Panagrinė-kime Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų) ir Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovuose pateikiamus šios giesmės muzikinių tekstų pavyzdžius (žr. 62–64 pav.).

62 pav. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų) giesmės „Valandą šeštą iš miesto išėjo“ melodija³⁹⁶

³⁹³ Kielei Kruwini Jezuso Christuso arba maldos, kurios atsiprowinie pri koplicziu Žiemajtiu Kalwarijos, Georg Kosakowski, Rozančius Szwęciausios Marios Pannos yr Saldziausy warda Jezusa: teypogi spasabas apwayksciojima Kalnu Kalwarios Ziamayciu su modlitwomis yr giesmiemis anto służyjęciomis, 1723, p. 102.

³⁹⁴ Mikas Vaicekauskas, *Lietuviškos katalikiškos XVI–XVIII amžiaus giesmės*, p. 94.

³⁹⁵ *Jėzaus Kristaus kančios kelių, arba Kalvarių, vadovėlis, taikomas Vilniaus ir Veprių Kalvarijoms apvaikščioti*, p. 50–51.

³⁹⁶ *Žemaičių Kalvarijos Kalnai. Maldynas ir giesmynas*. Tekstai, natos ir kompaktinė plokštelė, sudarytojas ir parengėjas prof. habil. dr. Alfonsas Motuzas, Vilnius: Edukologija, 2012, p. 103.

63 pav. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų) giesmės „Jėzau brangiausias, kiek daug iškentėjai“ melodija³⁹⁷

Pateikti natų pavyzdžiai rodo, kad visos šios giesmės melodijos yra originalios, tačiau Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų) giesmės „Jėzau brangiausias, kiek daug iškentėjai“ melodijos pavyzdys atskleidžia, kad Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio giesmės „Valandą šeštą iš miesto išėjo“ (ankstesnė redakcija – „Szafztoy wałandoy iz miefto ifzeio“) melodija yra jos kopija.

64 pav. Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio giesmės „Valandą šeštą iš miesto išėjo“ melodija³⁹⁸

Apibendrinant galima konstatuoti, kad Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio giesmė „Valandą šeštą iš miesto išėjo“ yra atėjusi iš Žemaitijos, t. y. ji perimta iš dominikonų vienuolio K. Kosakovskio parengto Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų) maldyno (1671 m.).

Penktoji analizei pasirinkta giesmė – „Jau susirinko taryba“. Anksčiau atlikti tyrimai atskleidė, kad ši giesmė buvo sukurta kunigo P. Palšio ir naujai pateikta XXI a. pradžios Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų) maldynuose³⁹⁹. Pažvelkime į Žemaičių Kalvarijos

³⁹⁷ Ten pat, p. 78.

³⁹⁸ *Vilniaus Verkių Kalvarijų maldynas ir giesmynas*, p. 54.

³⁹⁹ Alfonsas Motuzas, *Žemaičių Kalvarijos Kalnų maldyno istorija, muzika ir apeigos*, p. 77.

Kryžiaus kelio (Kalnų) ir Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovuose pateikiamos giesmės „Jau susirinko taryba“ muzikinių tekstų pavyzdžius (žr. 65–66 pav.).

65 pav. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų) giesmės „Jau susirinko taryba“ melodija⁴⁰⁰

66 pav. Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „Jau susirinko taryba“ melodija⁴⁰¹

Pateikti natų pavyzdžiai rodo, kad šios giesmės melodijos tarpusavyje skiriasi. Lietuvių katalikų liturginės muzikos žinovas iš karto pastebėtų, kad Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „Jau susirinko taryba“ melodija yra kompozitoriaus Juozo Naujalis giesmės „Jėzau, pas mane ateiki“ melodijos kopija (žr. „Katalikų giesmynas“)⁴⁰².

Taigi apibendrinant galima konstatuoti, kad Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „Jau susirinko taryba“ literatūrinis tekstas yra paimtas iš Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų) maldyno (autorius – kunigas Petras Palšis), o muzika perimta iš lietuvių bažnytinės liturginės muzikos (autorius – kompozitorius J. Naujalis).

Šeštoji analizuojama giesmė – „Mokė ilgai“. Tyrimų medžiaga atskleidžia, kad ši giesmė yra Zebžydovos Kalvarijos giesmės „Oycze Boże wszechmogący“ ir Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų) ankstesniųjų redakcijų giesmės „Diewe fwieto walditoy“ („Dieve, mūsų Sutvėrėjau“) literatūrinių ir muzikinių tekstų derinys (apie tai jau buvo rašyta anksčiau tekste, žr. giesmę „Dieve, mūsų Sutvėrėjau“ [„Oycze Boże wszechmogący“]).

Toliau paanalizuosime vieną kitą papildančias septintą ir aštuntą giesmes – „Jėzu Judas išdaviks“ ir „Viešpats labai nuliūdęs“. Giesmę „Jėzu Judas išdaviks“ lietuviai gieda iš vadovėlio „Jėzaus Kristaus kančios kelių, arba Kalvarių, vadovėlis, taikomas Vilniaus ir Veprių Kalvarijoms apvaikščioti“⁴⁰³, kurio autorius pasirašė kriptonomu J. K. Pirmoji šios giesmės

⁴⁰⁰ Žemaičių Kalvarijos Kalnai. Maldynas ir giesmynas, p. 86.

⁴⁰¹ Vilniaus Verkių Kalvarių maldynas ir giesmynas, p. 54.

⁴⁰² Katalikų giesmynas, p. 51.

⁴⁰³ Jėzaus Kristaus kančios kelių, arba Kalvarių, vadovėlis, taikomas Vilniaus ir Veprių Kalvarijoms apvaikščioti, p. 54.

redakcija „Chryftu Judušius židamis pardawi“ (vėlesnės redakcijos – „Jėzu Judas išdaviks“, „Jėzų Kristų Judošius“) lietuvių kalba pirmą kartą randama 1677 m. Vilniuje išleistame italų jėzuito Roberto Belarmino (*Robert Bellarmine*) katekizme „Trumpas mokslo krikščioniško susirinkimas“. Šios giesmės tekstas yra verstas iš lenkiškos gavėnios meto giesmės „Jezusa Judasz pszedal“. Jos literatūrinio teksto autoriumi yra laikomas XV–XVI a. (apie 1440–1505 m.) lenkų pranciškonas Vladislovas iš Gielniovo (*Władysław z Gielnowa*)⁴⁰⁴. Ši giesmė yra pateikiama ir Zebžydovos Kalvarijos Kryžiaus kelio maldyne⁴⁰⁵ bei pirmajame Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus keliui eiti skirtame 1681 m. dominikono J. Kosakovskio parengtame maldyne⁴⁰⁶. Kaip parodė atliktas tyrimas, šios giesmės tekstas, aptinkamas Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų) maldyne, beveik nepakito iki 1968 m. Vėliau kunigas Jonas Paliūkas šią giesmę redagavo, sukūrė naujus jos posmus ir tekstą pateikė kaip dvi giesmes – „Viešpats labai nuliūdęs“ ir „Surištas virvėm Jėzus“⁴⁰⁷.

Yra žinoma, kad šios giesmės pirmas spausdintas muzikinis tekstas „Jezusa Judasz pszedal“ yra randamas kunigo J. Surzinskio 1886 m. išleistame „Bažnyčios giesmyne“ („Śpiewnik kościelny“). Sukurtos melodijos autorius nėra žinomas⁴⁰⁸. Lietuvoje nuo 1681 m. maldynuose ir nuo 1968 m. iki šių dienų leidžiamuose „Liturginiuose maldynuose“ pagal giesmės „Jėzu Judas išdaviks“ (vėlesnė redakcija – „Jėzų Kristų Judošius“) melodiją yra rekomenduojama giedoti ir naujas kunigo J. Paliūko sukurtas giesmes „Viešpats labai nuliūdęs“ ir „Surištas virvėm Jėzus“⁴⁰⁹. Panagrinėkime šių giesmių melodijas, kurios pateikiamos Zebžydovos Kalvarijos Kryžiaus kelio, Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų) ir Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio lietuviškų vadovų maldynuose ir giesmynuose (žr. 67–69 pav.).

67 pav. Zebžydovos Kalvarijos Kryžiaus kelyje giedamos giesmės „Jezusa Judasz pszedal“ melodija⁴¹⁰

⁴⁰⁴ Juozas Vaišnora, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, p. 173.

⁴⁰⁵ Augustyn Chadam, *Śpiewnik Kalwaryjski*, s. 36.

⁴⁰⁶ Mikas Vaicekauskas, *Lietuviškos katalikiškos XVI–XVIII amžiaus giesmės*, p. 76.

⁴⁰⁷ Alfonsas Motuzas, *Žemaičių Kalvarijos Kalnų maldyno istorija, muzika ir apeigos*, p. 76–77.

⁴⁰⁸ Jan Siedlecki, *Śpiewnik Kościelny*, s. 114–115.

⁴⁰⁹ *Liturginis maldynas*. Kertvirts pataisytas leidimas, Vilnius: Katalikų pasaulis, 1996, p. 418–419.

⁴¹⁰ Chadam Augustyn, *Śpiewnik Kalwaryjski*, s. 501.

68 pav. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų) maldyno giesmės „Viešpats labai nuliūdęs“ melodija⁴¹¹

69 pav. Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovų giesmynuose pateikiamos giesmės „Viešpats labai nuliūdęs“ melodija⁴¹²

Paanalizavus šių melodijų pavyzdžius matyti, kad jie yra skirtingi, o tai rodo, kad į Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovų giesmynus įtrauktos giesmės „Viešpats labai nuliūdęs“ melodija yra originali, ji yra savo krašto religinės muzikinės liaudies kultūros atspindys.

Apibendrinant giesmių „Jėzu Judas išdaviks“ ir „Viešpats labai nuliūdęs“ literatūrinių ir muzikinių tekstų, pateikiamų Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovų giesmynuose, ištakas, galima konstatuoti, kad giesmės „Jėzu Judas išdaviks“ literatūrinis tekstas yra lenkiškos giesmės „Jezusa Judasz pszedal“ vertimas, o giesmė „Viešpats labai nuliūdęs“ – kunigo J. Paliūko autorystė. Abiejų giesmių tekstai į Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovus buvo įtraukti pasiremiant Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų) maldynais. Giesmių „Jėzu Judas išdaviks“ ir „Viešpats labai nuliūdęs“ melodija yra vietinė, Vilniaus krašto.

Devintoji analizuojama giesmė „Marija Magdalena“ yra viena iš XVII a. giesmių. Lenkijoje ši giesmė pavadinta „Marija Magdalena w świecie się kochala“ ir yra giedama einant Zebzydovos Kalvarijos Kryžiaus kelią, taip pat per šermenis. Šios giesmės teksto autorius yra poetas Stanislovas Serafinas Jagodynskis (*Stanisław Serafin Jagodyński*), 1695 m. giesmę pateikęs giesmyne „Pieśni katolickie nowo reformowane, <...> w Krakowie w Drukarni Fr. Cezarego“⁴¹³. Giesmės vertimas į lietuvių kalbą randamas pirmajame lietuviškame katalikiškame giesmyne „Giesmės tikėjimui katolickam priderančios“ (skyrelyje „Giesmės šventiesiems“)⁴¹⁴. Giesmynas buvo išleistas 1646 m. Jo autorius ir sudarytojas – jėzuitas Saliamonas Mozerka Slavočinskis

⁴¹¹ Alfonsas Motuzas, Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmių kilmė, p. 51.

⁴¹² *Vilniaus Verkių Kalvarių maldynas ir giesmynas*, p. 30.

⁴¹³ Stanisław Serafin Jagodyński, *Pieśni katolickie nowo reformowane, z polskich na łacińskich na polskie przelożone, nektóre też nowo złożone. Cantiones catholicae nunc recens reformatae ex polonicis latine polonice factae, nonnullae noviter compositae*, s. 139–140.

⁴¹⁴ Saliamonas Mozerka Slavočinskis, *Giesmės 1646*, p. 328–329.

(prieš 1630 m. – apie 1660 m.). Tai, kad ši giesmė būtų buvusi praktikuojama Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų) koplyčių aplankymo procesijose arba einant individualiai, žinių aptikti nepavyko nei ekspedicijų medžiagoje, nei bažnytinėje literatūroje. Tačiau ši giesmė yra viena pagrindinių Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų) papildomų giesmių, giedamų Žemaitijoje per šermenis. Tai leidžia manyti, kad ji į Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovų giesmynus pateko iš lenkų Zebžydovos Kalvarijos bei Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų) maldynų, naudojamų per šermenis.

Giesmės „Marija Magdalena w świecie się kochala“ melodija pirmą kartą randama 1838 m. kunigo M. M. Mioduśevskio parengtame „Bažnyčios giesmyne“⁴¹⁵, o Lietuvoje – 1993 m. šios monografijos autoriaus sudarytame leidinyje „Žemaičių Kalvarijos Kalnai. Šermeninės giesmės“⁴¹⁶. Pažvelkime į šios giesmės muzikinių tekstų pavyzdžius (žr. 70–72 pav.).

70 pav. Lenkiškos giesmės „Marija Magdalena w świecie się kochala“ melodija⁴¹⁷

71 pav. Žemaitiška giesmės „Marija Magdalena“ melodija⁴¹⁸

72 pav. Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio giesmės „Marija Magdalena“ melodija⁴¹⁹

⁴¹⁵ *Śpiewnik kościelny czyli pieśni nabożne z melodyjami w kościele katolickim używane a dla wygody kościołów parafialnych* przez X. M. M. Mioduśevskiego *Zgrom*, s. 540–541.

⁴¹⁶ *Žemaičių Kalvarijos Kalnai. Šermeninės giesmės*, p. 43.

⁴¹⁷ Chadam Augustyn, *Śpiewnik Kalwaryjski*, s. 471.

⁴¹⁸ *Žemaičių Kalvarijos Kalnai. Šermeninės giesmės*, p. 43.

⁴¹⁹ Alfonsas Motuzas, *Vilniaus ir Veprių kalvarijų Kryžiaus kelio apeiginė muzika*, p. 485.

Matyti, kad visi pateikti giesmės melodijų pavyzdžiai yra skirtingi. Lenkiškame melodijos variante galima išvelgti maršo melodijos bruožų. Šis „grigališkasis choralas“, atliekamas maldininkų procesijoje, įgauna maršo pobūdį. Tai rodo, kad giesmė „Marija Magdalena w świetle się kochala“ Lenkijos religinės muzikos kultūroje labiau skirta giedoti einant Zebžydovos Kalvarijos Kryžiaus kelią nei per per šermenis. Žemaitiška melodija artima raudai. Tuo žemaitiškoji melodija nuo lenkiškosios ir skiriasi. Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio variantas yra beveik identiškas giesmės „Viešpats labai nuliūdęs“ melodijai. Tam galėjo turėti įtakos panašūs giesmių tekstų rimai. Į Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovų giesmynus ši giesmė atėjo iš Lenkijos, o melodija – „Jėzu Judas išdaviks“ yra vietinė, Vilniaus krašto.

Dešimtoji analizuojama giesmė „Jėzų atvedė pas Aną“ randama 1968–2017 m. išleistuose Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų) maldynuose ir giedama apvaikštant Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų) koplyčias. Atidžiau panagrinėjus šią giesmę, matyti, kad tai yra kunigo J. Paliūko sukurtos giesmės (žr. 20 lentelę, 26 eilutę) nauja redakcija. Kaip parodė ankstesnė giesmės „Stovi Motina“ melodijos analizė (žr. Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „Stovi Motina“ lietuvišką melodiją), giesmės „Jėzų atvedė pas Aną“ melodija yra Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „Stovi Motina“ lietuviškos melodijos kopija (žr. Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „Stovi Motina“ lietuvišką melodiją) (žr. 73 pav.).

73 pav. Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „Jėzų atvedė pas Aną“ melodija⁴²⁰

Remiantis pateikta medžiaga galima konstatuoti, kad Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio giesmė „Jėzų atvedė pas Aną“ yra perimta iš Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų) 1969–2017 m. maldynų, o jos melodika – vietinė, giesmės „Stovi Motina“ kopija.

Vienuoliktoji analizuojama giesmė – „Didi globėja, vardu Veronika“ (vėlesnės redakcijos – „Viena garbinga Moteris stovėjo“, „Kai Viešpats Jėzus į Golgotą ėjo“). Lietuvių religinėje literatūroje pirmas literatūrinis šios giesmės tekstas randamas 1797 m. leistame nežinomo autoriaus ar vertėjo maldyne „Kalvarija, arba Keliai kryžiaus karaliaus sopolui

⁴²⁰ Vilniaus Verkių Kalvarių maldynas ir giesmynas, p. 38.

Jėzuso Christuso⁴²¹. 1864 m. kunigas Kazimieras Pšialgovskis (*Kazimierz Przyłgowski*) šią giesmę įtraukė į savo sudaryto Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų) maldyno XII stotį / vietą⁴²². Pateikti duomenys leidžia teigti, kad šios giesmės pirminis literatūrinis tekstas yra vietinės kilmės. Kunigas J. Paliūkas šią giesmę redagavo ir 1968 m. Kalnų maldyno redakcijoje pateikė nauju pavadinimu „Viena garbinga Moteris stovėjo“, o nuo 1984 m. giesmė pavadinta „Kai Viešpats Jėzus į Golgotą ėjo“. Šios giesmės lenkų religinėje literatūroje rasti nepavyko.

Paanalizuokime giesmės „Didi globėja, vardu Veronika“ (vėlesnės redakcijos – „Viena garbinga Moteris stovėjo“, „Kai Viešpats Jėzus į Golgotą ėjo“) melodijas, pateikiamas Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų) maldynų ir Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovų giesmynuose (žr. 74–75 pav.).

74 pav. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų) giesmės „Didi globėja, vardu Veronika“ melodija⁴²³

75 pav. Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „Didi globėja, vardu Veronika“ melodija⁴²⁴

⁴²¹ Mikas Vaicekuskas, *Lietuviškos katalikiškos XVI–XVIII amžiaus giesmės*, p. 118–119.

⁴²² Kialei Kriziaus J. Christusa, *Naujes Altorius arba surynkimas parsergieimu ir maldu pri spawiednes, kamunijes Szweštos, diel ligonu ir myrsztncziu; teypogi rožancziu, parunku, lytanyu, adynu, ir kitu wysokiu maldu koźname reikale ir atsyjame su pridieimu maldu su atpuskjs par kunega Kazimiera Przyłgowski*, Vilniuje: kasztu i spaustuwieje Juozapa Zawadska, 1864, p. 502–503.

⁴²³ *Žemaičių Kalvarijos Kalnai. Maldynas ir giesmynas*, p. 99.

⁴²⁴ *Vilniaus Verkių Kalvarių maldynas ir giesmynas*, p. 80.

Pateikti melodijų pavyzdžiai atskleidžia, kad visos melodijos savo „linijomis“ ir intonacijomis yra artimos, tačiau pastebima savita jų ritmo ir metro sandara, kuri sąlygiškai dera su Vakarų klasikinės muzikos teorinėmis formomis. Visos šios melodijos yra lyrinės ir minorinės, kas parodo, kad ši giesmė yra vietinės kilmės.

Dvyliktoji nagrinėjama giesmė „Liekim ašaras visi“ (ankstesnės redakcijos – „Swiefibe fwieto wifo“, „Šviesa pasaulio viso“), kaip teigia lietuvių literatūrologai, yra XVI a. nežinomo lenkų autoriaus gavėniai skirtos giesmės „Jasność zgaśla na świecie“ vertimas⁴²⁵. Peržiūrėjus monografijoje minimus lenkų maldynus ir giesmynus bei mokslo darbus, šios giesmės rasti nepavyko. Lietuvių literatūros istoriologijoje ši giesmė aptinkama S. M. Slavočinskio giesmyne „Giesmes Tiekimuy Katholickam priderancias“⁴²⁶ bei Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų) maldyno giesmyne⁴²⁷. 1968–2017 m. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų) maldynuose ir giesmynuose ankstesnės redakcijos „Swiefibe fwieto wifo“ ir „Šviesa pasaulio viso“ kunigo J. Paliūko buvo perkurtos, redaguotos ir išskaidytos į dvi giesmes – „Liekit ašaras visi“ (nauja redakcija – „Liekim ašaras visi“) bei „Kniūpsčia žemėn pulkime“ ir nurodyta jas giedoti pagal giesmės „Swiefibe fwieto wifo“ (nauja redakcija – „Šviesa pasaulio viso“) melodiją⁴²⁸. Užsienio giesmynuose šios giesmės melodija nebuvo rasta. Pirmą kartą ji pateikiama 1993 m. leistame giesmių melodijų rinkinyje „Žemaičių Kalvarijos Kalnai. Šermeninės giesmės“⁴²⁹.

Panagrinėkime šios giesmės melodijų, pateikiamų Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų) maldyno ir Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovų giesmynuose, pavyzdžius (žr. 76–77 pav.).

76 pav. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmės „Šviesa pasaulio viso“ (naujoji redakcija – „Liekim ašaras visi“) melodija⁴³⁰

⁴²⁵ Mikas Vaicekaskas, *Lietuviškos katalikiškos XVI–XVIII amžiaus giesmės*, p. 72.

⁴²⁶ *Giesmės Tiekimuy Katholickam priderancias. Auctore Salamone Mozerka Slawoczynski Summi Pontificis alumno*, Vilnae, 1646, p. 1701–174.

⁴²⁷ Kialei Kriziaus J. Christusa, *Naujes Altorius arba surinkimas parsergieimu ir maldu pri spawiednes, kamunijes Szwečtos, diel ligonu ir myrsztncziu; teypogi rožancziu, parunku, lytanyu, adnyu, ir kitu wysokiu maldu kożname reikale ir atsyjame su pridieimu maldu su atpuskjs par kunega Kazimiera Przyalgowski*, p. 481–519; Alfonsas Motuzas, *Žemaičių Kalvarijos Kalnų maldyno istorija, muzika ir apeigos*, p. 33–36.

⁴²⁸ *Liturginis maldynas*, p. 441.

⁴²⁹ *Žemaičių Kalvarijos Kalnai. Šermeninės giesmės*, p. 28, 66.

⁴³⁰ *Žemaičių Kalvarijos Kalnai. Maldynas ir giesmynas*, p. 112.

77 pav. Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio giesmės „Šviesa pasaulio viso“ melodija⁴³¹

Pažvelgę į šios giesmės melodijas matome, jog tai beveik tapačios giesmės, turinčios tapačių melodikos elementų (pvz., tipiška melodijų pradžia ir pabaiga).

Taigi Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelią einantys maldininkai šią giesmę bei jos melodiją bus perėmę iš Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų) maldynų giesmynų ir įtraukę į Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovų giesmynus.

Tryliktoji analizuojama giesmė – „Marijos vardas“. Lietuvos Vyskupų Konferencijos leidinyje „Liturginis maldynas“⁴³² nurodoma, kad ši giesmė parašyta kunigo Antano Strazdo-Strazdelio (1814–1824)⁴³³. Manoma, kad ji buvo dedikuota (1824 m.) Žemaičių vyskupui Juozapui Arnulfui Giedraičiui. Todėl giesmės tekstas greitai tapo populiarius Žemaičių vyskupijoje: apėjus Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų) stotis / vietas, šia giesme buvo pagerbiamas Žemaičių Kalvarijos bažnyčios didžiajame altoriuje esantis Švč. Mergelės Marijos paveikslas. Lenkiškuose giesmynuose šios giesmės aptikti nepavyko. Šios giesmės pirmasis rašytinis paminėjimas, einant Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelią, yra randamas 1927–1928 m. maldingų kelionių aprašymuose: „Sekminių dieną lankyta Kalvarijos. Procesija eidavo iš Šv. Mikalojaus bažnyčios Vokiečių, Didžiąja gatvėmis per Žaliąją tiltą, Kalvarijų gatve iki Kalvarijų bažnyčios <...>. Visu keliu giedota lietuviškos giesmės. Ponia Emilija Vileišienė – Aušros Vartų bendrabučio vedėja <...>, ėjo šalia eisenos ir ragino: „Mergaitės, dabar „Vardas Marijos“, tai labai skambės tarp mūrų!“ Vilniaus lenkai stebėjosi: iš kur tiek lietuvių?“⁴³⁴

Taigi galime teigti, kad tai yra būtent Žemaičių vyskupijos, t. y. Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų), giesmė. Paanalizuokime Žemaičių vyskupijoje praktikuojamas ir Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovų giesmynuose pateikiamas šios giesmės melodijas (žr. 78–79 pav.).

⁴³¹ Vilniaus Verkių Kalvarijų maldynas ir giesmynas, p. 91.

⁴³² Nuo 1968 m. iki 2017 m. yra šleistos septynios šio „Liturginio maldyno“ laidos.

⁴³³ Liturginis maldynas, p. 607–612.

⁴³⁴ Pranė Makariūnienė, Vilniuje ir Vilniaus krašte 1915–1939 metais, p. 83.

78 pav. Žemaitiškos giesmės „Marijos vardas“ melodija⁴³⁵79 pav. Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovų giesmyno giesmės „Marijos vardas“ melodija⁴³⁶

Kaip atskleidžia pateikti pavyzdžiai, žemaitiškos giesmės melodija skiriasi nuo Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio giesmės melodijos. Žemaitiškoji melodija primena maršą, jai būdingi staigūs sekstos intervalų šuoliai ir platus diapazonas. Giesmės melodiją sukūrė nežinomas autorius, o dėl žodinės tradicijos įtakos giesmė tapo liaudies. Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „Marijos vardas“ melodijai būdinga ryški melodinė kryptis su žemyn krintančia ir aukštyn kylančia kvarta. Tai dvi skirtingos melodijos, o tai leidžia manyti, kad Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelyje praktikuojama giesmė yra perimta iš Žemaitijos, t. y. iš Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų) maldyno, bet melodijos kilmė yra vietinė.

⁴³⁵ Alfonsas Motuzas, Sopulingosios Švč. M. Marijos kelių kilmė ir garbinimas Lietuvoje, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 13, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, UAB „Petro ofsetas“, 1998, p. 180–181.

⁴³⁶ *Vilniaus Verkių Kalvarių vadovas. Maldynas ir giesmynas*, p. 112.

Keturioliktoji tyrime paminėtina giesmė – „Marija, Marija“. Ji sukurta kunigo poeto Jono Mačiulio-Maironio apie 1895 m. ir paskelbta jau pačiame pirmajame „Pavasario balsų“ leidime⁴³⁷. Pirmąkart kaip giedoti skirtas kūrinys su kompozitoriaus Česlovo Sasnausko sukurta melodija buvo paskelbta 1914 m. pradžioje Marijampolėje leistame „Žiburio“ draugijos laikraštyje „Žiburyš“ ir pristatyta redaktoriaus priedašu: „Šitą Maironies giesmę dedame čionai dėl jo 25 metų literatūrinio darbavimosi sukaktuvių. Melodija sukurta šiek tiek anksčiau, nes tekstas jai imtas ne iš kaip tik tada, 1913 m., išėjusio „Pavasario balsų“ leidimo, o iš antrojo, 1905 m. <...>“⁴³⁸. Nuo tada iki šių dienų šios giesmės melodija išliko nepakitusi, tad monografijoje ji nebus analizuojama⁴³⁹. Kunigo Adomo Jakšto ir kompozitoriaus Juozo Naujalis 1920 m. išleistame „Giesmynėlyje“⁴⁴⁰, 1932 m. kunigo Vincento Taškūno parengtame vadove „Vilniaus Kalvarijos, arba Kryžiaus keliai“⁴⁴¹ bei 1934 m. pedagogo Jono Murkaus parengtuose mokykliniuose skaitiniuose „Naujas darbas“⁴⁴², kurie skirti bažnyčių chorams, giesmininkams, mokytojams, mokiniams ir jų tėvams, ši giesmė pristatoma kaip Lietuvos Katalikų Bažnyčios religinis himnas, puoselėjantis lietuvybę ir tautiškumą. Nuo tada giesmė „Marija, Marija“ baigiamos išskilmingesnės šv. Mišios, ji giedama per sumą, šermenis, laidotuves bei apvaikštant Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio stotis / vietas (koplyčias).

Penkioliktoji analizei pasirinkta giesmė „Dievas mūsų prieglauda“ yra viena iš 150 Dovydo psalmių (45 psalmė). Ji priskiriama himnų žanrui ir vadinama Siono kalno giesme, šlovinančia šventąjį Jeruzalės miestą, kuriame gyvena Aukščiausiasis ir kur keliauja maldininkai. Ji turi ir tam tikrą eschatologinį atspalvį, nes Jeruzalės šventykla vaizduoja amžinąją Dievo buveinę ir mūsų gyvenimo kelionės tikslą – dangų⁴⁴³. 45 psalmė (giesmė „Dievas mūsų prieglauda“) Romos Katalikų Bažnyčios švenčių apeigų ir maldų liturgijoje priskiriama prie sekmadienių psalmių⁴⁴⁴. Lenkų ir Lietuvių – Žemaičių Kalvarijų Kryžiaus kelio maldynuose bei giesmynuose šios psalmės / giesmės rasti nepavyko, o tai rodo, jog ji nepraktikuojama propaguojant Kristaus kančios kultą. Į Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio pamaldumo praktiką ji, matyt, atėjo iš Bažnyčios Sekminių tridienio sekmadieninės liturgijos, nes, kaip žinia, per Sekminių tridienį buvo lankomos Kryžiaus kelio stotys / vietos (koplyčios).

Panagrinėkime šios psalmės / giesmės melodijas, praktikuojamas Bažnyčios liturgijoje ir Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelyje (žr. 80–81 pav.).

⁴³⁷ Vilija Dačinskienė, Dainora Pociūtė-Abukevičienė, Giesmė, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 6, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2004, p. 645.

⁴³⁸ Marijos giesmė, *Žiburyš*, 1914, Nr. 5, p. 3–6.

⁴³⁹ Katalikų giesmynas, p. 179.

⁴⁴⁰ Marijos giesmė, *Giesmynėlis: bažnyčių chorams, mokykloms ir šiaip jau giesmininkams*, tekstą sutaisė A. Jakštas, gaidas pagamino J. Naujalis, Tilžėje, 1920, p. 61–63.

⁴⁴¹ *Vilniaus kalvarijos, arba Kryžiaus keliai*, paruošė Vincas Taškūnas, Vilnius: Ruch, 1932.

⁴⁴² Jonas Murka, *Naujas darbas: daiktų pažinimo skaitymai II pradžios mokyklos skyriui*. Šv. Kazimiero draugijos leidinys Kaunas: „Šviesos“ sp., 1934, p. 121–122.

⁴⁴³ *Psalmynas*, vertimas iš Neovulgatos, vertė kun. A. Liesis. Lietuvos TSR Vyskupijų Ordinarių kolegijos leidinys, Vilnius–Kaunas, 1973, p. 5–6.

⁴⁴⁴ *Liturginis maldynas*, p. 171–172.

80 pav. Romos Katalikų Bažnyčios liturginės 42 psalmės, arba giesmės „Dievas mūsų prieglauda“, lietuviška melodija⁴⁴⁵

81 pav. Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „Dievas mūsų prieglauda“ melodija⁴⁴⁶

Pateiktuose pavyzdžiuose visos melodijos yra psalmių tipo. Joms visoms bendra tai, kad jos pateikiamos pirmuoju grigališkojo choralo psalmių tonu. Nors giesmės melodijų lenkiškuose giesmynuose aptikti nepavyko, teigti, kad jos yra lietuviškos, nėra pagrindo, nes ryškios psalmodijos tipo melodijos rodo, jog Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio giesmės „Dievas mūsų prieglauda“ melodijos kilmė yra susijusi su Katalikų Bažnyčios liturgijos muzikine kultūra, kuri į Lietuvą atėjo kartu su krikščionybe.

Remiantis išdėstyta medžiaga sudaryta 23 lentelė, kuri atskleidžia Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovų giesmynuose pateikiamų lietuvių praktikuojamų originalių giesmių literatūrinių ir muzikinių tekstų kilmę.

23 lentelėje pateikti duomenys rodo, kad iš penkiolikos Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovuose pateikiamų lietuvių praktikuojamų originalių giesmių literatūriniai ir muzikiniai tekstai daugiausia yra perimti iš Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų) maldynų giesmynų (iš 15 literatūrinių tekstų – 8, o muzikinių – 3). Šios lietuvių praktikuojamos giesmės yra originalios savo muzikinių melodijų kilmė: iš 15 muzikinių tekstų 7 yra vietinės, arba Vilniaus krašto liaudiškos, kilmės. Tai, kad Vilniaus Kalvarių Kryžiaus kelio vadovuose pateikiamų lietuviškų originalių giesmių literatūriniai ir muzikiniai tekstai daugiausia yra perimti iš Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų) maldynų giesmynų, nėra atsitiktinis reiškinys. Tą nulėmė sovietinės Lietuvos etnografinių regionų gyventojų geopolitinė situacija, kada pasibaigus Antrajam pasauliniam karui iš Vilnijos krašto išvykusius ir sovietinės valdžios ištremtus lenkų kilmės gyventojus pakeitė Žemaitijos krašto gyventojai.

⁴⁴⁵ Dievas mūsų prieglauda, *Katalikų giesmynas*, p. 208.

⁴⁴⁶ Vilniaus Verkių Kalvarių maldynas ir giesmynas, p. 49.

23 lentelė. Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovų giesmynuose pateikiamų lietuviškų originalių giesmių literatūrinių ir muzikinių tekstų kilmė

Eil. Nr.	Lietuvių giesmių pavadinimai	Literatūrinio teksto kilmė	Muzikinio teksto kilmė
1.	Saldžiausio Jėzaus Vardo litanija	Romos Katalikų Bažnyčios liturgija	Lenkija
2.	„Geriausias Jėzau, Tu vardu savuoju“ (ankstesnė redakcija – „Saldžiausias Jėzau, dėlėi vardo Tavo“)	Žemaičių Kalvarija	Vilniaus krašto liaudies
3.	„Mieliausias Jėzau, dėl manęs sužeistas“	Žemaičių Kalvarija	Vilniaus krašto liaudies
4.	„Valandą šeštą iš miesto išėjo“	Žemaičių Kalvarija	Žemaičių Kalvarija
5.	„Jau susirinko taryba“	Žemaičių Kalvarija	Lietuva
6.	„Mokė ilgai“	Lenkija, Žemaičių Kalvarija	Lenkija, Žemaičių Kalvarija (perdirbta)
7.	„Jėzu Judas išdaviks“	Lenkija, Žemaičių Kalvarija	Vilniaus krašto liaudies
8.	„Viešpats labai nuliūdęs“	Žemaičių Kalvarija	Vilniaus krašto liaudies
9.	„Marija Magdalena“	Lenkija, Žemaičių Kalvarija	Vilniaus krašto liaudies
10.	„Jėzų atvedė pas Aną“	Žemaičių Kalvarija	Vilniaus krašto liaudies
11.	„Didi globėja, vardu Veronika“	Žemaičių Kalvarija	Žemaičių Kalvarija
12.	„Liekim ašaras visi“ (senoji redakcija – „Šviesa pasaulio viso“)	Lenkija, Žemaičių Kalvarija	Žemaičių Kalvarija
13.	„Marijos vardas“	Žemaičių Kalvarija	Vilniaus krašto liaudies
14.	„Dievas mūsų prieglauda“	Romos Katalikų Bažnyčios liturgija	Romos Katalikų Bažnyčios liturgija
15.	„Marija, Marija“	Lietuva	Lietuva

IŠVADOS

Vilniaus Kalvarijų 35 stočių Kryžiaus kelio vadovų ištakų, kaitos bei skirtumų tyrinėjimas per istorijos, etnologijos ir muzikologijos (etnomuzikologijos) mokslų prizmę buvo ir visada bus aktualus, nes, keičiantis laikotarpiams, keičiasi ir istorija, formuojasi nauji apeiginiai papročiai, kuriasi naujos giesmės ir muzika.

Aptarus Vilniaus Kalvarijų 35 stočių Kryžiaus kelio vadovų istoriją nuo pirmojo šian-dien egzistuojančio šaltinio (1826 m.) iki dabartinių, išnagrinėjus juose pateikiamus apeiginius papročius ir giesmių melodijas bei atskleidus jų sąsajas ir savitumus, galima daryti šias išvadas.

Pirma, remiantis publikuota Katalikų Bažnyčios istorine, liturgine ir muzikologine bei vasaros lauko ekspedicijų medžiaga, atskleista, kad Vilniaus Kalvarijų 35 stočių Kryžiaus kelio vadovų genezės ištakos bei jų kaitos priežastys yra vietos vyskupų Kristaus kančios kelio pamaldumo pastoracijos, taip pat Lenkijos, Lietuvos (Abiejų Tautų) ir Rusijos bei sovietinės valdžios geopolitinių ir tikybinių įvykių rezultatas.

Antra, tarpusavyje lyginant Vilniaus Kalvarijų 35 stočių Kryžiaus kelio vadovų literatūrinį turinį, nustatyta, kad jis įvairių laikotarpių raidoje kito dėl tarpnacionalinių lenkų ir lietuvių santykių bei geopolitinių įvykių.

Trečia, remiantis vasaros lauko ekspedicijų medžiaga bei Katalikų Bažnyčios liturgijos duomenimis, atskleista, kad skirtingomis kalbomis (lenkų ir lietuvių) išleistų vadovų liturginius aspektus ne skyrė, o vienijo atliekamos bažnytinės liturginės apeigos bei vietiniai apeiginiai papročiai.

Ketvirta, ištyrus vadovų maldynuose pateikiamas maldas nustatyta, kad didesnioji jų dalis yra perimtos iš Bažnyčios liturgijos ir Zebžydovos Kalvarijos bei Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio maldynų. Mažesnioji dalis – autorinės kūrybos (autoriai – kunigai J. K., St. Kiškis, E. Kirstukas).

Penkta, pasiremiant kaimyninių šalių kalvarijų giesmynų bei sudarytų ir parengtų Vilniaus Kalvarijų 35 stočių Kryžiaus kelio maldynų ir giesmynų šaltinių notografija atskleista, kad vadovų giesmių literatūrinių tekstų ir melodijų ištakos slypi Lenkijos Katalikų Bažnyčios liturginėje ir Zebžydovos Kalvarijos Kryžiaus kelio apeiginėje muzikinėje kultūroje.

Pateiktos išvados pagrindžia tyrimo pradžioje išsikeltą hipotezę, kad Vilniaus Kalvarijų 35 stočių Kryžiaus kelio vadovų atsiradimą, jų raidą ir kaitą nulėmė skirtingų laikotarpių geopolitiniai įvykiai bei Vilnijos krašto lietuvių ir lenkų tautybių tarpusavio santykiai.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Abba-Ojczce. Pieśni i piosenki religijne, zebrał I opracował ks. Hieronim Chamski, Płock: Wydawnictwo HEJNAŁ, 2005.

Ambrasas Kazimieras, Kryžiaus kelias, *Katalikų pasaulis*, 1994, Nr. 1, p. 14–16.

Alfonso Motuzo (monografijos autorius) asmeninis archyvas, Vilnius, 2015–2019.

Apeigos Rymo Katalikų bažnyčios, parašė J. Gerutis. „Zvaigzdes“ spaustuveje, 15 W.Oak St. Shenandoah, Pa., 1908.

Baltrienė Marija, Apanavičius Romualdas, *Lietuvių liaudies muzikos instrumentai*, Vilnius: Mintis, 1991.

Barcik Józef Symeon, *Kalwaria Paławska*, Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej, 1985.

Bartkowski Bolesław, *Polskie śpiewy religijne w żywej tradycji. Style i formy*, Kraków: Polskie Wydawnictwo Muzyczne, 1987.

Bažnytinė muzika. Enciklopedinis žinynas, sudarytojas J. Vilimas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2011.

Bulota Alfonsas, Benys Laimutis, *Šventųjų gyvenimai*. Lietuvos Katalikų kalendorius, Kaunas: AB „Alytaus spaustuvė“, 1994.

Chadam Augustyn, *Śpiewnik Kalwaryjski*, Kalwaria Zebrzydowska: Wydawnictwo „Calwarianum“, 1984.

Chorał, czyli dostateczny zbiór melodyj do przeszło 700 pieśni katolickich w języku polskim. Ułożony na cztery głosy do grania na organach i śpiewania przez Józefa Nchbar, Nauczyciela przy Król. Kat. Seminarium naucz., w Paradyżu, a wydany przez ks. Bernarda Bogedain, Radcę rejencyjnego, duchownego i szkolnego w Opolu: Drukiem W. Moeser w Berlinie, 1856.

Dačinskienė Vilija, Pociūtė-Abukevičienė Dainora, Giesmė, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 6, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2004, p. 645.

Danilevičius Eugenijus, *Maršrutai iš Vilniaus*, Vilnius: Mintis, 1975.

Das Station Buch ober der Kreuzweg Jesu Christi, Wilna: Glücksberg, 1843.

De Zedelgem Amédée, *Historia del Via Crucis*, Bilbao: Atlas, 1958.

Didesis Elementorius ir katakizmas, arba Trumpas mokslas wiero krikščioniszkos parazitas par Tadeusza Juzumowicze inspektoriu Warniu simunarios, Wilniuje: spaustuwieje Juzupa Zawadzkie, 1855.

Dievas mūsų prieglauda, *Katalikų giesmynas*, parengė Lietuvos Katalikų Bažnyčios vargonininkų grupė, vadovaujama J. E. Eugenijaus Bartulio, Kaunas: „ARX Baltica“ spaudos namai, 2009, p. 208.

Droga Krzyżowa. Dzieje nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów, opr. ks. J. Kopeć CP. Poznań: Księgarnia Św. Wojciecha, 1987.

Droga Krzyżowa w Kalwarii Wileńskiej. Przewodnik, Wilno: Wydawnictwo Polskie w Wilnie, 2000.

Droga Krzyżowa w Kalwarii Wileńskiej. Przewodnik (be autoriaus), rankraščio pateikėjas klierikas Tadas Rimkus. Vilniaus šv. Juozapo kunigų seminarija, 2003. *Alfonso Motuzo (monografijos autoriaus) asmeninis archyvas*, Vilnius, 2015–2019.

Droga Krzyżowa w Kalwarii Wileńskiej. Przewodnik (be autoriaus), rankraščio pateikėjas klierikas Žydris Kuzinas. Vilniaus šv. Juozapo kunigų seminarija, 2003, *Alfonso Motuzo (monografijos autoriaus) asmeninis archyvas*, Vilnius, 2015–2019.

Eliade Mircea, *Šventybė ir pasaulietiškasumas*, iš prancūzų kalbos vertė P. Račius, Vilnius: Mintis, 1997.

Encyklopedia katolicka, t. 7, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 1998.

Eteria. *Pielgrzymka do miejsc świętych*, tłum. W. Szoldrski, *Pisma starochrześcijańskich pisarzy*, t. 6. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej, 1970.

Evangelija pagal Luką, *Šventasis Raštas. Senasis ir Naujasis Testamentas*, vertimas iš hebrajų, aramėjų ir graikų kalbų. Lietuvos Katalikų Vyskupų Konferencija, Vilnius: Katalikų pasaulis, 1998, p. 1634.

Friedelówna Teresa, Tradycje Kalwarii Wileńskiej, *Wilno i kresy północno-wschodnie*. Materiały II Międzynarodowej Konferencji w Białymstoku 14–17 IX 1994 r. czterech tomach. Tom II, Kultura i trwanie, pod redakcją Elżbiety Feliksiak i Alicji Kisielewskiej, Białystok: Towarzystwo Literackie imienia Adama Mickiewicza. Oddział Białostocki, 1996, s. 7–30.

Frołow Anatole, *La relique de la Vraie Croix*, Paris: Institut Français d'Études Byzantines, 1961.

Gidžiūnas Viktoras, Pranciškonų observantų-bernardinų gyvenimas ir veikla Lietuvoje XV ir XVI amž., *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai*, t. 9, Roma: Pontificia Universita Gregoriana, 1982.

Giesmes Tikieimuy Katholickam priderancias. Auctore Salomone Mozerka Slawoczynski. Vilna Typis Academicis Soc. Iesu A. D., 1646. Vertimas: S. M. Slavočinskis, *Giesmės 1646*, paruošė J. Lebedis, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958, p. 59–342.

Giniūnienė Asta, *Kryžiaus kelias Lietuvoje XVIII a. antroje pusėje – XX a. pradžioje*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2013.

Grochowski Stanisław, *Hierozolimaska processia w kościele chwalebego Grobu Pana Jezusowego zwyczajna*, Kraków: w drukarni Łazarzowej, 1607.

Grochowski Stanisław, *Himny o Męce Pańskiej do obrzędów Kalwaryi Zebrzydowskiej*, Kraków u S. Kempiniego, 1611.

Holzapfel Heribert, *Manuale Historiae Ordinis Fratrum Minorum*, Freiburg im Breisgau, 1909.

Ivinskis Zenonas, *Rinktiniai raštai*, t. 2, Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1986.

Jagodiński Stanisław Serafim, *Pieśny katolickie nowo reformowane, z polskich na łacińskie a z łacińskich na polskie przełożone, niektóre też nowo złożone. Cationes catholicae nunc recens reformatae ex polonicis latine polonice factae, nonnullae noviter compositae*, opera S. S. J. [Stanisław Serafin Jagodiński] w Krakowie w Drukarni Fr. Cezarego, 1695.

Janonienė Rūta, Naujoji Jeruzalė ant Verkių kalvų, *Vilniaus Kalvarijos*, sudarytojas kun. Kęstutis Latoža, Vilnius: UAB Adomo Jakšto spaustuvė, 2002, p. 19–32.

Janonienė Rūta, Lietuvos istorijos fragmentai Verkių peizažuose, *Menotyra*, 2002, Nr. 2 (27), p. 38.

Jėzau, pas mane ateiki, *Katalikų giesmynas*, parengė Lietuvos Katalikų Bažnyčios vargonininkų grupė, vadovaujama J. E. Eugenijaus Bartulio, Kaunas: „ARX Baltica“ spaudos namai, 2009, p. 51.

Jėzaus Kristaus kančios kelių, arba Kalvarijų, vadovėlis taikomas Vilniaus ir Vėprių Kalvarijoms apvaikščioti, parašė J. K., sekdamas kunigo P. Bartnikovskio vadovėlių, Ukmergė, 1927.

Jėzuitų archyvas Romoje (ARCI), Lith. 40, f. 279.

Kajackas Algimantas, *Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje*. Vadovėlis aukštojo mokykloms, Kaunas: Lietuvos katechetikos centras, 1998.

Kalavinskaitė Danutė, *Salve Regina, Bažnytinė muzika*. Enciklopedinis žinynas, sudarytojas J. Vilimas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2011, p. 394–395.

Kalvarijų stočių knygelė, arba Jėzaus Kristaus, mūsų Viešpaties ir Išganytojo, Kryžiaus kelias, kurį sudaro 35 stotys nuo Paskutinės vakarienės iki Šventojo Kryžiaus atradimo, Vilnius. Išspausdinta Gliuksbergo spaustuvėje 1843 metais, išversta Vilniaus Šv. Kryžiaus atradimo parapijos, Vilnius, 2017 (orig. *Das Station Buch ober der Kreuzweg Jesu Christi*, Herculanus Juskiewicz ord. Minar de. obser. [OFM]), Wilna, 1843).

Kamuntavičienė Vaida, Vyskupo Jurgio Bialozoro (apie 1623–1665) politinė veikla, *Soter. Religijos mokslo žurnalas*, 2003, Nr. 9 (37), p. 281–294.

Kantak Kamil, *Bernardyni Polscy*, Lvov: Nakl. Prowincji Polskiej O. O. Bernardynów, 1933.

Katalikų Bažnyčios katekizmas, Kaunas: Tarpdiecezinė Katechetikos komisijos leidykla, 1996.

Katalikų giesmynas, parengė Lietuvos Katalikų Bažnyčios vargonininkų grupė, vadovaujama J. E. Eugenijaus Bartulio, Kaunas: „ARX Baltica“ spaudos namai, 2009.

Kazimieras Aloyzas Matulaitis, *Šventųjų gyvenimai kiekvienai metų dienai*, Čikaga, 1949. Prieiga per internetą: <http://www.vilniauskalvarijos.lt/index.php?id=127&ncid=3&nid=17> [žiūrėta 2018 05 20].

Kialei Kriziaus J. Christusa, *Naujes Altorius arba surynkimas parsergieimu ir maldu pri spawiednes, kamunijes Szewetos, diel ligonu ir myrsztncziu; teypogi rožancziu, parunku, lytanyu, adynu, ir kitu wysokiu maldu kozname reikale ir atsyjame su pridieimu maldu su atpuskjs par kunega Kazimiera Przyalgowski*, Vilniuje: kasztu i spaustuwieje Juozapa Zawadska, 1864.

Kielas kruvinas karaliaus sopulu Jezusa Chrystusa brangu krauju iszklotas eynantiems ant sziesliwos wiecznastes zmoniemis trokstantiems zinoti Taiemnicios niewinos mukos Wieszpatis

Pona musu. Parodytas ir su pozwaliumu Wiresniu isz Lankiszko ant Lietuwiszko Liezuwie iszgulditas, sine loco, 1821.

Kielawiedis apwaykszczajuncziem paminktu Izganitojaus musu Jezusa Pona kielu Jerozolimsku, dieceziay Wileńskay, ant kalnu Werkowsku, pa Wilnium azdietu pa sergibu Kunigu, izdotas par Kunigu Pietru Bartnikowsku, S. T. M., Plebonu Werkowsku; isz izguldinima Letuwiszka par Kunigu Henriku Balewiczu, S. T. K., Plebonu Wilkomiersku, Wilniuy: kasztu ir spaustuwiej Juozapa Zawadzka, 1857.

Kielei Kruwini Jezuso Christuso, arba maldos, kurios atsiprowinie pri koplicziu Žiemajtiu Kalwarijos, *Georg Kosakowski. Rozančius Szwęciausios Marios Pannos yr Saldziausy warda Jezusa: teypogi spasabas apwaykszciojima Kalnu Kalwarios Ziamayciu su modlitwomis yr giesmiemis anto służijęciomis*, Wilniuj: drukarnioy Akademijos, 1723, p. 102. Mikrofilmas. M. f. 385, Lietuvos mokslų akademijos biblioteka, Vilnius.

Kirkor Adam Honoris, *Przewodnik historyczny po Wilnie i jego okolicy*, wyd. 2, Wilno, 1880; wyd. 3, Wilno: nakł. i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1889.

Kirstukas Eduardas, *Kalvaria Wileńska*, Wilno: SP AB Aušra (Kaunas), 2001.

Kiškis Stanislovas, *Vilniaus Kalvarijos*. Vadovėlis Kryžiaus keliui eiti, Vilnius, 1940.

Kochanowski Jan, *Psalterz Dawydowy*, wydany w roku 1579 w drukarni Łazarzowej w Krakowie.

Kopeć Jerzy Józef CP, *Droga Krzyżowa. Duchowość nabożeństwa i antologija współczesnych tekstów polskich*, Wydawnictwo ojców franciszkanów niepokalanów, 1994.

Kristaus kančia. Pagal Dievo tarnaitės Onos Kotrynos Emmerich regėjimus, surašė K. Brentanas, Chicago: Lietuvių katalikų spaudos draugija, 1959.

Kroll Gerhard, *Jėzaus pėdomis*, iš vokiečių kalbos vertė Teresė Danguolė Šniurevičienė, Vilnius: Atkula, 1997.

Kviklys Bronius, *Lietuvos bažnyčios*, t. V. d. II: *Vilniaus arkivyskupija, Vilniaus provincijos bažnyčios*, Chicago, Illinois: Amerikos lietuvių bibliotekos leidykla, 1985.

Kviklys Bronius, *Lietuvos bažnyčios*, t. V, d. II: *Vilniaus arkivyskupija, Vilniaus provincijos bažnyčios*, Chicago, Illinois: Amerikos lietuvių bibliotekos leidykla, 1986.

Kurczewski Jan, *Kościół Zamkowy*, t. I, Wilno: Nakład i druk J. Zawadzkiego, 1908.

Lebon Jean, *Kaip suprasti liturgiją*, į lietuvių kalbą išvertė Donatas Vilkas, Kaunas: Lietuvos katechetikos centras, 1998.

Lietuviškas Bažnytinis giesmynas, surinko ir garmonizavo parapijiniams chorams J. Naujalis, Kaunas: Sokolovskio ir Estrino spaustuvė, 1906.

Lietuvių dvasininkai kūrėjai, sudarė Ričardas Jakutis, red. kun. Vaclovas Aliulis MIC, Vilnius: Poli, 2000.

Lietuvių enciklopedija, t. 29, Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1963, p. 209.

Lietuvos istorija, red. A. Šapoka. Fotografuotinis leidimas, Vilnius: Mokslas, 1989.

Lietuvos mokslų akademijos biblioteka, 8-176.

Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 43-20931, I. 2.

Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 43-20931, 8-176.

Lietuvos vyskupų konferencijos 2000 metų jubiliejinis leidinys, Vilnius: Katalikų pasaulis, 2000.

Litania do Najświętszego Imienia Jezus. Prieiga per internetą: <https://eszkola.pl/religia/litania-do-najswietszego-imienia-jezus-4443.html> [žiūrėta: 2018 07 24].

Liturgikos apžvalga, knygą parengė s. O. Baliūnaitė ACJ, s. E. Bedalytė ACJ; tekstus papildė kun. V. Šimkūnas SJ, Kaunas: Tarpdiecezinės katechetikos komisijos leidykla, 1996.

Liturginis giesmynas, paruošė kun. Kazimieras Senkus, Vilkaviškio vyskupijos kurija, 1993.

Liturginis maldynas, Ketvirtas pataisytas leidimas, Vilnius: Katalikų pasaulis, 1996.

Lietuvos vienuolynai, Vadovas. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1998.

Makariūnienė Pranė, *Vilniuje ir Vilniaus krašte 1915–1939 metais*, Vilnius: Voruta, 1999.

Mannhardt Wilhelm, Letto-Preussische Götterlehre, *Magazine der Lettisch – Literärische Gesellschaft XXI*, Rīga: Herausgegeben von der Letish-Literärischen Gesellschaft, 1936, s. 524–530.

Marijos giesmė, *Giesmynelis: bažnyčių chorams, mokykloms ir šiaip jau giesmininkams*, tekstą sutaisė A. Jakštas, gaidas pagamino J. Naujalis, Tilžėje, 1920, p. 61–63.

Marijos giesmė, *Žibursys*, 1914, Nr. 5, p. 3–6.

Materiały muzyczne, *Polskie śpiewy religijne społeczności katolickich. Studia I materiały*, t. I, redakcja naukowa B. Bartkowski, współpraca K. Mrowiec, J. Stęszewski, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersitetu Lubelskiego, 1990.

Matulaitis Kazimieras Aloyzas, *Šventųjų gyvenimai kiekvienai metų dienai*, Čikaga, 1949. Prieiga per internetą: <http://www.vilniauskalvarijos.lt/index.php?id=127&ncid=3&nid=17> [žiūrėta 2018 05 20].

M. D. S. [Mečislovas Divainis-Silvestraitis], Verkiai – Kalvarija, *Vilniaus žinios*, 1905 05 13, Nr. 118, p. 3; 1905 06 11, Nr. 142, p. 3.

Melodie do książki modlitewnej i kancjonał dla pospolitego ludu katolickiego na potrzeby podczas nabożeństw w kościele, w domu i przy pogrzebach (G. E. Ronge), Opole, 1830.

Merkys Vytautas, *Tautiniai santykiai Vilniaus vyskupijoje 1798–1918*, Vilnius: Versus aureus, 2006

Meškuotytė-Laužikienė Andželika, Vilniaus Kalvarijos, *Katalikų pasaulis*, 1994, nr. 1, p. 9.

Mioduszewski Michał Marcin, *Śpiewnik kościelny, czyli pieśni nabożne z melodyjami w Kościele katolickim używane*, Kraków: w drukarni Stanisława Gieszkowskiego, 1838.

Mitkowska Anna, *Polskie kalwarie*, Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład narodowy im. Ossolińskich wydawnictwo, 2003.

Modlitewnik Wejherowski. Gdańsk: Kuria Metropolitalna Gdańska, 2007.

Mokslas krykščionyszkas dydesis diēt iszsymokima jaunumenej Rima-Katalisszko Bažniczio esantej ant prisakima Wireshnibes lenkiskaj paraszitas yr Wilniuje 1834 drukawotas; o

dabar ant žemajtyškos kalbos par kuniga Antona Janikowicze Plateliu iszgulditas, Wilniuje: spaustuwej Jozapa Zawadzka, 1845.

Monumenta medii aevi historica. Cracoviae, *Archivum Secretum Vaticanum Arch. Nunz. Di Watsawia*, 1891, p. 326–327 (rankraštį nurašė kun. dr. J. Vaišnora).

Motuzas Alfonsas, Droga Krzyżowa litewskich Kalwarii i jej związki z Polską, *Analecta Cracoviensia*, t. 34. Pontificia Academia Theologica Cracoviensis. Studia philosophica theologica historica iuridica, Wydawnictwo naukowe Papieskiej akademii teologicznej w Krakowie, 2002, s. 339–351.

Motuzas Alfonsas, *Katalikų liaudies pamaldumo praktikos Lietuvoje*. Vadovėlis aukšto-sioms mokykloms, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2004.

Motuzas Alfonsas, *Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika*. Monografija, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2003.

Motuzas Alfonsas, Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių giesmių literatūrinių ir muzikinių tekstų kilmė: vietos ar atneštinė tradicija?, *Lituanistica*, Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos leidykla, 2011, nr. 1, p. 81–92.

Motuzas Alfonsas, Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelio kulto kilmė Lenkijos analogų kontekste, *Soter. Religijos mokslo žurnalas*, 2003, nr. 11 (39), p. 313–331.

Motuzas Alfonsas, Marija muzikoje, *Bažnytinė muzika*. Enciklopedinis žinynas, sudarytojas J. Vilimas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2011, p. 272–273.

Motuzas Alfonsas, Sopulingosios Švč. M. Marijos kelių kilmė ir garbinimas Lietuvoje, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 13, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, UAB „Petro ofsetas“, 1998, p. 180–181.

Motuzas Alfonsas, Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelio apeigos ir muzika. Vadovėlis, *Soter. Religijos mokslo žurnalas*, Nr. 8 (36), priedas nr. 2, 2002.

Motuzas Alfonsas, Vilniaus ir Veprių kalvarijų Kryžiaus kelio apeiginė muzika, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 15, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, UAB „Petro ofsetas“, 1999, p. 477.

Motuzas Alfonsas, Žemaičių ir Zebrzydovskos (Lenkija) Kalvarijų Kryžiaus kelių (Kalnų) muzika: sąsajos ir skirtumai, *Tiltai*, 1998, nr. 2–3 (4–5), p. 49–63.

Motuzas Alfonsas, Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmių kilmė, *Tiltai*, 1997, nr. 2, p. 50–54.

Motuzas Alfonsas, *Žemaičių Kalvarijos Kalnų maldyno istorija, muzika ir apeigos*. Tarpdisciplininė mokslo monografija, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, UAB „Vita Litera“, 2017.

Motuzas Alfonsas [Мотузас, Альфонсас], Особенности латишских и литовских обрядов Крестного пути Вильнюсских Калварий, *Literatūra un kultūra: process, mijiedarbība, problēmas: Zinātnisko rakstu krājums*, t. 7, Daugavpils: Saule, 2006, p. 262–274.

Murka Jonas, *Naujas darbas: daiktų pažinimo skaitymai II pradžios mokyklos skyriui*. Šv. Kazimiero draugijos leidinys Kaunas: „Šviesos“ sp., 1934.

Navickienė Aušra, *Besikeičinti knyga XIX a. pirmosios pusės Lietuvoje*. Monografija, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010.

Owczarnia w dzikim polu część jej pierwsza ze trzynastu. Posilek jako najprędszy owieczkom Chrystusowym, zgłodniałym i zemdlonym wzruszeniem owczarni Pańskiej przez lata terazniejsze znędzionym i rozproszonym. To jest Katechizm Polski z przyczyn w informacji wyrażonych pieśniami wydani przez X. Stanisława z Brzezanki Brzeżańskiego. Z pozwoleniem starszych, w Drukarni Kollegium Lwowskiego Societatis Jesu, Roku Pańskiego 1717.

Palionytė-Banevičienė Danutė, Katalikiški giesmynai ir giesmės Lietuvoje (XVIII a. pab. – XIX a.), XVI–XIX a. *Lietuvos muzikinio gyvenimo atodangos*, sudarytoja ir moksline redaktorė dr. Vida Bakutytė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2014, p. 145–186.

Petrozzi Maria Teresa, *Dal Calvario al S. Sepolcro*, Jerusale: Franciscan Printing Press, 1972.

Pieśń na drogę krzyżową. Przed obchodami: Zastanów się, o człowiecze, na chwilkę małą, Czcionkami Jul. Nowackiego. Sine loco, 1886–1898.

Pieśni nabożne przez Franciszka Karpińskiego podług ostatniego dzieł tego pisarza wydane. W Wilnie w Drukarni Antoniego Marcinkowskiego, 1819. Wydanie pierwsze w Supraślu. Druk. Bazylianów, 1792.

Pieśni postne starożytne człowiekowi krześcijańskiemu należące które w Wieki Post śpiewane bywają dla rozmyślenia Męki Pańskiej z przyczynieniem piosnek wyrobione. Raków ok. 1607–1618. Wydanie fototypiczne przygotował M. Korolko, Warszawa, 1978.

Polskie śpiewy religijne społeczności katolickich. Studia i materiały, t. I, redakcja naukowa Bolesław Bartkowski, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1990.

Popiežiaus katechezė apie Mišią Garbės himną ir Pradžios maldą (be autoriaus). Prieiga per internetą: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2018-01-11-popieziaus-katecheze-apie-misiu-garbes-himna-ir-pradzios-malda/167771> [žiūrėta 2018 05 25].

Pranešimas kun. Antano Petkevičiaus iš 1866 m. spalio mėn., *Lietuvos valstybės archyvas*, f. 378.

Przewodnik. Droga Krzyżowa w Kalwarii Wileńskiej. Materiały źródłowe, zebrał i opracował prof. dr hab. Alfonsas Motuzas, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2018.

Przewodnik drogi Krzyżowej w Kalwarji pod Wilnem. Sine anno (1945–1990), 2003–2005 m. Vilniaus šv. Juozapo kunigų seminarijos klierikų vasaros lauko ekspedicijų medžiaga, Alfonso Motuzo (monografijos autoriaus) asmeninis archyvas, Vilnius, 2015–2019.

Przewodnik drogi Krzyżowej w Kalwarji pod Wilnem, ułożony przez X. Wiktora Kochańskiego, Wilno: Tłocznia „Marianum“, 1937.

Przewodnik obchodzącym drogi męki Chrystusowej, trakt nieomylny pokazujący, albo sposób nabożnego obchodzenia Kalwaryi Zmudzkiej, przy Kosciele WW.OO. Dominikanów, ułożoney <...> J. X. Franciszkowi Urwikowi plebanowi Wieksnianskemu dedykowany <...> X. Ludwika Hryncewicza, S. T. Lektora <...> w konwencie generalnym Wilenskim, Zak. Kazn., Wilno, 1749.

Przewodnik obchodzącym pamiątkę Zbawiciela naszego Jezusa Pana dróg Jeruzolimskich w Dyecezyi Wileńskiej zaraz pod Stołecznym miastem W. X. L. Wilnem, na górach Werkowskich,

alias Płaczu, założonych. Za pozwoleniem Zwierzchności Przedrukowany, w Wilnie w Drukarni XX, Bazyljanów. Roku Pańskiego 1826, Lietuvos moksłų akademijos biblioteka, 3-L-19/2242, Vilnius.

Przewodnik po Kalwaryi dla obchodzących pamiętkę męki Chrystusa Pana przy Kościele Parafialnym Wekowskim Św. Krzyża na Kalwaryi, ułożony przez X. Piotra Bartnikowskiego. Wydanie trzynaste poprawne, Wilno: nakł. i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1906.

Przewodnik po Kalwaryi ułożony przez ks. Piotra Bartnikowskiego przejrany, poprawiony i uzupełniony przez ks. Tadeusza Makarewiza. Wydanie nowe (pagał Imprimatur ankstesnė laida yra 1928 m.), Wilno: Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1938.

Przyałgowski Wincent, *Zywoty Biskupów wilenskich*, t. 2, Petersburg: Druk Jozafata Ohryzki, 1860.

Psalmynas, vertimas iš Neovulgatos, vertė kun. A. Liesis. Lietuvos TSR Vyskupijų Ordinarių kolegijos leidinys, Vilnius–Kaunas, 1973.

Radvila Mikalojus Kristupas „Našlaitėlis“, *Kelionė į Jeruzalę*, vertė O. Matusevičiūtė, spec. red. E. Ulčinitė, Vilnius: Mintis, 1990.

Rak Romuald, *Śpiewy w czasie drogi krzyżowej, Droga Krzyżowa*, opr. ks. J. Kopeć CP. Dzieje nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów, Poznań: Księgarnia Św. Wojciecha, 1987.

Remesa Alvidas, Lietuvos pranciškonų muzikos kultūra, *Vakarų Lietuvos katalikiškoji kultūra*. Lietuvų katalikų mokslo akademijos Klaipėdos skyrius, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 1996, p. 31–32.

Różniatowski Abraham, *Pamiętka krwawej ofiary Pana Zbawiciela naszego Jezusa Chrystusa wedle miejsc Hierozolimskich nad Zebrzydowicami wykonterfektowanych*, Kraków: 1610 w drukarni Łazarzowej.

Seanas katechizmas, arba Pqmokstey Weikialams, apie Wierą szwintą Krikszczonizką su pasakimeis, isz Raszta Szwinta giesmams ir maldoms su skeyczium Bażniczcos, didesniu ir mažesniu, del naudos Surinkima Lietuwiszka. Drukawotas isz nauja, už pazwalenies Synoda Kasztu Nitauioy parapijos, Mintauja, Biržai: J. F. Stefenhageno spaustuvė, 1803.

Siedlecki Jan, *Śpiewnik Kościelny*, Kraków: Instytut Teologiczny Księży Misjonarzy, 1994.

Siedlecki Jan, *Śpiewnik kościelny*, wyd. Jubileuszowe 1878–1928, opracował W. Świerczek ze współudziałem B. Wallek-Walewskiego, Drukarnia Związkowa w Krakowie, 1928.

Skinkaitis Rimas, *Trumpas mariologijos kursas*. Metodinė priemonė, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2008.

Slavočinskis Saliamonas Mozerka, *Giesmės 1646*, parengė J. Lebedys, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958.

S. M. Pašventintos atstatytos Vilniaus kalvarijų Kryžiaus kelio stotys, *Bažnyčios žinios*, 2002 05 31, Nr. 10, p. 12–13.

Stabat Mater, *Katalikų giesmynas*, parengė Lietuvos Katalikų Bažnyčios vargonininkų grupė, vadovaujama J. E. Eugenijaus Bartulio. Kaunas: „ARX Baltica“ spaudos namai, 2009, p. 108.

Studnicki Gizbert-Wacław, *Wilno. Przewodnik po mieście i okolicach*, Wilno: Tłocznia „Lux“, 1919.

Surzyński Józef, *Polskie pieśni Kościoła katolickiego*, Poznań: leidykla, 1891.

Szczeble do nieba czyli zbiór pieśni z melodyjami w Kościele rzymsko-katolickim od najdawniejszych czasów używanych, uskuteczniiony przez Teofila Klonowskiego nauczyciela przy Król. Katol. Naucz. Seminarium w Poznaniu, t. 1, Poznań, 1867.

Szweykowska Anna, Kapele magnatskie i szlachkie w Polsce w połowie XVIII wieku, *Muzyka*, 1963, nr 1–2.

Švedas Jonas, *Rečiatyvinio giedojimo pagrindai. Iš pedagoginių pastabų*. Prieiga per internetą: <https://www.muzikusajunga.lt/zurnalas/muzikos-barai-38/reciatyvinio-giedojimo-pagrindai-is-pedagoginiu-pastabu> [žiūrėta 2017 06 06].

Śpiewnik liturgiczny, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego uniwersitetu Lubelskiego, 1998.

Śpiewniczek Kalwaryjski. Pieśni przy zwiedzeniu Drogi Krzyża w Kalwarii pod Wilnem, zebrał N. Pacyno, Wilno: druk „Lux“, 1933.

Śpiewnik kościelny czyli pieśni nabożne z melodyjami w kościele katolickim używane a dla wygody kościołów parafialnych przez X. M. M. Mioduszewskiego Zgrom, XX. Miss. Zebrane, Kraków w Drukarni Stanisława Gieszkowskiego, 1838.

Śpiewnik. Zbiór pieśni śpiewnych przy zwiedzaniu Kalwarii Wileńskiej, zebrał J. M., Wilno, 1939, Vilniaus šv. Juozapo kunigų seminarijos bibliotekos archyvas, 245 Sp-28 (saugykla).

Tave, Dieve, garbinam (Te Deum laudamus). Prieiga per internetą: <http://www.liuteronai.lt/Liturgijos-projektas/Pasaulieciams/Tave-Dieve-garbinam-Te-Deum-laudamus> [žiūrėta: 2018 07 23].

Thurston Herbert, Boudinhon Auguste, *Etude historique sur le Chemin de la Croix*, Paris: Letouzey et Ané^m 1907.

Tylos vertė (be autoriaus). Taizė. Prieiga per internetą: https://www.taize.fr/lt_article1667.html [žiūrėta: 2018 05 26].

Trilupaitytė Jūratė, *Jėzuitų muzikinė veikla Lietuvoje*. Kultūros ir meno institutas, Vilnius: Muzika, 1995.

Vaicekauskas Mikas, *Lietuviškos katalikiškos XVI–XVIII amžiaus giesmės*. Monografija, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto leidykla, 2005.

Vaišnora Juozas, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, Roma: Fausto Failli, 1958.

Vaišvilaitė Irena, *Pasivaikščiojimai po krikščioniškąją Vilnių*, Vilnius: Baltos lankos, 2017.

Valančius Motiejus, *Žemaičių vyskupystė 1848, Raštai*, t. 2, Vilnius: Vaga, 1972.

Vasiliūnienė Dalia, *Žemaičių Kalvarija. Pilgrimo centro istorija ir dailė XVII–XIX a.*, Vilnius: Aidai, 2010.

Venclova Tomas, *Vilnius. Vadovas po miestą*, Vilnius: R. Paknio leidykla, 2001.

Vilimas Jonas, Ave Maria, *Bažnytinė muzika*. Enciklopedinis žinynas, sudarytojas J. Vilimas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2011, p. 28–29.

Vilimas Jonas, Stabat Mater, *Bažnytinė muzika*. Enciklopedinis žinynas, sudarytojas J. Vilimas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2011, p. 422–423.

Vilniaus kalvarijos, arba Kryžiaus keliai, paruošė Vincentas Taškūnas, Vilnius: Ruch, 1932.

Vilniaus Šv. Kryžiaus atradimo bažnyčios archyvas.

Vilniaus Verkių Kalvarijų maldynas ir giesmynas, sudarytojas ir parengėjas prof. habil. dr. Alfonsas Motuzas, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2008.

Vilniaus Verkių Kalvarijų vadovas. Maldynas ir giesmynas, sudarytojas ir parengėjas prof. habil. dr. Alfonsas Motuzas, Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2014.

Vilniaus universiteto biblioteka, f. 267-775, l. 500.

Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 267-775 (P. Jatulio fondas).

Visuotinė lietuvių enciklopedija, t. 6, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2004.

Viluckas Tomas, *Visų Šventųjų iškilme – pagerbti krikščionybės liudytojus*. Prieiga per internetą: <http://viluckas.lt/visu-sventuju-iskilme-pagerbti-krikscionybes-liudytojus/> [žiūrėta 2015 07 30].

Visų Šventųjų litanija. Prieiga per internetą: http://www.fsspx.lt/index.php?option=com_content&task=view&id=668&Itemid=100 [žiūrėta 2015 07 30].

Vitkus Albertas, *Verkiai. Istorija ir dabartis*, Vilnius: Mintis, 2009.

Wadowas aplankancziu atminima kanczios Iszganitojo musu Wieszpaties Jezaus Kristaus kelu Jeruzalės prie bażniczios parakwijos Werku S. Kriżiaus ant Kalwarijos, paraszita kuningo Petro Bartnikauskiego lenkiszczaj, o dabar iszwersta ant lituwiszsko. Sine loco, 1870.

Wendelin Świerczek. Prieiga per internetą: http://www.encyklo.pl/index.php?title=%C5%9Awierczek_Wendelin [žiūrėta: 2018 06 25].

Wolonczewskis Motiejus, *Žemaitju Wiskupiste*, d. 1. Wilniuj, 1848.

X. S. Ch. Bratstwo, *Encyklopedia Kościelna*, Sine loco, 1873, s. 573.

Zinkevičius Zigmas, *Lietuvių poteriai: kalbos mokslo studija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.

Žemaičių Kalvarijos Kalnai. Maldynas ir giesmynas. Tekstai, natos ir kompaktinė plokštelė, sudarytojas ir parengėjas prof. habil. dr. Alfonsas Motuzas, Vilnius: Edukologija, 2012.

Žemaičių Kalvarijos Kalnai. Šermeninės giesmės. Melodijų rinkinys, giesmynėlį parengė ir sudarė A. Motuzas, Vilnius: Katalikų pasaulis, 1993.

1989–2003 m. kraštotyrinių vasaros lauko ekspedicijų medžiaga. Šv. Antano religijos studijų institutas prie Katalikų teologijos fakulteto Vytauto Didžiojo universitete, Folkloro kabinetas, Kretinga.

2010–2015 m. kraštotyrynių vasaros lauko ekspedicijų medžiaga. Vytauto Didžiojo universiteto Katalikų teologijos fakulteto Lietuvos Katalikų Bažnyčios istorijos centro archyvo medžiaga, Kaunas.

Добрянский Флавиан Николаевич. *Вильна и окрестности. Путеводитель и историческая справочная книжка. С планом города Вильны, 9-ю рисунками и картою Виленской губернии*, Вильна, 1883.

PATEIKĖJŲ SĄRAŠAS

1989–2003 m., 2010–2015 m. kraštotyrinių vasaros lauko ekspedicijų ir monografijos autoriaus asmeninio bendravimo metu gautų (surinktų) duomenų apie Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovų istoriją, apeigas ir muziką pateikėjai⁴⁴⁷

Arkivyskupas Julijonas Steponavičius, gimė 1911 m. Miciūnų kaime, Gervėčių parapijoje. Mirė 1991 m. birželio 18 d. Vilniuje.

Jonas Kazlauskas, gimė 1916 m. rugpjūčio 22 d. Rygiškių kaime, Griškabūdžio valsčiuje, Šakių apskrityje. Vargonavo Vilniaus bažnyčiose, kūrė giesmes, rašė mokslines knygas (paminėtina „Muzikos instrumentai ir partitūra“, 1975 m.). Mirė 1984 m. lapkričio 11 d.

Kunigas Julius Baltušis, gimė 1927 m. sausio 26 d. Kalpokų kaime, Žiobiškio parapijoje (Rokiškio apskritis, Pandėlio valsčius). Kunigavo Valkininkuose, Tverėčiuje, Švenčionėliuose bei Vilniuje (Vilniaus Kalvarijos dekanas). Mirė 1992 m. rugsėjo 4 d. Vilniuje.

Kunigas Pijus Jankus, gimė 1907 m. spalio 30 d. Alksnėnų kaime, Punsko parapijoje (Lenkijoje). Kunigavo Adučiškyje, Linkmenyse, Rūdiškėse, Rudnioje, Dibičiuose, Riešėje (Vilniaus r.). Mirė 1992 m. vasario 19 d.

Kunigas Juozapas Juodagalvis, gimė 1907 m. kovo 11 d. Ažušilės kaime, Vidiškių parapijoje. Kunigavo Rimšėje, Adučiškyje, Pabradėje, Tverėčiuje, Dubičiuose, Varėnoje, Palūšėje ir Vilniuje (Vilniaus Kalvarijos Šv. Kryžiaus atradimo bažnyčioje). Mirė 1988 m. vasario 10 d.

Kunigas jubil. Konstantinas Gajauskas, gimė 1912 m. sausio 25 d. Dotinėnų kaime, Švenčionėlių parapijoje. Kunigavo Reškutėnuose, Vidiškėse, Švenčionyse, Vilniuje (Vilniaus m. dekanas) bei Druskininkuose. Mirė 2001 m. spalio 28 d.

Kunigas Stanislovas Kakarieka, gimė 1911 m. sausio 24 d. Prabastiškių kaime, Dieveniškių parapijoje. Kunigavo Švenčionyse, Valkininkuose, Varėnoje, Eišiškėse, Šumskuose, Vilniuje (Vilniaus Kalvarijos Šv. Kryžiaus atradimo bažnyčioje) bei Mickūnuose. Mirė 1994 m. gruodžio 31 d.

Kunigas prel. Stanislovas Kiškis, gimė 1900 m. spalio 20 d. St. Peterburge. Kunigavo Kaišiadoryse, Stirniuose (Molėtų r.). Mirė 1995 m. rugsėjo 25 d.

Kunigas jubil. Leonas Lavcevič, gimė 1895 m. kovo 11 d. Kantaučių miestelyje (Plungės r.). Kunigų įšventintas vyskupo Jurgio Matulaičio-Matulevičiaus Vilniuje 1919 m. gruodžio 14 dieną. Kunigavo Turgeliuose, Leonpolyje, Borodževičiuose ir Rūdinkų parapijose. Mirė 1981 m. vasario 19 d.

⁴⁴⁷ Atsiprašome už klaidas: vardai, pavardės ir gimimo vietos buvo užrašomos, remiantis ne dokumentais, o taip, kaip nurodė klausinėjami asmenys.

Kunigas Konstantinas Molis, gimė 1908 m. kovo 31 d. Miežonių kaime, Nočios parapijoje (Baltarusija). Kunigavo Paberžėje, Senuosiuose Trakuose, Rūdiškėse, Jasiūnuose, Šalčininkėliuose bei Vilniuje (Vilniaus Kalvarijos Šv. Kryžiaus atradimo bažnyčioje). Mirė 1993 m. liepos 11 d.

Kunigas mons. Kazimieras Pukėnas, gimė 1905 m. vasario 29 d. Lapinės kaime, Švenčionių parapijoje. Kunigavo Kazitiškyje, Riešėje, Rūdiškėse, Nemenčinėje. 1962–1990 m. buvo Vilniaus Kalvarijų dekanas. Mirė 1997 m. balandžio 19 d.

Kunigas jubil. Justinas Saulius, gimė 1912 m. Mėžionių kaime, Švenčionių parapijoje. Kunigavo Senuosiuose Trakuose, Paberžėje, Lentvaryje, Kaltanėnuose, Eišiškėse, Vilniuje (Vilniaus Kalvarijos Šv. Kryžiaus atradimo bažnyčioje). Mirė 1991 m. gruodžio 28 d. Trakuose.

Kunigas Viktoras Zavadskis, gimė 1906 m. sausio 26 d. Didžiųjų Gulbinų kaime, Vilniaus Kalvarijos parapijoje. Kunigavo Kamajuose, Švenčionyse, Alionyse, Akmenynėje bei Tabariškėse. Mirė 1982 m. balandžio 6 d.

SUMMARY

Alfonsas Motuzas

The Guidebooks of the Way of Cross of Vilnius Calvary: Historical, Liturgical and Musical Aspects

Vilnius is famous for its religious cultural expression. From ancient times Vilnius is called Northern Jerusalem. The temple of Jerusalem is symbolically established in the residential area of Vilnius, called Jerusalem, or Kalvarija (Calvary). This shrine is symbolized by a complex of thirty-five buildings of the Cross of the route of Christ's suffering (chapels, gates), or stations / places, established in the beginning of the 17th century in the Verkiai district of Vilnius. Today, this shrine is within the boundaries of the city of Vilnius and is called the Way of Cross of Vilnius Calvary.

The way of cross of Vilnius Calvary is one of the devotional practices of Catholic folk in Lithuania. The practice of Catholic piety is one of the parts of the liturgy of the Catholic Church in Rome, called paraliturgy, or the accompanying worship, or the practices of piety, which are publicly performed not through the mass and in the language of local people.

This has been done since ages and today it is presented in dedicated books as: Prayers, hymns, rituals. In Lithuania, only the devotion and practice of the Way of the Cross of Vilnius Calvary is presented in a *manual* or *textbook*.

The author of the monograph, according to the directives drawn up by the research to select the way of cross of Vilnius Calvary, has chosen 35 stations of the way of the cross of Vilnius Calvary as the object of the monograph research: the problem of origins, development and expression of differences is being analysed. The aim of the analysis is to analyse the published literature about 35 stations of the way of cross of Vilnius Calvary from the year 1826 till 2018 on the basis of the history of the Church, the liturgy, and musicology.

To achieve the goal, the following tasks are set: first, to reveal the genesis of the guides of the way of the cross of the 35 stations of Vilnius Calvary on the basis of various materials published by the Church History, Liturgy, Ethnomusicology and Musicology and Summer Field Expeditions; secondly, to identify guidebook relationships and differences when comparing liturgical content; thirdly, based on the material of the summer expeditions, to reveal the different liturgical aspects of the guidebooks and their peculiarities; fourthly, based on the memoirs of the Calvary hymns of neighbouring countries and the compilation of prepared sources of prayers and hymn sources of the way of the cross of the 35 stations of Vilnius Calvary, to determine the origins and exceptional features of the chant melodies of the guides of the way of the cross of the 35 stations of Calvary. The planned research

formed a scientific hypothesis: the emergence, development and change of the guidelines of the way of cross of the 35 stations of Vilnius Calvary was determined by geopolitical events of different periods and the relations between the Lithuanian and Polish nationalities of the Vilnius region. To confirm this hypothesis, methods of analysis, synthesis and retrospectivity were used.

The following conclusions can be drawn after discussing the history of the way of cross of the 35 stations of the Calvary stations in Vilnius from the first existing source (1826) to the present and after examining the ritual customs and song melodies contained therein, and revealing their connections and peculiarities.

First, based on the published material of the Catholic Church's historical, liturgical, musical and summer field expeditions, it was revealed that the origins of the Genesis of the way of cross guidebooks of the 35 stations of Vilnius Calvary and the reasons for their changes are the pastoral work of the local Bishops Christ's Passion, as well as geopolitical and religious events of the Polish, Lithuanian (Both Nations), Russian and the Soviet authorities.

Second, when comparing the literary content of the way of cross guidebooks of the 35 stations of Vilnius Calvary, it was found that it was changing in different periods due to inter-national relations between Polish and Lithuanians and geopolitical events.

Third, according to the material of the summer field expeditions and the data of the liturgy of the Catholic Church, it was revealed that the liturgical aspects of the guidebooks published in different languages (Polish and Lithuanian) were not separated but united by church liturgical ceremonies and local rituals.

Fourth, after studying the prayers in the guide books, it was found that most of them were taken from the Church Liturgy, the Prayers of the Zebžydova Calvary and the Samogitian Calvary. The smaller part is the creation of authors (priests J. K., St. Kiškis, E. Kirstukas).

Fifth, based on the notation of the Calvary hymns of the neighbouring countries and the creation of the Divine Way Prayers and Songbooks of the 35 stations of Vilnius Calvary, it was revealed that the origins of the literary texts and melodies of the guidebooks lie in the liturgical culture of the Polish Catholic Church and the way of cross of Zebžydova Calvary.

The conclusions presented in this paper support the hypothesis formed at the beginning of the study that the emergence, development and change of the guide books of the way of cross of the 35 stations of Vilnius Calvary were determined by the geopolitical events of different periods and the relations between the Lithuanian and Polish nationalities of the Vilnius region.

APIE AUTORIŲ

Alfonsas Motuzas gimė 1955 m. lapkričio 22 d. Šiaulių mieste. 1964–1975 m. mokėsi Šiauliuose. 1975 m. įstojo į Lietuvos muzikos akademiją (tuometinę Lietuvos valstybinę konservatoriją). Nuo 1979 m. dirbo dėstytoju Lietuvos valstybinės konservatorijos Klaipėdos fakultetuose. 1987–1991 m. studijavo Rusijos Gnesinų muzikos akademijos (tuometinio Gnesinų vardo muzikos pedagoginio instituto) aspirantūroje ir 1991 m. tuometiniame TSRS išradimų ir atradimų komitete (Maskvoje) A. Motuzas atliko autorinį mokslinį eksperimentą – patobulino lietuvišką trimitą – daudytę. Išradimas „Lietuvos liaudies muzikos instrumento trimito – daudytės patobulinimas“ buvo užpatentuotas – išduotas SSSR autorinis išradėjo pažymėjimas. 1991 m. Rusijos Gnesinų muzikos akademijos aspirantūra buvo sėkmingai baigta parašius muzikologijos mokslų daktaro disertaciją tema „Nacionalinės apeiginės kultūros ypatybių pritaikymas grojant lietuvių liaudies pučiamaisiais ambušiūriniais pūstukiniais muzikos instrumentais“. 1993 m. minėta muzikologijos mokslų daktaro disertacija buvo apginta Lietuvos muzikos akademijoje. Nuo 1994 m. A. Motuzas dirbo docentu Klaipėdos universiteto Menų fakultete, nuo 1995 m. – Vytauto Didžiojo universiteto Katalikų teologijos fakultete. 2002 m. Vytauto Didžiojo universitete A. Motuzas apgynė habilituoto daktaro (etnologijos krypties) darbą „Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių apeiginiai papročiai: vietiniai savitumai ir kitų tautų lygiagretės“. 2004 m. spalio 13 d. Vytauto Didžiojo universiteto senatas A. Motuzui suteikė profesoriaus pedagoginį vardą.

A. Motuzas domisi Baltijos šalių etnokrikščioniškąja apeigine kultūra, parengė ir išleido aštuonias monografijas ir mokslo šaltinius. Užsienio ir Lietuvos periodiniuose ir tęsiniuose mokslo leidiniuose publikavo daugiau nei 100 autoriaus mokslinių straipsnių.

Dirbdamas pedagoginį darbą, A. Motuzas 2004 m. išleido vadovėlį aukštosioms mokykloms „Katalikų liaudies pamaldumo praktikos Lietuvoje“. 2005 m. pasirodė naujas šio vadovėlio leidimas. Parašė metodinę knygą, taip pat tris vadovėlius Lietuvos kunigų seminarijoms, skirtus katalikų liaudies pamaldumo praktikų studijoms.

A. Motuzas yra mokslinių žurnalų „Logos“, „Soter“ redakcinių kolegijų bei Lietuvos Katalikų mokslo akademijos narys. Mokslinių tyrimų kryptis – etnokrikščioniškoji kultūra.

Adresas: Vanaginės sodų 5-oji g. Nr. 41, LT-08421, Vilnius, Lietuva.

El. paštas alfonsas.motuzas@vdu.lt

ABOUT AUTHOR

Alfonsas Motuzas – professor at Vytautas Magnus University (Kaunas), Ph.D. of the Humanities (musicology), habilitated doctor of the Humanities (ethnology), director of Lithuanian Church History centre at the Faculty of Catholic Theology of Vytautas Magnus University, member of Lithuanian Catholic Academy of Science. Field of scientific research – the religious studies. Author of eighth scientific monographies and of eighth tutorial books, over 100 scientific articles.

Address: Vanaginės sodų 5-oji g. No. 41, LT-08421 Vilnius, Lithuania.

E-mail: alfonsas.motuzas@vdu.lt

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

A

Aleksandrietis Klemensas, 57
Aliulis Vaclovas, 27, 148
Ambrasas Kazimieras, 60, 145
Ambraziejus, šv., 113
Ancyrietis Teodoras, 76
Antanas, šv., 14, 30, 154
Antoniewicz Karolis, 121, 124
Apanavičius Romualdas, 51, 145
Arimatietis Juozapas, šv., 101
Asakavičiūtė Reda, 15
Auksaburnis Jonas, šv., 77

B

Bačkis Audrys Juozas, 10, 21, 41, 43
Bakutytė Vida, 13, 151
Balevičius Henrikas (*Balewicz Henrik*), 25, 26, 27, 28, 148
Baliūnaitė Ona, 76, 76–161, 149
Baltrienė Marija, 51, 145
Baltušis Julius, 21, 156
Barcik Juozefas Simeonas (*Barcik Józef Symeon*), 12, 145
Bardovskis Mikalojus (*Bardowski Mikolaj*), 19
Bartkovskis Boleslovas (*Bartkowski Bolesław*), 13, 86, 145, 149, 151
Bartnikovskis [Bartnikauskis] Petras (*Bartnikowski Piotr*), 9, 14, 25, 26, 27, 28, 31, 34, 35, 36, 37, 74, 109, 125, 147, 154
Bartulis Eugenijus, 99, 145, 147, 152
Bazilijus, šv., 58
Bedalytė Eugenija, 76, 149
Belarminas Robertas (*Bellarmino Robert*), 132
Benediktas XIII, pop., 69
Benys Laimutis, 56, 57, 145
Bernardinus Sienietis, šv., 125
Bialazoraitė Sofija (*Białtozor Zofia*), 18

Bialozoras Jurgis (*Białtozor Jerzy*), 11, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 27, 147
Blūšius Vytautas, 10
Bogedain Bernard, 119, 145
Boudinhon Auguste, 17, 153
Brentanas Klemensas, 51, 148
Bulota Alfonsas, 56, 57, 145
Bžežanskis Stanislovas (*Brzeżański Stanisław*), 114, 151
Bžostovskis Kazimieras Konstantinas, 52

C

Chadam Augustyn, 13, 52, 53, 87, 90, 93, 95, 106, 107, 113, 121, 122, 132, 134, 145
Chamskis Jeronimas (*Chamski Hieronim*), 13, 145
Chlondovskis Antanas (*Chlondowski Anton*), 113
Ciepliakas Jonas (*Cieplak Jan*), 29
Česnulevičius Virginijus, 10, 43

D

Dačinskienė Vilija, 140, 145
Danilevičius Eugenijus, 23, 145
Daukša Mikalojus, 101
Decencijus, 57
Divainis-Silvestraitis Mečislovas, 12, 28, 149
Dobrianskis Flavijus (*Флави́н Никола́евич Добря́нский*), 12
Dovydas, 49, 51, 64, 72, 122, 124, 140
Dzielinskis Mykolas (*Dzieliński Mikchał*), 18
Džakoponė Todietis (*Jacopane da Todi*), 98

E

Egerija, 64
Elena, šv., 55, 60

Eliade Mircea, 66, 146
 Emmerich Ona Kotryna, 51, 148
 Epifanijus, šv., 57
 Eterija, 17, 60

F

Feliksiak Elżbieta, 13, 146
 Fischeris Hansas Friedrichas, 21
 Fredro Andrius Maksimilianas (*Fredro Andrzej Maksymilian*), 18
 Friedelovna Teresė (*Friedelówna Teresa*), 13, 18, 146
 Frołow Anatole, 71, 146

G

Gajauskas Konstantinas, 156
 Garšvienė Eligija, 15
 Gediminas, 23
 Gerutis Jonas, 57, 145
 Gidžiūnas Viktoras, 52, 146
 Giedraitis Juozapas Arnulfas, 138
 Gieszkowski Stanisław, 13, 87, 149, 153
 Giniūnienė Asta, 12, 146
 Grigalius II, pop., 55
 Grigalius, šv., 77
 Grigalius XIII, pop., 101, 102
 Grincevičius Liudvikas (*Hryniewicz Ludwik*), 24, 151
 Grochovskis Stanislovas (*Grochowski Stanisław*), 86, 89, 97, 146
 Grušas Gintaras, 15, 21

H

Hagiopolito Epiphanii, 64
 Holzapfel Heribert, 125, 146

I

Inocentas I, pop., 57
 Ivinskis Zenonas, 64, 146

J

Jagodiński Stanisław Serafim, 122, 133, 147

Jakelaitis Vytautas, 10
 Jakštas Adomas, 12, 140, 147, 149
 Jakutis Ričardas, 27, 148
 Jalbżykovskis Romualdas (*Jalbrzykowski Romuald*), 29
 Janikowicz Anton, 53, 150
 Jankus Pijus, 156
 Janonienė Rūta, 12, 20, 23, 24, 52, 147
 Jatulis Paulius, 14, 18, 154
 Jėzus, 7, 9, 14, 17, 20, 23, 25, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 41, 42, 46, 49, 56, 57, 58, 61, 62, 64, 65, 69, 71, 74, 75, 76, 79, 80, 81, 82, 84, 85, 96, 97, 98, 99, 101, 108, 109, 110, 114, 117, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 135, 136, 142, 147, 148
 J. K., 14, 29, 36, 37, 74, 109, 144
 J. M., 14, 31, 83, 153
 Jogaila, 23, 77
 Jokūbas, šv., 77
 Jonas, šv. (Jn), 56, 62, 64
 Juodagalvis Juozapas, 156
 Juozapas, šv., 14, 30, 41, 83, 101, 146, 151, 153
 Jurgis, šv., 64
 Juškevičius Herculanus (Juszkiewicz Herculanus), 14, 25, 26, 34, 147
 Juzumowicz Tadeusz, 53, 145

K

Kajackas Algimantas, 47, 49, 55, 57, 58, 60, 61, 62, 64, 71, 72, 76, 78, 110, 114, 147
 Kakarieka Stanislovas, 9, 156
 Kalavinskaitė Danutė, 15, 101, 147
 Kamuntavičienė Vaida, 19, 147
 Katak Kamil, 125, 147
 Kapistranas Jonas, 125
 Karylovskis Tadas (*Karyłowski Tadeusz*), 113
 Karnavičius Jurgis, 9
 Karpinskis Pranciškus (*Karpinski Francizek*), 13, 151
 Karpis Juozapas Mykolas, 62
 Kazimieras, šv., 52, 140, 150
 Kazlauskas Jonas, 156

Kirkoras Adomas Honoris (Kirkor Adam Honoris), 12, 148
 Kirstukas Eduardas, 14, 26, 27, 30, 41, 42, 75, 81, 82, 121, 144, 148, 159
 Kisielewska Alicja, 13, 146
 Kiškis Stanislovas, 8, 9, 14, 26, 27, 29, 30, 37, 38, 40, 74, 81, 82, 144, 148, 156
 Klemensas VIII, pop., 110
 Klonovskis Teofilis (*Klonowski Teofil*), 119
 Kochanovskis Jonas (*Kochanowski Jan*), 122, 148
 Kochanskis Viktoras (*Kochański Wiktor*), 9, 26, 29, 31, 38
 Konstantinas, 55, 60, 68, 110
 Kopeć Jerzy Józef, 12, 13, 18, 50, 146, 148, 152
 Korolko Mirosław, 92, 106, 151
 Kosakovskis Jurgis (*Kosakowski Georg*), 95, 96, 99, 111, 126, 127, 129, 130, 132, 148
 Kozlovskis Mikalojus, 77
 Kristus, 7, 8, 9, 14, 17, 20, 23, 25, 28, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 40, 42, 43, 45, 46, 47, 49, 50, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 68, 69, 71, 72, 74, 76, 79, 80, 81, 82, 84, 85, 96, 97, 98, 101, 109, 114, 117, 125, 126, 129, 131, 132, 140, 144, 147, 148, 154
 Kroll Gerhard, 64, 148
 Kurczewski Jan, 48, 148
 Kuzinas Žydrius, 15, 26, 146
 Kviklys Bronius, 27, 28, 29, 30, 148

L

Latoža Kęstutis, 10, 12, 21, 43, 147
 Laužikienė-Meškuotytė Andželika, 20, 149
 Lavcevič Leonas, 156
 Lebedys Jurgis, 86, 146, 152
 Lebon Jean, 47, 49, 56, 148
 Leonas XIII, pop., 125
 Liesis Antanas, 140, 152
 Lipnicietis Simonas, 125
 Liutikas Darius, 15
 Lizdeika, 23
 Lukas, šv. (Lk), 47, 56, 64, 70, 101, 146

M

Mačiulis-Maironis Jonas, 140
 Magnuševskis Matas (*Magnuszewski Mateusz*), 25, 26, 42
 Makarevičius Tadas (*Makarewicz Tadeusz*), 9, 14, 25, 26, 29, 31, 152
 Makariūnienė Pranė, 30, 138, 149
 Mannhardt Wilhelm, 64, 149
 Marcinkowski Anton, 13, 151
 Marija Magdalena, 81, 84, 85, 133, 134, 135, 142
 Marija, šv., 7, 18, 19, 32, 36, 37, 52, 55, 57, 69, 74, 75, 76, 77, 84, 85, 94, 99, 101, 102, 132, 138, 139, 140, 142, 149, 150, 153
 Martynas, šv., 33
 Matas, šv., 49, 64, 65
 Matulaitis Kazimieras Aloyzas, 56, 147, 149
 Matulevičius-Matulaitis Jurgis (*Matulewicz Jerzy*), 29, 156
 Matusevičiūtė Ona, 60, 77, 152
 Mažvydas Martynas, 113
 Merkys Vytautas, 28, 149
 Michalkevičius Kazimieras Mikalojus (*Michalkiewicz Kazimierz Mikołaj*), 29
 Mioduševskis Mikalojus Marcinas (*Mioduszewski Michał Marcin*), 13, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 93, 97, 106, 108, 109, 118, 134, 149, 153
 Mitkovska Anna (*Mitkowska Anna*), 13, 18, 19, 149
 Molis Konstantinas, 156
 Morkus, šv. (Mk), 64, 77
 Motuzas Alfonsas, 8, 10, 11, 12, 14, 15, 18, 24, 26, 30, 31, 41, 43, 44, 47, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 58, 59, 61, 62, 63, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 83, 86, 87, 90, 92, 93, 95, 97, 99, 100, 102, 104, 106, 107, 108, 112, 115, 116, 126, 127, 128, 129, 130, 132, 133, 134, 137, 139, 145, 146, 150, 151, 154, 158, 160, 161
 Mrowiec Karol, 86, 149
 Murka Jonas, 140, 150

N

Nachbar Józef, 119
 Naujalis Juozas, 97, 98, 107, 108, 131, 140, 148, 149
 Navackis Julijus (*Nawacki Julian* [Jul.]), 13, 151
 Navickienė Aušra, 12, 150
 Nikodemas, šv., 101

O

Opeć Baltazar, 106

P

Pacyno N., 31, 83, 109, 153
 Palestrina Džovanis (*Palestrina Giovanni*), 99
 Palionytė-Banevičienė Danutė, 13, 151
 Paliūkas Jonas, 89, 99, 132, 133, 135, 136, 137
 Palšis Petras, 106, 130, 131
 Paulius, šv., 59
 Petkevičius Antanas, 27, 151
 Petras, šv., 56, 59, 65
 Petrozzi Maria Teresa, 69, 151
 Pijus VII, pop., 36
 Pijus V, šv., pop., 77, 110
 Pijus XI, pop., 29
 Pilotas, 17, 51
 Pilsudskis Juozas Klemensas (*Piłsudski Józef Klemens*), 29
 Pociūtė-Abukevičienė Dainora, 140, 145
 Pranciškus, šv., 69, 125, 127
 Pretorijus Motiejus, 64
 Przyalgowski Wincent, 19, 152
 Pšialgovskis Kazimieras (*Przyalgowski Kazimierz*), 136, 137, 147
 Pukėnas Kazimieras, 157

R

Račius Petras, 66, 146
 Radvila Mikalojus Kristupas (Našlaitėlis), 60, 65, 69, 152
 Radzevičius Algirdas, 10
 Rak Romuald, 50, 86, 95, 102, 152

Reinys Mečislovas, 37
 Remesa Alvidas, 98, 152
 Rimkus Tadas, 15, 26, 146
 Ronge G. E., 122, 149
 Rožniatovskis Abrahamas (*Różniatowski Abraham*), 89, 96, 152

S

Sapiega Aleksandras Kazimieras (*Sapieha Aleksander Kazimierz*), 18, 20, 21, 57
 Sasnauskas Česlovas, 140
 Saulius Justinas, 157
 Senkus Kazimieras, 93, 149
 Sergijus, pop., 56
 Siedleckis Jonas (*Siedlecki Jan*), 13, 88, 91, 92, 93, 94, 95, 97, 100, 101, 108, 109, 112, 118, 119, 120, 121, 122, 132, 152
 Skinkaitis Rimas, 101, 152
 Slavočinskis Saliamonas Mozerka (*Ślawoczynski Salamone Mozerka*), 86, 89, 95, 99, 106, 133, 134, 137, 146, 152
 Steponas, šv., 17
 Steponavičius Julijonas, 10, 43, 156
 Stęszewski Jan, 86, 149
 Strazdas-Strazdelis Antanas, 138
 Strijkovskis Mikalojus, 23
 Studnickis-Gizbertas Vaclovas (*Studnicki-Gizbert Wacław*), 12, 153
 Surzinskis Juozapas (*Surzyński Józef*), 13, 132, 153
 Szołdrski Władysław, 17, 50, 146
 Szweykowska Anna, 52, 153
 Šapoka Antanas, 28, 148
 Šimkūnas Vidmantas, 76, 149
 Švedas Jonas, 50, 153

T

Taškūnas V., 29, 30, 37
 Tertulionas, 57
 Thurston Herbert, 17, 153
 Tiškevičius Antanas, 52
 Tiškevičius Jurgis (*Tyszkiewicz Georgium*), 18, 19, 20, 21, 69, 71, 86, 102

Tyzenhauzas Gotardas Jonas (*Tyzenhauz
Gotardus-Joanes*), 18, 19, 20, 21

Trilupaitienė Jūratė, 52, 153

Tunaitis Juozas, 21

U

Ulčinaitė Eugenija, 60, 152

Urbonas VIII, pop., 19

V

Vaicekauskas Mikas, 89, 95, 106, 126, 129,
132, 136, 137, 153

Vaičiūnas Vytautas Steponas, 15

Vaišytė Irena, 9

Vaišnora Juozas, 19, 55, 57, 69, 77, 94, 99,
132, 150, 153

Vaišvilaitė Irena, 12, 153

Vaitkevičiūtė Valerija, 19

Valančius Motiejus, 52, 109, 153

Vasiliūnienė Dalia, 12, 153

Veiheris Jokūbas (*Wejher Jakub*), 18, 111, 149

Venclova Tomas, 21, 153

Vendelin Šverček (*Wendelin Świerczek*), 125,
154

Veronika, šv., 65, 80, 81, 84, 85, 135, 136,
142

Vileišienė Emilija, 138

Vilimas Jonas, 99, 101, 145, 147, 150, 154

Vilkas Donatas, 47, 148

Vilkel Ruslan, 10

Viluckas Tomas, 110, 154

Vitkus Albertas, 12, 23, 154

Vytautas, 77

Vladislovas iš Gielniovo (*Władysław z Giel-
nowa*), 94, 132

Vujekas Jokūbas (*Wujek Jakub*), 86, 123

W

Wolonczewskis Motiejus, 77, 102, 154

X

X. S. Ch., 101, 154

Z

Zavadskis Viktoras, 157

Zawadzki Józef, 12, 14, 27, 35, 48, 53, 115,
145, 148, 150, 152

Zedelgem Amédée, 57, 145

Zinkevičius Zigmas, 77, 154

Žebžydovkis Mykolas (*Zebrzydowski
Mikołaj*), 18

Želigovskis Liucijanas (*Żeligowski Lucjan*), 29

—

Д

Добрянский Флавиан Николаевич, 12,
155

М

Мотузас Альфонсас, 11

Šioje mokslo monografijoje prof. habil. dr. Alfonsas Motuzas nuodugniai pristato Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovų istorinę, liturginę, etnomuzikologinę medžiagą. Autorius, remdamasis tyrimais, aptaria vadovų istorinę raidą šimtmečių raidoje, nagrinėja vadovuose pateikiamų maldynų maldų ir giesmynų giesmių literatūrinių ir muzikinių tekstų kilmę. Atskirai aptariamos šių maldų ir giesmių apeigos bei apeiginiai papročiai. Knygoje pateikiama tarpdalykiniu mokslu grįsta medžiaga atskleidžia, kad Vilniaus Kalvarijų 35 stočių Kryžiaus kelio vadovų atsiradimą, jų raidą ir kaitą nulėmė skirtingų laikotarpių geopolitiniai įvykiai bei Vilnijos krašto lietuvių ir lenkų tautybių tarpusavio santykiai. Monografija skirta istorikams, etnologams, etnomuzikologams bei religijotyrininkams. Taip pat ji bus naudinga kiekvienam, branginančiam ryšį su religija, ir leis geriau pažinti jos lobius.

Alfonsas Motuzas

Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio vadovai: istoriniai, liturginiai ir muzikiniai aspektai

Tarpdalykinė mokslo monografija

Redaktorė Reda Asakavičiūtė

Viršelio autorė, maketuotoja Rasa Švobaitė

2019 02 08. Tiražas 100 egz. Užsakymo Nr. K19-006

Išleido ir spausdino Vytauto Didžiojo universitetas

K. Donelaičio g. 58, LT-44248 Kaunas

www.vdu.lt | leidyba@vdu.lt